BEKNOPTE
Javaansche Grammatica

BENEVENS EEN LEESBOEK TOT
OEFENING IN DE JAVAANSCHE TAAL

DOOR

T. ROORDA

VIJFDE VERBETERDE DRUK

ZWOLLE — W. E. J. TJEENK WILLINK

Ind. Stud. oA 2345

BEKNOPTE

JAVAANSCHE GRAMMATICA

BENEVENS

EEN LEESBOEK

TOT

OEFENING IN DE JAVAANSCHE TAAL

DOOR

T. ROORDA.

65

VIJFDE VERBETERDE DRUK

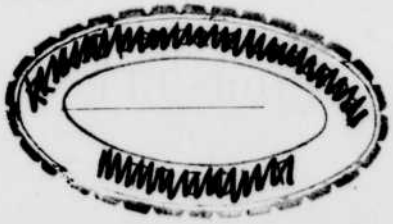

ZWOLLE
W. E. J. TJEENK WILLINK
1906

VOORBERIGT.

Deze „*beknopte Javaansche Grammatica*" is te beschouwen als een tweede verbeterde uitgaaf van de in 1855 door ROORDA uitgegeven „*Javaansche Grammatica.*"

Hij heeft zich beijverd korter te zijn, zonder daarom aan de duidelijkheid te kort te doen. Deze bekorting betreft vooral het rijke aantal aangehaalde plaatsen, waarmeê de eerste uitgaaf zoo ruim voorzien is. De schrijver heeft er alleen zooveel van overgenomen, als ter opheldering noodig waren, maar tevens gemeend, dat „*het kort begrip*" dan nu ook kon vervallen. De uitgaaf der Grammatica heeft hij in zijn geheel kunnen bezorgen, die van het Leesboek niet.

Door een noodlottigen val, die later zijn dood ten gevolge moest hebben, aan het ziekbed gekluisterd, droeg hij mij de zorg op voor den herdruk van het Leesboek. De bekorting, die ook dit gedeelte heeft ondervonden, was een gevolg van de besprekingen, die ik met den grooten man gedurende zijne ziekte had. Sommige stukken kwamen hem bij nadere overweging minder geschikt voor, andere werden overbodig geacht, met het oog op de uitbreiding, die de literatuur voor de beoefenaars der Javaansche taal sints erlangd heeft.

LEIDEN, September 1874.

A. C. VREEDE.

VOORBERICHT VOOR DEN DERDEN DRUK.

Bij dezen herdruk heb ik gemeend eenige veranderingen te moeten brengen in het Leesboek.

In plaats toch van de vertalingen, onder n°. 3—19 en 24 voorkomende, vond ik het geschikter, stukken uit oorspronkelijke Javaansche geschriften toe te voegen. Ik deed daartoe eene keus uit de meest populaire proza- en dichtwerken der Javaansche literatuur, en hoop de weinige ruimte, die mij ten dienste stond, niet slecht te hebben gebruikt. Het fragment uit de Damar Woelan is, met behoud der eigenaardige spelling, ontleend aan n°. 142 der Leidsche bibliotheek.

De dichtmaat der Brâtâ Joedâ (60ste zang) is de Doermâ, bestaande uit coupletten van 7 regels, respectievelijk 12, 7, 6, 7, 8, 5 en 7 lettergrepen met de eindklanken a, i, a, a, i, a, i. Die van de Damar Woelan is de Asmârâ Dânâ met coupletten van 7 regels, van 8, 8, 8, 8, 7, 8 en 8 lettergrepen en de eindklanken i, a, e of o, a, a, œ, a, en eindelijk die van de Kantjil is de Gamboeh met coupletten van 5 regels, respectievelijk van 7, 10, 12, 8 en 8 lettergrepen, waarvan de laatste lettergrepen de klanken œ, œ, i, oe en o hebben.

Zie verder over de dichtmaten de Inleiding van Cohen Stuart vóór de Brâtâ Joedâ en die van Palmer van den Broek vóór de Kantjil.

LEIDEN, September 1882.

A. C. VREEDE.

VOORBERICHT VOOR DEN VIERDEN DRUK.

Bij dezen herdruk moet het volgende in het licht gesteld worden:

Dat ik, hoewel op verschillende punten de zienswijze van den auteur der „Beknopte Javaansche Grammatica" niet deelende (zie o. a. de Aanteekeningen daarop, gevoegd bij de laatste uitgave van het Jav. Ned. Handwoordenboek en Bijdragen Taal- Land- en Volkenkunde 5e Volgr. II), mij evenwel, gelijk bij den vorigen druk (1882), gewacht heb in den door Roorda met zooveel zorg bewerkten tekst eenige verandering te brengen, ten einde noch aan de eenheid van inhoud, noch aan die van vorm te schaden, —

dat ik daarom ook de veranderingen door Roorda in zijne „Beknopte Jav. Grammatica" gebracht in afwijking van hetgeen in de 1e editie (Amsterdam Joh. Muller 1855) m. i. beter was voorgesteld (zie o. a. den regel (§ 52, 2°) waarbij hij de *a* evenals de *e* en *o scherp* laat worden terwijl, in de oude editie (§ 56, 1°) deze regel alleen de *e* en *o* betrof; de vorming van het *transitief* bij grondwoorden, die op een klinker uitgaan (zie den regel in deze editie § 98 en in de oude editie § 131 enz.), onveranderd heb gelaten, ja zelfs het citeeren en de vertalingen van enkele voorbeelden, o. a. uit de *Radja Pirangon*, en uit de *Kitab Toehpah*, hoewel het Javaansch daarvan, vooral van het laatste werk, zeker niet boven verdenking verheven is, behouden heb, intusschen de betrekkelijke plaats er bij voegende, waar die ergens mocht ontbreken, opdat men de herkomst zou weten; [1])

---

1) Dr. Brandes (Tijdschr. v. h. Bat. Gen. XXXII, 187 en 188 *Noot*) wil de plaats v. d. *Kitab Toehpah* ꦱꦸꦢꦂꦱꦤꦶꦫꦤꦁꦏꦺꦴꦩꦤꦶꦱꦤꦶꦩꦶꦤꦺꦴꦩꦤꦶꦱꦤꦶꦩꦶꦤꦺꦴꦩꦤꦶꦱꦤꦶꦩꦶꦤꦺꦴꦩꦤꦶꦱꦤꦶꦩꦶꦤꦺꦴꦩꦤꦶꦱꦤꦶꦩꦶꦤꦺꦴꦩꦤꦶꦱꦤꦶꦩꦶꦤꦺꦴꦩꦤꦶꦱꦤꦶꦩꦶꦤꦺꦴꦩꦤꦶꦱꦤꦶꦩꦶꦤꦺꦴꦩꦤꦶꦱꦤꦶꦩꦶꦤꦺꦴꦩ herstellen door te lezen: °ꦱꦸꦢꦂꦱꦤꦶꦫꦤꦁꦏꦺꦴꦩꦤꦶꦱꦤꦶꦩꦶꦤꦺꦴꦩ. En het afgrijselijke ꦤꦶ ꦱ (ꦱꦸꦢꦂꦱꦤꦶꦫꦤꦁ) dan? Och, het Javaansch v. d. *Kitab Toehpah* is immers over het algemeen bedorven en zoo ook hier; ik geloof dus, dat Roorda de bedoeling van den schrijver goed gevat heeft, ook in verband met ꦏꦤꦶꦪꦤꦺꦴꦩꦤꦶꦱꦤꦶꦩꦶꦤꦺꦴꦩ dat, hoezeer ook bedorven Javaansch, hier beteekenen moet „iets daar hij door verschrikt wordt", „iets dat hem schrik aan-

dat ik evenwel enkele noten of aanmerkingen, die mij minder wenschelijk of overbodig, of wel onjuist voorkwamen, heb gemeend te moeten weglaten, daar waar de zamenhang of eenheid van vorm er niet door verbroken werd (zie bl. 2, bl. 12—13, 31, 64, 118, 149, 150 en 170),

en daarentegen heb bijgevoegd, wat uit de oude editie tot opheldering of betere verklaring van de gegeven regels of definities zou kunnen dienen.

(Hiertoe behoort: het bijgevoegde tusschen § 39 en 40, het slot van § 97; de bet. van ꦩꦶꦤꦶꦱ꧀ en ꦱꦤ꧀ꦢꦺꦴꦁ ingevoegd in § 99, en het slot daarvan; het slot van § 100; de in § 104 ingevoegde bet. van ꦲꦩ꧀ꦥꦸꦲꦤ, ꦱꦤ꧀ꦢꦺꦴꦁꦲꦤ, en van ꦱꦩꦱꦩꦲꦤ en aan het slot bijgevoegde vkl. van ꦱꦤ꧀ꦢꦺꦴꦁ en ꦱꦤ꧀ꦢꦺꦴꦁꦲꦤ enz.; het slot van § 123; de aan het eind van § 132 bijgevoegde bet. van ꦲꦩꦶꦪꦲꦤ en ꦲꦩꦶꦪꦲꦤ enz. en de bet. van ꦲꦤꦏꦺꦴꦱ꧀ ꦒꦸꦪꦶꦪꦤ enz. aan het einde van § 133; het verschil tusschen ꦲꦩꦶꦪ en ꦲꦶꦪ in § 138 en het slot van § 138 1°; de bet. van ꦲꦩꦥꦸꦒꦶꦪꦤ ꦲꦩꦏꦺꦴꦱ꧀ ꦲꦱꦲꦤ enz. aan het slot van § 140 en het toegevoegde aan § 142).

Wat het *Leesboek* betreft — een paar lezingen heb ik gemeend niet te mogen behouden: ꦲꦪꦲꦪꦲꦪ nl. in het eerste stukje heb ik veranderd in ꦲꦪꦲꦪ, en in het (nieuwe) vierde ꦲꦱꦲ-ꦱꦤ vóór ꦲꦤꦲꦱ weggelaten, en tevens het (oude) derde geschrapt als minder geschikt, althans voor eerstbeginnenden.

Verder heb ik het aantal kleinere stukken uit de Javaansche literatuur, door mij in de vorige editie meer bij wijze van „Chrestomathie" gegeven, vervangen door een grooter stuk uit de „Babad", nl. een groot gedeelte der

---

jaagt", niet „iets dat door hem wordt gevreesd". Doch zoowel in het eerste als in het tweede geval komt volgens het Javaansche taaleigen het *Passief* niet te pas. Even vreemd is ꦲꦤꦲꦤꦶꦱ꧀ꦲꦤꦶꦩ꧀ꦥꦸꦲꦤꦤꦶꦱ꧀ꦲꦤꦶꦩ꧀ꦥꦸꦲꦤ Jav. Zam. 109; terecht m.i. bedoelt, volgens Roorda, Winter met deze vraag; „Waar hij door ziek gemaakt wordt, wat is dat? Wat is het dat de oorzaak is van zijn ziek zijn?" Dr. Brandes (waarschijnlijk op gezag van het Manuscript Woordenboek van Wilkens die dezen zin vertaalt: „Waaraan zegt hij ziek te zijn? Over welke ziekte klaagt hij?" enz.) geeft hiervan de vertaling: „Wat is het dat door hem zijn ziekte wordt genoemd." Doch ꦲꦤꦤꦶꦩ꧀ꦲꦤꦶꦩ꧀ꦥꦸꦲꦤ bet. „ziek maken" en niet „zich ziek zeggen", eene bet. door Wilkens gegeven, maar wellicht „pour le besoin de la cause" of „ad hoc" vervaardigd, want zij wordt noch door de Grammatica, noch door een andere plaats gestaafd.

Intusschen zou men ook hier het *Actief* verwachten: ꦲꦤꦲꦤꦤꦶꦩ꧀ꦲꦤꦶꦩ꧀ꦥꦸꦲꦤ „Wat is het, dat hem ziek maakt?"

geschiedenis van *Oentoeng-Soerapati* [1]) (de beschikbare ruimte veroorloofde mij niet die geheel te geven). Daarmede beantwoordt het „Leesboek" dan toch ook meer aan zijn doel, daar de in de vorige „Chrestomathie" opgenomen poëtische werken wel niet door de eerstbeginnenden, en zelfs niet door meergevorderden, althans aanstaande burgerlijke of rechterlijke ambtenaren, d. i. het grootste aantal dergenen, die dit werk in handen krijgen, plegen gelezen te worden.

De echt-Javaansche vertellingen van Såstrå-tåmå heb ik natuurlijk gretig behouden; zij het dan ook dat slechts weinigen, en wel alleen „meergevorderden", die goed zullen kunnen verstaan.

LEIDEN, September 1892. A. C. VREEDE.

VOORBERICHT VOOR DEN VIJFDEN DRUK.

De vijfde druk is niet anders of meer dan een „Verbetering" van den vorigen.

Met de woorden „Zie de aantt. op de Beknopte Jav. Gramm. van „Roorda, behoorende bij de editie van het Woordenboek van 1901", die hier en daar in de Grammatica voorkomen, is bedoeld te verwijzen naar de „Aanteekeningen op de Grammatica" die gevoegd zijn bij de uitgaaf van het Javaansch-Nederduitsch Handwoordenboek, Leiden E. J. Brill, 1901.

LEIDEN, Januari 1906. A. C. VREEDE.

---

1) Op bl. 298 heb ik ꦲꦭꦴꦱꦸꦩꦤ꧀ gelezen in plaats van ꦲꦭꦴꦱꦸꦩꦏ꧀ (B. T. Dj, bl. 382, r. l. v. o.), daar dit meisje in het vervolg van het verhaal steeds ꦲꦭꦴꦱꦸꦩꦤ꧀ genoemd wordt. De G. B. V, 263 heeft ook hier ꦲꦭꦴꦱꦸꦩꦤ꧀ ꦱꦏꦲꦭꦴꦱꦸꦩꦤ꧀.

INHOUD VAN DE GRAMMATICA.

Over de Javaansche taal in het algemeen . . . . bl. 1

I. Over het schrift en de uitspraak 5

Tafel van het Alphabet 7

Aard, klank, uitspraak en onderlinge verwisseling van de letters . . 13

Kapitale letters 25

Aangenomen letters voor vreemde klanken en uitheemsche woorden . 26

Uitspraak van de klinkers 27

Over de overige sandangan's of leesteekens 42

Op zich zelf staande klinkletters 45

Cijferletters 46

Scheidteekens en andere Pådå's 47

Tot oefening in het lezen en de uitspraak 51

II. Over de woordvorming. 56

Over den woordvorm in de Javaansche taal in het algemeen . . . 56

Vorming van tweelettergrepige grondwoorden 56

Vorm der grondwoorden 56

Over het accent of den toon der taal. 61

Over de woordvorming of afleiding in het algemeen en over de krâmâ-vormen in het bijzonder. 62

Mâdyâ-vormen. 68

Over de verschillende soorten van woorden in de Javaansche taal . . 70

Over de vormen van het Javaansche *werkwoord*. 72

Het *eenvoudig* werkwoord 72

Het *transitief* werkwoord 78

Het *causatief* werkwoord 82

Het *toestandswoord* 86

Passive vormen 90

Het *zuiver* Passief. 90

Objectief Passief 90

Accidenteel Passief . . . . . bl. 92
Transitief Passief 94
Subjectief Passief. 96
Oud Passief 98
Reciproque of *wederkeerige* vorm 101
Frequentative vorm 102
Afgeleid naamwoord met het aanhechtsel ꠣꠤꠟꠇ, of *objectief denominatief*. 104
Het objectief denominatief als collectief naamwoord. 106
Het objectief denominatief als collectief zegwoord 107
Over het aanhechtsel ꠣꠤꠟꠇ 108
De *excessief* of *overmatige trap* 109
Afgeleid naamwoord met het voorzetsel ꠣꠤ *pa, pă* of *pĕ* 110
Afgeleid naamwoord met het voorvoegsel ꠣꠤ en het aanhechtsel ꠣꠤꠟꠇ 113
Afgeleid naamwoord met het voorvoegsel ꠣꠤ 115
Over het voorvoegsel ꠣꠤ, ꠣꠤ, ꠣꠤ of ꠣꠤ 116
Over het voorvoegsel ꠣꠤ *sà, sàq*, of *sĕ* 116
Over het voorvoegsel ꠣꠤ *a* 119
Over het voorvoegsel ꠣꠤ 123
Reduplicatie, of herhaling van den eersten medeklinker 125
Over de woordherhaling, herhaling van een woord of verdubbeling van het grondwoord. 130
Woordherhaling met verandering van klinkers 134
Zamengestelde woorden en uitdrukkingen 135
Over de vormen en verschillende wijze van uitdrukking van den *Voluntatief* 139
Imperatief (active en passive) 139
Krămă-Imperatief 142
Jussief 142
Vetatief, of *verbiedende wijs* 145
Qualitative Voluntatief 145
Biddende of *wenschende wijs* 146
Desideratief. 147
Propositief 148
Over de *telwoorden* 150

Benamingen van breuken . . . . . bl. 155
Telwoorden in den vorm van het werkwoord. 157
Benamingen van rangorde. 157
Accidenteel Passief der telwoorden. 157
Over de *voornaamwoorden* en andere *redewoorden* 158
Aanwijzende voornaamwoorden. 158
Vragende voornaamwoorden 162
Betrekkelijke voornaamwoorden 163
Persoonlijke voornaamwoorden. 165
Uitdrukking van het *reflexief voornaamwoord* 167
Bezittelijke voornaamwoorden 167
Bezittelijk voornaamwoord van den derden persoon 169
Bezittelijk voornaamw. van den 3den persoon met volgend *voorvoegsel* ꦫꦶ 172
Aanhechtsel ꦫꦶ 173
Opmerkingen omtrent het gebruik der bezittelijke voornaamwoorden. 174
Gebruik van ꦏꦺꦴꦤ꧀ꦠꦺꦴꦤ꧀ en ꦏꦸꦫꦶ 174
Hulpwoord ꦔꦤꦶꦔꦤ꧀ or ꦢꦶꦔꦤ꧀ Ng. Md., ꦄꦭꦤ꧀ꦭꦤ꧀ꦢꦶꦔꦤ꧀ of ꦄꦔꦤ꧀ Kr. 175
Redewoorden tot uitdrukking van het *Perfectum* en van den *verledenen* en den *toekomenden* tijd 178
Het redewoord ꦲꦤ꧀ *Ng. Md.*, ꦲꦱꦶ *Kr.* 179
Redewoorden tot uitdrukking van verwondering of bevreemding . . 179
De interjectie ꦱꦤ꧀ 180
Voorzetsels en Voegwoorden 181
Het voorzetsel ꦢꦶꦗꦸꦁ ꦏꦤ꧀ ꦱꦤ꧀ ꦲꦱꦶ ꦮꦸꦠꦺꦱꦶ of ꦫꦶ . . . 182
De voorzetsels ꦔꦤꦶꦗꦶ *en* ꦲꦱꦶ 184
Het voorzetsel ꦏꦔꦤ꧀ꦠꦺꦴꦤ꧀ ꦄꦤꦶꦔ꧀ *en* ꦄꦤꦶꦫꦤꦗꦶ. 184
Woorden tot uitdrukking van den zin van met 185
Verbindende voegwoorden 186
III. Over de woordvoeging 189
Over de *bepalingen* 189
Bepaling van een *zelfstandig naamwoord* 190
Complement van *deel* of *bijzonderheid* 191

Complement van *voorwerp* . . . . . bl. 193
Complement van *hoeveelheid, tijd* en *plaats* 194
Bijwoordelijke bepalingen. 195
Hoofdgezegde en bijgezegde 196
Hoofdzin en bijzin 197
Over de zamenstelling van een zin. 198
ꦲꦤꦏꦤ꧀ in een Passief gezegde 198
Eigenaardig gebruik van ꦲꦤ꧀ꦲꦤ꧀ of ꦲꦱꦤ꧀ꦲꦤ꧀ 199
Volgorde van de deelen van een zin 201

INHOUD VAN HET LEESBOEK.

I. Gesprekken en zamenspraken in Ngoko, Krâmâ en Mâdyâ, afkomstig van de Heeren Gericke en Winter 209

II. Verhalen en Vertellingen.

N°. 1. Een legende van de rivier van Demaq. 229

„ 2. Een legende van Adji-Sâkâ, die dienen moet tot verklaring van de volgorde der Aksâra's in het Javaansche alphabet, overgenomen uit het *leesboek* achter de *eerste gronden der Javaansche taal*, van den Heer Gericke 230

N°. 3—6. Vier vertellingen, door den in de Voorrede vóór de Grammatica vermelden Javaan Sâstrâ-tâmâ op verzoek van den schrijver juist zóó in de volkstaal opgeschreven, als hij ze hem had hooren vertellen; een belangrijke bijdrage voor de kennis niet alleen van Javaansche zeden, gewoonten en begrippen of wijze van denken, maar vooral ook van de taal, zooals die in het dagelijksch leven gesproken wordt door het volk 234

Geschiedenis van Soerapati uit de Babad Tanah Djawi (ed. Meinsma 1874 bl. 382—417) 299

Lotgevallen van Pandji 331

DRUKFOUTEN.

Blz.	2	regel	32	Dalangs	*lees:*	Dalangs
„	9	„	18	*regel.*	„	*regel*,
„	10	„	1	SANDANGAN'S	„	SANḌANGAN'S
„	22	„	15	grondwoorden	„	grondwoorden, die
„	26	„	36	KLANKEN EN	„	KLANKEN IN
„	27	„	24	van en	„	van een
„	38	„	7	[illegible]	„	[illegible]
„	40	„	26	warden	„	worden
„	48	„	6	een ander	„	een andere
„	64	„	20	[illegible]	„	[illegible]
			26	[illegible]	„	[illegible]
„	95	„	37	[illegible]	„	[illegible]
„	102	„	31	[illegible];	„	[illegible],
„	137	„	27	[illegible]	„	[illegible]
„	155	„	25	[illegible]	„	[illegible]
„	178	„	36	[illegible]	„	[illegible]
„	186	„	12	ontleeed	„	ontleend
„	205	„	31	[illegible]	„	[illegible]

BEKNOPTE JAVAANSCHE GRAMMATICA.

OVER DE JAVAANSCHE TAAL IN HET ALGEMEEN.

1. De Javaansche taal, waaronder de taal van het eiland Java met uitzondering van het westelijk gedeelte, de Soenda-landen, verstaan wordt, behoort tot dien taalstam, die zich over de eilanden in de Indische zee, van Madagascar in het Westen af, en in de Stille Oceaan oostwaarts tot het Paascheiland toe, in velerlei vertakkingen uitbreidt. Daar deze wereld van ontelbare eilanden onder den algemeenen naam van Polynesië begrepen wordt, zoo wordt die taalstam in onderscheiding van de andere taalstammen het best de Polynesische taalstam genoemd. De voornaamste hoofdvertakking van dezen taalstam is die, welke zich over de Indische archipel uitbreidt; en hiervan is weêr de voornaamste hoofdtak het Javaansch. Van al de stamverwante talen is namelijk het Javaansch de meest ontwikkelde en meest beschaafde, de rijkste in woorden, en ook de rijkste in literatuur.

2. De aard of het karakter van een taal heeft zijn grond in den aard of het karakter van het volk, waarbij die taal zich ontwikkeld heeft. Zoo heeft dan ook in de Javaansche taal de groote rijkdom aan woorden hierin een voorname oorzaak, dat het den Javaan, bij een vrij groote mate van ontwikkeling en een fijne gaaf van onderscheiding, toch ontbreekt aan zin voor het algemeene zoodat hij, zonder het meer algemeene in het bijzondere op te merken en in algemeene begrippen onder algemeene termen zamen te vatten, alleen het verschillende bijzondere met verschillende benamingen bestempelt. Zoo heeft bv. de Javaansche taal geen algemeen woord voor *dragen*, maar bijzondere bewoordingen voor *over den schouder dragen, op den rug dragen, op het hoofd dragen, op den arm dragen, op de handen dragen, aan de hand dragen, met zijn velen dragen*, en nog andere meer. En zoo is voor de fijnste onderscheiding van alles, wat zich aan zijne zintuigen voordoet, zijn taal

verbazend rijk. Deze rijkdom aan bijzondere benamingen maakt natuurlijk voor den vreemdeling, die de taal wil leeren spreken of schrijven, het keurig gebruik van de taal wel eenigzins moeilijk.

3. Voor een ander gedeelte is de Javaansche taal dien rijkdom aan woorden verschuldigd aan den invloed van de meer ontwikkelde en beschaafde volken, Indianen, Arabieren en Europeërs, waarvan de Javanen hun beschaving en godsdienst ontvangen hebben, of waardoor zij overheerscht zijn geworden. Den allergrootsten invloed op den rijkdom van de Javaansche taal heeft het oud Indisch of Sanskritsch gehad. Van de Indianen hebben namelijk de Javanen, behalven algemeene beschaving en godsdienst, ook het schrift en hun eerste literatuur ontvangen. Deze oudste Javaansche literatuur, die geheel poëtisch is, draagt alle blijken van een uit Indië op Javaanschen bodem overgebrachte plant te wezen, ook in de taal. Die taal is wel Javaansch, zooals dit namelijk vroeger ergens in gebruik geweest moet zijn, maar sterk doorweven met Sanskritsche woorden. En, daar de latere dichters steeds het voorbeeld van hun voorgangers van nabij gevolgd zijn, zoo heeft zich bij de Javanen een eigen dichtertaal gevormd, die daarom ook *bâsâ* (of *tĕmboeng*) *Kàwi*, dat is *dichtertaal*, of ook enkel bij verkorting *Kàwi*, genoemd wordt, — een taal van het gewone proza geheel verschillend in woorden, en ook verschillend in woordvormen. Dit geldt vooral van het *oud Kàwi*, waarvan men gewoon is te onderscheiden het *Kàwi miring*, dat is het *overhellend Kàwi*, zoo genoemd omdat het in woorden en wijze van uitdrukking reeds meer overhelt tot het *modern Kàwi*, of de hedendaagsche dichtertaal, die gewoonlijk niet meer onder de benaming *Kàwi* begrepen wordt, maar, in tegenstelling van het verouderde en niet meer verstaanbare Kàwi, *bâsâ djarwâ*, d.i. *taal der uitlegging*, genoemd wordt. Doch ook deze *bâsâ djarwâ* verschilt nog aanmerkelijk van de gewone taal van het dagelijksch leven, en is vol van Kawi-woorden en Kawi-vormen. En de invloed van het Indisch heeft zich niet enkel tot de poëzie bepaald: ook in het gewone proza van het dagelijksch leven zijn een menigte Sanskrit-woorden overgenomen; en de meer of min geletterde Javaan gebruikt in geschriften ook in ongebonden stijl gaarne menig poëtisch woord. Buitendien leeft het Kawi nog eenigzins voort in den mond van de Dalangs, zooals de personen genoemd worden, die er hun werk van maken het Wajangspel te vertoonen. — Uit het Arabisch is de Javaansche taal vooral verrijkt met een menigte woorden, die betrekking hebben op de godsdienst; doch ook met andere. — Het aantal woorden, dat uit de Europesche talen, het Portugeesch, het Hollandsch en het Engelsch, is overgenomen, is betrekkelijk juist niet groot; dat van de Hollandsche woorden vermeerdert echter nog steeds. — Ook uit de Maleische taal, waarvan de Europeërs en de andere vreemdelingen zich in hun verkeer met de Javanen gewoonlijk bedienden, is menig woord

in het Javaansch overgegaan. — Eindelijk hebben ook nog de Chinezen op Java de Javaansche taal met eenige weinige woorden verrijkt.

4. Diep in het karakter van het Javaansche volk gegrond is een eigenschap van de Javaansche taal, die ook grootelijks tot den rijkdom van haar woordenschat heeft bijgedragen. In geen andere taal, ook niet in de naast verwante, heeft namelijk het onderscheid van rang en stand en de eerbied van den mindere voor den meerdere zich zoo sterk uitgedrukt, als in het Javaansch. Terwijl in andere talen de uitdrukking hiervan zich voornamelijk bepaalt tot het gebruik van de persoonlijke voornaamwoorden, strekt die zich in het Javaansch tot het grootst gedeelte van de meest gebruikelijke woorden uit, zoodat de mindere, wanneer hij tot zijn meerdere spreekt, voor het grootst gedeelte geheel andere woorden gebruikt en dus een geheel andere soort van taal spreekt, dan de meerdere tot den mindere. Men onderscheidt daarom in het Javaansch de volgende taalsoorten:

1°. het *Ngoko* (ꦤꦒꦺꦴꦏ꦳ een woord, dat overeenkomt met het Fransche *tutoyer*), de platte taal zonder pligtplegingen, die door het gemeene volk en de kinderen onder elkander en door den meerdere tot den mindere gesproken wordt. Het is de taal, die altijd tot het kleine kind gesproken wordt, en die het kind daarom ook het eerst leert spreken. Het is dus de eigentlijke moedertaal van den Javaan, waarin hij ook zijn leven lang tot zich zelf spreken en denken blijft.

2°. het *Krâmâ* (ꦏꦿꦫ꦳ꦩ꦳ꦏꦿꦫ꦳), dat is de *beleefde* taal, die gesproken wordt door den mindere tot den meerdere, en ook gewoonlijk door de aanzienlijken en allen, die maar eenigen rang hebben, onder elkander, wanneer niet de verschillende graad van bloedverwantschap of rang het gebruik van een andere taalsoort vordert. — Met de benaming *Krâmâ-desâ* of *Krâmâ-doesoen*, dat is *dorpsch-Krâmâ*, onderscheidt men zulke krâmâ-woorden of krâmâ-vormen, die òf alleen maar bij de dorpelingen in gebruik zijn, òf ook wel op de hoofdplaats gebruikt worden, om aan het *Krâmâ*, dat men tot zijn meerdere spreekt, een nog beleefder, of ook wel sierlijker tint te geven.

3°. het *Mâdyâ* (ꦩꦢ꦳ꦪ꦳ ꦩꦫ꦳ꦢ꦳ꦪ꦳), dat is de *middeltaal*, de taal der vriendelijke gemeenzaamheid, die gesproken wordt door onbeambte personen van gelijken rang onder elkander, wanneer het Ngoko niet vriendelijk genoeg en het Krâmâ te beleefd of te onderdanig geacht wordt; als ook door den meerdere tot iemand van minder stand, maar van hooger jaren, als hij dien eeren wil. Behalven dat is deze taalsoort op de hoofdplaats alleen in gewoon gebruik bij de kooplieden en bij de bedienden van een aanzienlijke onder elkander: maar in de dorpen ook wel meer algemeen in plaats van het *Krâmâ* als beleefde taal. — Dit *Mâdyâ* nu bestaat vooreerst uit eenige

woorden en vormen, die aan deze taalsoort bijzonder eigen zijn; ten tweeden uit een klein getal Krâmâ-woorden; en verder uit Ngoko-woorden. — Doch dit Màdyâ kan uit eerbied of respect ook zoo gesproken worden, dat men wel de gewone Màdyâ-woorden en Màdyâ-vormen gebruikt, maar overigens, Krâmâ-woorden in plaats van Ngoko-woorden. Zulk een Màdya zou men Krâmâ-màdyâ kunnen noemen.

4°. de zoogenaamde *bâsâ-Kaḍaton* (ꦧꦱꦱ꧀ꦏꦢꦠꦺꦴꦤ꧀) of *hoftaal*, die zich van het gewone Ngoko alleen door het gebruik van enkele woorden onderscheidt, en door den Vorst en de prinsen en grooten gebruikt wordt in hun bevelen, bevelschriften en aanschrijvingen aan hun ondergeschikten.

5°. het *Krâmâ-inggil* (ꦏꦿꦩꦔꦶꦁ Ng., ꦏꦿꦩꦄꦶꦁ of ꦄꦁꦏꦿꦩꦄꦶꦁ Kr.) of *hoog Krâmâ*. Zoo noemt men die woorden, die alleen van aanzienlijke of hooger staande personen gebruikt worden. Het zijn dus alleen zulke woorden, waarvan de beteekenis op een p e r s o o n betrekking heeft, zooals wanneer men spreekt van iemands *vader, kind, huis, kleeding, paard, hart, hand*, enz. Zij worden zoowel in Ngoko als in Krâmâ gebruikt, als men met eerbied of achting van een meer aanzienlijke spreekt, en in Krâmâ ook uit beleefdheid jegens den persoon, t o t wien men spreekt. Van zich zelf kan alleen een vorstelijk persoon, wanneer hij tot zijn mindere spreekt, zulke Krâmâ-ínggil-woorden gebruiken. — Voor eenige woorden heeft men een dubbel Krâmâ-ínggil, een hooger en een lager, waarvan dan het hoogere doorgaans alleen van den Vorst of zeer hoog geplaatste personen gebruikt wordt. In Ngoko maakt men ook wel van een Krâmâ-woord als Krâmâ-ínggil gebruik, hetzij omdat er geen Krâmâ-ínggil-woord voor bestaat hetzij om het als een minder hoog woord, dan het bestaande Krâmâ-ínggil, te gebruiken. — Bij sommige woorden weifelt het spraakgebruik, daar één en hetzelfde woord door sommigen uitsluitend als Krâmâ-ínggil, maar door anderen ook als gewoon Krâmâ, gebezigd wordt.

6°. het *Ngoko àndàp* (ꦔꦺꦴꦏꦺꦴ ꦄꦤ꧀ꦢꦤ꧀ꦥ꧀) of *laag Ngoko*, zooals zulke woorden genoemd worden, die ook op een p e r s o o n betrekking hebben, maar g e m e e n of p l a t zijn, of minachting aanduiden; zooals in het Hollandsch het woord *kop* in plaats van *hoofd*, indien het van een mensch gebruikt wordt.

SCHRIFT EN UITSPRAAK.

5. Het Javaansche schrift is blijkbaar van Indischen oorsprong, doch heeft niet alleen door verloop van tijd, maar door de toepassing van een eigen kalligraphisch beginsel, zulk een geheele verandering ondergaan, dat in de tegenwoordige figuren nauwelijks meer eenige gelijkenis met eenig ons bekend Indisch alphabet te herkennen is. Er zijn tegenwoordig twee schriftsoorten in gebruik, het staand en het loopend schrift. Het laatste verschilt echter van het eerste alleen daarin, dat de letters en teekens schuins[1] met eenige overhelling naar de rechterhand geschreven worden, en dat men een ophaal, die in het staand schrift onmiddellijk achter een neerhaal geschreven wordt, door deze neerhaal heen weêr naar boven trekt.

6. Het Javaansche schrift wordt geschreven van de linker naar de regter hand, zonder dat de woorden, die tot één en dezelfde zinsnede behooren, van elkander afgescheiden worden; alleen met afscheiding van de zinsneden in proza, en van de verzen in poëzie. Een *letter* wordt met een uit het Sanskritsch ontleende benaming *aksårâ* (aksara) genoemd. Zoo worden echter alleen de medeklinkers genoemd, terwijl de klinkers door bijgevoegde teekens worden aangeduid, met uitzondering alleen van de *a*-klank, waarvoor geen teeken bestaat, zoodat deze klank alleen door de afwezigheid van een ander klankteeken wordt aangewezen. Maar, om nu te kennen te geven, dat een Aksårâ aan het einde van een lettergreep, die op een medeklinker uitgaat, zonder alle vocaalklank, en dus ook zonder *a*, moet worden uitgesproken; geeft men in het midden van een zinsneê of vers aan de volgende medeklinker, die zich aan de voorafgaande onmiddellijk aansluit, een gewijzigde figuur, of een andere plaats, namelijk onder de voorgaande medeklinker, en meestal beide tegelijk; en deze gewijzigde figuur of onder de voorgaande medeklinker geschrevene letter wordt dan *Pasangan* (pasangan), d.i. *voegletter* of *aanvoegletter*, genoemd. [Zoo wordt bij voorbeeld in een woord als *tanpâ* (tanpa) aan de medeklinker *p* (pa) een gewijzigde figuur (-pa) gegeven, in een woord als *wastâ* (wasta) de gewijzigde figuur van de *t* (-ta in plaats van ta) onder de voorgaande medeklinker *s* (sa) geschreven]. Aan het einde van een zinsneê of vers wordt de afwezigheid van alle vocaalklank achter de laatste Aksårâ door een afzonderlijk teeken, de *Paten* aangewezen [zooals in dit woord anganga]. Dit *leesteeken* wordt met de vocaalteekens en eenige andere schrijfteekens, die een medeklinker aan het einde van een lettergreep, of onmiddellijk achter een andere medeklinker in dezelfde lettergreep, aanduiden, onder de algemeene benaming

van *Sandangan* (ꦱꦤ꧀ꦢꦁꦔꦤ꧀), d.i. *kleeding* of *bekleedsel*, begrepen, terwijl een Aksárâ, die geen Sandangan als vocaalteeken, en ook geen Pasangan of Paten bij zich heeft, en dus met de *a*- of *â*-klank wordt uitgesproken, een *aksârâ lĕgnâ*, of *lĕgĕnâ* of *anglĕgĕnâ* (ꦲꦔꦭꦼꦒꦼꦤ꧀ꦤ or ꦭꦼꦒꦼꦤ꧀ꦤ or ꦔꦭꦼꦒꦼꦤ꧀ꦤ), d.i. een *onverbondene letter*, genoemd wordt.

7. De figuren van de letters en van de overige schrijf- en lees-teekens, zoowel in loopend als in staand schrift, benevens de namen en de uitspraak of het gebruik, worden op de volgende tafel voorgesteld, zooals die in het tegenwoordige Soerakartasche schrift, dat voor het beste en schoonste gehouden wordt, in gebruik zijn. — De namen, waarmeê de medeklinkers genoemd worden, zijn de klanken van de letters zelf, zooals zij met een *a*, of volgens de uitspraak van midden- en oost-Java met een *â*, als *aksârâ lĕgnâ* worden uitgesproken.

GEWONE LETTERS.

AKSÂRÂ.	PASANGAN.	NAAM EN KLANK, EN AANMERKINGEN.
ꦲ of ꦄ	◌ꦲ of ◌ꦄ	Hâ, *maar gewoonlijk uitgesproken als een zachte adspiratie, die evenmin hoorbaar is als de Fransche stomme* h; *maar met sterke adspiratie, zooals onze* h, *tusschen twee geheel gelijke klinkers, bv. in* ꦄꦱꦄ ꦱâhâ.
ꦤ of ꦟ	....of..... ◌ꦤ ◌ꦟ	Nâ (*Tusschen twee klinkers wordt deze letter, als er geen Soekoe meê verbonden wordt en er geen* â *voorafgaat, gewoonlijk verdubbeld en dus* ꦤꦤ *geschreven; zonder dat dit voor de uitspraak van de voorgaande vocaal eenige beteekenis heeft*).
ꦕ of ꦕ	....of..... ◌ꦕ ◌ꦕ	Tjâ, *de verhemelte-letter* t, *uit te spreken als de* tj *in het woord* tjalk, *of zooals de Engelsche* ch, *doch met wat minder sissing door de tanden.*
ꦫ of ꦫ	....of..... ꦫ ◌ꦫ	Râ.
ꦏ of ꦏ	....of..... ꦏ ◌ꦏ	Kâ, *doch aan het einde van een woord, en ook meestal aan het einde van een lettergreep midden in een woord, wordt deze letter achter alle klinkers, uitgezonderd de* è, *niet volkomen uitgesproken, maar zóó, dat de* k *wel in den achtermond door een klemming van de tong tegen het gehemelte gevormd, maar deze klemming niet snel, maar langzaam, geopend wordt. Even zóó als de letter midden in een woord verdubbeld wordt. — Wanneer de Pasangan* Kâ *met een onderteeken verbonden wordt, dan heeft hij de gewone figuur van de Aksârâ.*
ꦢ of ꦢ	... of..... ◌ꦢ ◌ꦢ	Dâ, *maar uit te spreken als tand-letter, zooals wij gewoonlijk een* t *en de* d *aan het einde van een woord uitspreken.*
ꦛ of ꦛ	... of..... ◌ꦛ ◌ꦛ	Tâ, *als tand-letter zooals wij gewoon zijn een* t *uit te spreken. — Wanneer de Pasangan* Tâ *met een onderteeken verbonden wordt, dan heeft hij de gewone figuur van de Aksârâ.*
ꦱ of ꦱ	◌ꦱ of ◌ꦱ	Sâ, *als tong-letter, en altijd, ook tusschen twee klinkers een scherpe* s.
ꦮ of ꦮ	....of..... ◌ꦮ ◌ꦮ	Wâ, *uit te spreken, niet zooals de Hollandsche* w, *maar als halfklinker, zooals de Engelsche* w, *doch wat minder week.*

AKSÄRÄ.	PASANGAN.	NAAM EN KLANK, EN AANMERKINGEN.
of *na*	....of..... *n*	**Lå** — *Wanneer de Pasangan* **Lå** *met een onderteeken verbonden wordt, dan heeft hij de gewone figuur van de Aksårâ.*
of *sa*	of	**På.**
of *ta*	....of..... *t*	**Ḍå**, *uit te spreken als tong-letter, met de tong naar achteren op te trekken, zooals wij dit doen bij de uitspraak van een* **r**.
of *ca*	....of..... *c*	**Djå**, *de verhemelte-letter* **d**, *uit te spreken als de Engelsche* **j**, *doch met minder sissing door de tanden.*
of *wa*	....of..... *w*	**Jå**, *doch uit te spreken, niet als onze Hollandsche j, maar als halfklinker, zooals de Fransche* **y** *in* il y a.
of *ma*	....of..... *m*	**Njå**, *de verhemelte-letter* **n**, *uit te spreken als de* **n** *vóór een j, zooals in* **oranje**. — *Tusschen twee klinkers midden in een woord wordt in plaats van de Aksårâ* ma *gewoonlijk* gga *geschreven.*
of *ba*	....of.....	**Må.**
of *ga*	....of..... *g*	**Gå**, *maar uit te spreken als de Fransche, Engelsche of Hoogduitsche* **g**, *niet zooals de Hollandsche* **g**, *geaspireerd (dwz. niet als laxe klemletter).*
of *ca*	....of..... *c*	**Bå.**
of *ta*	....of..... *t*	**Ṭå**, *uit te spreken als tong-letter, met de tong naar achteren op te trekken, zooals wij dit doen bij de uitspraak van een* **r**.
of *na*	....of..... *n*	**Ngå**, *de keel-letter* **n**, *uit te spreken als de Hollandsche en Engelsche* **ng**, *zooals in* **wang**, *of als de* **n** *voor een* **k**, *zooals in* **klanken**.
of *ra*	of	**På-tjĕrĕk**, *een teeken voor den klank* **re**, *in plaats van de* **ra** *met* **Pĕpĕt**, *zooals er zulk een teeken ook in het Sanskritsche schrift bestaat.*
of *ga*	....of..... *g*	**Ngå-lĕlĕt**, *een teeken voor den klank* **lĕ**, *in plaats van de* **na** *met* **Pĕpĕt**, *zooals er desgelijks ook in het Sanskritische schrift zulk een teeken bestaat.*

AKSÄRÄ GĔḌÉ OF KAPITALE LETTERS.

ᨊᨚ of ᨚᨊ	——	**Nă-gĕḍé.** *Het is eigentlijk de t o n g-letter* n, *en wordt nog als zoodanig gebruikt, wanneer de* n *onmiddellijk door een t o n g-letter* ḍ *of* ṭ *gevolgd wordt, en dus boven de Pasangans* ᨚᨗ *en* ᨚᨘ. — *Voor Pasangan Nă-gĕḍé bestaat geen bijzonder teeken.*
——	....of..... ᨕᨛ ᨖᨛ	**Pasangan Tjă-gĕḍé.**
ᨊᨕ of ᨕᨊ	....of..... ᨊᨕ ᨕᨊ	**Kă-gĕḍé,** *eigentlijk de geadspireerde* ᨕᨊ.
ᨎᨛ of ᨛᨎ	....of..... ᨎᨛ ᨛᨎ	**Tă-gĕḍé,** *eigentlijk de geadspireerde* ᨛᨎ *of* th.
ᨔᨛ of ᨛᨔ en ᨊᨔ of ᨔᨊ	——	**Să-gĕḍé.** *De* ᨛᨔ *is eigentlijk de t o n g-letter, en de* ᨔᨊ *de v e r h e m e l t e-letter* s, *de* sj. *De* ᨛᨔ *wordt ook nog als t o n g-letter gebruikt, zoo dikwijls als de* s *onmiddellijk op een* r *volgt, of onmiddellijk gevolgd wordt door de t o n g-letter* ṭ, *en dus boven de Pasangan* ᨚᨘ.
ᨉᨛ of ᨛᨉ	....of..... ᨉᨛ ᨛᨉ	**Pă-gĕḍé,** *eigentlijk de geadspireerde* p, *de* ph.
ᨉᨗ of ᨗᨉ	——	**Njă-gĕḍé,** *zeldzaam in gebruik, bijkans alleen in handschriften aan het einde van een regel. wanneer er voor de gewone* ᨊᨗ *geen ruimte is. Zoo worden ook de* ᨊᨕ, ᨎᨛ *en* ᨔᨛ *voor de gewone* ᨊᨗ, ᨔᨗ *en* ᨊᨗ *gebruikt.*
ᨌᨛ of ᨛᨌ	....of..... ᨌᨛ ᨛᨌ	**Gă-gĕḍé,** *eig. de geadspireerde (laxe klemletter)* g.
ᨀᨛ of ᨛᨀ	....of..... ᨀᨛ ᨛᨀ	**Bă-gĕḍé,** *eigentlijk de laxe klemletter* b.

AANGENOMENE LETTERS VOOR VREEMDE KLANKEN IN UITHEEMSCHE WOORDEN.

ᨕᩁ of ᩁᨕ	ᩁ::::: of :::::ᩁ ᨕᩁ ᩁᨕ	*voor de Arabische* خ ch, *ook wel voor de* ح h, *en aan het einde van een lettergreep voor de* ع Ain.
ᨕᩈ of ᩈᨕ	ᩈ::::: of :::::ᩈ ᨕᩈ ᩈᨕ	*voor de Arabische* ذ, *de laxe klemletter* d.
ᨕᩉ of ᩉᨕ	ᩉ::::: of :::::ᩉ ᨕᩉ ᩉᨕ	*voor de Ar.* ف ph, *en voor de Hollandsche* f *en* v.
ᨕᩋ of ᩋᨕ	ᩋ::::: of :::::ᩋ ᨕᩋ ᩋᨕ	*voor de Arabische* ز, *de Hollandsche* z.
ᨕᩌ of ᩌᨕ	ᩌ::::: of :::::ᩌ ᨕᩌ ᩌᨕ	*voor de Arabische* غ rh, *en voor de Hollandsche* g.

SANDANGAN'S, OF VOCAAL- EN ANDERE LEESTEEKENS.

FIGUUR.	NAAM.	KLANK OF BETEEKENIS.
◌ of ◌	Pĕpĕt	ĕ, *zooals de* e *in de twee laatste lettergrepen van het woord* edele *of* edeler.
◌ of ◌	Oeloe	i, *zacht zooals in* titel; *maar scherp, zooals in* ik *of* lid, *in een gesloten lettergreep, wanneer deze de laatste van een woord of door een anderen medeklinker, dan een neusklank, gesloten is.*
◌ of ◌	Soekoe	oe, *zooals in* boek *en* boeken; *maar scherp, nog scherper dan in het Hoogduitsche* kurz, *in een gesloten lettergreep, als deze de laatste van een woord of door een anderen medeklinker, dan een neusklank, gesloten is.*
◌ of ◌	Taling	e, *zooals in* leeraar *of in* zeeman; *maar scherp, zooals in* pen *en* pet, *in een gesloten lettergreep, wanneer deze de laatste van een woord of door een anderen medeklinker, dan een neusklank, gesloten is; als ook in een opene of enkel door een neusklank geslotene lettergreep, wanneer de volgende lettergreep òf gesloten is en ook een* Taling *of* Pĕpĕt *heeft, òf wel open is, maar op een* i *of* oe *uitgaat. De Taling wordt geschreven vóór de Aksârâ, waarmeé de klinker wordt uitgesproken.*
◌ of ◌	Taling-Taroeng	o, *zacht, zooals in de eerste lettergreep van* poten *of* komen; *maar scherp, zooals in* pot *of* kom, *in een gesloten lettergreep, wanneer deze de laatste van een woord of door een anderen medeklinker, dan een neusklank, gesloten is; als ook in een opene of enkel door een neusklank geslotene lettergreep, wanneer de volgende lettergreep òf gesloten is en ook een* Taling-Taroeng *of een* Pĕpĕt *heeft òf wel open is, maar op een* i *of* oe *uitgaat. — Van dit klankteeken wordt de Taling vóór en de Taroeng achter de Aksârâ geschreven, waarmeé de klinker wordt uitgesproken.*

NB. *De regels voor de scherpe uitspraak van de* a *zijn dezelfde als voor de* e *en* o. *In de laatste lettergreep, als die open is, wordt de* a *in middel- en oost-Java als* å (*gelijk de* a *in het Eng.* water) *uitgesproken, en zoo ook in de voorlaatste lettergreep, als deze insgelijks open is.*

FIGUUR.	NAAM.	KLANK OF BETEEKENIS.
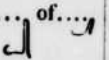	Paten, *Ng.*, Pàngkon, *Kr.*	*beteekent, dat de voorgaande Aksárá, als sluitletter van een lettergreep, zonder* a*-klank moet worden uitgesproken.*
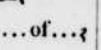	Wignjan.	*is hetzelfde als een* *maar aan het einde van een lettergreep tot sluiting, zooals in* ah!
	Tjëtjaq.	*de keel-neusklank* ng, *gelijk de* *aan het einde van een lettergreep tot sluiting, zooals in* , wang.
	Lajar.	*hetzelfde als een* , *of* r, *maar aan het einde van een lettergreep tot sluiting, zooals in* , lor.
	Tjäkrä.	*hetzelfde als een* *of* r, *maar tusschen een medeklinker en den volgenden klinker, zooals in de laatste lettergreep van* tjåkrä.
	Këret.	*de klank* rë, *gelijk de* Pä-tjërèk, *maar achter een medeklinker, zooals in* krèt.
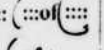	Pèngkal.	*de halfklinker* j, *gelijk de* , *maar achter een medeklinker; zooals in* kjàï.

SÄSTRÄ-SWÄRÄ, OF OP ZICH ZELF STAANDE KLINKLETTERS.

a	i	oe	e	o

ÄNGKÄ, OF CIJFERTEEKENS.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	0

SCHEIDTEEKENS

FIGUUR.	NAAM.	KLANK OF BETEEKENIS.
	Pädälingsä.	*scheidteeken aan het einde van een vers in poëzie en van zinsneden in proza. Aan het einde van geheele volzinnen, of van een geheel stuk, schrijft men dit teeken beter verdubbeld* , *en dan wordt het* loengsi *genoemd.*
	Pangkat.	*teeken voor een kleine rust of caesuur.*

Van de hier met drukletters opgegevene figuren van de letters en schrijfteekens treft men in de handschriften eenige afwijkingen aan. De geringste is wel, dat de Pasangans en , door anderen ook wel de en , in één trek met de Aksåråå, daar zij onder moeten staan, en dus aan de laatste neêrhaal van de Aksåråå vast, geschreven worden, zooals in (*sandi*). De voornaamste zijn, dat in de Noorderstrand-distrikten en elders de Pasangans , , en met een neêrhaal achter de ophaal van achteren geschreven worden, gelijk dit ook bij de Aksåråås , , en zelf plaats heeft, en dat dan de zoo geschreven als de gewone *Pasangan-Tă*, in plaats van de , gebruikt wordt. Ook in het Soerakartasche wordt door sommigen de zoo gebruikt. Verder wordt, ook wel in het Soerakartasche, de Pasangan door velen niet zoo hoog van achteren opgehaald, maar het laatste gedeelte van de letter vlakker en breeder, ook wel wat lager dan het voorste gedeelte, geschreven, zoodat deze Pasangan dan meer overeenkomt met het middelste gedeelte van de Aksåråå zelf. Andere afwijkingen zal men gemakkelijk door het lezen van handschriften leeren kennen. — In het schrift van de Noorderstrand-distrikten, dat ook wel het *Samarangsche* genoemd wordt, verschilt vooral de figuur van de Aksåråå *Tă* aanmerkelijk van de Soerakartasche . Het eigenaardige van dit schrift is namelijk: dat de eerte ophaal, en ook veelal de tweede, maar gebrekkig of maar half geschreven worden.

Dat de *Pasangans*, met uitzondering van de , , en , verkortingen van de Aksåråås zijn, blijkt bij eene nauwkeurige vergelijking vanzelfs. Omtrent de Pasangan moet evenwel opgemerkt worden, dat deze oorspronkelijk en nog in vele gewesten met een oogje onder aan de neêrhaal geschreven wordt, zooals men dat heeft in het middelste gedeelte van de Aksåråå zelf. — De Pasangan is niet een verkorting van de gewone Aksåråå , maar van de kapitale , die eigentlijk de tongletter *s* is. Trouwens in het Javaansch wordt de *s* ook meestal als tongletter uitgesproken. Alleen de Pasangan heeft niets met de Aksåråå gemeen, maar is een zamengestelde figuur, waarin de Pasangan in één trek met de Péngkal ( ) verbonden is. —

8. De Pasangans , , , en , die met de Aksåråås op dezelfde lijn geschreven worden, mag men evenmin als de andere Pasangans van de Aksåråås, waarmêe zij verbonden worden, afscheiden. Men mag dus zulk een Pasangan niet aan het begin van een regel schrijven, terwijl men de Aksåråå, daar hij bij behoort, aan het einde van de voorgaande regel geschreven heeft. Kan zulk een Pasangan niet achter de Aksåråå, daar hij bij behoort, op dezelfde regel staan, omdat er geen ruimte meer voor is; dan moet men die, even als de andere Pasangans, onder de Aksåråå plaatsen, en dus aan het einde van een regel , , en schrijven, in plaats van

(*tanpâ*), ꦠꦤ꦳ꦥ꦳ (*tansàh*), ꦠꦩ꦳ꦥꦺ (*témpé*) en ꦄꦩ꦳ꦥꦺꦁ (*impen*). Ook de *Taroeng* mag men zoo onder een Aksårâ schrijven, als er aan het einde van een regel achter de Aksårâ geen ruimte meer voor is. In zulk een geval mag men aan het einde van een regel ꦒꦫꦲ꦳ schrijven in plaats van ꦒꦫꦲꦃ (*rĕbó*).

AARD, KLANK, UITSPRAAK EN ONDERLINGE VERWISSELING VAN DE LETTERS.

9. Behalven hetgeen in de tafel van het Alphabet reeds aangeteekend is, moet omtrent de aard en uitspraak van de verschillende letters het volgende opgemerkt worden.

10. De twintig medeklinkers van het gewone Alphabet worden naar het verschil van de spraakorganen, daar zij voornamelijk meê gevormd worden, verdeeld in de volgende vijf klassen:

keelletters: ꦏ, ꦑ en ꦒ, en de neusklank ꦔ;
tandletters: ꦛ en ꦜ, en de neusklank ꦤ;
tongletters: ꦕ en ꦖ, de sisletter ꦯ, en de trillers ꦫ en ꦉ;
verhemelteletters: ꦚ en ꦗ, de neusklank ꦚ꦳, en de halfklinker ꦪ;
lipletters: ꦥ en ꦧ, de neusklank ꦩ, en de halfklinker ꦮ.

11. Behalven de eigenaardigheid van de neusklanken, trillers of tongtrillers en halfklinkers, moet nog opgemerkt worden, dat tien van deze twintig medeklinkers, in ieder klasse twee, stomme medeklinkers, of beter klemletters, genoemd worden, omdat zij gevormd worden, door de spraakorganen, waarmeê zij gevormd worden (bv. de twee lippen bij het vormen van de *p* en *b*), vast tegen elkander te klemmen, en dus de ademstroom en stem geheel af te sluiten, zoodat zij in het begin van een lettergreep geen geluid geven, en eerst hoorbaar worden door rasch de uitspraak van een klinker plotseling de zamengeklemde spraakorganen te openen. Deze klemletters worden weêr onderscheiden in harde, die bij een vastere klemming met een harden ademstroom, en in zachte, die bij een zwakkere klemming met een zachten ademstroom worden uitgesproken. De harde klemletters zijn de ꦏ (*k*), ꦛ (*t*), ꦛ꦳ (ṭ), ꦕ (*tj*) en ꦥ (*p*); zachte klemletters de ꦒ (*g*), ꦝ (*d*), ꦝ꦳ (ḍ), ꦗ (*dj*) en ꦧ (*b*).

In de Javaansche uitspraak wordt, even als in de Hollandsche, een zachte klemletter aan het einde van een woord veelal hard, zoodat hij bv. ꦲꦩ꦳ꦥꦺꦁ zegt in plaats van ꦲꦩ꦳ꦥꦺꦒ, en dan ook dikwijls zoo schrijft. En, als de Javaan de *g* hard als *k* uitspreekt, en dan ook een ꦏ schrijft, zooals in ꦲꦩ꦳ꦥꦺꦁ voor ꦲꦩ꦳ꦥꦺꦒ dan spreekt hij de ꦏ ook niet zooals anders aan het einde van een woord, maar volkomen als onze *k* uit, en dus *ngrámpòk*. Maar ook aan het begin van een woord worden de harde en zachte klemletters dikwijls

met elkander in de uitspraak verwisseld. Vooral wordt aan het begin van een woord in een voorvoegsel een zachte klemletter in plaats van een harde uitgesproken, wanneer de hoofdlettergreep van het woord met een zachte aanvangt. Zoo zelfs gewoonlijk in ꦄꦩꦥꦶꦠ꧀ (*amfioenpijp*) in plaats van ꦲꦩꦥꦶꦠ꧀, van het grondwoord ꦥꦶꦠ꧀. Zie mijn verhandeling *over de aard en natuur van de verschillende spraakgeluiden*, bl. 86 (waar bij vergissing *bèdúttan*, *pĕdúttan*, *dùt* en *údùt*, in plaats van *bĕdúddan*, *pĕdúddan*, *dùd* en *údùd* geschreven is).

12. In de eerste klasse, de keelletters, is alleen de ꦲ een eigentlijk gezegde keelletter. Het is een adspiratie (uitademing en aanblazing) van den adem door de keel, die noodzakelijk gevorderd wordt om een klank of klinker voort te brengen of uit te spreken. De adspiratie kan hard en zacht zijn; maar in het Javaansche schrift wordt de harde adspiratie, die in het Hollandsch door de *h* beteekend wordt, zooals in *haan*, niet onderscheiden van de zachte, die in het Hollandsch niet geschreven wordt, zooals in *aan*.

13. In het begin van een woord is de adspiratie doorgaans zacht, zooals in ꦄꦏ꦳ꦫ꦳ *aksårå* (*letter*) en in ꦲꦮꦺꦃ *áwèh* (*geven*). Zóó namelijk in het spreken: maar, als de Javaan leest, dan heeft hij veelal de gewoonte van de letter sterk geadspireerd uit te spreken, en dus *haksårå* en *háwèh* te lezen. Als hij onder het spreken somtijds ook wel eens bv. *háwèh* zegt, dan doet hij dat onwillekeurig of bij toeval, omdat hij bij toeval bij het uitspreken van zulk een woord sterker uitademt. Opzettelijk doet hij het alleen nu en dan, of wel dikwijls, in woorden, die uit het Arabisch ontleend zijn en met een harde adspiratie beginnen, bv. in ꦲꦮꦱꦺꦴ (Arab. هَوَى نَفْس, *neigingen* en *driften*), dat hij dan *hăwă-năpsoe* uitspreekt.

14. In het midden van een woord wordt de ꦲ als sterke adspiratie ook alleen maar tusschen twee geheel gelijke klinkers uitgesproken, zooals in ꦱꦲ꦳ *sâhâ* (*en*), ꦢꦲꦽ *dàhàr* (*eten*) en ꦠꦸꦲꦺꦴ *toehoe* (*nauwkeurig*). Zacht daarentegen is doorgaans de adspiratie tusschen twee in klank verschillende klinkers, zooals in ꦥꦫꦺꦴ *pràoe* (*vaartuig*), en ꦥꦲꦶꦠ꧀ *paït* (*bitter*); doch de tweede klinker wordt in zulke woorden toch altijd met een adspiratie uitgesproken, zoodat de beide klinkers niet inéén smelten en er dus geen tweeklank ontstaat. Het woord ꦥꦫꦺꦴ wordt altijd, hoe snel men ook spreekt, in twee lettergrepen *prà-oe* uitgesproken, en niet zooals in het plat Maleisch door Europeanen als *prau* of *prauw*. De Javaansche taal heeft geen tweeklanken, en in uitheemsche woorden is de Javaan gewoon de tweeklanken in twee klinkers op te lossen. Zoo zegt en schrijft hij bv. ꦏꦲꦺꦴꦭ꧀ *káoël*, of ꦏꦲꦸꦃꦭ꧀ *ká-ôl* (*wat men zegt*, *gelofte*), voor het Arabisch قَوْل *kaul*, en ꦩꦺꦴ *mèi*, voor de naam van de Maand *Mei*. — Is de eerste van twee verschillende, in één woord op elkander volgende klinkers een *i* of *e*, of een *oe* of *o*; dan ontstaat in de

uitspraak bij den overgang van de ééne klinker tot de andere vanzelfs uit de *i* en *e* de klank van de halfklinker ꦮ, en uit de *oe* of *o* die van de halfklinker ꦪ, en worden dan ook gewoonlijk deze half-klinkers in plaats van de ꦤ꦳ geschreven; bv. ꦧꦭꦶꦲ꦳, *balijâ* (*keer terug!*), in plaats van ꦧꦭꦶꦲ꦳, *balià*; ꦧꦒꦺꦗꦲ꦳, *bagéjâ* (*wees welkom!*), in plaats van ꦧꦒꦺꦲ꦳, *bagéa*; ꦠꦸꦫꦺꦮꦲ꦳, *toeroewâ* (*slaap!*) in plaats van ꦠꦸꦫꦺꦮ꦳, *toeroeâ*; ꦔꦔ꦳ꦒꦺꦮꦲ꦳, *nganggówâ* (*gebruik!*), in plaats van ꦔꦔ꦳ꦒꦺꦮ꦳, *nganggóa*. Somtijds vindt men evenwel de ꦤ꦳ in het schrift behouden, vooral na een *e* of *o*, en bv. ꦔꦔ꦳ꦒꦺꦤꦲ꦳ geschreven. Voor de uitspraak maakt dit ook geen onderscheid: want die klank van de halfklinkers ꦮ en ꦪ ontstaat bij een niet heel langzame uitspraak v a n z e l f s uit de onmiddellijk voorafgaande klinker. En, als men Javaansche woorden met Europesche letters schrijft, dan is het verkieslijk zulk een halfklinker, die in plaats van een zachte adspiratie uit een voorafgaande klinker ontstaan is, niet te schrijven, daar men anders de *j* en *w* ligt te veel als onze *j* en *w* zou uitspreken.

Welluidendheidshalven wordt de ꦤ꦳ in de uitspraak zoowel, als in het schrift, behouden, wanneer de voorafgaande lettergreep ook reeds met die halfklinker begint, waarin anders de ꦤ꦳ wegens de voorafgaande klinker zou overgaan; en dan wordt deze ꦤ꦳, om dien overgang te verhinderen, veelal met een wat sterke adspiratie uitgesproken; bv. in ꦱꦮꦺꦴꦲ꦳, *sèwoehâ* (*laat het duizend wezen!*), ꦫꦗꦶꦲ꦳, *ràjihâ* (*laat het een jongere broeder zijn!*), ꦱꦮꦴꦲ꦳, *sawohâ* (*laat het sawo wezen!*), ꦏꦶꦗꦺꦲ꦳, *kijehâ* (*laat het deze zijn!*). — Ook behoudt men dikwijls de ꦤ꦳, ofschoon er een *i* of *oe* voorafgaat, in de voorlaatste lettergreep van drie- of meerlettergrepige woorden, omdat in het Javaansch de twee laatste lettergrepen van zulke langere woorden nauwer in de uitspraak met elkander verbonden en daardoor van de voorgaande wat meer afgescheiden worden. Zoo bv. in ꦥꦶꦭꦤ꦳, *piâlâ* (*het kwaad, iets kwaads*), en ꦩꦸꦄꦫ꦳, *moeârâ* (*reede*); ofschoon men ook wel ꦥꦶꦭꦸ en ꦩꦸꦄꦫ zegt en schrijft. Zoo zelfs in ꦱꦶꦱꦔꦠ꦳, *siasat* (*straf*), voor het Arabische *sijâsat* (سياسة), en ꦔꦶꦱꦾꦴꦤꦶꦲ꦳, *nàniâjâ* (*mishandelen*), ofschoon dit uit het Sanskritsch ontleende woord eigenlijk ꦄꦔꦾꦴꦤ꦳, *anyâjâ*, zou moeten luiden. Andere dergelijke woorden worden echter daarentegen gewoonlijk met een halfklinker geschreven, zooals ꦥꦶꦪꦴꦒꦼꦩ꦳, *piâgëm* (*acte van aanstelling* of *investituur*), in plaats van ꦥꦶꦤꦴꦒꦼꦩ꦳. — Tusschen t w e e i's of *oe*'s, waarvan de eerste z a c h t, maar de laatste s c h e r p is, wordt de ꦤ꦳ somtijds wel met een wat sterke adspiratie uitgesproken: maar, daar het toch geen g e h e e l g e l i j k e klanken zijn, zoo spreekt men de letter gewoonlijk maar met een zachte adspiratie uit, en dan verandert de ꦤ꦳ wegens de voorgaande *i* of *oe* veelal in een ꦮ of ꦪ. Zoo zegt en schrijft men wel ꦔꦸꦗꦺꦲꦸꦤ, *njoehoen*, maar gewoonlijk ꦔꦸꦗꦺꦮꦺꦤ, *njoewoen* (*bidden, verzoeken*).

Wanneer, zooals dikwijls plaats heeft, de klinker van de Aksârâ lêgênâ

niet als *å*, maar volmondig als *o* wordt uitgesproken; dan verandert in de uitspraak een volgende *an* evenzoo in *an*, als wanneer de voorafgaande klinker een *Taling-taroeng* is. Zoo wordt bv. ᨕᨚᨀᨘᨑᨘ *tĕkăhă* (*kom!*) ook wel *tĕkówă* uitgesproken, en dan soms ook wel ᨕᨚᨀᨘᨑᨘᨊ geschreven.

Bij het spreken wordt de sterke adspiratie tusschen twee gelijke klinkers wel eens door gebrekkige articulatie verzuimd, en dan vloeijen de beide klinkers in één. Zoo wordt het voegwoord ᨊᨊᨘᨑᨘ *săhă* (*en*) wel eens in één lettergreep ᨊᨘ *să*, en dan bij een volmondige uitspraak van de *å*-klank ᨕᨚ *só*, uitgesproken. Bij een snelle uitspraak wordt soms ook wel de zachte adspiratie tusschen twee bijna gelijke klanken verzuimd, zoodat de beide klanken ineenvloeijen. Zoo wordt ᨕᨘᨈᨘᨕᨘᨔᨘᨊᨘ *koelă noeoèn* (*ich bitte*) in de uitspraak niet zelden *koelă noën*.

Daar, zooals boven gezegd is, van drie- of meer-lettergrepige woorden de twee laatste lettergrepen in de uitspraak nauwer met elkander verbonden en daardoor van de voorgaande wat meer afgescheiden worden; zoo wordt, als de voorlaatste lettergreep met een *in* begint en de voorafgaande op een klinker uitgaat, deze klinker, als het geen *i* of *oe* is, somtijds met een *Wignjan* gesloten, en dus b.v. ᨊᨘᨈᨘᨔᨚᨉᨘ geschreven in plaats van ᨊᨘᨈᨘᨔᨚᨀᨘ *ka-atoer* (*aangeboden*), en ᨕᨘᨔᨚᨉᨘᨄᨘ in plaats van ᨔᨚᨉᨘᨄᨘ *rà-inâ* (*dag*).

15. Wanneer een woord, dat op een medeklinker uitgaat, een aanhechtsel ontvangt, dat met een klinker met zachte adspiratie en dus met een *in* begint, dan gaat in de uitspraak deze adspiratie verloren, en dan wordt in het schrift de voorgaande medeklinker gewoonlijk verdubbeld. Deze verdubbeling wordt evenwel in de uitspraak alleen dan gehoord, als het aanhechtsel tweelettergrepig is, bv. in ᨕᨘᨔᨚᨑᨘᨊᨊᨚᨊᨘᨑᨘ *toelissânâ* (*beschrijf het*), van ᨕᨘᨔᨚᨑᨘᨊᨘᨄᨘ *toelis*, met het aanhechtsel ᨑᨚᨊᨘᨑᨘ *ânâ*. Doch, bestaat het aanhechtsel maar uit één lettergreep, dan scheidt zich de laatste medeklinker van het woord in de uitspraak van de voorafgaande klinker af, en vereenigt zich geheel met de klinker van het aanhechtsel; bv. in ᨕᨘᨔᨚᨑᨘᨊᨊᨚᨊᨘᨄᨘ *toelisan*, *niet toelissan* (*schrift*), van dat zelfde ᨕᨘᨔᨚᨑᨘᨊᨘᨄᨘ met het aanhechtsel ᨑᨚᨊᨘᨄᨘ *an*; ᨊᨚᨔᨘᨄᨚᨊᨘᨑᨘ *sawise*, niet *sawisse* (*nadat*), van ᨔᨘᨄᨘ met het aanhechtsel ᨕᨚᨊᨘ.

16. Wanneer nu het woord, waaraan zulk een aanhechtsel gevoegd wordt, zelf op een Wignjan uitgaat, en dus op dezelfde klank als waarmeê het aanhechtsel begint: dan behoort men ook volgens dezelfde regel beide adspiraties, de *h* en de *an*, te schrijven: maar dan wordt toch ook, als het aanhechtsel éénlettergrepig is, maar één adspiratie uitgesproken, alsof het maar één enkele *an* was; en die uitspraak is dan volkomen gelijk aan die van een enkele *an* tusschen twee klinkers volgens § 14: bv. ᨊᨚᨈᨘᨕᨚᨊᨘᨄᨘ *gadòhàn* (*bezitting*), van ᨊᨚᨈᨘᨕᨚᨘ *gàdòh*; ᨕᨘᨔᨚᨕᨚᨊᨘ *moelià* (*ga naar huis!*), van ᨕᨘᨔᨚᨕᨚᨘ *moelòh*; ᨕᨘᨔᨚᨕᨚᨊᨚᨊᨘ *oelié* (*zijn thuiskomst*), van ᨕᨘᨔᨚᨕᨚᨘ *oelih*; ᨀᨘᨀᨘᨈᨘᨕᨚᨊᨘᨄᨘ *kákéàn*

(*te veel*), van *makèh* *ákèh* (*veel*); *ngoenggoé* *loenggoéé* (*zijn zitplaats*) en *ngoenggoéâ* *loenggoéâ* (*ga zitten!*), van *ngoenggoé* *loénggoèh*; *bantoean* *bàtòan* (*zamen spelen*), van *bantoeh* *bàtòh*.

Doch *wowohan* *wówóhan* (*fruit*) van *woeah* met een min of meer sterke adspiratie, omdat er een *m* voorafgaat, volgens de aanteekening bij § 14. — Wanneer nu wegens een voorafgaande *i*, *é*, *oe* of *ó* de *m* in de klank van de halfklinker *oe* of *o* overgaat; dan schrijft men volgens de uitspraak deze letters ook dikwijls in plaats van *m*: b.v. *sroeat* (voor *smoeat*), *kanoeman* en *ngoeman*. Dit is evenwel af te keuren, omdat op die wijze de oorsprong en ware vorm van het woord in de spelling verloren gaan; in enkele woorden, waarbij op de oorsprong in 't geheel niet meer gelet wordt, is echter die spelling door de algemeene gewoonte gewettigd; bv. in het voorzetsel en voegwoord *kaliân* (*met, ook*), voor *kalimân*, van *kalih*.

17. Ook in zamengestelde en door verdubbeling gevormde woorden, waarvan het eerste woord op een medeklinker uitgaat en het laatste met een *m* begint, gaat in een wat snelle uitspraak de adspiratie verloren en wordt in plaats daarvan de voorafgaande medeklinker verdubbeld. Naar deze uitspraak wordt dan ook dikwijls geschreven; zooals bv. *radennàjoe*, voor *radenmàjoe* (titel van een gehuwde prinses); *ingngàrèp*, voor *ingmangàrèp* (*vóór, vooraan*); *aloennaloen*, voor *alomaloen* *aloen-aloen* (*vóorplein van een kraton*). — Gaat echter het eerste woord op een *n* uit, dan behoudt men meestal de *m*, omdat de adspiratie dan meestal duidelijk gehoord wordt; bv. in *boq-màjoe* (*oudere zuster*). — Maar ook, als het eerste woord op een andere medeklinker uitgaat, wordt bij een wat langzame uitspraak de adspiratie gehoord, en is het dus verkieslijk altijd in zulke woorden de *m* te behouden, uitgezonderd alleen in enkele met het voorvoegsel *di* zamengestelde woorden, zooals *dimangàrèp* *vóór* en *dimanâ* *waar?* die algemeen zoo geschreven worden, en waarvoor men zeer dikwijls bij verkorting *mangàrèp* en *manâ* zegt en schrijft.

18. Dezelfde spelling wordt ook door velen gevolgd, wanneer een woord, dat met een *m* begint, met een voorafgaand woord, dat op een medeklinker uitgaat, ten nauwsten in den zin verbonden is en daarmeê in één adem uitgesproken wordt: bv. *wongngikoe*, voor *wongmikoe* *wong ikoe* (*die persoon*). Zulk een spelling (*kapanasan* geheeten) is evenwel geheel af te keuren: want het kan bv. niet als onverschillig beschouwd worden, of men *nasingngoe* dan wel *nasingmoe* schrijft. Beide beteekent *als dat:* maar het eerst is *jen ikoe*, en Ngoko: het tweede *jen nikoe*, en Madyâ. —

19. Alleen de *m* is een eigentlijk gezegde keelletter, die in de keelholte aan het strottenhoofd gevormd wordt: de *n*, *m* en *ng* (de *k*, *g* en *ng*) worden niet in de keel zelf, maar in den achtermond bij de *keelengte* gevormd.

door dáár de van achter opgetrokken tong vast tegen het gehemelte te klemmen maar daarbij wordt toch ook tevens de keel door het keeldeksel gesloten, even als bij de ꦲ (de zachte of harde adspiratie); en daarom zijn die medeklinkers met de keelletters het naast verwant, en kunnen ze met de ꦲ in één klasse gerangschikt en keelletters genoemd worden. — De ꦏ (*k*) wordt in het Javaansch aan het einde van een woord, en meestal ook aan het einde van een lettergreep midden in een woord, onvolkomen uitgesproken op die wijze, zooals in de tabel van het alphabet dit reeds verklaard is; en men kan in Europeesch schrift deze uitspraak, zoo men wil, onderscheiden door een *q* in plaats van een *k* te schrijven. Zoo bv. in ꦲꦮꦏ꧀ *awàq* (*lichaam*) en ꦲꦮꦔ꦳ *awàqé* (*zijn lichaam*). Dat de ꦏ aan het einde van een woord of lettergreep evenwel volkomen wordt uitgesprokén, wanneer de voorafgaande klinker een *ĕ* is (zooals in ꦲꦩ꧀ꦧꦼꦏ꧀ *àmbĕk*, en ꦲꦩ꧀ꦧꦼꦏꦤ꧀ *àmbĕkan;* dat heeft waarschijnlijk zijn oorzaak hierin, dat bij een onvolkomene uitspraak achter zulk een *ĕ*-klank de *k* aan het einde van een woord niet goed hoorbaar zou wezen.

Wanneer de zachte klemletter ꦩ aan het einde van een woord hard wordt uitgesproken, en er dan een ꦏ voor geschreven wordt (§ 11, aant.); dan luidt deze ꦏ ook volkomen als onze *k*: maar dan meent de Javaan ook niet zijn ꦏ, maar een ꦩ, uit te spreken; alleen maar onwillekeurig spreekt hij de ꦩ met een harden ademstroom uit, zoodat de ꦩ de klank van ꦏ krijgt. Het is een ꦩ, die hij wil uitspreken, maar die bij de uitspraak een *k* wordt.

20. In het midden van een woord wordt de ꦏ aan het einde van een lettergreep alleen maar in enkele woorden volkomen uitgesproken, zooals in ꦥꦫꦶꦏ꧀ꦱ *pariksâ* (*onderzoek*) en ꦩꦸꦏ꧀ꦠꦶ *moekti* (*genot*). — Is de voorafgaande klinker een *a*, dan is de uitspraak altijd onvolkomen: want in woorden zooals ꦮꦏ꧀ꦠꦸ *wăktoe* (*tijd voor het gebed*), en ꦠꦱꦶꦃ *tăksih* (*nog steeds*), die een uitzondering schijnen te maken, wordt de toonlooze *ă* geheel als *Pĕpĕt* uitgesproken; en die woorden worden daarom ook veelal ꦮꦏ꧀ꦠꦸ en ꦠꦱꦶꦃ geschreven.

21. De ꦩ verschilt van de ꦏ alleen hierin, dat de ꦏ een harde, maar de ꦩ een zachte, met een zachten ademstroom uitgesprokene klemletter is. De klemming van de opgetrokken tong achter tegen het gehemelte is bij beide letters dezelfde, ofschoon bij de ꦩ gewoonlijk wat minder sterk als bij de ꦏ.

22. De keelneusklank ꦁ (*ng*) wordt gevormd door dezelfde klemming van de tong tegen het gehemelte, maar door een tegen die klemming gedreven zachten ademstroom door de neus te laten resonneren. Daar in Hollandsche woorden deze neusklank alleen aan het einde van een lettergreep of tusschen twee klinkers voorkomt; zoo kan de uitspraak van deze letter in het begin van een woord misschien voor sommigen in het eerst eenige moeielijkheid hebben: maar dan moet men zich oefenen, door een woord als ꦔꦫ꧀ꦮꦼꦥ꧀ *ngàrĕp* (*vóór*)

eerst uit te spreken als ꦲꦶꦁꦏꦂꦮꦼꦥ꦳ *ing-àrĕp* of *ingàrĕp*, met een korte scherpe *i* zooals in *ding;* dan *ĕngàrĕp*, met een toonlooze *ĕ*-klank in plaats van die korte *i*, en eindelijk alsof er *'ngàrĕp* geschreven stond.

23. Van de tandletters moet men zich gewennen, niet alleen de ꦤ, maar ook de ꦢ, werkelijk als tandletter uit te spreken, door namelijk de tong beneden in den mond te houden en zóó tegen het bovenste tandvleesch te klemmen: want in onze moedertaal maken wij bij de uitspraak van de *d* en *t* dat onderscheid tusschen tand- en tong-letter niet. De *t* spreken wij gewoonlijk als tandletter uit, maar de *d* daarentegen meestal als tongletter, zoodat de Javaan in onze uitspraak van onze *d* zijn tongletter ꦢ meent te hooren. (Hij zegt en schrijft daarom ꦏꦺꦴꦏ꦳ voor *De Kock*). Men moet zich dus gewennen, bij de uitspraak van de Javaansche ꦢ de tong zóó te houden, alsof men onze *t* wilde uitspreken, maar dan, door niet met een harden, maar met een zachten ademstroom de gemaakte klemming te openen, een *d* te laten hooren.

24. De neusklank ꦤ wordt met dezelfde klemming gevormd als de tandletter ꦢ: doch bij deze neusklank wordt ook door den Javaan het onderscheid tusschen tand- en tong-letter in de uitspraak niet streng in acht genomen, en hij schrijft de ꦤ ook gewoonlijk voor de tongneusklank *ṇ*. — Vreemd is het, dat de Javaan in sommige Arabische en Hollandsche woorden een *m* in plaats van een *n* meent te hooren, en daarom bv. ꦏꦺꦴꦩ꦳ zegt voor het Arabische ꦏꦺꦴꦤ꦳ (benaming van een soort van geesten), en veelal ꦏꦺꦴꦩꦤ꦳ꦢꦤ꦳ voor het Hollandsche *kommandant*. Omgekeerd zegt hij ꦗꦠꦶꦩ꦳ voor het Arabische *jatim* (*wees*).

Aan het einde van een woord spreekt de Javaan deze neusklank ook wel eens als een keelneusklank *ng* uit, vooral wanneer er onmiddellijk een woord op volgt, dat met een keelletter begint: en zoo vindt men ook wel eens bv. ꦥꦠꦸꦫꦤ꦳ꦏꦮꦺꦭ꦳ geschreven in plaats van ꦥꦠꦸꦫꦁꦏꦮꦺꦭ꦳ *patoeran-kawoelă*. — Ook wordt aan het einde van een woord in de spreektaal in sommige woorden in plaats van de ꦤ dikwijls een ꦁ uitgesproken, zooals bv. in ꦥꦫꦱꦠꦶꦁ, ꦲꦤꦺꦱꦠꦶꦁ en ꦮꦮꦠꦶꦁ in plaats van ꦥꦫꦱꦠꦶꦤ (*vragen*), ꦲꦤꦺꦱꦠꦶꦁ (*te zien*) en ꦮꦮꦠꦶꦤ (*vrouw*).

25. Voor de gewoonte om, zooals in de tafel van het alphabet gezegd is, de ꦤ tusschen twee klinkers door zijn Pasangan te verdubbelen, en dus bv. ꦲꦤꦗꦺꦤ꦳ te schrijven in plaats van ꦲꦤꦠꦺꦤ꦳ *ánòm* (*jong*): voor die gewoonte bestaat geen andere rede, dan dat het een vrij algemeene en oude gewoonte is. Voor de tweede van de twee daar genoemde uitzonderingen bestaat een goede rede: want, indien men in plaats van ꦲꦤ꦳ꦠ꦳ *ånâ* (*er is*) ꦲꦤꦤ꦳ schreef, dan zou men dat *ánâ* moeten uitspreken, daar de *a* alleen in een opene lettergreep als *â* wordt uitgesproken. Voor de andere uitzondering, om bv. ꦩꦤꦸꦏ꦳ *manoeq*

(*vogel*), en niet ꦲꦱ꧀ꦭꦶ te schrijven, kan alleen de mindere omslagtigheid als rede worden aangevoerd. — Sommigen stellen zich nog een andere uitzondering tot regel, namelijk om wèl volgens § 15 ꦲꦤ꧀ꦠꦺꦴꦁ en ꦩꦩ꧀ꦩꦁ te schrijven, van ꦲꦤ꧀ꦠꦺꦴꦁ *hof* en ꦩꦩ꧀ꦩꦁ *schaamte*, maar ꦲꦤ꧀ꦠꦺꦴꦤ and ꦩꦩ꧀ꦩꦤ van ꦲꦤ꧀ꦠꦺꦴ *buffel*, en ꦩꦩ꧀ *inhoud*.

De beste regel zou zeker deze algemeene zijn, om de ꦫ in geen ander geval te verdubbelen, dan waarin ook de andere medeklinkers volgens § 15 verdubbeld worden. Men zou dan wel afwijken van een vrij algemeene gewoonte: maar men zou het om goede reden doen; en gewoonte is geen wet, — allerminst een verkeerde gewoonte. — Hoe men tot die gewoonte gekomen is, om zóó meest altijd de ꦫ tusschen twee klinkers te verdubbelen; en wat die gewoonte billijken kan, dat zal later blijken (§ 74).

26. Bij de uitspraak van de tongletter ꦫ wordt de tong op dezelfde wijze op- en achteruit-getrokken als bij de *r*, en dan een *d* uitgesproken door het voorste gedeelte van de tong tegen het gehemelte of boven tegen het tandvleesch te klemmen en deze klemming met een zachten ademstroom snel te openen, terwijl men bij de *r* (de ꦤ) de tong op dezelfde plaats tegen het gehemelte laat trillen. In onze moedertaal spreken wij de *d* ook gewoonlijk als tongletter uit, maar, daar wij geen twee *d's* hebben, niet zoo sterk gemarkeerd, als de Javaan zijn ꦫ uitspreekt. Voor een goede uitspraak van de Javaansche ꦫ moeten wij dus de tong wat meer achteruit- en op-trekken, dan wij bij de uitspraak van onze *d* gewoon zijn te doen. — De ꦬ verschilt van de ꦫ alleen door de uitspraak met een harden ademstroom. — In de onderscheiding van de tand- en tongletters *d* en *t* kan men zich het best oefenen door het snel achter elkander uitspreken van woorden als ꦲꦢ꧀ꦢꦶ ꦲ*dd*i (*kostelijk*), en ꦲꦢꦶ ꦲ*d*i (*jonger broeder of zuster*), ꦥꦼꦛꦲ꧀ pětàq (*hard schreeuwen*), en ꦥꦼꦛꦤ꧀ pětàq (*wit*), en van woorden, waarin beide soorten van letters onmiddelijk na elkander voorkomen, zooals ꦢꦛꦺꦁ ꦢ*t*ětĕng (*naar*), en ꦛꦼꦢꦃ *t*ĕ*d*ă (*spijs*). — In Europeesch schrift kan men de tand- en tong-letters *d* en *t* onderscheiden door onder de tongletter een stip te schrijven.

Voor den Javaan zijn de tongletters ꦫ en ꦬ niet met de tandletters ꦫ en ꦤ, maar met de tongletters *r* en *l* zeer na verwant. B.v. ꦛꦶꦤꦼꦢꦊ tjĕ*d*aq, ꦛꦶꦫꦊ tjĕraq, en ꦛꦶꦭꦊ tjĕlaq (*kortbij*), zijn alleen daarin van elkander te onderscheiden, dat men de twee eerste in Ngoko, het laatste in Krâmâ gebruikt. ꦛꦶꦛꦊ is Ngoko, ꦛꦶꦭꦊ Krâmâ.

27. Omtrent de tongtrillers ꦤ en ꦩ is alleen op te merken, dat in 't Javaansch, even als in andere Indische talen, de *r* dikwijls met de *l* verwisseld wordt. Gewoonlijk zelfs en geregeld verandert de *r* in een *l*, wanneer in hetzelfde woord nog een *r* volgt; bv. in ꦣꦸꦭꦸꦫ *lóró*, in plaats van ꦣꦸꦫꦸꦫ *róró* (*twee*). In ꦫꦫ *rârâ* (*ongehuwd meisje*), behoudt men echter

meestal de eerste *r*, om het woord in die beteekenis te onderscheiden van ꦫꦃꦭ *lârâ* (*ziek*), dat ook wel eigentlijk ꦫꦃꦫ *rârâ*, is, maar in deze beteekenis zelden zoo uitgesproken of geschreven wordt. — In het uit het Arabisch ontleende woord ꦫꦶꦭ *rilâ* (*welbehagen*) is de *r* ook in een *l* veranderd, ofschoon er niet een *r*, maar een *l* volgt. In het Javaansch spreekt men namelijk dit woord ꦭꦶꦭ *lilâ*, uit, en gebruikt het in de beteekenis van *verlof* of *vergunning*, terwijl men de oorspronkelijke vorm ꦫꦶꦭ alleen dan gebruikt, wanneer men er de oorspronkelijke Arabische beteekenis van *welbehagen* aan hecht.

28. Bij de sisletter *s* wordt in 't Javaansch tusschen tand- en tongletter geen onderscheid gemaakt: maar de Javaansche ꦯ wordt toch het best als tongletter beschouwd: want meestal spreekt de Javaan de ꦯ niet uit door met een harden ademstroom tusschen de tanden door te sissen, maar door de tong naar het gehemelte op te heffen, en dan met een harden ademstroom tusschen de tong en het gehemelte een sissend geluid te maken, waarvan het geluid dan ook niet met de toonlooze ĕ-klank overeenkomt (zooals bv. in het Fransche *esprit*), maar met de klinker *i*, zooals in ꦆꦱ꧀ꦤꦺꦴꦤ꧀ *isnèn*, anders ꦱ꧀ꦤꦺꦴꦤ꧀ *snèn*, of ꦏꦱ꧀ꦤꦺꦴꦤ꧀ *sĕnèn* (*Maandag*). Door zulk een uitspraak is de Javaansch ꦯ met de harde verhemelteletter ꦰ verwant. — Vooral moet men er zich voor wachten, de Javaansche ꦯ, even als de Fransche *s*, tusschen twee klinkers als onze *z* uit te spreken; bv. ꦥꦱꦂ *pàsar* (*markt*), en niet *pazar*, ofschoon dit woord in het Persisch, waaruit het ontleend is, *bazár* luidt.

29. In het Indische schrift worden bij de sisletter *s* de tand- en tong-letter van elkander onderscheiden. In het Javaansche schrift is de Aksårâ ꦯ eigentlijk de tandletter, en de tongletter *s* is eigentlijk de Aksårâ ꦱ, die in de tafel van het Alphabet onder de kapitale letters gerangschikt is, en werkelijk ook in het tegenwoordige Javaansche schrift als kapitale letter gebruikt wordt. Van deze tongletter ꦱ is echter de Pasangan ꦺ ook voor het gewone schrift als Pasangan nevens de Aksårâ ꦯ opgenomen, zoodat bv. het Krâmâwoord ꦱꦤ꧀ꦤꦶꦰ꧀ *tăksih* (*nog steeds*), met de tongletter, maar het Madyâ-woord ꦠꦃꦯꦶꦰ꧀ met de tandletter geschreven wordt. Keurige schrijvers willen echter ook voor de Aksårâ de tongletter ꦱ gebruikt hebben, wanneer er onmiddellijk in hetzelfde woord de tongletter ꦥ op volgt, zooals in ꦥꦱ꧀ꦥꦶ *pasṭi* (*noodzakelijk*); als ook, wanneer er onmiddellijk de tongletter *r* voorafgaat, zooals in het woord ꦮꦂꦱ *wărṣa* (*regen, jaar*), dat ook in het Sanskritsch zoo met de tongletter *ṣ* geschreven wordt. Men doet wel met dit na te volgen, ofschoon de meeste Javaansche schrijvers ꦯꦾ en ꦮꦂꦯ schrijven. Zoo schrijft men dan ook ꦢꦺꦴꦂꦱꦶꦭ *doersila* (*slechtaard*), ofschoon dit woord in het Sanskritsch geschreven wordt met de verhemelteletter *s* (*sj*), de Javaansche ꦰ, die in het Javaansche schrift alleen als kapitale letter gebruikt wordt.

Ook tusschen de tand- en tong-neusklank *n* wordt door de Javanen gewoonlijk geen onderscheid gemaakt (§ 24). De figuur voor de tongneusklank de ꦩ, wordt onder de kapitale letters gerangschikt, en door de meeste Javaansche schrijvers in gewone woorden nooit gebruikt. Keurige schrijvers willen evenwel ook deze tongneusletter gebruikt hebben, wanneer er onmiddellijk de tongletter ꦚ of ꦕ op volgt, zooals in ꦄꦤ꦳ꦕꦼꦏ꦳ *anḍèrèq* (*meêdoen*), en ꦄꦤ꦳ꦝꦶ *kàṇṭi* (*aan de hand geleid*); als ook wanneer er onmiddellijk de tongletter *r* voorafgaat, zooals in ꦮꦂꦟ꦳ *wărṇâ* (*kleur, soort*), gelijk dit woord ook in het Sanskritsch met de tongletter *ṇ* geschreven wordt. Ook dit mag men navolgen.

Verder zou men, als men nu eenmaal de tongletter *ṇ* van de tandletter *n* in het schrift onderscheiden wil, die ꦩ ook behooren te schrijven in die werkwoorden, die door de uitspraak met een voorgevoegde neusklank gevormd zijn van woorden, die met een ꦕ beginnen, zooals in ꦩ꦳ꦕꦸꦕꦸꦏ꦳ *ṇoeṭoeq* (*kloppen, stompen*), van ꦕꦸꦕꦸꦏ꦳ als ook in zulke, die gevormd zijn van grondwoorden met de tongletter ꦚ of de verhemelteletter ꦛ beginnen, zooals in ꦩ꦳ꦕꦮꦺꦴꦤ꦳ *ṇoewoen* (*bidden*), van ꦕꦮꦺꦴꦤ꦳ *soewoen*, en ꦩꦚ꦳ꦗꦤ꦳ *ṇàntjàng* (*aan iets vastbinden*), van ꦚꦗꦤ꦳ *tjàntjàng*. In zulke woorden wordt werkelijk ook de *n* door de Javanen gewoonlijk als tongletter uitgesproken, maar toch door alle Javaansche schrijvers met een *n* geschreven, omdat in het schrift tusschen de tand- en tongletter *n* geen onderscheid gemaakt wordt.

30. De verhemelteletters ꦛ, ꦛ꦳ en ꦜ zijn complexe medeklinkers, die gevormd worden door bij de klemming, waarmeê de *t*, *d* en *n* worden uitgesproken, tegelijk het middelste gedeelte van de tong zóo tegen het gehemelte te klemmen, als wij dit doen, om onze klemletter *j* uit te spreken. De ꦛ en ꦛ꦳ komen alleen aan het begin van een lettergreep voor, zooals in ꦛꦛꦛꦤ꦳ *tjàtjàd* (*gebrek, wat te laken is*), en ꦛ꦳ꦛ꦳ꦛꦤ꦳ *djàdjàl* (*proef*). De neusletter ꦜ wordt, behalven aan het begin van een lettergreep, zooals in ꦜꦩꦱ꦳ *njânâ* (*vermoeden*), door nauwkeurige schrijvers ook geschreven aan het slot van een lettergreep vóór een ꦛ of ꦛ꦳, zooals in ꦤꦩꦺꦜꦛꦤ꦳ *óntjat* (*ontsnappen*), en ꦤꦩꦺꦜꦛ꦳ꦶꦁ *éndjing* (*vroeg*). Op dezelfde wijze schrijft men in het Sanskritsch, en men mag dit als de nauwkeurigste spelling navolgen Voor het gehoor is evenwel de neusklank vóór die complexe medeklinkers *tj* en *dj* nauwelijks van die vóór een *t* of *d* te onderscheiden, en de meeste Javanen schrijven dan ook zulke woorden eenvoudig met een ꦚ, en dus ꦤꦩꦺꦚꦛꦤ꦳ en ꦤꦩꦺꦚ꦳ꦗꦁ

31. Tusschen twee klinkers is men gewoon in plaats van de Aksârâ ꦩ een *Nâ* met de *Pasangan Njâ*, en dus ꦤ꦳ꦚ꦳, te schrijven, zonder dat men daarom anders uitspreekt, dan wanneer de enkele ꦩ geschreven wierd; bv. in ꦄꦤ꦳ꦚ꦳ꦗꦂ *ànjàr* (*nieuw*). De oorzaak van deze gewoonte schijnt te wezen, dat men oudtijds, even als in het Sanskritsch, midden in een woord tusschen twee

klinkers ꦚꦁ (*Nâ* met *Péngkal*) gewoon was te schrijven, zooals ook nu nog in het Javaansche schrift de *Pasangan Njâ* niets anders is, dan een uit de *Pasangan Nâ* en *Péngkal* zamengesteld schrijfteeken. Daar nu echter met de ꦚꦁ de klank van de complexe medeklinker *Njâ* niet nauwkeurig in het schrift beteekend wordt, omdat de Péngkal even als de ꦪ als halfklinker wordt uitgesproken, en dus ꦲꦚꦁ niet *à-njàr*, maar *ànyàr* (of *àniàr*) schijnt te moeten beteekenen; zoo heeft men later voor *Njâ* tusschen twee klinkers, in plaats van *Nâ* met Péngkal, liever de *Nâ* met de van de Péngkal in figuur weinig verschillende *Pasangan Njâ* geschreven: bv. ꦱꦺꦚꦁ *soenjâ* (*ledig*), in plaats van ꦱꦺꦚꦁ of ꦱꦺꦚꦁ zooals dit woord oudtijds, even als in het Sanskritsch, geschreven wierd, omdat men namelijk niet *soenyâ* (of *soeniâ*), maar *soenjâ*, uitsprak. Met nu zóo ꦱꦺꦚꦁ te schrijven, schrijft men eigentlijk wel een dubbele *n:* maar dit kan te minder hinderen, omdat de ꦃ toch gewoonlijk midden in een woord verdubbeld geschreven wordt (§ 25). — Sommigen willen ook midden in een woord tusschen twee klinkers de gewone ꦁ geschreven hebben, en schrijven dus bv. ꦲꦤ꦳ꦁ in plaats van ꦲꦚꦁ, maar dit is in strijd met de sedert lang algemeen door de Javaansche schijvers gevolgde gewoonte.

32. De Javaansche verhemelteletter ꦪ is niet onze Hollandsche *j*, zooals wij die uitspreken aan 't begin van een woord, als *jager*. Deze Hollandsche *j* is een zoogenaamde stomme medeklinker of vaste klemletter: maar de Javaansche ꦪ is een halfklinker, uit te spreken als de Fransche *y* in *il-y-a*, of zooals de Fransche *i* in *iambe, dieu* en *ancien*. En zoo spreken wij de *j* ook uit in Hollandsche woorden tusschen twee klinkers, zooals in *kajuit* en *kwaje* (voor *kwade*). Die halfklinker ontstaat in de uitspraak ook vanzelfs uit een voorafgaande *i* en *e* in woorden, zooals in *knieën* (*kniejen*) en *sleeën* (*sleejen*). Hij wordt namelijk gevormd door het gehemelte op dezelfde wijze elastisch te spannen, als dit plaats heeft om de *i* uit te spreken; en men begint ook een *i* uit te spreken: maar terwijl de *i*-klank gevormd wordt, wanneer men een zachte ademstroom door een nauwe engte tusschen het zoo gespannen gehemelte en de naar het gehemelte opgeheven tong heendrijft, brengt men, om de halfklinker *j* uit te spreken, inmiddels de tong geheel tegen het gehemelte, zoodat de *i*-klank daardoor gedempt en met de opening van de gevormde laxe klemming de medeklinker *j* uitgesproken wordt. In onze klemletter *j* aan het begin van een woord hoort de Javaan nooit de klank van zijn halfklinker *j*, maar spreekt onze woorden *jas* en *jager* ꦕꦱ (*djas*) en ꦕꦒꦼꦂ (*djâgĕr*) uit. — Tusschen twee klinkers, waarvan de eerste een *i* of *e* is, ontstaat, zooals boven gezegd is, de klank van de halfklinker vanzelfs uit de voorafgaande vocaal, en is het in Europeesch schrift verkieslijk, dan voor de ꦪ geen *j* te schrijven; bv. in ꦔꦶꦪꦠ niat, en ꦧꦺꦪꦃ *béâ*. Als men *nijat* en *béjâ* schreef, zou men licht de *j* niet zacht genoeg uitspreken.

33. Van de **lipletters** komen de ꦮ, ꦩ en ꦧ volkomen met onze *p*, *b* en *m* overeen; maar de ꦮ is, even als de ꦸ, een **halfklinker**, zooals de Engelsche *w*, en niet, zooals de Hollandsche, een zoogenaamde **stomme medeklinker** of **klemletter**. De Javaansche ꦮ is als halfklinker *oe* en *w* tegelijk, en wordt gevormd door de lippen voor de uitspraak van een *oe* te zetten, maar dan, door de lippen zamen te sluiten en weêr te openen, niet de klinker *oe*, maar de medeklinker *w* uit te spreken. Zoo **week** of **volmondig**, als de *w* door de Engelschen wordt uitgesproken, spreken de Javanen gewoonlijk hun ꦮ niet uit; maar toch altijd als **halfklinker**; en, als men woorden, waarin een *oe* of *ó* aan die halfklinker voorafgaat, zooals ꦮꦺꦴꦮ en ꦮꦺꦤꦺꦴꦮ met Europesche letters naar de ware uitspraak wil schrijven: dan moet men voor de halfklinker geen *w* schrijven, maar *koéé* en *kóé*, daar zóo in de uitspraak uit de voorafgaande *oe* of *é* bij de overgang tot de volgende klinker vanzelfs de klank van de halfklinker ontstaat.

34. Niet zelden worden de lipletters in het Javaansch met elkander verwisseld, bv. in ꦧꦺꦴꦤ꧀ *bóé*, in de spreektaal ook ꦮꦤ꧀ *wóé* (*maar*), en in ꦥꦸꦔꦏ꧀ *poenikâ*, in de spreektaal ook ꦩꦸꦔꦏ꧀ *mĕnikâ* (*deze, dit, die, dat*). De oorzaak van deze verwisseling ligt ongetwijfeld in de mindere fijnheid van lippen bij den Javaan, en in de gewoonte van het betel-kauwen. Hieruit is zeker ook te verklaren, dat hij zoo dikwijls in plaats van een lipletter een keelletter uitspreekt, en dus veelal ꦩꦤ꧀ꦝꦼꦫ꧀ *gándérâ*, zegt voor het Portugesche ꦧꦤ꧀ꦝꦼꦫ꧀ *bándérâ* (*vaandel*), en ꦥꦶꦱ꧀ꦠꦺꦴꦭ꧀ *kĕstoël*, voor het Hollandsch ꦥꦺꦱ꧀ꦠꦺꦴꦭ꧀ *pĕstoël* (*pistool*). Voor de ꦧ en de ꦮ, en ook wel voor de ꦢ, spreekt hij ook wel de ꦤ꧀ uit, zooals in ꦌꦤ꧀ꦝꦫ꧀ *ĕndârâ* (ook wel in twee lettergrepen *ndârâ*) in de spreektaal voor ꦧꦼꦤ꧀ꦝꦫ꧀ *bĕndârâ* (*heer* en *meester* of *meesteres*), en in ꦄꦗꦃ ꦲꦤꦺ *àjàh ênê*, voor ꦮꦗꦃꦤꦺ *wàjàh ménê* (*deze tijd van den dag*).

Maar ook voor andere medeklinkers spreekt hij aan het begin van een woord wel eens een ꦤ꧀ uit, zooals in ꦲꦸꦫꦺꦔ *oeroeng*, in de spreektaal voor ꦢꦸꦫꦺꦔ *doeroeng* (*nog niet*).

Opmerkelijk is het nog, dat men in de Javaansche taal niet alleen de lipletter, maar ook allerlei andere letters, zoo dikwijls met de sisletter ꦱ verwisseld vindt, vooral in **Krâmâ**-woorden, zooals ꦧꦔꦼꦠ꧀ *bàngët*, Ngoko, ꦱꦔꦼꦠ꧀ *sàngët*, Krâmâ (*erg, zeer*), ꦮꦫꦱ꧀ *waras*, Ng., ꦱꦫꦱ꧀ *saras*, Kr. (*gezond*), ꦌꦩꦸꦁ of ꦱꦩꦸꦁ Kr. (*kunnen*), ꦲꦤ꧀ꦗ꧀ of ꦱꦤ꧀ꦗ꧀ Kr. (*niet doorgaan*), ꦲꦺꦴꦤ꧀ of ꦱꦺꦴꦤ꧀ Kr. *verkoopen*, ꦱꦫꦶꦠ꧀ Kr. Maleisch *gârëm* (*zout*); maar ook zonder onderscheid van taalsoort in ꦱꦶꦁꦃ of ꦩꦱꦶꦁꦃ ꦲꦫꦺꦩꦱ꧀ of ꦲꦩ ꦲꦫꦺꦩꦱ꧀ ꦥꦸꦱꦶꦁꦃ of ꦩꦸꦱꦶꦁꦃ ꦲꦶꦂ en ꦏꦶꦂ ꦱꦩ en ꦤꦶꦩ꧀ ꦲꦫꦺꦴꦩꦱ꧀ en ꦲꦫꦺꦴꦩꦱ꧀ ꦲꦫꦺꦴꦩꦱ꧀ en ꦲꦩꦺꦴꦫꦺꦴꦩꦱ꧀ ꦲꦶꦂ en ꦲꦶꦤ꧀

DE PÅ-TJERÈK EN DE NGÅ-LELÈT.

35. Voor het gebruik van de schrijfteekens ꦿ en ꦽ voor de klanken *rĕ* en *lĕ* bestaat in het Javaansche schrift geen andere rede, dan dat er ook in het Indische schrift afzonderlijke schrijfteekens voor die twee klanken gebruikt wierden. In het Javaansch zou men er even goed ꦫꦿ en ꦭꦽ voor kunnen schrijven, en zoo vindt men ook wel eens geschreven. Als *Pasangan* wordt de ꦽ door goede schrijvers ook nooit gebruikt in het midden van een woord, zooals bv. ꦔꦤ꧀ꦒ꧀ꦭꦺꦧꦺꦴꦤꦶ *nglĕbòni* (ergens *ingaan*), en ꦠꦁꦒꦭꦺꦢ꧀ *tànglĕd* (*kampen* en *vragen*), door sommigen in 't geheel niet. Te regt wordt er evenwel van dit schrijfteeken ook als Pasangan gebruik gemaakt, wanneer het de eerste letter van een woord is, bv. in ꦮꦶꦱ꧀ꦭꦼꦩꦺꦴꦃ *wis lĕmoe* (*reeds vet*).

DE HOOFDLETTERS OF KAPITALE LETTERS.

36. Deze letters zijn overblijfsels van het oud-Indische letterschrift, zooals dat in al zijn rijkdom tot de Javanen gekomen en op het schrijven van de Javaansche taal toegepast is. De ꦟ꦳ en de ꦯ꦳ zijn, zooals boven (§ 29) reeds gezegd is, de Indische tongletters *ṇ* en *ṣ*. Evenzoo is de ꦩ꦳ de verhemelteletter *ś*, de *sj*, in het Sanskritsch. De ꦓ꦳, ꦕ꦳, ꦛ꦳, ꦝ꦳, ꦣ꦳ en ꦥ꦳ komen overeen met de Sanskritsche zoogenaamde geadspireerde (beter laxe) klemletters *tjh*, *ch* (of *kh*), *th*, *ph*, *gh* en *bh*; en de ꦗ꦳ is òf de zoogenaamde geadspireerde *dj*, de *djh*, of wel, daar het toch niet een kapitale ꦗ꦳, maar een kapitale ꦗꦾ is, de Sanskritsche zamengestelde, maar (even als de *x*) als enkele letter gebruikte *Djnj*. — In het oud Kawi worden deze letters ook werkelijk even als in het Sanskritsch gebruikt; maar later zijn ze, daar ze door de Javanen van de andere letters in de uitspraak niet onderscheiden wierden, hoe langer hoe meer in het schrijven van gewone woorden, ook in woorden van Sanskritschen oorsprong, in onbruik geraakt; uitgezonderd alleen de ꦟ꦳ en de ꦯ꦳, die, zooals boven (§ 29) gezegd is, door nauwkeurige schrijvers nog in zekere bepaalde gevallen als tongletters gebruikt worden. Daar men evenwel die letters eenmaal toch had, zoo heeft men er gebruik van gemaakt als van ongewone figuren van letters, om er het ongemeene, buitengewone of boven het gewone verhevene door te onderscheiden in namen en titels van goden en vorstelijke of hooge geestelijke personen, zooals bv. in de titels van den Vorst van Soerakarta: ꦲꦶꦁꦏꦁ ꦱꦶꦤꦺꦴꦲꦺꦴꦤ꧀ ꦏꦁꦗꦺꦁ ꦯꦸꦱꦸꦲꦸꦤꦤ꧀ *Ingkang Sinoehoen kàngdjĕng Soesoehoenan Pàkoe-boewånå*, en in woorden als ꦯꦸꦫ꧀ꦪ *Vorst;* ook wel in namen van vorstelijke hofzetels, zooals ꦯꦸꦫꦃꦏꦂꦛ *Soerå-kàrtå*. Op dit gebruik van deze letters ziet de benaming van ꦲꦩꦤꦫꦤ꧀ꦢꦺꦴꦤ꧀ *groote*, d. i. *aanzienlijke, letters:* want die letters zelf worden niet grooter geschreven, dan de andere, zooals dit

bij onze kapitalen de gewoonte is. In de laatste tijd evenwel, nadat de Javanen met het gebruik van onze kapitalen in alle eigennamen bekend geworden zijn, worden zij in navolging daarvan hoe langer hoe meer in allerlei, ook in minder aanzienlijke, eigennamen gebruikt; en men kan dit nog verder, dan het tot hiertoe door de Javanen gedaan is, tot alle eigennamen zonder onderscheid uitstrekken. Men kan het toch moeijelijk als regel stellen, om alleen in namen en titels van voorname en aanzienlijke personen en plaatsen die kapitalen te gebruiken, en in andere niet: want waar is de grenslijn te bepalen tusschen hetgeen men als voornaam en aanzienlijk te beschouwen heeft, en niet? — Tusschen de Javaansche kapitalen en onze Europesche blijft evenwel altijd dit onderscheid bestaan, vooreerst, dat er in het Javaansche schrift niet van alle letters kapitalen bestaan, maar alleen van die weinige, die in de tafel van het Alphabet opgegeven zijn; ten tweeden, dat die Javaansche kapitalen niet gebruikt worden aan het begin van een volzin; en eindelijk, dat zij in eigennamen en titels niet enkel aan het begin, maar even goed in het midden van een woord geschreven worden. Alleen aan het einde van een woord als sluitletter van de laatste lettergreep worden zij niet gebruikt; doch om geen andere rede, dan omdat in het Sanskritsch nooit een woord op een van die letters, daar zij aan beantwoorden, uitgaat. Zoo kan men dus in *Râdèn*, de titel van iemand van vorstelijk bloed, en in den naam van de hoofdplaats *Madioen*, geen kapitale letter gebruiken: want voor de letters *m*, *ng*, *è* en *ai* heeft men in het Javaansche schrift geen kapitalen, en voor de *o* mag men de kapitale *m* niet gebruiken, omdat het de sluitletter van de laatste lettergreep is.

In handschriften worden die kapitale letters, die smaller zijn dan de gewone, namelijk de *k*, *p*, *ng* en *s*, door sommige schrijvers ook wel in plaats van de gewone *k*, *s*, *m* en *m* aan het einde van een regel gebruikt, wanneer er voor de gewone breedere figuur geen ruimte genoeg is. De *ng* herinner ik mij niet ooit anders aangetroffen te hebben. — Als kapitale *ai* heb ik ook wel eens de figuur van de Pasangan *ai* gebruikt gevonden, bv. in de eigennaam *Aidil*. Menigvuldiger is in handschriften het gebruik van de *ai* in plaats van de gewone *ai* aan het einde van een regel, als voor de gewone geen ruimte genoeg is. Dan wordt namelijk daarvoor de *ai* geschreven, maar zóó dat de laatste haal of staart van de letter over den rand van de bladzijde uitgehaald wordt; iets dat de netheid zeker niet bevordert.

AANGENOMEN LETTERS VOOR VREEMDE KLANKEN EN UITHEEMSCHE WOORDEN.

37. In het schrijven van Arabische en andere uitheemsche woorden gebruikt men voor die letters of klanken, waarvoor in het Javaansche schrift geen letterteekens bestaan, die Javaansche letters, waarmeê die vreemde klanken voor het

gehoor van den Javaan het naast overeenkomen, en onderscheidt dan, als men tenminsten nauwkeurig zijn wil, die letters door er drie stippen of *Tjëtjàq*'s boven te schrijven. Daar evenwel die vreemde Arabische of andere uitheemsche klanken door den Javaan toch niet dan met groote moeite, of in het geheel niet, uitgesproken kunnen worden, zooals het behoort; zoo spreekt men die Javaansche daarvoor in plaats gebruikte letters dan ook gewoonlijk niet anders uit, dan zooals in gewone Javaansche woorden, bv. in ꦏꦧꦂ *kabar*, *Arab.* خبر *chabar* (*tijding*, *berigt*). In het schrijven laat men die drie stippen boven de letter als onderscheidingsteeken dan ook dikwijls maar weg, vooral bij zulke woorden, die in de Javaansche taal geheel het burgerregt verkregen hebben, of waarvan de Javaan de vreemde afkomst en de wijze, waarop zij oorspronkelijk geschreven worden, niet kent, zooals bij voorbeeld in dat woord ꦏꦧꦂ.

Om al de vreemde klanken, die in Arabische woorden voorkomen in het Javaansche schrift te onderscheiden, zou men nog meer letters met drie punten er boven gebruiken moeten, dan boven in de tafel van het Alphabet opgegeven zijn, namelijk ook ꦄ, ꦧ, ꦢ, ꦣ, ꦥ, ꦨ en ꦩ. Javaansche schrijvers maken daar evenwel zelden gebruik van. De ꦄ zou men namelijk moeten gebruiken voor de harde Arabische adspiratie ء, de ꦧ voor de ط, de ꦢ voor de ث, de ꦣ voor de ض en ظ, de ꦥ voor de ص, de ꦨ voor de ش, en de ꦩ voor de ع.

UITSPRAAK VAN DE KLINKERS.

38. De *a*-klank, waarmeê een *Aksårå-lëgnå* volgens § 6 moet worden uitgesproken, wordt in het midden en oosten van Java (evenals in sommige tongvallen van het Indisch en van het Maleisch op Sumatra) in de laatste lettergreep van en woord, als deze o p e n (dat wil zeggen, door geen medeklinker gesloten) is, en even zoo in de voorlaatste, als deze insgelijks open of alleen maar door een n e u s k l a n k gesloten is, op dezelfde wijze uitgesproken, als de *a* in het woord *water* in het Groningsch, Geldersch of Engelsch, of als de *o* in het Fransche *école*, een klank, die in Europeesch schrift het best beteekend kan worden door de Zweedsche *å* (een *a* met een kleine *o* er boven), om op die wijze te kennen te geven, dat het eene *a* is, die in de uitspraak een middelklank tusschen *a* en *o* wordt. Zoo bv. in ꦫꦸꦥꦄ *roepå* (*gedaante*), ꦏꦗꦄ *kåjå* (*gelijk*), ꦗꦠꦿꦄ *jåtrå* (*geld*); — doch niet in de voorlaatste lettergreep van woorden als ꦏꦢꦾꦄ *kàdyå* (*gelijk*), omdat in zulke woorden de eerste lettergreep wel niet gesloten is, maar de medeklinker, daar de laatste lettergreep meê aanvangt, met een Péngkal verbonden is: want, daar de Péngkal een h a l f k l i n k e r is, die met de klank *i*, hoe kort ook, aanvangt, zoo krijgt daardoor de voorgaande *a* die s c h e r p e klank, die de *a* in de Javaansche uitspraak heeft, als de volgende lettergreep op een *i* uitgaat, zooals in ꦏꦢꦄ *kàdi* (§ 52, 1°.). — Dikwijls spreekt de Javaan die *å* v o l m o n d i g, volkomen als een *o* uit, zooals in het

Hollandsche *zoo*, bv. in *nåmå* (*naam*), dat bij dan *nomo* uitspreekt. Somtijds vindt men ook wel eens een woord naar die volmondige uitspraak geschreven, en dus met Taling-taroeng, bv. Maar dit is dan als een spelfout te beschouwen. Alleen dan, wanneer de voorlaatste lettergreep door een neusklank gesloten is, wordt voor die *å*-klank regelmatig een Taling-taroeng geschreven, omdat namelijk als regel aangenomen is, dat een Aksårå-lègnå alleen in een opene lettergreep met de *ä*-klank wordt uitgesproken. Men schrijft dus *båsâ* (*taal*), maar, ofschoon het eigentlijk hetzelfde woord is, *bångsâ* (*natie*, in het Maleisch *bangsa*), omdat in dit laatste de eerste lettergreep niet open, maar door een neusklank gesloten is; hoewel de klinker volkomen dezelfde klank heeft, als wanneer de lettergreep niet gesloten was. Want dit is een vaste algemeene regel voor de uitspraak in het Javaansch, dat in de voorlaatste lettergreep van een woord de klank van een klinker niet verandert, wanneer die lettergreep alleen maar door een neusklank gesloten wordt. — Zulk een woord wordt dan ook weêr zonder Taling-taroeng eenvoudig met de Aksårå lègnå geschreven, wanneer het een aanhechtsel krijgt, zoodat het niet meer op een *å* uitgaat, en dus de *a*'s niet meer als *å*'s worden uitgesproken; bv. in *bångsâmoe* (*je natie*), even als in *bâsâmoe* (*je taal*). Doch, krijgt zulk een woord het aanhechtsel *å*, zoodat het dus op een *a* in een opene lettergreep, blijft uitgaan; dan verandert de uitspraak van de voorgaande *a*'s ook niet, en spreekt men bv. *bâsâhâ*, en *bângsâhâ*, uit

De spelling van een *ä* met Taling-taroeng in een woord als *bångsâ* is zeker aftekeuren; want de klinker in de voorlaatste lettergreep is evenmin een *o*, als in de laatste; en, zoo men in de laatste lettergreep niet noodig heeft de uitspraak van de *a* als *ä* in het schrift te beteekenen, dan heeft men het ook niet noodig dat in de voorlaatste lettergreep te doen. Maar het is nu eenmaal in midden- en oost-Java eene algemeene gewoonte geworden.

In den Oost-hoek van Java vindt men de *ä*-klank wel eens in het schrift door een Taroeng aangeduid, en dus bv. geschreven voor *bâsâ*. Zoo vooral vóór een pauze aan het einde van een zin of zinsneê, waar de beide laatste lettergrepen langer in de uitspraak worden aangehouden. Het schijnt een overblijfsel te zijn uit het oude schrift, waarin de lange *a* in Sanskritische woorden en namen met dat teeken onderscheiden wierd. Verg. de aanteekening bij § 67.

39. In twee woorden, die beide *niet, neen*, beteekenen, namelijk in Ngoko, en in de zoogenaamde hoftaal, wordt de laatste Aksårå-lègnå niet met een *å*, maar met een scherpe *a* uitgesproken: *orà* en *bojà*. De rede hiervan is, dat de oorspronklijke vorm van deze woorden *òràq*, en *bójàq*, geweest is; en zóó wordt nog het eerste in Bàgèlèn en

Bànjoe-mas uitgesproken, en het andere te Grĕsiq, waar het dagelijksch in de gewone spreektaal gebruikt wordt.

Dat de ware vorm van ꦲꦫꦺ *arè*, eigentlijk ꦲꦫꦺꦤꦪ is, blijkt ook uit het verkorte (of ten minste kortere) vragende ꦤꦪ *niet? immers;* en uit ꦲꦫꦺꦤꦪ dat door den heer Gericke in zijn woordenboek als Noorderstrandsch wordt opgegeven, en dat hetzelfde als ꦲꦫꦺꦤꦪ is, met verwisseling van de letters ꦫ en ꦤ.

40. In zamengestelde en door herhaling gevormde woorden is de uitspraak van de *a* dezelfde als in enkele woorden: bv. in ꦱꦁꦒꦃꦮꦺꦢꦶ *sånggå-wĕḍi* (*stijgbeugel*), en ꦏꦶꦫꦃꦏꦶꦫꦃ *kirâ-kirâ* (*gissen, vermoeden*) Wanneer zulke woorden een aanhechtsel krijgen, waardoor de uitspraak verandert: dan ondergaat in zamengestelde woorden het eerste woord geen verandering: bv. in ꦱꦁꦒꦃꦮꦺꦢꦶꦤꦺ *sånggå-wĕḍiné* (*stijgbeugel er van*): maar in woorden, die door herhaling gevormd zijn, rigt zich de uitspraak van het eerste gedeelte soms ook wel naar de veranderde uitspraak van het laatste, zoodat men bv. ꦏꦶꦫꦃꦏꦶꦫꦤꦺ (*naar gissing, vermoedelijk*) nu eens *kirâ-kiráné*, dan eens *kira-kiráné* uitspreekt. En zoo zegt en schrijft men ook van het herhaalde ꦩꦁꦱꦃ *mångså* (*tijd*), niet alleen ꦱꦩꦁꦱꦃꦩꦁꦱꦤꦺ *sămångså-mangsáné*, maar ook wel ꦩꦁꦱꦃꦩꦁꦱꦤꦺ *sămángsa-mángsáné* (*zoo dikwijls als*). — Uitheemsche woorden van vier lettergrepen beschouwen de Javanen als zamengestelde, en spreken ze dan ook als zoodanig uit; bv. ꦩꦭꦆꦏꦠ (het Arab. *malâékat*, *engel*) *mălâ-ékat:* en voor den naam van de maand *Januari* zegt en schrijft de Javaan ꦗꦤꦫꦶ *Djânâ-wari*.

41. Waar nu de niet geschrevene klinker van de Aksårâ-lĕgnâ niet als *â*, maar als *a*, wordt uitgesproken, daar is de klank van deze *a* òf zacht, zooals in *ga* en *gaas*, òf scherp, zooals in *gal* en *gas*. Dit onderscheid van zacht en scherp heeft evenzoo plaats bij de uitspraak van de klinkers, *i*, *oe*, *e* en *o*. Het ware onderscheid tusschen deze tweeërlei uitspraak van de klinkers bestaat hierin, dat de zachte klank van de klinker gevormd wordt in de mondholte, de scherpe, zooals men duidelijk bij de uitspraak voelen kan, in de keelengte: en voor die zachte of scherpe uitspraak van de klinkers heeft men in het Javaansch bepaalde en vaste regels, waarover later gesproken zal worden (§ 51 en 52). Maar omtrent de uitspraak van de scherpe *a* moet nog in het bijzonder opgemerkt worden, dat men daarin twee nuances onderscheiden moet, een lagere, zooals in de Hollandsche woorden *mal* en *ras*, en een hoogere, zooals in de Fransche woorden *mal* en *vache*, in het Hoogduitsche *Kalb*, en in het Hollandsche *franje* en *katje*. In het Hollandsch heeft deze hoogere uitspraak van de scherpe *a* alleen plaats, wanneer er een verhemelte-letter volgt: maar in het Javaansch is, even als in het Fransch, die hoogere uitspraak de

gewone, en men zal dus in het Javaansch de scherpe *a* het best uitspreken, zooals men gewoon is die uit te spreken in het Fransch.

42. Met het onderscheid tusschen *lang* en *kort* heeft het genoemde onderscheid tusschen *zacht* en *scherp* eigenlijk niets gemeen. Wel is een scherp uitgesprokene *a* ook meestal kort (kort afgebroken), zooals in een door een medeklinker geslotene lettergreep, bv. in ꦥꦭ *pal* even als in het Fransche *mal:* maar dit is niet noodzakelijk: men kan zulk een scherpe klinker ook in de uitspraak aanhouden, rekken en verlengen, zonder dat die daarom ophoudt scherp van klank te zijn. Dit heeft in het Javaansch dikwijls plaats aan het einde van een zin of zinsneê, omdat, zooals later gezegd zal worden, in het Javaansch de twee laatste lettergrepen van het laatste woord van een zinsneê met accent aangehouden en dus langzamer uitgesproken worden. Vooral heeft dit plaats, wanneer het laatste woord éénlettergrepig is, of in de voorlaatste lettergreep een toonlooze Pĕpĕt heeft, zoodat de verlenging geheel alleen op de laatste lettergreep valt, bv. in ꦩꦱ *màs*, of ꦲꦩꦱ *ĕmàs* (*goud*), ꦥꦭ *pàl*, of ꦥꦲꦭ *ĕpàl* (*mijnpaal*), en ꦧꦱꦂ *bĕsàr* (naam van de twaalfde maand). In zulke woorden is de uitspraak van de *a* dan volkomen dezelfde als in de Fransche woorden *égal* en *char* aan het einde van de zinsneê, en dikwijls even zoo lang als in de Hollandsche woorden *maas*, *paal* en *schaar*, maar in de klank van de klinker blijft toch hetzelfde onderscheid bestaan als tusschen de *a*'s in het Fransche *égal* en het Fransch-hollandsche *egaal*. —

Tot onderscheiding van de zachte en scherpe uitspraak van de klinkers kan men gevoeglijk in navolging van de Fransche zachte *é* en scherpe *è*, bij al de klinkers de *accent aigu* en de *accent grave* gebruiken. —

43. Voor de vocaalklank, die in het Javaansche schrift met het leesteeken *Pĕpĕt* beteekend wordt, heeft men in het Europesche schrift geen bijzonder teeken: men schrijft die met een *e*, zooals in de twee laatste lettergrepen van het woord *edele*, of in de twee eerste van het woord *begeleid*. Het is echter evenmin een *e*, als een *a*, *i* of *o:* het is de onbepaalde of indistincte vocaalklank, de klank van het ademgeruisch of stemgeluid, van een door de keel en mond gedreven ademstroom, wanneer daarmeê niet door een bepaalde positie van den mond een bepaalde vocaalklank, zooals *a*, *i* of *o* gevormd wordt. Het is een toonlooze, doffe, vocaalklank, als het niets anders is dan het geluid van den door keel en mond gedreven adem, zooals in de middelste lettergreep van de woorden *edele* en *begeleid:* maar het is een geaccentueerde, meer heldere vocaalklank, wanneer, bij het drijven van den ademstroom door de stemspleet in het strottenhoofd, de stembanden in die mate gespannen worden, dat zij als snaren in een genoegzaam snel trillende beweging gebracht worden, om door het gehoor als klank vernomen te worden. Zoo in de laatste lettergreep van het woord *edele*, en in de eerste van

begeleid. — In het Europesche schrift kan men die onbepaalde, indistincte vocaalklank het best met *ĕ* beteekenen. — Voor de lettergrepen *rĕ* en *lĕ* heeft men in het Javaansche schrift afzonderlijke teekens, namelijk de På-tjĕrĕk, Ngå-lĕlĕt en de Kĕrĕt.

De Javaansche benaming ꦥꦺꦥꦼꦠ꧀ (ook wel ꦎꦭꦺꦴꦥꦺꦥꦼꦠ꧀ *Oeloe Pĕpĕt*, d.i. *boventeeken Pĕpĕt*) beteekent *afsluiting* of *versperring*. Deze benaming kan aan die onbepaalde vocaalklank gegeven zijn, omdat men die beschouwde als een door inhouding of tegenhouding van den adem, als het ware door versperring, afgesloten en kort afgebroken stemgeluid.

44. Bij de uitspraak van die onbepaalde of indistincte vocaalklank hebben de keelengte en de mondholte, waardoor het ademgeruisch of stemgeluid naar buiten gedreven wordt, natuurlijk altijd een bijzonder gewijzigde en dus op eene bijzondere wijze bepaalde positie; en daarom zweemt die klank, hoe indistinct of onduidelijk die ook wezen mag, toch altijd min of meer naar één van de bepaalde vocaalklanken, naar een *a*, *e*, *i*, *o* of *oe*. Vooral door de bijzondere wijze, waarop de mond voor de uitspraak van de volgende medeklinker gezet moet worden, wordt natuurlijk ook de klank van het voorafgaande ademgeruisch of stemgeluid min of meer gewijzigd. — Het met de stembanden in de keel reeds gevormde stemgeluid, de geaccentueerde *ĕ*, ondergaat evenwel in den mond geen voor het gehoor merkbaarder wijziging, dan wanneer die klank door een volgende lipletter afgesloten wordt, zooals in de woorden ꦩꦼꦭꦺꦩ꧀ *gĕlĕm* (*willen*) en ꦱꦼꦫꦼꦥ꧀ *sĕrĕp* (*het weten*). In zulke woorden krijgt de *ĕ* in de laatste geaccentueerde lettergreep door de beweging van de lippen tot het vormen van de *m* of *p* vanzelfs een klank, die naar de korte scherpe Hollandsche en Engelsche *u* zweemt. — Merkbaarder voor het gehoor is de wijziging, die de toonlooze *ĕ* (het doffe geruisch van de ademstroom) in de mond ondergaat door de bijzondere wijze, waarop de mond gezet wordt voor de uitspraak van een volgende medeklinker. Is die volgende medeklinker een halfklinker, ꦪ of ꦮ, dan wijzigt zich de toonlooze Pĕpĕt natuurlijk naar de vocaalklank *oe* of *i*, die in die halfklinkers reeds bevat is. Zoo zegt men gewoonlijk, en schrijft men ook dikwijls, ꦏꦺꦮꦱꦤ꧀ *koĕwåså*, in plaats van ꦏꦺꦮꦱꦤ꧀ *kĕwåså*, en dit voor ꦏꦮꦱꦤ꧀ *kăwåså* (*magtig*), en ꦤꦺꦚꦱꦤ꧀ *nĕjåså*, in plaats van ꦤꦺꦱꦤ꧀ *nĕjåså*, en dit voor ꦤꦱꦤ꧀ *năjåså* (*rijksraad*). Maar ook vóór de andere lipletters verandert de toonlooze *ĕ* dikwijls in de toonlooze *oe*, zooals bv. in ꦱꦺꦴꦩ꧀ꦢꦶ *soĕmàdi*, voor ꦱꦺꦩ꧀ꦢꦶ *sĕmàdi*, en dit voor ꦱꦩ꧀ꦢꦶ *sămàdi* (*bidden*), en in ꦱꦺꦴꦥꦠ꧀ *soĕpåtå*, voor ꦱꦺꦥꦠ꧀ *sĕpåtå*, en dit voor ꦱꦥꦠ꧀ *săpåtå* (*eed*). Denzelfden invloed op de uitspraak van de toonlooze *ĕ* heeft ook wel een voorafgaande lipletter, zooals is ꦩꦺꦴꦱ꧀ꦠꦏ꧀ *moĕståkå*, voor ꦩꦺꦱ꧀ꦠꦏ꧀ *mĕståkå*, en dit voor ꦩꦱ꧀ꦠꦏ꧀ *măståkå* (*hoofd, top*); ꦥꦺꦴꦤ꧀ꦢꦼꦭꦶꦏꦤ꧀ *poĕndĕlikan*, voor ꦥꦺꦤ꧀ꦢꦼꦭꦶꦏꦤ꧀ *pĕndĕlikan* (*met strakke oogen*).—

Ook vóór de *ra* verandert de toonlooze *ĕ* in de uitspraak van den Javaan niet zelden in een toonlooze *oe*, bv. in *soĕlājā*, voor *sĕlājā*, en dit voor *sālājā* (*strijdig*). Vóór een *ra* daarentegen krijgt de *ĕ*-klank ligt de klank van een toonlooze *i* (volgens § 28), bv. in *singsārā*, in plaats van *sĕngsārā*.

Of men zulke woorden naar die uitspraak met een *i* of *oe*, of naar het toonlooze en indistincte van de vocaal met een *Pĕpĕt*, dan wel naar de oorspronkelijke vorm van het woord met de *Aksārā-lĕgnā* wil schrijven, staat natuurlijk ieder vrij. Het best zou het zeker zijn, als regel aan te nemen, om zulk een woord naar zijn oorspronkelijke vorm, en dus bv. *sāsana* en niet *sāsana* of *sāsana* te schrijven: want men spreekt ook werkelijk wel eens met een toonlooze *a* *nājākā* uit. Maar als algemeene regel is dat toch moeijelijk aan te nemen: want in sommige woorden is de spelling naar de uitspraak zoo algemeen geworden, dat het vreemd zou zijn, daarvan af te wijken. Zoo schrijft men algemeen naar de uitspraak *gāmā* en niet *gāmā* of *gāmā*, ofschoon dit laatste de oorspronkelijke vorm is. — In het woord *wisésā* (*oppermagt*) dat uit het Sanskritsch ontleend is, is de klinker *i* de oorspronkelijke; maar toch zegt en schrijft de Javaan ook wel niet alleen *wĕsésā*, maar ook *wāsésā*.

45. Indien een drielettergrepig woord in de beide eerste lettergrepen een Pĕpĕt heeft, zooals in *tĕtĕloe*, dan wordt de eerste in de uitspraak een weinig geaccentueerd en heeft dus de klank van het stemgeluid. De Javaan spreekt die dan dikwijls als een korte scherpe *à* uit, en schrijft naar de uitspraak ook veelal *tàtĕloe*. Zoo spreekt hij die zelfs uit vóór de halfklinker *wa* zooals in *wàwĕling*, in plaats van *wĕwĕling* (*bestelling, opdragt*), en in *kàwĕtoe*, in plaats van *kĕwĕtoe* (*naar buiten raken*), ofschoon hij ook wel *kŏwĕtoe*, zegt en schrijft.

Geeft men aan de Pepĕt in dat geval niet die korte *à*-klank, dan krijgt hij in de uitspraak de klank van een korte scherpe *i*, zooals in de Hollandsche woorden *witte* en *rillen*. Zoo klinkt de zoogenaamde Fransche *e-muet* bv. in de eerste lettergreep van de woorden als *retenir* en *revenir*. Deze klank kan in een opene lettergreep in 't Javaansch niet geschreven worden, even min als in 't Hollandsch: maar de Javaan schrijft die dikwijls in *djilmā*, in plaats van *djĕlmā*, en dit voor *djālmā* (*mensch*): want in dit woord spreekt de Javaan tusschen de *l* en *m* onwillekeurig een toonlooze *ĕ* uit. Hij schrijft dus naar de uitspraak voor *djĕlĕmā*. Zoo ook *gāmbang* voor *gāmbang*, en dit voor *gāmbang*.

46. De toonlooze *ĕ*-klank wordt dikwijls, vooral in de derde lettergreep van achteren, als die open is, zoo snel uitgesproken, dat hij geheel onhoorbaar wordt (gelijk zoo dikwijls de *e-muet* in het Fransch); en, als dan de volgende

lettergreep met een tongtriller, *r* of *l*, begint, dan vereenigt zich hiermeê de voorafgaande medeklinker tot één zamengestelde letterklank. Zoo zegt en schrijft men dikwijls ꦏꦿꦠꦺꦴꦤ꧀ *krátòn*, een ꦏꦺꦿꦠꦺꦴꦤ꧀ *kěrátòn* (*zetel van een Vorst*), en ꦏꦭꦗꦺꦴꦤ꧀ *klàjòn*, voor ꦏꦺꦭꦗꦺꦴꦤ꧀ *kělàjòn* (*met, en*). Zoo ook wel in tweelettergrepige woorden, zooals in ꦥꦿꦁ *prang*, voor ꦥꦺꦿꦁ *pěràng* (*gevecht*), en ꦮꦭꦺꦱ꧀ *wlès*, voor ꦮꦺꦭꦺꦱ꧀ *wělès* (*meêwarig*). — Met andere medeklinkers heeft zulk een zamentrekking in proza zelden plaats, zooals bv. in ꦱꦝꦗꦤ꧀ *sdâjâ*, in plaats van ꦱꦺꦝꦺꦗꦤ꧀ *sědâjâ* (*alle*). Maar als de volgende medeklinker een halfklinker *r* of *w* is, dan wordt ook de toonlooze *oe* of *i*, die dan gewoonlijk in plaats van de toonlooze *ĕ* wordt uitgesproken (§ 44), dikwijls geheel onhoorbaar, of liever, dan hoort men niets meer van de nauwelijks merkbare *oe* of *i*-klank, waarmeê die halfklinkers vanzelfs worden uitgesproken. En naar deze verkorte uitspraak schrijft men dan ook wel ꦏꦮꦝꦱ꧀ *kwâsâ*, voor ꦏꦺꦮꦝꦱ꧀ *kočwâsâ*, en dit voor ꦏꦺꦮꦺꦝꦱ꧀ *kěwâsâ*, of ꦏꦮꦝꦱ꧀ *kăwâsâ* (*magtig*), en ꦥꦗꦤ꧀ *pjàji*, voor ꦥꦺꦗꦺꦤ꧀ *pjèji*, en dit voor ꦥꦺꦗꦺꦤ꧀ *pějèji* (*beambte*). — Omgekeerd wordt ook wel eens voor de nauwelijks hoorbare vocaalklank van de halfklinker een toonlooze vocaal uitgesproken, zoodat men bv. ꦱꦺꦮꦂꦝ *soĕwârâ*, zegt, en ook wel schrijft, in plaats van ꦱꦮꦂꦝ *swârâ* (*geluid, stem*). — Hoe men nu ook hier schrijven wil, naar de uitspraak of naar de eigentlijke vorm van het woord, staat natuurlijk ieder vrij. In het algemeen is het zeker het best, de eigentlijke vorm te behouden; maar, als men een gesprek of gesprokene woorden neerschrijft, is het toch verkieslijker de gewone uitspraak te volgen. —

47. De namen van de klinkers *Oeloe*, ꦲꦸꦭꦸ *hoofd*, en *Soekoe*, ꦱꦸꦏꦸ *voet*, zijn ontleend aan de figuur van de schrijfteekens. Zij duiden niet alleen het onderscheid en de tegenstelling van b o v e n- en o n d e r-teeken aan: maar de Oeloe heeft ook werkelijk de figuur van het bovenste gedeelte van een h o o f d, en de Soekoe is in oude handschriften de ruwe afbeelding van een v o e t van een mensch. De *Oeloe*, ꦲꦸꦭꦸ wordt door velen bij verbastering *Woeloe*, ꦮꦸꦭꦸ genoemd. — Het zijn de teekens voor de klinkers *i* en *oe* (Hoogduitsche *u*), nu eens z a c h t zooals in de eerste, dan eens s c h e r p, zooals in de laatste lettergreep van de woorden ꦠꦶꦥꦶꦱ꧀ *tipis* (*dun*), en ꦠꦺꦴꦠꦺꦴꦥ꧀ *toétoèp* (*deksel*). De s c h e r p e *i* heeft in het Javaansch volkomen dezelfde klank als in het Hollandsch, bv. in *is* en *wit*. De scherpe *oe* heeft men in het Hollandsch niet, en ook niet in het Hoogduitsch, waarin de *u*, hoe kort ook, toch z a c h t blijft. Het is een niet in den voormond met de lippen, maar in den achtermond, in de keelengte, gevormde *oe*, zooals in het Hoogduitsch de korte *u* wel eens onwillekeurig uitgesproken wordt voor een *r*, zooals in *kurz*. In het Hollandsch hebben wij wel de scherpe doffe *o*-klank, zooals in *dof* en *ochtend*: maar, om de scherpe *oe* goed uit te spreken, moet men zich oefenen, om even als de doffe *o* in zulke woorden, zoo ook een scherpe *oe* in de k e e l e n g t e te vormen. —

Zulk een scherpe *i* of *oe* is wel gewoonlijk kort, maar kan toch even goed als elke andere vocaal aangehouden en verlengd worden, zonder dat daardoor de klank van de klinker een andere wordt. Zoo kunnen wij het Hollandsche *ik* zeer goed heel langzaam uitspreken, bv. in een twijfelende vraag: *iiik?* zonder dat daarom aan de *i* in dat woordje een andere klank gegeven wordt. In het Javaansch heeft die verlenging van de scherpe *i* en *oe* in de laatste lettergreep van een woord zeer dikwijls plaats aan het einde van een zinsneê.

48. Verder moet nog opgemerkt worden, dat in de laatste lettergreep van een woord, dat door een Wignjan gesloten is, dikwijls voor de scherpe *i* een scherpe *e* en voor de scherpe *oe* een scherpe *o* wordt uitgesproken, zoodat men bv. ꦩꦸꦭꦺꦃ *moelèh*, zegt voor ꦩꦸꦭꦶꦃ *moelih* (*naar huis gaan*), en ꦭꦸꦩꦺꦃ *loemòh*, voor ꦭꦸꦩꦾꦃ *loemoèh* (*afkeerig zijn*). In poëzie is deze verwisseling menigvuldig om het rijm. — Ook wordt in woorden, die op een *oe* uitgaan, in de voorlaatste lettergreep de zachte *i* dikwijls als een scherpe *e* uitgesproken, zoodat men bv. ꦩꦺꦭꦸ *mèloe*, zegt in plaats van ꦩꦶꦭꦸ *miloe* (*meêdoen*).

In eenige woorden van vreemden oorsprong, die op een *â* uitgaan, moet in de voorlaatste door een neusklank geslotene lettergreep de *Soekoe* als een scherpe doffe *o* worden uitgesproken, bv. in ꦔꦤ꦳ *ontâ* (*kameel*). Men schrijft namelijk in zulke woorden meestal voor die *o*-klank een *Soekoe* en niet een Talingtaroeng, omdat, indien men ꦔꦤꦾ꦳ schreef, dit dan volgens § 38 *ântâ* uitgesproken zou worden. — Somtijds vindt men echter zulke woorden ook wel met een Taling-taroeng geschreven; en zoo schrijft men, zoo ver ik weet, altijd ꦔꦩ꦳ꦺꦴ *groot, sterk, ram*, ofschoon dit woord niet *dâmbâ*, maar, even als in het Soendasch en Maleisch, *dombâ* wordt uitgesproken. — Daar nu zulk een woord als *ontâ*, gewoonlijk met een Soekoe ꦔꦤ꦳ geschreven wordt, zoo is het niet te verwonderen, dat de Javaan ook wel eens naar deze spelling *oentâ* uitspreekt: want dit woord is niet in dagelijksch gebruik: maar het gewone woord *kontjâ* (*neêrhangende slip van een kleed*), dat uit gebrek aan beter spelling ꦏꦔ꧀ꦕ꦳ geschreven wordt, (daar ꦏꦤ꧀ꦕ꦳ een geheel ander woord is, dat *kântjâ* uitgesproken wordt en *kameraad* beteekent), dat woord zal hij niet ligt *koentjâ* uitspreken. Over de klankteekens *Oeloe* en *Soekoe* kan hier nog opgemerkt worden, dat de Javaansche schrijvers gewoon zijn, bij vergissing geschrevene letters in een boek of brief niet door te halen, maar er een *Soekoe* onder en tegelijk een *Oeloe* boven te schrijven, om ze op deze wijze onuitspreekbaar en dus onleesbaar te maken.

49. De rede van de benaming van het klankteeken ꦱꦤ꦳ *Taling*, en van het teeken ꦱꦤ꦳ *Taroeng*, in den naam *Taling-taroeng* (d.i *Taling met Taroeng*), is onzeker: het van ꦱꦤ꦳ afgeleide ꦱꦤ꦳ꦶꦁ is het Krâmâ-woord voor *oor*, en ꦱꦤ꦳ beteekent *kampen*, vooral van kemphanen, maar hoe de oorspronkelijke figuur tot die benamingen aanleiding gegeven kan hebben, laat zich nu niet

meer met genoegzame waarschijnlijkheid gissen. — De Taling wordt geschreven vóór de Aksårå, waarachter hij uitgesproken worden moet (bv. in *ḍéwé*), even zoo als dit in het Sankritsch plaats heeft met het teeken voor de korte *i*; en, even als in het Javaansch door de Taroeng, zoo wordt ook in het Sanskritsch de *o* van de *e* alleen door een achter de Aksårå geplaatst teeken onderscheiden. — Behoort de Taling bij een Pasangan, dan wordt hij geschreven vóór de Aksårå, daar die Pasangan meê verbonden wordt; bv. in *lámbé (lip)*, *kántòr (kantoor)*, *sámpejàn (U)*, en *témpó (vervaltijd van een pacht)*, — Ook mag de Taling van de Aksårå, waarbij hij behoort en waarvóór hij geschreven moet worden, nooit afgescheiden worden; zoodat, wanneer op het einde van een regel van een bladzij nog wel plaats is voor de Taling, maar niet meer voor de Aksårå, daar hij bij behoort, dan wel de Taling op die regel tot aanvulling van de nog overige ruimte geschreven worden mag, maar dan op de volgende regel vóór de Aksårå herhaald worden moet. Hetzelfde geldt bij de Taling-taroeng niet alleen van de Taling, maar ook van de Taroeng. Is er op het einde van een regel geen plaats meer voor de Taroeng, dan kan men deze onder de Aksårå schrijven (§ 8): maar, is er alleen plaats voor de Taling, en niet voor de Aksårå en de Taroeng: dan moet de Taling op de volgende regel herhaald worden.

§ 50. Waar nu deze klinkers *e* en *o* in het Javaansch zacht worden uitgesproken, daar is de klank gewoonlijk zóó zacht, als in de Hollandsche woorden *zee*, *leven*, *o! boven* en *komen*. Alleen door den invloed van een volgende tongletter , , en , wordt de klank natuurlijk een weinig harder; bv. in *éring*, *sóré*, *bódó*, en *ósiq*. — De zachte uitspraak van die twee klinkers is in den mond van den Javaan dikwijls zoo zacht, dat de klank weinig van de zachte *i* en *oe* verschilt, en minder nauwkeurige schrijvers er wel eens een *i* en *oe* voor schrijven; bv. *kingìng*, *ngoémbé*, *koéndoèr*, *bindjing*, *koéwi*, in plaats van *kénging*, *ngómbé*, *kóndoèr*, *béndjing*, *koéwé*. Is de klinker in de volgende lettergreep van een woord een *a*, dan spreekt de Javaan de *é* en *ó* altijd zóó zacht uit, dat het gehoor die zachte klanken moeijelijk meer van de *i* en *oe* onderscheiden kan, en hij dus zelf ook in zulke woorden niet zelden een *i* en *oe* schrijft, bv. *inggàl*, voor *énggàl (spoedig)*, *kimáwòn*, voor *kémáwòn (maar)*, *oémàh* voor *ómàh (woning)*, en *oéntjàt* voor *óntjàt (ontsnappen)*. — Dat de Taling-taroeng in plaats van de å-klank geschreven wordt in een voorlaatste, alleen maar door een neusklank geslotene lettergreep, is boven (§ 38) reeds opgemerkt. Zoo ook in *åntĕn*, en *wåntĕn*, Madyå- en Kråmå-vormen van *ånå (ergens zijn)*. —

51. Als algemeene regels voor de zachte, scherpe, of korte toonlooze, uitspraak van de klinkers *a, e, i, o* en *oe* gelden de volgende vier:

1. *Scherp* is de uitspraak in de laatste lettergreep van een woord, als die door een medeklinker gesloten wordt, zooals in ꦭꦶꦮꦠ꧀ *liwàt* (*voorbijgaan*), ꦲꦺꦩꦃ *ómàh* (*woning*), ꦄꦁꦏꦺꦤ꧀ *ákèn* (*zeggen dat iemand iets doen moet*), ꦄꦏꦺꦃ *ákèh* (*veel*), ꦲꦺꦮꦠ꧀ *oéwit* (*stam, boom*), ꦱꦺꦒꦶꦃ *soégih* (*rijk*), ꦄꦧꦺꦛ꧀ *ábòt* (*zwaar*), ꦄꦢꦺꦃ *ádòh* (*ver*), ꦩꦠꦺ *mátoèr* (*spreken tot een meerdere*), ꦮꦼꦫꦺꦃ *wĕroèh* (*kennen, zien*).

In de westelijke residenties van Java, zooals Banjoe-mas en Tjeribon, wordt evenwel de *i* en *oe* in de laatste gesloten lettergreep zacht uitgesproken, even als in het Hoogduitsch, en spreekt men dus ꦲꦺꦮꦠ꧀ niet *oéwit*, maar *oéwít* uit, en ꦩꦠꦺ niet *mátoèr*, maar *mátoér*. Is de laatste lettergreep door een Wignjan gesloten, dan is deze bij zulk een uitspraak ook niet meer hoorbaar, en een woord als ꦱꦺꦒꦶꦃ klinkt dan niet als *soégìh*, maar als *soégí* of *soegie*.

2. Scherp is ook de uitspraak in de voorlaatste lettergreep, als deze door een andere medeklinker dan een neusklank gesloten is, zooals in ꦲꦱ꧀ *àstå* (*hand, el*), ꦲꦠꦺꦱ꧀ *èstoé* (*werkelijk*), ꦤꦶꦱ꧀ *nistå* (*schande*), ꦲꦽꦩꦛ꧀ *òrmàt* (*eerbied*), ꦱꦸꦭ꧀ *Soèltàn* (*Sultan*). — In sommige woorden worden evenwel de *i* en *oe* ook in dit geval wel eens minder scherp, en dus als de Hoogduitsche korte *i* en *u* uitgesprokenen, bv. in. ꦩꦶꦫꦱ꧀ *mirså* (*vernemen*), en ꦒꦸꦱꦶ *Goesti* (*Heer*). — De *a* wordt in zulk een lettergreep gewoonlijk geheel toonloos uitgesproken, en dan veelal zoo indistinct voor het gehoor, dat men er een Pépět voor schrijven kan en ook niet zelden, in vele woorden zelfs gewoonlijk, voor schrijft; bv. in ꦮꦱ꧀ *wåstå*, (*naam*). De *a* behoudt in zulk een lettergreep zijn klank en accent alleen, 1. als de lettergreep met een ꦲ begint, zooals in ꦲꦱ꧀ *àstå*; 2. als de volgende lettergreep met een halfklinker begint, zooals in ꦒꦂꦮꦱ꧀ *gàrwå* (*gemalin*), en ꦏꦂꦗꦱ꧀ *kàrjå* (benaming van een landmaat), ofschoon men ook wel eens ꦒꦂꦮ geschreven vindt; en 3. als de lettergreep door een ꦁ gesloten is en deze onvolkomen uitgesproken wordt (§ 20), zooals in ꦠꦊꦢꦶꦂ *tàqdir* (*voorbeschikking*): doch in de meeste van zulke woorden wordt de ꦁ volkomen, en de *a* toonloos en geheel als Pépět uitgesproken. Zulke woorden worden dan ook vrij algemeen naar de algemeene uitspraak geschreven; bv. ꦱꦏ꧀ꦠꦶ *sĕkti* (*magtig*), en ꦮꦫꦏ꧀ꦱꦱ *wĕrksså* (*bescherming*), in plaats van ꦱꦏ꧀ꦠꦶ *sàkti*, en ꦮꦫꦏ꧀ꦱꦱ *wåksså*.

3. Maar, als de voorlaatste lettergreep van een woord door geen andere medeklinker, dan door een neusklank gesloten is; dan is de uitspraak van de klinker in die lettergreep volkomen dezelfde, als wanneer die lettergreep open is. De sluiting van een vocaal met een neusklank verandert in de voorlaatste lettergreep volgens Javaansche uitspraak aan de zachte of scherpe klank van de vocaal

niets. Zoo spreekt men met een zachte vocaal ꦱꦤ꧀ꦢꦺ *sándé* (*niet doorgaan*), uit, en ꦠꦶꦩ꧀ꦧꦴ *timbâ* (*emmer*), even als in ꦱꦢꦺ *sádé* (*verkoopen*) en ꦠꦶꦧꦴ *tibâ* (*vallen*). Zoo ook in ꦒꦺꦴꦤ꧀ꦛꦶꦁ *goénting* (*schaar*), ꦢꦶꦔ꧀ꦒꦺꦴꦛ *djénggòt* (*baard*), en ꦔꦺꦩ꧀ꦧꦺ *ngómbé* (*drinken*). Die zachte uitspraak zouden wij naar Hollandsche spelling bij de *a*, *e* en *o* door vocaalverdubbeling moeten beteekenen, en dus *saandee*, *djeenggot* en *ngoombee* schrijven, en voor ꦠꦶꦩ꧀ꦧꦴ niet *timbâ*, maar *tiembâ*. — Naar diezelfde regel spreekt nu de Javaan ook vreemde woorden uit, en zegt bv. ꦏꦤ꧀ꦠꦺꦴꦂ *kántòr* (*kaantor*), voor het Hollandsche *kantoor*. De scherpe *a* in de eerste lettergreep spreekt hij zacht uit, omdat die alleen maar door een neusklank gesloten is, terwijl hij in de laatste lettergreep de zachte *o* scherp uitspreekt volgens 1°.

4. In een drielettergrepig woord, dat niet door een aanhechtsel drielettergrepig geworden is, wordt de klinker in de derde lettergreep van achteren, als deze open of alleen maar door een neusklank gesloten is, altijd kort en meestal toonloos uitgesproken; en de toonlooze *a* wordt dan niet alleen in het gesprek gewoonlijk even zoo indistinct uitgesproken, als de Pĕpĕt, maar ook door den Javaan zeer dikwijls met een Pĕpĕt geschreven; bv. in ꦤꦒꦂꦣ꧀ꦩ *nägârâ*, of ꦤꦺꦒꦂꦣ꧀ꦩ *nĕgârâ* (*hoofdplaats*, en ꦥꦤ꧀ꦒ꧀ꦒꦮꦺ *pänggáwé*, of ꦥꦺꦤ꧀ꦒ꧀ꦒꦮꦺ *pĕnggáwé* (*toedoen*, *bedrijf*). — Ook de toonlooze *i* en *oe* worden dan wel even indistinct uitgesproken, en dan ook wel een Pĕpĕt er voor geschreven; bv. in ꦮꦶꦱꦺꦱ꧀ꦲ *wisésâ*, ook wel ꦮꦺꦱꦺꦱ꧀ꦲ *wĕsésâ* (*oppermagt*), en ꦱꦺꦢꦒꦂ *soedàgàr*, ook wel ꦱꦺꦢꦺꦒꦂ *sĕdàgàr* (*koopman*). — De korte klinker behoudt evenwel in de derde lettergreep van achteren zijn duidelijke klank: 1. als het drielettergrepige woord met een ꦄ begint, zooals in ꦄꦒꦩ꧀ꦲ *ägâmâ* (*godsdienst*), en ꦄꦤ꧀ꦠꦂꦫ *äntârâ* (*tusschenruimte*); en 2. dikwijls ook, als de volgende voorlaatste lettergreep een Pĕpĕt heeft, zooals in ꦥꦺꦩꦺꦠꦺꦴ *pämĕtoe* (*opbrengst*), en ꦥꦩ꧀ꦧꦺꦏ꧀ꦠꦴ *pämbĕktâ* (*het meêbrengen*). Doch ook in dit geval verliest de klinker niet zelden zijn onderscheidene klank, en woorden als ꦩꦭꦺꦧꦺꦠ꧀ *mälĕbĕt* (*naar binnen gaan*), worden niet alleen dikwijls als ꦩꦺꦭꦺꦧꦺꦠ꧀ *mĕlĕbĕt*, maar zelfs volgens § 46 als ꦩꦶꦭꦺꦧꦺꦠ꧀ uitgesproken.

In tweelettergrepige woorden, die door een aanhechtsel drielettergrepig geworden zijn, wordt de derde lettergreep van achteren nooit toonloos uitgesproken; bv. in ꦠꦔꦤꦾꦤ꧀ *tàngànné*, niet *tàngáne* (*zijn hand*), van ꦠꦔꦤ꧀ *tàngàn* (*hand*), en ꦒꦮꦺꦩꦺꦴ *gawèmoé* en ꦒꦮꦺꦩꦺꦴꦤ꧀ *gawéjàn* (*maaksel*), van ꦒꦮꦺ *gáwé*.

In enkele drielettergrepige woorden, die met een ꦎ beginnen, is de klank van de *a* in de eerste lettergreep bij het menigvuldig gebruik wel niet in de klank van de Pĕpĕt veranderd, maar toch zóó verdonkerd, dat er een toonlooze *oe* voor uitgesproken wordt. Zoo in ꦎꦠꦮꦄ *oĕtâwâ* voor ꦎꦤꦠꦮꦄ *ätâwâ* (*of, en anders*), en ꦄꦤ꧀ꦠꦮꦶꦱ꧀ *oëntáwis*, voor ꦄꦤ꧀ꦠꦮꦶꦱ꧀ *äntáwis* (*ongeveer*).—

52. Voor de uitspraak van de *a*, *e* en *o* gelden nog de volgende bijzondere regels. — Schèrp is de uitspraak van deze klinkers in een opene of alleen maar door een neusklank geslotene lettergreep ook nog:

1. als de volgende lettergreep op een *i* of *oe* uitgaat of een Pĕpĕt heeft, bv. in ᨀᨚᨿ᨞ *kàri* of ᨅᨚᨿ᨞ *kèri* (*achterblijven*), ᨅᨚᨿᨲ᨞ *kòri* (*deur*), ᨕᨘᨱ᨞ *sàpoe* (*bezem*), ᨅᨕᨘᨱ᨞ *sèwoe* (*duizend*), ᨅᨚᨘᨱ᨞ *wòloe* (*acht*), ᨕᨚᨷᨶᨶ᨞ *sàbĕn* (*telkens*), ᨅᨘᨷᨶᨶ᨞ *èwĕd* (*moeijelijk*), ᨅᨚᨲᨷᨶᨶ᨞ *bòtĕn* (*niet*); en in ᨚᨶᨶᨿ᨞ *wàntji* (*tijd van den dag*), ᨅᨚᨶᨿ᨞ *bèndi* (*rijtuig op twee wielen*), ᨅᨚᨾᨸᨿ᨞ *ròmpi* (*vest*), ᨕᨶᨱ᨞ *màntoe* (*schoonzoon* of *schoondochter*), ᨅᨘᨶᨱ᨞ *klèntoe* (*verkeerd*), ᨕᨷᨶᨶ᨞ *màmbĕt* (*rieken*), ᨅᨕᨷᨶᨶ᨞ *kèndĕl* (*stilhouden*), ᨅᨕᨲᨿ᨞ *èmpĕr* (*zweem, gelijkenis*), ᨅᨕᨷᨶᨶ᨞ *sòntĕn* (*avond*). Zoo ook in ᨀᨚᨿᨕ᨞ *kàriâ* (*blijf achter!* van ᨀᨚᨿ᨞ *kàri*), ᨕᨷᨶᨶᨱ᨞ *sàpiné* (*zijn rund*, van ᨕᨷᨿ᨞ *sàpi*), ᨕᨘᨶᨶᨶᨿ᨞ *màdjĕgi* (iets *pachten*, van ᨕᨘᨶᨶᨶ᨞), ᨅᨕᨱᨕ᨞ *mèloéwâ* (*ga meê!* van ᨅᨕᨱ᨞ *mèloe*), ᨅᨕᨷᨿᨕ᨞ *èlingâ* (*wees gedachtig*, van ᨅᨕᨷᨿ᨞ *éling*), ᨅᨘᨷᨶᨶᨱ᨞ *èsĕmé* (*zijn glimlach*, van ᨅᨘᨷᨶᨶ᨞), ᨅᨚᨲᨷᨶᨶᨱ᨞ *ròtiné* (*zijn brood*, van ᨅᨚᨲᨷᨿ᨞), ᨀᨚᨕᨷᨶᨶᨶᨱ᨞ *kàsòntĕnĕn* (*te laat in den avond*). En de *o* is in dit geval altijd helder uit te spreken zooals in *potten*, en niet dof, zooals in *ponden*. — Zoo ook om de *i*-klank in een volgende Péngkal, bv. in ᨕᨶᨶᨿ᨞ *màdyâ*, (niet *mâdya*).— De *i* en *oe* behouden in dit geval hun zachten klank, bv. in ᨅᨚᨿᨷ᨞ *noéli*, ᨅᨚᨷᨶᨶᨷ᨞ *noéntĕn*, ᨔᨕᨱ᨞ *pitoe*, en ᨔᨷᨶᨶᨷ᨞ *pintĕn*.

2. als dezelfde klinker ook in de volgende lettergreep scherp is; bv. in ᨕᨾᨿ᨞ *pàsàr* (*markt*), ᨅᨱᨅᨶᨶᨿ᨞ *lèrèn* (*toeven*), ᨅᨾᨅᨲᨾ᨞ *òbòr* (*fakkel*), ᨱᨕᨱᨾᨿ᨞ *làmpàh* (*gang*), ᨅᨾᨅᨱᨾ᨞ *èmpèr* (*gaanderij*), ᨅᨿᨅᨶᨶᨿᨷᨶᨶ᨞ *mòndòq* (*logeren*); ᨅᨱᨅᨿᨔ᨞ *mèwèï* (iemand *iets geven*), ᨅᨶᨅᨶᨶᨷᨶᨶ᨞ *gèrèdĕn* (*sleep het*), ᨅᨿᨅᨿᨕᨔᨿ᨞ *mòmòti* (*beladen*), ᨊᨱᨕᨾᨿᨔ᨞ *nglàmpâï* (*begaan*), ᨅᨱᨅᨱᨕᨾᨿᨔ᨞ *nèmpèli* (*aan iets zich vasthechten*). — Aan de *o* moet in dit geval in de voorgaande lettergreep altijd dezelfde klank gegeven worden, als in de volgende, en dus bv. in de eerste lettergreep van ᨅᨿᨅᨶᨶᨷᨶᨶ᨞ niet de klank van de *o* in *mond*, maar die van de *o* in *dok*. — De *i* en *oe* behouden ook in dit geval hun zachten klank, bv. in ᨔᨘᨔᨶᨶᨷ᨞ *tjîlîq* (*klein, gering*) en ᨅᨱᨅᨶᨶᨷ᨞ *oéroèt* (*langs*).

3. Scherp blijft ook de klank van een *a*, *e* of *o*, wanneer aan een woord, dat op een medeklinker uitgaat en zoo in de laatste, of ook tegelijk in de voorlaatste lettergreep een scherpe *a*, *e* of *o* heeft, een éénlettergrepig aanhechtsel gevoegd wordt, dat met een *m* begint, — indien namelijk de klinker van dit aanhechtsel niet een *a* is. Wel vereenigt zich dan (volgens § 15) de laatste medeklinker van het woord met den klinker van het aanhechtsel, en wordt dus de door dien medeklinker geslotene lettergreep open: maar de in het woord scherp uitgesprokene klinker behoudt in de uitspraak zijn scherpen klank, zooals de *e* in het Fransche *belle* en *emplettes* (uitgesproken als *bèle* en

emplètes), en de *o* zooals in *bonne* (uitgesproken als *bòne*), of in *dévote* en *rose* (niet zooals in 't Hollandsch *devote* en *rozen*); bv. *sàlàwàse* (*al den duur van*); *pàngòté* (*zijn krommes*), van *pàngòt*; *pèdètè* (*het kalf er van*), van *pèdèt*; *salòring*, en *salèring* (*ten noorden van*), van *lòr*, en *lèr*; *bòbòtè* (*het gewigt er van*), van *bòbòt*. En zoo ook in *kèkè* ook wel *kèkè* geschreven, uit te spreken als *kèé*, niet *kéhé* (*de menigte* of *het aantal van*), van *kèh*; *sakëïng* (*alle*), van dat zelfde *kèh*; *olèé* (*zijn verkrijgen*), van *ólèh*; *dòé* (*de afstand van*), van *dòh* (*verte, afstand*); *gòròé* (*zijn liegen* of *leugens*), van *gòròh* (*liegen, leugen*); *pawèwèé* (*zijn gift*), van *pawèwèh*; en *doewèqé* (*zijn eigendom*), van *eigendom*; *kalòé* (*zijn verlies*), van

4. Maar, heeft het éénlettergrepig aanhechtsel de vocaal *a* (of *â*), dan verliezen in de nu open gewordene laatste lettergreep van het woord de *a*, *e* en *o* gewoonlijk in de uitspraak hun scherpen klank, en worden meer of min zacht, zooals de *o* in het meervoud *geboden* van *gebod*, en de *e* in *peren*, bv. in *pètètan* (*planten in een pot*), van *pètèt*; *rúsan* (*riet*), van *rús*; *tósan* (*ijzer*), van *tós*; *kabótan* (*bezwaard*), van *abòt* (*zwaar*); *panggónan*, Ng., en *panggénan*, Kr., (*plaats van* of *voor iets*), van *ènggòn*, en *ènggèn* (*plaats*); *améqâ* (*neem!*), van *amèq* (*nemen*); *kamótâ* (*het moet geladen* of *bevat zijn*), van *kámòt*; *awéâ* (*geef!*), ook wel *geschreven*, van *áwèh* (*geven*); *wówòàn* (*vruchten*), van *wòh*; *kadóàn* (*verte*), van *ádòh* (*ver*). — Zoo ook in *kongkónàn*, Ng., *kengkènàn*, Kr., *bode*, van *kòngkòn*, en *kèngkèn*; *tontónàn* (*wat er te kijken is*), van *nòntòn*; *palerénàn* (*plaats om te toeven*), van *lèrèn*; *momótàn* (*te beladen*), van *mòmòt*; *dèwéqán* (*zamen alleen*), van *dèwèq*; *kăpoṇḍóqán* (*bij zich gelogeerd hebben*), van *mòṇḍòqi*; *kalérèàn*, ook wel geschreven, *onder iemands beheer staande*), van *lèrèh*) *voor* van *beheer*; *bótóan* (*zamen hazard spelen*) en *ngabótòàn* (*het hazardspel*), van *bòtòh*. — In al zulke woorden wordt echter, ook te Soerakarta, de *e* en *o* door velen ook wel scherp uitgesproken, zoodat men bv. als *pètètan*, en als *tósan*, uitspreekt: maar deze uitspraak is een andere tongval, die, zooals hieronder opgemerkt zal worden, de tongval van den Oosthoek van Java is. —

In den tongval van den Oosthoek van Java worden de *e* en *o* in een opene of alleen door een neusklank gesloten lettergreep ook s c h e r p uitgesproken: 1°. wanneer de volgende lettergreep een *a* (of *ä*) heeft, bv. in *wètàn* (*oost*), *kèsàh*, *dèsä*, *gròbàg*, *dòsàn*, *gòlèqâ* (*zoek!*), *kòngkònan* en *kèngkènan* (*bode*). Alleen in woorden, die op een *â* uitgaan, wordt de *o* in de voorgaande lettergreep zacht uitgesproken, om zulk een woord te onderscheiden van een woord, dat in b e i d e lettergrepen een *ä* heeft, bv. in *dósä*, om het te onderscheiden van *däsä*. — 2°. wanneer de volgende lettergreep ook een s c h e r p e *e* of *o* heeft, onverschillig of die klinkers in beide lettergrepen d e z e l f d e zijn, of niet; dus ook bv. in *règòl*, *tòpèng*, *djènggòt*, en *lòntjèng*. — Ook de *i* en *oe* worden in dien tongval in zulk een lettergreep s c h e r p uitgesproken, wanneer ook de volgende lettergreep een scherpe *i* of *oe* heeft, en dan ook onverschillig, of die klinkers in beide lettergrepen d e z e l f d e zijn, of niet. In een opene lettergreep krijgt dan de scherpe *i* veel de klank van een *é*, en, de scherpe *oe* die van een zachte doffe *o*, zooals in *komen*. Zoo bv. in *tjélik* of *tjélìk* (*klein*), *èròèng* of *éroèng* (*neus*), *oèroèt* of *óroét* (*langs*), *moèlìh* of *mólih* (*naar huis gaan*), *tìmbìl* (*een puistje op het oog-lid*), *tìmboèn* (*opgestapeld*), *moèndoèr* (*achteruitgaan*), *goèntìng* (*schaar*). In geschriften uit die streken vindt men dan ook in zulke woorden in plaats van een *i* of *oe*, als de lettergreep open is, naar die uitspraak wel een *e* of *o* geschreven; bv. in *mènèng* voor *mìnìng*, *mènèk* voor *mìnìk*, en *mènìh* voor *mìnìh*.

Behalve de bovenstaande r e g e l s voor de uitspraak van de klinkers moet nog opgemerkt warden, dat in de s p r e e k t a a l voor de scherpe *a* in eenige woorden in de voorlaatste lettergreep, als het woord op een *i* of *oe* uitgaat, dikwijls een scherpe *e* wordt uitgesproken, bv. in *nèvens* nevens *nàvìs* (*achterblijven*). In enkele woorden is die klankverwisseling algemeen geworden, zooals in *mènìh* voor *mànìh*. En zoo is ook het kawische en poëtische *mèngkù*, ofschoon de laatste lettergreep met een *ù* gesloten wordt, met die vocaalverwisseling als *mèngkù* in de spreektaal in Ngoko en Màdyà bewaard, terwijl men gewoonlijk *mènèngù* zegt en schrijft. — Maar ook voor de zachte *i* wordt in sommige woorden, die op een *oe* uitgaan, in de voorlaatste lettergreep in de spreektaal dikwijls een scherpe *e* uitgesproken. Zoo in *mèloé*, nevens *mìloé* (*meédoen*), en in *Ng.*, *Kr.*, nevens en (*verkeerd*). Zulke klankverwisselingen moeten wel beschouwd worden als overblijfsels van een oud en v e r o u d e r d, of althans nu niet meer bekend, d i a l e c t.

53. Dat er in de Javaansche taal geen t w e e k l a n k e n bestaan, is boven (§ 14) reeds opgemerkt. Somtijds s m e l t e n w e l t w e e k l i n k e r s, die in een

woord te zamen komen, in één: maar dan smelten zij ook zamen tot één enkelen klinker, en niet tot een tweeklank. Dit nu heeft in zekere gevallen plaats, wanneer een voorvoegsel, dat op een klinker eindigt, vóór een woord komt, dat met een klinker begint, of wanneer een aanhechtsel, dat met een klinker begint, gehecht wordt aan een woord, dat op een klinker uitgaat; en dan smelt

1. een *a* met een andere *a* tot één *a* te zamen, en zonder dat de klinker daarom in de uitspraak langer wordt; bv. in *sànàq* (*bloedverwant*), voor *sănàq; sagàràn* (*kleine zee*), voor *sagaràn*, van *sagàrâ* (*zee*), met het aanhechtsel *an*; *bàndàn* (*geboeid*), voor *bandàn*, van *bândâ* (*boei*). Vrg. § 38.

2. smelt een *a* met een volgende of voorafgaande *e* of *o* zóó inéén, dat de *a* in de uitspraak zijn klank verliest en alleen de *e* of *o* overblijft; bv. in *sómàh* Ng., en *sémàh*, Kr. (*echtgenoot*, eig. *huisgenoot*), voor *săómàh, săémàh; kómbàq* (*door de golven opgeheven*), voor *kăómbàq; pângómbèn* (*drinkbeker, drinknap*), van *ngómbé* (*drinken*), met het voorvoegsel *pa* en het aanhechtsel *an*; en *ájòn* (*elkander te hulp roepen*), van *ájó* (*komaan!*), met het aanhechtsel *an*.

3. smelt een *a* met een volgende of voorafgaande *i* tot een *e*, en met een volgende of voorafgaande *oe* tot een *o* inéén; bv. in *kérid* (*begeleid*, voor *kàirid; kèli* (*met den stroom meêgedreven worden*); voor *kàili; kèndĕl* (*ophouden*), voor *kaindĕl; kóndoér* (*naar huis keeren*), voor *kaoéndoèr; kâlèn* (*beek, sloot*), van *kâli* (*rivier*) met het aanhechtsel *an*; en even zoo *éwòn* (*bij duizenden*), van *éwoé*.

De ineensmelting van een *a* met een voorafgaande *é, ó, í* of *oe* kan vreemd schijnen, daar het toch veel natuurlijker schijnt, dat de *a* na deze klinkers zijn klank behoudt, en dan tusschen de beide klinkers volgens § 14 een halfklinker wordt uitgesproken, die uit den overgang van de ééne klinker tot de andere van zelfs ontstaat. Dit heeft dan ook werkelijk zóo plaats bij het aanhechtsel *in*, maar bij het aanhechtsel *an* bleef oudtijds, naar het schijnt, van de eerste klinker in de uitspraak niets meer over, dan de vocaalklank van de halfklinker. Zoo wierd bv. van de grondwoorden *âsâ* en *sugi* met het voorvoegsel *ka* en het aanhechtsel *an* wel niet terstond *kâsâpân* (*kăpâtèn*) en *kâsugi* (*kâlâkòn*), zooals men tegenwoordig zegt, doch ook niet *kâsâpâtân* (*kăpâtiân*) en *kâsugoân* (*kâlâkoéwàn*), maar *kâsâpyân* (*kăpâtyàn*) en *kâsugwân* (*kâlâkwàn*); en later heeft de uitspraak zulke lettergrepen als *tyàn* en *kwàn* door zamensmelting van de klanken in *tèn* en *kòn* verzacht. Zoo is ook het Sanskritsche en oud-kawische *rámjâ* (*rámjâ*) later *rame* (*rámé*), en *ayam*

(*geluid*) tot ꦔꦫꦒꦶ (*luide*) geworden; en het Sanskritsche *swarga*, het Javaansche ꦱꦸꦂꦒ wordt in het Soendasch en Maleisch *sòrga* of *soèrga* uitgesproken.

In eenige woorden, naar het schijnt van later vorming, is de klinker van het aanhechtsel ꦤꦤ꧀ behouden, vooral na de klinkers *é* en *ó* bv. in ꦩꦺꦴꦔꦫꦤꦤ꧀ *maaksel*, van ꦩꦺꦴꦔꦶ *maken*, en ꦩꦺꦴꦤ꧀ꦝꦼꦭꦤꦤ꧀ *mondeling*, van ꦩꦺꦴꦤ꧀ꦝꦼꦭ *groen*. Maar zoo ook na de klinker *oe*, bv. in ꦱꦸꦭꦸꦂꦔꦶꦤꦤ꧀ of ꦱꦸꦭꦸꦂꦔꦺꦴꦤꦤ꧀ iemands *gedrag*, van ꦱꦸꦂꦔ *gang, handelwijs*, tot onderscheiding van ꦱꦸꦭꦸꦂꦔꦶꦤꦤ꧀, het accidenteel transitief Passief van ꦱꦸꦭꦸꦂꦔꦶ *begaan, in de werkelijkheid uitvoeren;* en in ꦱꦸꦱꦤꦺꦴꦫꦤꦤ꧀, het Kråmå-inggil van ꦱꦸꦱꦤ ꦔꦫꦺꦴꦃꦤꦤ꧀, *een gast bij zich krijgen* of *hebben*, van ꦱꦤꦺꦴꦫ Kr. í. van ꦭꦔꦫꦺꦴꦃ *gast*. Gaat het grondwoord op een *i* uit, dan wordt, als de *a* van het aanhechtsel ꦤꦤ꧀ behouden wordt, in plaats van de *i* een *e* uitgesproken; bv. in ꦱꦸꦱꦤ ꦔꦫꦤꦤ꧀ *wat van iets geworden is, uitkomst, resultaat*, tot onderscheiding van ꦱꦸꦱꦤꦔꦫꦤꦤ꧀ *wat van iemand geworden is*, van ꦔꦫꦶ iets *worden* of *tot gevolg hebben*. Zoo ook in ꦲꦏ꧀ꦏꦔꦫꦤꦤ꧀ en ꦄꦭꦲꦏ꧀ꦏꦔꦫꦤꦤ꧀ *onderlinge overeenkomst, verbintenis, verdrag, contract*, van ꦲꦏ꧀ꦏ en ꦄꦭꦲꦏ꧀ꦏ.

Van een grondwoord, dat op de klinker *a* (*å*) uitgaat, heeft men ꦔꦫꦠꦤꦤ꧀ *gegeven commando* of *bevel*, van ꦔꦫꦠ *commando, commandeeren*.

OVER DE OVERIGE SANDANGANS OF LEESTEEKENS.

54. Van de overige Sandangans wordt het leesteeken ꦃ in Ngoko, en gewoonlijk ook door ons, ꦥꦝꦤꦤ꧀, *Paten*, genoemd. Deze benaming ziet op de beteekenis van het leesteeken. Het woord beteekent namelijk *iets om te dooven* of *doofmiddel*, en men zou het gevoeglijk door *klinkerdoover* kunnen vertalen. Door dit leesteeken wordt namelijk de Aksårå, daar het achter geplaatst wordt, van de klank *a* (of *å*), daar hij anders meê uitgesproken zou moeten worden, beroofd. In Kråmå gebruikt men gewoonlijk de andere benaming ꦥꦔꦏꦺꦴꦤ꧀ *Pángkòn*, een woord, dat anders zoowel Ngoko als Kråmå is en *schoot* beteekent. De benaming ziet namelijk op de figuur van het leesteeken, daar het de figuur heeft van den schoot van een op Javaansche wijze zittend mensch, die de voorafgaande Aksårå op den schoot houdt.

55. Men kan dit leesteeken gewoonlijk als plaatsvervanger van een Pasangan beschouwen. Het wordt namelijk gebruikt, waar men, om aan te duiden, dat een Aksårå enkel medeklinker zonder *a*- of *å*-klank is, geen Pasangan schrijven kan. Zoo vooreerst en vooral aan het einde van een zinsneê of dichtregel. Even zoo, wanneer men een enkeld woord te schrijven heeft, zooals bv. het woord ꦥꦔꦏꦺꦴꦤ꧀. Maar zoo ook wel midden in een zinsneê of dichtregel, en ook midden in een woord, wanneer er drie medeklinkers op elkander volgen, die anders onder elkander geschreven zouden moeten worden. Dit wordt

namelijk maar zelden gedaan, en de ruimte tusschen de regels laat het ook meestal nauwelijks toe: men is daarom dan gewoon, de eerste van drie zulke medeklinkers met een *Paten* te schrijven; bv. 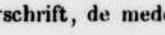 *jen mloekoe* (*als men ploegt*) en 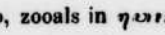 *óntjlàng* (iets *in de hoogte werpen en weer opvangen*). Men kan evenwel de *Paten* zóó midden in een zinsneê, vers of woord ook vermijden door aan de tweede medeklinker een *Pĕpĕt* te geven, die dan zoo snel is uit te spreken, dat hij zoo goed als onhoorbaar wordt. Men schrijft dan 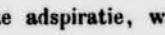 *jen m'loekoe*, en 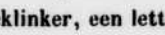 *óntj'lang*. —

56. Het teeken , de *Wignjan*, vervangt, in navolging van het Sanskritsche letterschrift, de medeklinker als sluitletter van een woord of lettergreep, zooals in 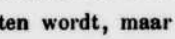 *wòh* (*vrucht*) en 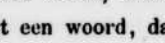 *tjàhjâ* (*glans*). Het is dus een zachte adspiratie, waarmeê als medeklinker, even als met elke andere medeklinker, een lettergreep gesloten wordt, uit te spreken als de *h* in het Fransche tusschenwerpsel *ah!* door namelijk na de scherp uitgesprokene vocaal den ademstroom even terug te houden, waardoor de keel met het keeldeksel gesloten wordt, maar met de volgende uitademing weêr geopend wordt. — Krijgt een woord, dat op een als sluitletter uitgaat, een aanhechtsel, dat met een begint, dan behoort volgens § 16 die sluitletter, even als elke andere medeklinker, in het schrift verdubbeld te worden: doch dan moet men voor de tweede letter natuurlijk de schrijven, omdat de alleen een lettergreep sluiten kan, maar met de tweede letter een lettergreep begint, en de uitspraak volgt dan dezelfde regels, als bij de verdubbeling van elke andere medeklinker. — Wat de benaming 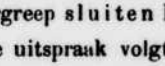 *Wignjàn*, die zeker van Sanskritschen oorsprong is, eigentlijk beteekent, is niet met zekerheid te zeggen. Anderen noemen dit leesteeken 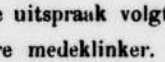 *sàgnjàn:* maar ook van deze benaming is de beteekenis onzeker. —

57. Even als de *Wignjan* de plaats van de als sluitletter van een woord of lettergreep vervangt, zoo de *Tjĕtjàq* die van de keelneusletter (*ng*); en, moet van een woord, dat op een *ng*, en dus op een Tjĕtjàq uitgaat, de sluitletter in het schrift verdubbeld worden, omdat het woord een aanhechtsel krijgt, dan wordt ook voor de tweede *ng* de Aksårâ geschreven; bv. in 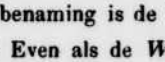 *wòngé* (*de persoon*), van 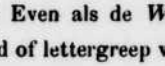 *wòng* (*persoon*), met het aanhechtsel 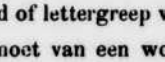 *é*. — Heeft de lettergreep, die met een Tjĕtjàq gesloten wordt, een Pĕpĕt; dan wordt de Tjĕtjàq midden in de Pĕpĕt geschreven; bv. in 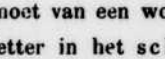 *pĕtĕng* (*donker*): maar, heeft de lettergreep een Oeloe, dan wordt de Tjĕtjàq daar achter geschreven; bv. in 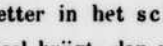 *wingkìng* (*achter*). — De benaming 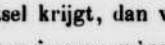 *Tjĕtjàq*, of 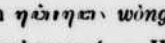 *Tjĕtjĕk*, beteekent *stip*, en oorspronkelijk is dit leesteeken, even als in het Sanskritsche schrift, ook niet anders dan een stip boven de Aksårâ. In vele streken van Java schrijft men het ook nu nog werkelijk eenvoudig met een stip: maar in de Vorstenlanden is men

daarvoor gewoon een klein gebogen schrapje te schrijven. Deze gewoonte heeft zijn oorsprong in de vroeger algemeene gewoonte van op palmbladen te schrijven, door de letters daarin met de scherpe punt van een krom mesje te krassen. Een enkel prikje in een palmblad was namelijk niet genoegzaam, daar het niet zigtbaar zou blijven door het weêr zamentrekken van de vezels van het palmblad: hiertoe was noodig, dat men een krasje in het palmblad maakte, zoodat een vezeltje van het blad gebroken wierd. Naderhand, toen men op papier met inkt begonnen was te schrijven, heeft men gemeend, dat zulk een schrapje de ware figuur van dit leesteeken was. —

58. De *Lajar*, ook wel ꦮꦪꦫꦸꦩ꦳ *Oeloe Lajar*, d. i. *het boventeeken Lajar*, genoemd, vervangt evenzoo, en desgelijks in navolging van het Sanskritsche schrift, de letter *r* als sluitletter van een lettergreep of woord; bv. in ꦄꦂꦛ꦳ *ârtâ* (*geld*), en ꦭꦗꦂ *lâjâr* (*zeil*). — Hoe dit laatste woord ook de benaming van dat leesteeken geworden is, valt moeilijk te gissen. In handschriften wordt de Lajar met de boventeekens Oeloe en Pĕpĕt veelal in één trek verbonden, bv. in ꦥꦶꦁꦒꦶꦂ *pinggir* (*rand*, *kant*), en ꦧꦼꦤꦂ *bĕnĕr* (*regt*). —

59. De *Tjåkrå* vervangt in navolging van het Sanskritsche letterschrift, de tongtriller *r* tusschen een medeklinker en volgende klinker, wanneer namelijk de *r* met die medeklinker, zonder tusschenkomst van een hoorbare vocaalklank, tot één zamengestelde medeklinker verbonden wordt, zooals in ꦏ꦳ꦿꦶꦱ꦳ *kris* (*dolk*), ꦠ꦳ꦗꦏ꦳ꦿ *tjåkrå* (*omtrek*), en ꦱ꦳ꦱ꦳ꦿ *sâstrâ* (*schrift*). De figuur van het leesteeken bestaat in een van de laatste neêrhaal van een Aksårå of Pasangan vóór om de letter heen gehaalde trek; en van deze figuur is ook de benaming ontleend. Ook met de Soekoe wordt het gewoonlijk in één trek verbonden, zooals in ꦠ꦳ꦿꦺꦴꦱ꦳ *troès* (*regt door*). Het teeken wordt ook wel los vóór de Aksårå geschreven: maar dit wordt in handschrift teregt voor minder fraai gehouden. In drukschrift moet dit evenwel dikwijls plaats hebben wegens de moeijelijkheid van de verbinding in drukletters.

60. Gelijk er voor ꦥ met Pĕpĕt een afzonderlijk schrijfteeken bestaat, namelijk de *Pa-tjĕrĕk* (§ 38); zoo bestaat er ook een afzonderlijk leesteeken in plaats van de Tjåkrå met Pĕpĕt, namelijk de *Kĕrĕt* (ꦏꦼꦿꦼꦠ꦳ *afsnijding*, *doorsnijding*); bv. in ꦠꦿꦺꦱꦤ꦳ *trĕsnâ* (*liefde*), en ꦠꦼꦤ꦳ꦠꦿꦼꦩ꦳ *tĕntrĕm* (*rust*). De benaming zal wel een *af-* of *doorgesnedene Tjåkrå* beteekenen. —

61. Even als de Tjåkrå de tongtriller *r*, zoo vervangt de *Pĕngkal*, ook ꦲꦁꦏꦭ꦳ ꦔꦺꦴꦱꦸꦏ꦳ꦺꦴ (*Soekoe*, of *onderteeken*, *Pĕngkal*) genoemd, de halfklinker *w* tusschen een medeklinker en een volgende klinker, wanneer die halfklinker met deze klinker tot een zamengestelde klank verbonden wordt; bv. in ꦧꦗꦂ *bjâr* (*dageraad*), ꦱꦢꦾ꦳ *sădyâ* (*gezind*), en ꦄꦩ꦳ꦧꦗꦺꦴꦂ *âmbjoêr* (*in 't water springen*). De klank van de Pĕngkal komt volkomen overeen met die van de *i* in Fransche woorden als *Dieu* en *ancien*: daar evenwel de Pĕngkal niets anders dan de plaatsvervanger

van de ꦲ is, zoo dient men er ook, even als voor de ꦲ, een *j* voor te schrijven. Alleen achter de *d*, *t* en *n* is het verkieslijker in plaats van de *j* een *y* te gebruiken, en dus woorden als ꦯꦺꦢꦾꦴ, ꦩꦸꦠꦾꦂꦫꦴ en ꦲꦺꦤꦾꦴ *sĕdyâ*, *moetyârâ* en *oenyâ* te schrijven: want door *dj*, *tj* en *nj* zijn wij gewoon de verhemelteletters ꦕ ꦛ en ꦚ te beteekenen. — De ꦪ en ꦾ worden evenwel ook wel door de Javanen even als de ꦆ en ꦇ uitgesproken, en naar deze uitspraak vindt men dan ook woorden als ꦯꦺꦢꦾꦴ *sĕdyâ*, en ꦯꦺꦠꦾꦴ *sĕtyâ*, niet zelden ꦯꦺꦕꦴ *sĕdjâ*, en ꦯꦺꦛꦴ *sĕtjâ*, geschreven. De ꦪ is zelfs alleen nog maar in Kawi-woorden in gebruik. — Dat in een woord als ꦲꦤꦾꦴ de *a* in de eerste lettergreep niet als *â* maar als een scherpe *à* moet worden uitgesproken, is reeds boven (§ 52, 1°) opgemerkt.

Het woord ꦔꦲꦤꦫꦶꦪ, ook wel verkeerd ꦄꦲꦤꦫꦶꦪ geschreven, beteekent *achterpoot* van een beest; en deze benaming is aan het leesteeken gegeven wegens de figuur. Deze figuur is evenwel eigentlijk en oorspronkelijk niets anders dan de Sanskritsche Aksârâ *Ja*.

In Javaansche handschriften wordt de *Péngkal* dikwijls met de *Pasangan Wâ* verward en verwisseld. De Pasangan Wâ wordt namelijk door velen zóo met een neêrhaal achter den ophaal van achteren geschreven, dat hij van de figuur van de Péngkal niet anders verschilt, dan dat deze achter de Aksârâ tot aan boven toe opgehaald wordt, terwijl de Pasangan Wâ onder de Aksârâ blijft. Vroeger wierd de Pasangan Wâ naar alle waarschijnlijkheid altijd zoo geschreven; en de Péngkal wordt ook nu nog dikwijls zóo geschreven, dat hij niet geheel tot aan boven toe achter de Aksârâ opgehaald wordt. Zoo worden dan beide teekens èn in het schrijven, èn in het lezen, met elkander verward. In sommige vreemde woorden en eigennamen is daardoor dan ook wel de uitspraak bij vele Javanen verbasterd.

OP ZICH ZELF STAANDE KLINKLETTERS.

62. De *op zich zelf staande klinkletters* worden in het schrijven van zuiver Javaansche woorden niet gebruikt: want de klinkers, daar de medeklinkers meê uitgesproken moeten worden, beteekent men, met uitzondering van de *a* of *â*, met Sandangans; en, begint volgens onze wijze van schrijven en spreken een woord of lettergreep met een klinker, dat wil zeggen met geen andere medeklinker dan met een zachte adspiratie; dan wordt in het Javaansch deze zachte adspiratie met de Aksârâ ꦲ geschreven, en de klinker, als het geen *a* of *â* is, door middel van een Sandangan daarbij gevoegd, even als bij elke andere medeklinker. Doch deze Aksârâ ꦲ beantwoordt eigentlijk aan de sterke adspiratie of de medeklinker *h* in het Sanskritsche letterschrift, en voor de zachte adspiratie bestaat daarin geen teeken: maar, begint in het Sanskritsch een woord met een klinker, die alleen met een zachte adspiratie is uit te spreken; dan schrijft men zulk een

klinker met een afzonderlijk letterteeken, dat bij andere medeklinkers niet als vocaalteeken gebruikt wordt. De boven in de tafel van het Javaansche alphabet opgegevene *op zich zelf staande klinkletters*, — die ook als Pasangans gebruikt, maar dan onder de voorgaande Aksårå geschreven worden, — beantwoorden aan die Sanskritsche letterteekens voor klinkers aan het begin van een woord; en oorspronkelijk dienden zij ook alleen maar tot het schrijven van uit het Sanskritsch overgenomene woorden, om die op dezelfde wijze te kunnen schrijven, als zij geschreven wierden in het Sanskritsch; bv. in de woorden ꦄꦏ꧀ꦱꦫ꧀ *aksårå* (*letter*), ꦲꦏ꧀ *ékå* (*één*), ꦎꦠꦩ꧀ *oetåmå* (*best*). In zulke uit het Sanskritsch afkomstige woorden, die in de Javaansche taal het burgerregt verkregen hebben, gebruikt mèn ze tegenwoordig niet meer, en men schrijft bv. ꦄꦏ꧀ꦱꦫ꧀ en ꦎꦠꦩ꧀ maar in minder gewone, enkel poëtische woorden, zooals ꦲꦏ꧀ worden zij door geletterde Javanen nog wel gebruikt. Ouder gewoonte schrijft men ook meestal in brieven bij het opgeven van het jaartal het woord ꦔꦁꦏ꧀ *ångkå* (*cijfer*), dat het Sanskritsche *angka* is.

63 Verder worden die op zich zelfstaande klinkletters ook gebruikt in Arabische en andere uitheemsche namen en woorden; en niet alleen wanneer het geheele woord, maar ook wanneer een lettergreep midden in een woord, met geen andere medeklinker, dan met een zachte adspiratie, begint; bv. in ꦲꦭꦃ *Allàh*, Ar. اَللّٰه, *God*; ꦒꦲꦶꦧ꧀ *gáib*. Ar. غَائِب, *verborgen*; ꦩꦭꦲꦺꦏꦠ꧀ *målâékàt*, Ar. ملائكت, *engel*. Dikwijls gebruikt men echter ook de Javaansche ꦄ vooral wanneer het woord in de Javaansche taal het burgerregt verkregen heeft, zooals in ꦄꦱꦶꦏ꧀ *iklàs* (*zuiverheid*), Ar. إِخْلَاص. — Voor de juiste spelling van Arabische namen en woorden is het gebruik van die uit het Sanskritsche letterschrift ontleende klinkletters eigentlijk minder gepast: want in 't Arabisch wordt een lettergreep, die met een zachte adspiratie begint, geschreven met de letter ا of het leesteeken *Hamza* (ء) als medeklinker, en de klinker met een afzonderlijk vocaalteeken er bijgevoegd. Daarom gebruiken anderen de ꦲ alleen voor de Arabische *Aleph* of *Hamza*, wanneer deze met de klinker *a* uitgesproken worden, en datzelfde leesteeken ꦲ met een Javaansche Saṇḍangan als vocaalteeken daarbij, wanneer de Aleph of Hamza een andere klinker bij zich hebben. Deze schrijven dus bv. liever ꦲꦶꦫꦲꦶꦩ꧀, dan ꦄꦫꦲꦶꦩ꧀, voor إِبْرَهِيم, *Ibrahim* (*Abraham*).

64. Eindelijk worden die op zich zelfstaande klinkers ook wel gebruikt tot het schrijven van een tusschenwerpsel, als dit enkel uit een klinker bestaat, zooals ꦲ *a!* ꦄ *i!* ꦎ *o!*

CIJFERLETTERS.

65. Het tientallige cijferschrift zijn de Javanen, even als de Arabieren, en door middel van deze de Europeanen, ook aan de Indianen verschuldigd. Met

uitzondering van de Nul hebben evenwel de Javaansche cijferletters of getalmerken niets met de Indische, en dus ook niets met de Arabische, gemeen. Het zijn òf gewone Javaansche letters, willekeurig als getalmerken aangenomen, òf even willekeurige zamenstellingen of wijzigingen daarvan. Daar de gelijkheid met de gewone letters dikwijls aanleiding zou kunnen geven tot verwarring, zoo worden de cijfers gewoonlijk wat verder van elkander geschreven, en de getallen, die men er meê beteekent, van de woorden, daar zij tusschen of achter geplaatst worden, afgescheiden, door er één van de beide scheidteekens vóór en achter te zetten; bv. ꧉ ꧑꧑ ꧉ (11) ꧉ ꧑꧓ ꧉ (36) ꧉ ꧑꧙ ꧐꧙ ꧉ (1869).

SCHEIDTEEKENS EN ANDERE PÅDÅ'S.

66. De zinscheiding door middel van scheidteekens is in het Javaansch hoogst gebrekkig, en van regels daarvoor weten de Javaansche schrijvers niets. Voor een duidelijke zinscheiding zijn dan ook de twee in Javaansch proza alleen gebruikelijke scheidteekens, die boven aan het einde van de tafel van het Alphabet zijn opgegeven, niet voldoende: men kan er echter beter gebruik van maken, dan er door de Javaansche schrijvers van gemaakt is. De zoogenaamde *Pådå-lingså* (ꦥꦢꦣ꧀ꦭꦶꦁꦱ) is het gewone, zoowel voor het einde van een geheele volzin, als van een zinsnede. Waar men een grooter afscheiding te kennen geven wil, dan aan het einde van een volzin, bij voorbeeld aan het einde van een geheel geschrift, hoofdstuk of artikel, of waar de woorden van iemand, die spreekt, geëindigd zijn, en de woorden van een ander of van den schrijver zelf beginnen, daar wordt het scheidteeken wel eens dubbeld geschreven (꧈), en dan *Loengsi* genoemd. En, als bij zulk een grootere afscheiding niet tegelijk een nieuwe regel begonnen wordt, dan laat men ook wel tusschen twee Pådå-língså's, of tusschen een ꧉ en een ꧉, een opene ruimte van ongeveer een vingerbreed. — Wanneer een zinsneê met een Paten eindigt, dan schrijven sommigen dikwijls daarachter geen Pådå-língså. Dit verdient navolging, waar de zinsneê nauw met de volgende zamenhangt: maar waar dit niet het geval is, en althans aan het einde van een geheelen volzin, behoort men achter een Paten het scheidteeken te schrijven. En, om het einde van een geheelen volzin aan te duiden, wanneer deze niet met een Paten eindigt, kan men dan de dubbele Pådå-língså, de *Loengsi*, gebruiken. —

Wanneer men nu achter een zinsneê, die met een Paten eindigt, geen Pådå-língså schrijft, dan is het tot bevordering van de duidelijkheid toch goed, achter de Paten een weinig meer ruimte te laten, dan anders tusschen twee letters midden in een woord: want zonder zulk een ruimte er achter wordt de Paten soms ook wel midden in een woord gebruikt (§ 55). —

67. Het scheidteeken ꧉, *Pàngkàt* genoemd, is over het algemeen bij de

Javanen niet veel in gebruik. Het beste gebruik wordt er van gemaakt vóór en achter cijferletters, om die van de woorden van een zinsneê te onderscheiden (§ 65); en verder waar een zinsneê wel niet ten einde is, maar toch in de uitspraak een kleine rust, of afscheiding door een kleine horting van de ademstroom, plaats heeft; als ook waar een zeer korte zinsneê met een ander nauw verbonden is: want de Javanen zijn niet gewoon zeer kleine leden van een zin door een Pädä-língsä te scheiden. Ook kan men er een gepast gebruik van maken, om een uitroep of toeroep (een interjectie of vocatief) van de andere woorden van een zinsneê af te scheiden: want, ofschoon de Javanen dit gewoonlijk niet doen, bevordert het dikwijls zeer de duidelijkheid. — Waar men nu deze Pangkat zou willen gebruiken, maar het woord, waarachter het gezet zou moeten worden, op een medeklinker eindigt, die dan nu met een Paten geschreven worden moet; daar is deze Paten alleen tot afscheiding voldoende, en behoort de Pangkat er niet bijgevoegd te worden.

De naam beteekent *afdeeling*, anderen noemen dit rustteeken 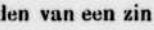 *teeken van stilhouding*, of *ophouding*, *in het spreken*. Een *scheid-* of *rust-teeken* in het algemeen wordt 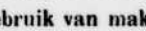 genoemd.

Het gebruik van deze scheidteekens in proza is ontleend aan het gebruik er van in dichtmaat. Het woord *pädä*: beteekent eigentlijk *voet*, en vandaar een afdeeling van een bepaalde maat in poëzie. Een geheel couplet wordt een 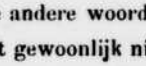 *pädä-gëḍé*, dat is *groote pädä*, en ieder *vers* van een couplet een 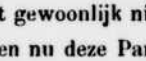 *pädä-lingsä*, (eigentlijk 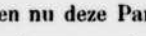 *pädä-lísä*), dat is *kleine pädä*, genoemd. Het teeken, waarmeê het einde van ieder vers wordt aangeduid, noemt men daarnaar ook De Javanen schrijven namelijk de verzen van een gedicht niet afzonderlijk op een regel, zooals wij gewoon zijn te doen, maar doorloopend achter elkander, en wijzen dan het einde van ieder vers door middel van dat teeken aan. Hiertoe bestaan ook nog andere teekens, die evenwel tegenwoordig niet veel meer in gebruik zijn. Is namelijk de klinker in de laatste lettergreep van een vers een Oeloe, dan wordt het einde van het vers ook wel aangewezen door in de Oeloe een Tjëtjak te schrijven, op deze wijze ; en dit teeken heet dan *Oeloe-mëlik* (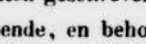), of *Dirgä-mëlik* (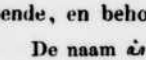). Is de klinker in de laatste lettergreep van het vers een Soekoe, dan wordt de ophaal van dit onderteeken boven met een haakje door de neêrhaal getrokken, op deze wijze ; en men noemt de Soekoe dan *Soekoe mëṇḍoet* ( ). Indien de klinker in de laatste letttrgreep een Taling of Taling-taroeng is, dan wordt boven de Taling een teeken geschreven, dat men *Dirga moeré* (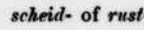) noemt, op deze of dergelijke wijze . Is eindelijk de klinker in de laatste lettergreep een *a* of *ä*, dan is, indien de laatste lettergreep een Paten bij zich heeft, deze Paten alleen voldoende, om het einde van het vers aan te wijzen; maar anders gebruikt

men daarvoor de Taroeng (*ɪ*), die dan *Ras-wadi* (ꦫꦱ꧀ꦮꦢꦶ), of *Pådå watjan anglègènå* (ꦥꦝ꦳ ꦮꦕꦚꦤ꧀ ꦔꦭꦺꦒꦺꦤ) genoemd wordt. — Doch met deze teekens wordt eigentlijk niet het einde van een vers, maar de verlenging of het aanhouden van de laatste klinker in de zang bedoeld. Het gebruik, dat volgens de aanteekening bij § 38 nu nog wel van de Taroeng gemaakt wordt om de *lange å* aan te duiden, hangt hiermeê te zamen: — het is het teeken voor de lange vocaal in versmaat. — In de oudere Kawische dichtmaten of *groote zangwijzen* (ꦱꦶꦤ꧀ꦝꦶꦁ), die in kleinere perioden verdeeld zijn, wordt het einde van deze perioden aangewezen door het teeken ꦀ of ꦁ, met een *ɪ* er vóór, als het laatste woord geen Paten bij zich heeft. Dat teeken wordt *Dirgå* (ꦢꦶꦂ), dat is *lang*, genoemd, om de lengte van het teeken, of omdat daarmeê het einde van een lang vers beteekend wordt. Van zulk een lang vers, *Sëdirga* (ꦱꦼꦝꦶꦂ) geheeten, wordt het einde van het eerste vers dan aangewezen door een ꦀ of *ɪ*, of, als het laatste woord een Paten bij zich heeft, door deze alleen. En zulk een vers, in het algemeen *Sëpådålingså* (ꦱꦼꦥꦝꦭꦶꦁꦱ) genoemd, wordt dan nog dikwijls in twee colons, versleden of halfversen afgedeeld, en deze *caesuur* dan aangewezen door het teeken *ɪ*, dat dan *Pådå-lingså watjan* (ꦥꦝ꦳ꦭꦶꦁꦱ ꦮꦕꦚꦤ꧀) of *Dirgå-moeraras* (ꦢꦶꦂꦒ꦳ꦩꦸꦫꦫꦱ꧀) genoemd wordt.

Behalven van dit kleinste scheidteeken, en van de Pådå-lingså, vindt men in proza, bv. in brieven, soms ook wel eens een verkeerd gebruik gemaakt van de teekens ꦁ en *ɪ*, namelijk in plaats van de ꦀ, of ook wel met een ꦀ er nog achter.

68. Behalven de scheidteekens heeft men in het Javaansche schrift nog andere teekens, waaraan ook de benaming van *Pådå* gegeven wordt. — Aan het begin van een nieuw hoofdstuk of artikel, en van elke nieuwe afdeeling van een brief of opstel, waar wij gewoon zijn een nieuwe regel te beginnen, schrijft men het teeken ꦀꦀ, dat *Adëg-adëg* (ꦄꦢꦺꦒ꧀ꦄꦢꦺꦒ꧀, van ꦄꦢꦺꦒ꧀ *stand het overeind staan*) genoemd wordt. Veelal begint men dan tevens een nieuwe regel: dit is evenwel niet noodig. Wanneer op de regel, waarop de vorige afdeeling eindigde, nog veel ruimte over is; dan kan men op dezelfde regel, na een vingerbreed of wat meer ruimte, de volgende afdeeling met een ꦀꦀ aanvangen. — Om het einde van een geheel stuk aan te wijzen schrijft men het teeken ꦀ *o* ꦀ, dat *Pàntjàk* (ꦥꦤ꧀ꦗꦏ꧀) genoemd wordt, en vult dan met dit teeken de overgeblevene ruimte van de laatste regel. Is die ruimte wat groot, dan verdubbelt men ook wel het teeken op deze wijze ꦀ *o* ꦀ *o* ꦀ

69. Aan het begin van brieven gebruikt men de volgende teekens:

(ꦥꦝ꦳ꦭꦺꦴꦃ) *Pådå-loehoer* (ꦥꦝ꦳ ꦭꦸꦲꦸꦂ *hooge pådå*) genoemd, wanneer een meerdere in rang of aanzien aan een mindere schrijft;

(ꦥꦝ꦳ꦩꦢꦾ) *Pådå-màdyå* (ꦥꦝ꦳ꦩꦢ꧀ꦪ *middel-Pådå*), als men schrijft aan iemand van gelijken rang; en

 Pådå-àndàp (*lage pådå*), aan het begin van een brief van een mindere aan een meerdere.

De benamingen *hoog*, *midden*, en *laag*, doelen op het onderscheid van rang, dat door het onderscheid in de figuren van deze drie Pådå's wordt aangeduid. Somtijds zet men er nog een *Adĕg-àdĕg* vóór, en schrijft bv. // . — Aan het begin van andere opstellen of stukken in proza, ook in stukken, die regtszaken betreffen en voor de regtbank moeten komen, al zijn ze ook aan een bepaald persoon gerigt, als ook in dienststukken, die geen eigentlijk gezegde brieven zijn, gebruikt men het teeken // o //, dat *Goeroe* ( ), *Pådå-bab* ( ) of *Oegĕr-oegĕr* ( ) genoemd wordt, en waarin de Nul tusschen twee Adĕg-àdĕg's schijnt te beteekenen, dat men geen rang wil aanduiden door één van die drie Pådå's, die men aan het begin van brieven gewoon is te gebruiken. In plaats van deze Pådå gebruikt men ook wel eenvoudig een Adĕg-àdĕg. En ook vóór eigentlijk gezegde brieven maakt men somtijds wel van de Goeroe, of wel van de Adĕg-àdĕg, in plaats van één van de drie andere Pådå's gebruik, wanneer de wederzijdsche rangen van den briefschrijver en van den persoon, aan wien de brief geschreven wordt, de keus tusschen die drie gewone Pådå's moeijelijk maken.

70. In gedichten of gezangen wordt een *Pådå-loehoer*, een *Pådå-màdyå* of een *Pådå-àndàp*, onverschillig welke en zonder beteekenis van onderscheid van rang, aan het begin van ieder nieuw couplet gebruikt. Voorts schrijft men een *Poerwå-pådå* (*aanvang-pådå*), aan het begin van een geheel gedicht;

Màdyå-pådå (*midden-pådå*), aan het begin van een nieuwen zang, waar de versmaat, en dus ook de zangwijze, met een andere verwisseld wordt; en een

Wäsånå-pådå (*eind-pådå*), aan het einde van een geheel gedicht.

En in deze zamenstellingen wordt het teeken in fraai geschrevene handschriften ook wel met bloem- of lofwerk versierd, of tenminsten van achteren door eenig sieraad verlengd. De verschillende versmaten en zangwijzen, in Ngoko *tĕmbàng*, genoemd, worden daarom misschien in Kråmå *sĕkàr*, geheeten: want dit woord is ook het Kråmå van *kĕmbang*, d. i. *bloem*.

ماما، بابا، ابا، ابو، ابي، ابن، ابنة، ابنتي، ابني، ابنك، ابنكم، ابنهم، ابنها، ابنهما، ابنهن، ابنتك، ابنتكم، ابنتهم، ابنتها، ابنتهما، ابنتهن، ابنائي، ابنائك، ابنائكم، ابنائهم، ابنائها، ابنائهما، ابنائهن، اخ، اخي، اخك، اخكم، اخهم، اخها، اخهما، اخهن، اخت، اختي، اختك، اختكم، اختهم، اختها، اختهما، اختهن، اخوة، اخوتي، اخوتك، اخوتكم، اخوتهم، اخوتها، اخوتهما، اخوتهن، اخواني، اخواتي، اخواتك، اخواتكم، اخواتهم، اخواتها، اخواتهما، اخواتهن، عم، عمي، عمك، عمكم، عمهم، عمها، عمهما، عمهن، عمة، عمتي، عمتك، عمتكم، عمتهم، عمتها، عمتهما، عمتهن، اعمام، اعمامي، اعمامك، اعمامكم، اعمامهم، اعمامها، اعمامهما، اعمامهن، عمات، عماتي، عماتك، عماتكم، عماتهم، عماتها، عماتهما، عماتهن، خال، خالي، خالك، خالكم، خالهم، خالها، خالهما، خالهن، خالة، خالتي، خالتك، خالتكم، خالتهم، خالتها، خالتهما، خالتهن، اخوال، اخوالي، اخوالك، اخوالكم، اخوالهم، اخوالها، اخوالهما، اخوالهن، خالات، خالاتي، خالاتك، خالاتكم، خالاتهم، خالاتها، خالاتهما، خالاتهن، ابن عم، ابن خال، بنت عم، بنت خال، ابناء عم، ابناء خال، بنات عم، بنات خال، ابناء اخ، ابناء اخت، بنات اخ، بنات اخت، ابناء اخوة، بنات اخوة، ابناء اخوات، بنات اخوات، ابناء اعمام، بنات اعمام، ابناء اخوال، بنات اخوال، ابناء عمات، بنات عمات، ابناء خالات، بنات خالات، ابناء ابناء، بنات ابناء، ابناء بنات، بنات بنات، ابناء ابنائي، بنات ابنائي، ابناء بناتي، بنات بناتي، ابناء ابنائك، بنات ابنائك، ابناء بناتك، بنات بناتك، ابناء ابنائكم، بنات ابنائكم، ابناء بناتكم، بنات بناتكم، ابناء ابنائهم، بنات ابنائهم، ابناء بناتهم، بنات بناتهم، ابناء ابنائها، بنات ابنائها، ابناء بناتها، بنات بناتها، ابناء ابنائهما، بنات ابنائهما، ابناء بناتهما، بنات بناتهما، ابناء ابنائهن، بنات ابنائهن، ابناء بناتهن، بنات بناتهن، ابناء ابناء ابناء، بنات ابناء ابناء، ابناء بنات ابناء، بنات بنات ابناء، ابناء ابناء بنات، بنات ابناء بنات، ابناء بنات بنات، بنات بنات بنات، ابناء ابناء ابنائي، بنات ابناء ابنائي، ابناء بنات ابنائي، بنات بنات ابنائي، ابناء ابناء بناتي، بنات ابناء بناتي، ابناء بنات بناتي، بنات بنات بناتي، ابناء ابناء ابنائك، بنات ابناء ابنائك، ابناء بنات ابنائك، بنات بنات ابنائك، ابناء ابناء بناتك، بنات ابناء بناتك، ابناء بنات بناتك، بنات بنات بناتك، ابناء ابناء ابنائكم، بنات ابناء ابنائكم، ابناء بنات ابنائكم، بنات بنات ابنائكم، ابناء ابناء بناتكم، بنات ابناء بناتكم، ابناء بنات بناتكم، بنات بنات بناتكم، ابناء ابناء ابنائهم، بنات ابناء ابنائهم، ابناء بنات ابنائهم، بنات بنات ابنائهم، ابناء ابناء بناتهم، بنات ابناء بناتهم، ابناء بنات بناتهم، بنات بنات بناتهم، ابناء ابناء ابنائها، بنات ابناء ابنائها، ابناء بنات ابنائها، بنات بنات ابنائها، ابناء ابناء بناتها، بنات ابناء بناتها، ابناء بنات بناتها، بنات بنات بناتها، ابناء ابناء ابنائهما، بنات ابناء ابنائهما، ابناء بنات ابنائهما، بنات بنات ابنائهما، ابناء ابناء بناتهما، بنات ابناء بناتهما، ابناء بنات بناتهما، بنات بنات بناتهما، ابناء ابناء ابنائهن، بنات ابناء ابنائهن، ابناء بنات ابنائهن، بنات بنات ابنائهن، ابناء ابناء بناتهن، بنات ابناء بناتهن، ابناء بنات بناتهن، بنات بنات بناتهن، ابناء ابناء ابناء ابناء، بنات ابناء ابناء ابناء، ابناء بنات ابناء ابناء، بنات بنات ابناء ابناء، ابناء ابناء بنات ابناء، بنات ابناء بنات ابناء، ابناء بنات بنات ابناء، بنات بنات بنات ابناء، ابناء ابناء ابناء بنات، بنات ابناء ابناء بنات، ابناء بنات ابناء بنات، بنات بنات ابناء بنات، ابناء ابناء بنات بنات، بنات ابناء بنات بنات، ابناء بنات بنات بنات، بنات بنات بنات بنات، ابناء ابناء ابناء ابنائي، بنات ابناء ابناء ابنائي، ابناء بنات ابناء ابنائي، بنات بنات ابناء ابنائي، ابناء ابناء بنات ابنائي، بنات ابناء بنات ابنائي، ابناء بنات بنات ابنائي، بنات بنات بنات ابنائي، ابناء ابناء ابناء بناتي، بنات ابناء ابناء بناتي، ابناء بنات ابناء بناتي، بنات بنات ابناء بناتي، ابناء ابناء بنات بناتي، بنات ابناء بنات بناتي، ابناء بنات بنات بناتي، بنات بنات بنات بناتي، ابناء ابناء ابناء ابنائك، بنات ابناء ابناء ابنائك، ابناء بنات ابناء ابنائك، بنات بنات ابناء ابنائك، ابناء ابناء بنات ابنائك، بنات ابناء بنات ابنائك، ابناء بنات بنات ابنائك، بنات بنات بنات ابنائك، ابناء ابناء ابناء بناتك، بنات ابناء ابناء بناتك، ابناء بنات ابناء بناتك، بنات بنات ابناء بناتك، ابناء ابناء بنات بناتك، بنات ابناء بنات بناتك، ابناء بنات بنات بناتك، بنات بنات بنات بناتك، ابناء ابناء ابناء ابنائكم، بنات ابناء ابناء ابنائكم، ابناء بنات ابناء ابنائكم، بنات بنات ابناء ابنائكم، ابناء ابناء بنات ابنائكم، بنات ابناء بنات ابنائكم، ابناء بنات بنات ابنائكم، بنات بنات بنات ابنائكم، ابناء ابناء ابناء بناتكم، بنات ابناء ابناء بناتكم، ابناء بنات ابناء بناتكم، بنات بنات ابناء بناتكم، ابناء ابناء بنات بناتكم، بنات ابناء بنات بناتكم، ابناء بنات بنات بناتكم، بنات بنات بنات بناتكم، ابناء ابناء ابناء ابنائهم، بنات ابناء ابناء ابنائهم، ابناء بنات ابناء ابنائهم، بنات بنات ابناء ابنائهم، ابناء ابناء بنات ابنائهم، بنات ابناء بنات ابنائهم، ابناء بنات بنات ابنائهم، بنات بنات بنات ابنائهم، ابناء ابناء ابناء بناتهم، بنات ابناء ابناء بناتهم، ابناء بنات ابناء بناتهم، بنات بنات ابناء بناتهم، ابناء ابناء بنات بناتهم، بنات ابناء بنات بناتهم، ابناء بنات بنات بناتهم، بنات بنات بنات بناتهم، ابناء ابناء ابناء ابنائها، بنات ابناء ابناء ابنائها، ابناء بنات ابناء ابنائها، بنات بنات ابناء ابنائها، ابناء ابناء بنات ابنائها، بنات ابناء بنات ابنائها، ابناء بنات بنات ابنائها، بنات بنات بنات ابنائها، ابناء ابناء ابناء بناتها، بنات ابناء ابناء بناتها، ابناء بنات ابناء بناتها، بنات بنات ابناء بناتها، ابناء ابناء بنات بناتها، بنات ابناء بنات بناتها، ابناء بنات بنات بناتها، بنات بنات بنات بناتها، ابناء ابناء ابناء ابنائهما، بنات ابناء ابناء ابنائهما، ابناء بنات ابناء ابنائهما، بنات بنات ابناء ابنائهما، ابناء ابناء بنات ابنائهما، بنات ابناء بنات ابنائهما، ابناء بنات بنات ابنائهما، بنات بنات بنات ابنائهما، ابناء ابناء ابناء بناتهما، بنات ابناء ابناء بناتهما، ابناء بنات ابناء بناتهما، بنات بنات ابناء بناتهما، ابناء ابناء بنات بناتهما، بنات ابناء بنات بناتهما، ابناء بنات بنات بناتهما، بنات بنات بنات بناتهما، ابناء ابناء ابناء ابنائهن، بنات ابناء ابناء ابنائهن، ابناء بنات ابناء ابنائهن، بنات بنات ابناء ابنائهن، ابناء ابناء بنات ابنائهن، بنات ابناء بنات ابنائهن، ابناء بنات بنات ابنائهن، بنات بنات بنات ابنائهن، ابناء ابناء ابناء بناتهن، بنات ابناء ابناء بناتهن، ابناء بنات ابناء بناتهن، بنات بنات ابناء بناتهن، ابناء ابناء بنات بناتهن، بنات ابناء بنات بناتهن، ابناء بنات بنات بناتهن، بنات بنات بنات بناتهن،

KAPITALEN EN OP ZICH ZELF STAANDE KLINKERS.

UITSPRAAK.

Ånä (§ 13 en 38), nâtâ, tjârä, räkâ, kâ-tjâ, dânâ, dârâ, tâtä, sâlhâ (§ 14), râsä, wânâ, däwâ, lârä, âlâ, pâlâ, âpâ, kâlâ, pâḍâ, ḍâḍâ, djâlâ, jâsâ, kâjâ, rä-djâ, njâtâ, djâjâ, mä-tjâ, njäpâ, mâtâ, nâmâ, njânâ, râmâ, mârä, gâdâ, bâtâ, gâgâ, bâpâ, säbâ, djâṭâ, bâsâ, bâlâ, sâ-ngâ, bâjâ, ngäpâ, nâpâ, râwâ, kânâ, sâkâ, âbâ, mâḍâ, djâkä.

Nägärä (§ 51, 4°), *sädäjä*, *wätärä*, *wärätä*, *kätärä*, *käränä*, *sägärä*, *säläkä*, *wädänä*, *wäsänä*, *märänä*, *tjälänä*, *agämä*, *atäwä*, *tjäräkä*, *bäṭärä*, *kägäwä*, *käräsä*, *käḍäḍä*, *ajäsä*, *ätätä*, *pämä-tjä*, *dädänä*, *lälärä*, *djädjäkä*, *mämätjä*, *päpärä*, *bäbäjä*.

Àstâ (§ 51, 2°), àsmâ, swârâ, klâsâ, antârâ, aksârâ, tätkâlâ, säntânâ, sändjâtâ (§ 30), wäspâdâ, ambärâ, sap-àstâ, tjäṇḍânâ, päṇḍâpâ, antjâlâ (§ 30), andânâ, päṇḍâwâ, käntâkâ, anâmâ (§ 25), pänâtâ, pänjânâ (§ 31).

Tëkâ, *siti*, *soekâ*, *ikoe*, *ënoe*, *ànoe* (§ 51, 1°), *désâ*, *gâwé*, *káé*, *sëpi*, *sëmoe*, *iki*, *kárò*, *këbó*, *bóḍó*, *idjó*, *tójâ*, *élò*, *sóré*, *koeé* (§ 33), *kéné*, *kónò*, *këndâ*, *ënjâ* (§ 31), *injâ*, *soemëdjâ*, *këmbâ*, *djëksâ*, *timbâ* (§ 51, 3°.), *koeâsâ* (§ 33), *tindjâ*, *loëmàkoe* (§ 51, 4, *en* § 52, 1°.), *ránté* (§ 51, 3°.), *ëndi*, *témpo*, *dinâ*, *sàpi* (§ 51, 1°.), *sàpoé*, *miloé*, *mèloé*, *wàni*, *kòri*, *kèlí*, *ngànti*, *wándé* (§ 51, 3°.), *mëṣti*, *tàmpi*, *wàntji*, *tj'ptâ* (§ 51, 2°.), *tisnâ*, *sèwoé*, *nârimâ*, *wòloe*, *kàṇti*, *tâmpâ* (§ 38), *tjóbâ*, *órà* (§ 39), *niṣtâ*, *piṇḍó*, *páṇḍé*, *tji-kloe*, *windoé*, *màmboé*, *èstoé*, *kàmbi*, *màntoé*, *gândâ*, *ënjoé*, *moèsnâ*, *ngómbé*, *bèndi*, *djómpó*, *ngimpi*, *lintoé*, *loénjoé*, *klèntoé*, *tâṇḍâ*, *tàṇḍoé*, *ngèlmoé*, *tjälàṭoé*, *goëmoéjoé*, *kätëmoé*, *soëwàwi*, *roëmëksâ*, *pänjiptâ*, *tinëmoé*, *sinébâ*, *mëngànti*, *njoënjoéé*, *âmbâ*, *moëârâ*, *àniâjâ*.

Rëgâ, lëmâ, rëgí, lëmoé, mälëboé, lëmboé, rëksâ, lëngâ, rëspàtí, lëksânâ.
Màs, bàb, làn, sàbàb (§ 52, 2°.), pátèn, áràn, ádàt, ájàm, líàn (§ 32), ngàdjàq, tjäràkàn, kalíàn, kälàjàn, piàgëm (§ 52, 1°.), sàmbàt, bántàl, énèm, sägnjàn, óntjàt, wìgnjàn, bànjàq, pëpët, pëṭël, álìt, tjílìq, ádoès, koéàt, rëmboélàn, wëlàs, ádòl, këṭèn, káṇṭèn, mëṇḍëm, íkët, tílàs, këṇṭël, íntën, sòntën (§ 52, 1°.), kántjìl, káṇṭìl, ándoèm, mántoèq, rëmrëm, ngáṇṭoèq, toémbàq, ngántòs, rëkáòs, gólèq, ómbàq, moéṇḍoèt, ëmbòq, màrëm, mälëbët, sëlàmët, parëdèn, moéndjoèq, ngíntjoèp, bèbèq (§ 52, 2°.), gòlòq, nànëm (§ 52, 1°.), bòtën, ântën (§ 50), lèrèn, pòtjòt, mëkàtën, sèkët, òwël, lèpèn, mènèq, ngèmbèt, mòṇḍòq, toëmèmpèl, nòntòn, sëmàntën, sëmòntën, àmblës, ándjlòg.

Làh, *mèh*, *dòh*, *kàng*, *sing*, *ábàng*, *àrëng*, *irëng*, *làr*, *lòr*, *pàsàr* (§ 52, 2°.), *làjàr*, *brâ*, *tjâkrâ*, *sri*, *trësnâ*, *àdrëng*, *màdyâ* (§ 61), *sëtjâ*, *wòh*, *moèng*, *djër*, *sroe*, *prënàh*, *moéljâ*, *ómàh*, *bàṭàng*, *kàmàr*, *pàtrëm*, (§ 52, 2°.), *kjäï*, *rësàh*, *tëpoeng*, *mátoër*, *ngréboët*, *wringin*, *kópjàh*, *djró*, *kábèh*, *loëih* (§ 32), *tiàng* (§ 33), *mënging*, *pàgër*, *àsrëp*, *sënàdyàn*, *mánèh*, *máning*, *mátëng*, *doéroëng*, *kàrjâ*, *prëloé*,

ḍòmpjòng, rèmèh (§ 52, 2°.), *gòròh, dèrèng, àgĕng, bòlòng, ămboéàng, midĕr, kòbĕr, goébràs, brĕsih, ĕmboèh, ringgìt, bàngsâ, griâ, grĕsìq, kràpjàq, tjàhjâ, mĕṇḍoèng, oèlĕr, gròġòl, ngrĕmboèg, ngĕbjoèq, sèlèh, pĕtĕng, màngsâ, gègèr, òbòr, tĕntrĕm, ámbjoèq, păkólèh, ĕpring, njrimpoèng, ămbrĕbĕs, òmbjòng, loémràh, sàngkràh, ḍèngĕr, tjriwis, káwroèh, kărtàs* (§ 52, 2°.), *èṇṭèng* (§ 52, 2°.), *djàlĕr, ngroengoe, djântrâ, ámbjoèr, wingking, soemânggâ, èmpèr, èmpĕr, ĕmprit, moéntjràt, bándring, gàrwâ* (§ 52, 2°.), *kărṣâ, priksâ, kèngsĕr, bándjoèr, gràdji, mréné, oèmjoèng, sòsòtyâ* (§ 52, 2).

Årâ-årâ, ilâ-ilâ, soékâ-soékâ, oéní-oéní, oénèn-oénèn, kírâ-kírâ, kíntĕn-kíntĕn, píràng-píràng, lópàq-lópàq, poéroèn-poéroèn, íngòn-íngòn.

WOORDEN MET AANHECHTSELS VOLGENS § 15 en 52, 3.

Pĕḍèt, pĕḍèttipoen, pĕḍèté; pĕṭèt, pĕṭétàn; ros, rossípoen, ròsé, rósan; ler, salèring; lor, salòring; ĕnggèn, ĕnggennipoen, ĕnggèning, ngĕnggèní, panggénàn, panggénannipoen; ĕnggòn, ĕnggòne, ngĕnggòní, panggónan, panggónàné; tákèn, nakèní, tinakénàn; nom, kanómàn, nónómàn; dados, dadósâ, kĕdadósàn; tàngàn, tàngànnipoen, tangàné, tangánàn; mĕdàl, mĕdàlí, mĕdàlâ, wĕdàlàn; isi, isíné, isennipoen; isin, isíné, isinnipoen; kĕbó, kĕbóné; kĕbòn, kebòné, pakĕbónan.

ṇàngkàt, àngkàttipoèn, àngkàté; wiwit, wiwittipoén, wiwité: gègèr, gègèrripoèn, gègèré; òbòr, òbòrripoén, òbòré; pòtjòt, pòtjòttipoèn, pòtjòté; koéping, koépingipoèn, koèpingé; toélis, toelissânâ, toelisàn; wòh, wòh-ipoèn, wòé (§ 52, 3.), *wóàn* (52, 4); *gòròh, gòròh-ipoèn, gòròé; milih, milih-ânâ, milihi; gáḍoèh, gáḍoèh-ipoèn, gàdoéàn; sih, sié, sih-ipoèn; moélih, moéliâ; pálih, páliàn; dòh, dòé, ngĕdòï, ngĕdòh-ânâ; góléq, góléqâ, góléq-ânâ; bĕtjiq, bĕtjiq-ânâ, bĕtjiqé; kèh, kèé, kèhkèé; ólèh, ólèé, ólèh-óléàn.*

KAPITALEN EN OP ZICH ZELF STAANDE KLINKERS.

Nâtâ, Pràboé, Pangéràn, Goèstí, Sèh, Kàngdjĕng, Soèltàn, Ràtoé, Wisnoé, Soesoehoénàn, Rádèn-àdipàtí, soèqtjí, Màngkoé-nàgárâ, í, ó, Allàh, Indrádjit, ékâ, ângkâ (§ 38), oekárâ, Islàm, Ibráhìm, Ibráhìm, oémàt, oémàt, mâlâ-ékàt, Djâbâ-râil, Iskàndĕr.

OVER DE WOORDVORMING.

OVER DE WOORDVORM IN DE JAVAANSCHE TAAL IN HET ALGEMEEN.

71. De Javaansche taal behoort tot de meerlettergrepige talen, en de meeste grondwoorden zijn thans tweelettergrepig, ofschoon dan ook voor een groot gedeelte blijkbaar van éénlettergrepige grondvormen of wortelwoorden afgeleid. De éénlettergrepige woorden, die nog in gebruik gebleven of uit andere talen overgenomen zijn, worden gaarne als tweelettergrepig uitgesproken, door middel van den voorslag ꦄ (ĕ); bv. ꦄꦩꦱ ĕmàs, in plaats van ꦩꦱ màs (*goud*). ꦄꦥꦭ ĕpàl, in plaats van ꦥꦭ pàl (*mijlpaal*, het Hollandsche *paal*). Is de eerste letter van het grondwoord de halfklinker Wå, dan wordt die voorslag als *oe* uitgesproken (§ 44); bv. ꦮꦸꦮꦺꦴꦁ *oéwòng* in plaats van ꦮꦺꦴꦁ *wòng* (*mensch*, *persoon*). En even zoo zijn ook van eenlettergrepige grondvormen, die met de halfklinker Jå beginnen, tweelettergrepige woorden gevormd door den voorslag *i;* bv. ꦄꦗꦺꦴꦤ *ijòn* grondvorm van ꦔꦗꦺꦴꦤ *ngijòn* (*schommelen*, *wiegen*), van het éénlettergrepige ꦗꦺꦴꦤ *joen*.

Maar met den voorslag *oe* of *i* zijn ook wel van andere éénlettergrepige grondvormen tweelettergrepige woorden gevormd; en niet alleen van zulke, die dezelfde klinker hebben, zooals ꦲꦤꦶꦁ (nevens ꦄꦤꦶꦁ) van ꦤꦶꦁ, en ꦄꦥꦸꦥꦸꦁ (nevens ꦥꦸꦥꦸꦁ) van ꦥꦸꦁ, maar ook wel van andere, zooals ꦔꦄꦤꦁ (nevens ꦄꦤꦄꦁ van ꦄꦁ), ꦄꦠꦺꦏ en ꦄꦠꦺꦴ (nevens ꦠꦺꦏ) van ꦠꦺꦏ en ꦠꦺꦴ.

72. De laatste lettergreep van een Javaansch woord kan op een klinker uitgaan (doch nooit op een Pĕpĕt), of door één medeklinker gesloten zijn; en wel door alle medeklinkers, uitgezonderd de halfklinkers, de verhemelteletters, en de tongletters ꦝ en ꦟ. Lettergrepen, die op twee medeklinkers uitgaan, heeft de Javaansche taal niet, en kan de Javaan ook moeijelijk uitspreken. Vreemde namen of woorden met zulke lettergrepen spreekt hij daarom zóó uit, dat hij van de twee medeklinkers één weglaat: bv. in ꦫꦺꦱꦶꦢꦺꦤ꦳ voor *Resident*, ꦮꦶꦭꦏꦺꦤ꦳ voor *Wilkens;* of wel zóo, dat hij tusschen beide medeklinkers een klinker invoegt, zooals in ꦄꦭꦱ voor *els*, en ꦥꦺꦴꦂꦏ voor *vork*. Gaat een lettergreep van een vreemd woord op drie medeklinkers uit, dan laat de Javaan er wel twee van weg: zooals in ꦮꦤ꦳ꦥꦱ voor *Van Pabst*.

73. Van alle grondwoorden van zuiver Javaanschen oorsprong is de voorlaatste lettergreep òf open, òf enkel door een met de volgende medeklinker

overeenkomende neusklank gesloten, en zonder dat daardoor de klank van de voorafgaande klinker, waar die in de opene lettergreep zacht zou wezen, in de uitspraak verandert (§ 51, 3°.); zooals in ꦲꦶꦁꦏꦁ *ingkàng*, voor ꦲꦶꦏꦁ *ikàng*, (*die, dat*), ꦱꦁꦏꦏ *sângkâ* (§ 38), voor ꦱꦏꦏ *sâkâ*, nevens ꦱꦼꦏꦏ *sĕkâ* (*van af*), ꦔꦶꦩ꧀ꦥꦶ *ngimpi*, nevens ꦔꦶꦥꦶ *ngipi* (*droomen*), en ꦢꦶꦁꦲꦶꦤ꧀ *ding-in*, dat gewoonlijk ꦢꦶꦲꦶꦤ꧀ of ꦢꦶꦢꦶꦤ꧀ geschreven wordt, voor ꦢꦶꦤ꧀ꦲꦶꦤ꧀ *diin* (*eerst, eerste*). — Deze neusklank, die door den Javaan, evenals door den Hindoe, dikwijls zeer zwak en gebrekkig wordt uitgesproken, en door onkundige of onnauwkeurige schrijvers ook niet zelden in het schrift wordt weggelaten, moet zeker oorspronkelijk aan een, in de eigendommelijke organisatie van de spraakorganen gegronde, neiging tot nasale uitspraak worden toegeschreven: maar het onderscheid van de uitspraak van de voorlaatste lettergreep met of zonder neusklank dient nu toch ook in de taal tot onderscheiding van woorden in beteekenis. Zoo beteekent ꦮꦥꦤ꧀ꦠꦸꦄꦒ꧀ *wapentuig om mee te steken, dolk*, maar ꦮꦥꦤ꧀ꦠꦸꦄꦒ꧀ *spit, braadspit*; ꦢꦶꦁ *vallen*, maar ꦢꦶꦢꦶꦁ *putemmer*.

74. Die nasale uitspraak van de klinker in de voorlaatste lettergreep is het natuurlijkst, wanneer de volgende lettergreep met een neusletter aanvangt, zooals bv. in ꦠꦺꦴꦩꦤ꧀ *toémàn* (*luis*) en ꦮꦔꦺꦴꦤ꧀ *wángoèn* (*fatsoen*). En vele Javaansche schrijvers drukken de nasale uitspraak van de klinker in de voorlaatste lettergreep van zulke woorden dan ook dikwijls uit, door de neusletter in het schrift te verdubbelen, en dus ꦠꦸꦩ꧀ꦩꦤ꧀ en ꦮꦔ꧀ꦔꦺꦴꦤ꧀ te schrijven; vooral wanneer de klinker in de voorlaatste lettergreep scherp van klank is volgens § 52, 2°., zooals in ꦲꦢꦶ en ꦕꦤ꧀ꦤꦶꦪ꧀ waarvoor men daarom zoo dikwijls ꦲꦢ꧀ꦢꦶ en ꦕꦤ꧀ꦤꦶꦪ꧀ geschreven vindt. De gewoonte om voor de ꦤ de nasale uitspraak van de voorafgaande klinker in het schrift uit te drukken, door die Aksårâ door middel van de Pasangan te verdubbelen, — bv. in ꦲꦤ꧀ꦔꦏ꧀ *ànàq* (*kind*), ꦤꦤ꧀ꦝꦼꦩ꧀ *nànĕm* (*planten*), en ꦲꦤ꧀ꦶꦤ꧀ꦶ *àni-àni* (*rijstsikkeltje*), — die gewoonte is zoo algemeen geworden, dat die nog door meest alle schrijvers, met uitzondering van enkele gevallen, geregeld gevolgd wordt (§ 25). — Ook is het vrij algemeen aangenomen, om in hetzelfde geval den neusklank van de Njâ te verdubbelen, door in plaats van de ꦚꦁ een ꦚꦚ꧀ te schrijven (§ 31), bv. in ꦮꦚꦚ꧀ *bànjoé* (*water*): maar de twee andere neusletters, de *Mâ* en de *Ngâ*, verdubbelt men om de nasale uitspraak van de voorafgaande klinker midden in een woord liever niet, daar bij deze letters de verdubbeling om die rede niet zoo algemeen is, de uitspraak van de vorige klinker ook zonder die verdubbeling toch dezelfde blijft, en zóó de verdubbeling van die twee neusletters, even als die van de andere medeklinkers, in het schrift kan dienen, om aan te duiden, dat een woord gevormd is door een met een zachte adspiratie beginnend aanhechtsel (§ 15), zooals bv. ꦥꦤ꧀ꦝꦺꦴꦄꦩꦤ꧀ *pàndoémàn* van ꦥꦤ꧀ꦝꦺꦴꦄꦩ꧀ *pàndoèm*, en ꦱꦫꦺꦴꦔꦤ꧀ *sâroéngan*, van ꦱꦫꦺꦴꦁ *sâroéng*.

75. Als de volgende lettergreep met een van de tien klemletters aanvangt (namelijk met een ꦏ of ꦕ, ꦛ of ꦝ, ꦟ of ꦡ, ꦣ of ꦤ, ꦥ of ꦧ), dan ontstaat uit de nasale uitspraak van de voorafgaande klinker en de klemming, waarmeê de volgende medeklinker wordt uitgesproken, vanzelfs een nieuwe medeklinker, namelijk één van de vijf neusletters, de ꦔ (in dit geval met een Tjĕtjaq geschreven), ꦚ, ꦙ, ꦜ of ꦞ. En zóó zijn door die nasale uitspraak nieuwe, andere woorden ontstaan, met een nieuwe, andere, in het spraakgebruik onderscheidene, beteekenis (§ 73).

76. Bijzonder geneigd is de Javaan (zooals ook de Hindoe), om, als de volgende lettergreep met een ꦒ begint, de voorgaande klinker met de neusklank *ng* te sluiten, en dus bv. ꦄꦁꦒꦶꦂ *ángsrìng*, te zeggen voor ꦄꦱꦿꦶꦁ *ásring* (*menigmaal*), en ꦔꦔꦺꦴꦩꦁꦱꦏ *roĕmângså*, voor ꦔꦺꦴꦩꦱꦏ *roĕmâså* (*gevoelen*), van ꦫꦱ *râså* (*gevoel*). — Ook in dit geval ontstaat uit de nasale uitspraak van de klinker een *nieuwe*, *andere* medeklinker: doch maar in weinige woorden heeft het met die neusletter uitgesprokene woord in het spraakgebruik ook een andere beteekenis, zooals bv. in ꦧꦁꦱꦏ *bângså*, (*natie, volk*), nevens ꦧꦱꦏ *bâså* (*taal*). De rede hiervan zal wel zijn, dat de ꦒ geen klemletter is, en de nasale uitspraak van de voorafgaande klinker daarom veelal maar zwak en gebrekkig is, zoodat er geen ware, met klemming en versperring van den ademstroom gevormde *ng* ontstaat, maar slechts een nasaalklank, zooals de Franschen die uitspreken, bv. in *mon*, *un* en *dans*.

77. Voor de tongtrillers ꦫ en ꦭ, en de halfklinkers ꦪ en ꦮ, is de nasale uitspraak van de voorafgaande klinker tot sluiting van een lettergreep niet gewoon. Al is het, dat in woorden als ꦝꦺꦴꦥꦠ *vechten*, ꦤꦺꦴꦲꦤ *niet herkennen*, en ꦝꦺꦴꦲꦱ *dwaas*, de neusklank niet oorspronkelijk is; dan dient die toch niet tot sluiting van de voorgaande lettergreep, maar behoort tot de volgende.

Even als de voorlaatste lettergreep van de tweelettergrepige grondwoorden, wordt ook in meerlettergrepige woorden de derde lettergreep van achteren wel eens door een nasale uitspraak van de klinker met een neusletter gesloten. Zoo bv. in ꦄꦁꦒꦸꦩꦤ voor ꦄꦱꦸꦩꦤ *gehoorzamen*, ꦝꦺꦴꦁꦠꦫꦱ voor ꦝꦺꦴꦱꦠꦫꦱ *onregt, wreed*, en ꦔꦺꦴꦩꦩꦱ voor ꦔꦺꦴꦩꦱꦱ *hoelang zoo meer toenemen*.

Opmerkelijk is het verder, dat de Javaan in zijn uitspraak geneigd is tusschen twee gelijke medeklinkers de lettergreep met de keelneusklank *ng* te sluiten, bv. in ꦱꦫꦁꦒꦤ, in plaats van ꦱꦫꦩꦒꦤ *zijn kleed opschorten*, ꦱꦤꦒꦤ Ng., en ꦱꦔꦤꦒꦤ Kr. in plaats van ꦱꦒꦤ en ꦱꦔꦒꦤ *zich aankleeden*, ꦱꦱꦶ in plaats van ꦱꦩꦶ *kraai*, ꦱꦶꦔꦶꦒꦤ in plaats van ꦱꦶꦒꦶꦤ *zich weêr vereenigen met het geheel waartoe het behoort*, ꦱꦔꦺꦴꦩꦔꦺꦴꦩꦒꦤ, in plaats van ꦱꦔꦺꦴꦩꦺꦴꦩꦒꦤ *schouwspel*, ꦱꦁꦔ in plaats van ꦱꦩꦒ *bamboeriet*. Zoo zelfs ook vóór de tongtrillers en halfklinkers, waarvóór anders de nasale uitspraak van de klinkers niet gewoon is; bv. in ꦯꦫꦤ zva. ꦥꦸꦫꦤ *publieke*

verkooping, ꦮꦁꦒꦮꦏ꧀ *wângwâ*, zva. ꦮꦁ *gloeijende kool*, ꦮꦁꦱꦾꦁ *bekoord*, en andere meer.

Indien buiten dit geval de voorlaatste lettergreep van een woord gesloten is door een neusletter, die niet met den aard van de volgende medeklinker overeenkomt, dan is het òf een woord van vreemden oorsprong òf een zamengesteld woord; en dan is de uitspraak van de voorafgaande klinker ook niet dezelfde als in een o p e n e lettergreep. Zoo is ꦱꦤꦠꦱ꧀ *t ă n s à h zonder einde, onafgebroken*, zamengesteld uit ꦱꦤ *niet*, en ꦠꦱ꧀ *afgedaan*, en ꦱꦶꦒ꧀ *zeker*, een zamenstelling van ꦱꦶꦠꦁ en ꦱꦤꦁ met verkorting van beide woorden.

78. Alle woorden, waarvan de op één na laatste, of ook een vorige, lettergreep door een andere medeklinker, dan door een neusletter, gesloten is, mag men veilig, indien het geen zamengestelde woorden zijn, voor woorden van uitheemschen oorsprong houden, al kan dit niet juist van alle bewezen worden. De uitspraak van zulk een lettergreep is dan ook voor den Javaan zoo vreemd, en daarom zoo moeijelijk, dat hij er zoo spoedig mogelijk overheen glijdt. De klinker in zulk een lettergreep spreekt hij daarom k o r t en s c h e r p, en de *a*, als het woord niet met een ꦲ begint, t o o n l o o s, en meestal i n d i s t i n c t, geheel als P ĕ p ĕ t, uit (§ 51, 2.). En kan hij de medeklinker, waarmeê de lettergreep gesloten zou moeten worden, niet gemakkelijk met de volgende medeklinker in de uitspraak verbinden, — zooals wanneer de volgende lettergreep met een tongtriller begint, bv. in de woorden ꦄꦤꦏ꧀ꦭꦱ꧀ *ik-lâs*, en ꦲꦏ꧀ꦫꦧ꧀ *àk-râb* die hij dan als *i-klâs* en *à-krâb* (ꦄꦏ꧀ꦭꦱ꧀, ꦲꦏ꧀ꦫꦧ꧀) uitspreekt, of wanneer het een *s* is, en de volgende lettergreep met een *t* of *p* begint, zooals in ꦒꦺꦱ꧀ꦠꦶ *goesti*, ꦮꦱ꧀ꦠꦤ *wâstâ*, ꦲꦺꦱ꧀ꦠꦫꦶ *estri*, ꦱꦱ꧀ꦠꦫ *sâstrâ*, ꦥꦺꦱ꧀ꦥꦤ *poespâ*, ꦮꦱ꧀ꦥꦤ *wâspâ*, en ꦮꦱ꧀ꦥꦝ꧀ꦝ *wâspâdâ*; — dan laat hij die vreemde sluitletter in de uitspraak veelal maar geheel weg, en zegt dus bv. ꦤꦥ꧀ꦱꦺ ꦱꦥ꧀ꦠꦺ en ꦱꦥ꧀ꦠꦺ in plaats van ꦤꦥ꧀ꦱꦺ *năpsoé* (*drift*), ꦱꦥ꧀ꦠꦺ *săptoé* (*Zaturdag*), ꦮꦏ꧀ꦠꦺ *wăktoé* (*stond, biduur*), en ꦠꦏ꧀ꦭꦺꦏ *tăqloèq* (*zich onderwerpen*). — Begint de volgende lettergreep met een neusletter zooals in ꦔꦼꦩꦭ꧀ *ngèlmoé* (*wetenschap*); dan wordt de uitspraak voor hem gemakkelijker door de *ĕ*-klank, waarmeê de uitspraak van een neusletter altijd aanvangt, en die hij dan ook veelal uitspreekt als een hoorbare P ĕ p ĕ t; bv. in ꦱꦱꦁꦒꦱ꧀ voor ꦱꦁꦒꦱ꧀ *berokkening van kwaad*, en in ꦲꦱꦱꦶꦤ in plaats van ꦲꦱꦶꦤ *vorstelijke gemalin van den eersten rang*. — Is de sluitletter een *r*, dan k a n de Javaan met deze trilletter de lettergreep wel sluiten, maar maakt zich toch de uitspraak meestal gemakkelijker, door de trilletter vóór de klinker uit te spreken en met de voorafgaande medeklinker te verbinden. Zoo zegt hij veelal, en schrijft ook dikwijls, ꦥꦂꦭꦺ en ꦥꦂꦭꦺ in plaats van ꦥꦭꦺ en ꦏꦂꦱ en dit voor ꦥꦭꦺ *părloé* (*van groot aanbelang*), en ꦏꦂꦱ *kărsâ* (*verkiezing*). Zoo spreekt hij ook de woorden ꦥꦶꦂꦱ *pirsâ* (*kennis*) en ꦏꦺꦂꦱꦶ *koèrsi* (*stoel*), veelal zóó uit, dat de *r* omgezet, maar dan toch de s c h e r p e klank van de *i* en *oe* dezelfde

blijft; en dan schrijft hij daarvoor wel eens (*présâ*) en (*krósi*), naar den klank voor het gehoor. Woorden als (*sărwâ*) of (*sĕrwâ*), *geheelenal*, en *sĕrwal* (*Ar. serwâl, broek*), spreekt hij veelal uit als en , daar de Pĕpĕt na de omzetting van de *r* vóór de halfklinker een *oe* wordt (§ 44).

Ook wanneer de sluitletter een neusletter is, maar die met den aard van de volgende medeklinker niet overeenkomt, wordt die in de uitspraak veelal weggelaten; bv. in in plaats van *nut* (Ar.), in plaats van *ontkennen* (Ar.). Zoo ook in *mijn schrift*, en *je schrift*, in plaats van en .

In plaats van de zoo weggelatene vreemde medeklinker wordt dan ook wel een neusletter uitgesproken, die met de volgende medeklinker in aard overeenstemt. Zoo wordt in plaats van *kastijding* (Ar.), ook wel uitgesproken en geschreven; voor en voor (*eigennaam, die* Vader van Dòjòq *beteekent*).

79. Elke lettergreep van een Javaansch grondwoord begint ook doorgaans maar met één enkele medeklinker. In het algemeen kan in het Javaansch een lettergreep alleen dan met twee medeklinkers aanvangen, wanneer de tweede van de twee medeklinkers een tongtriller of een smeltletter is, zooals in *rood*, *bederven*, *mat*, *geluid*, 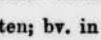 *opmerken*. Zelfs de zoo gemakkelijke, ook voor den Javaan niet moeijelijke verbinding van de *s* met een *t* of *p* kent het Javaansch niet, waarom de Hollandsche woorden *stevel* en *sprei* door den Javaan en worden uitgesproken en geschreven. En zoo worden in uitheemsche woorden, die in de taal worden opgenomen, hardere zamenstellingen van medeklinkers aan het begin van een lettergreep altijd op de één of andere wijze verzacht. Zoo wordt het Sanskritsche *x a t r i j a, edelman*, en *s t r î, vrouw*, ja meestal (volgens de aant. bij § 52 voor) uitgesproken. — Alle zamenstellingen van twee medeklinkers, waarvan de laatste geen tongtriller of halfklinker is, die men soms mag aantreffen, zijn òf poëtische zamentrekkingen om de versmaat, òf zijn als spelfouten te beschouwen, zooals men bv. voor *alle*, om de snelle uitspraak van de Pĕpĕt in de eerste lettergreep wel eens geschreven vindt (§ 46). Zelfs schijnt het getal grondwoorden van echt Javaanschen oorsprong, die met twee medeklinkers aanvangen, waarvan de tweede een tongtriller of halfklinker is, niet bijzonder groot te wezen, en zich voornamelijk te bepalen tot klanknabootsende woorden, zooals , en . Ook moet nog opgemerkt worden, dat, ofschoon een lettergreep, die met twee medeklinkers aanvangt, waarvan de tweede een tongtriller of halfklinker is, voor de uitspraak van den Javaan geen bijzondere moeijelijkheid heeft, hij toch geneigd is, die uitspraak door het weglaten van de tongtriller of halfklinker

zich nog gemakkelijker te maken. Zoo zegt men voor 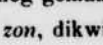 *zaak*, en 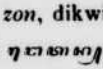 *zon*, dikwijls 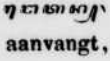 en en voor *naar het oosten*, altijd — Wanneer van de beide medeklinkers, waarmeê een lettergreep aanvangt, de eerste een halfklinker en de tweede een smeltletter is; dan wordt somtijds de eerste weggelaten. Zoo zegt men veelal 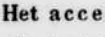 voor *leder*.

80. Het accent van de taal, of de toon, waarop het Javaansch gesproken wordt, bestaat (behalven die toon en stembuiging, die de beweging van het gemoed uitdrukt) alleen hierin, dat men van elke zinsneê, en zoo ook van ieder drie- en meerlettergrepig woord, wanneer het afzonderlijk wordt uitgesproken, de twee laatste lettergrepen met accent aanhoudt, en dus langzamer en gerekter, doch beide gelijk hoog van toon, uitspreekt; bv. in 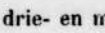 *pagawéan*, waarvan de twee laatste lettergrepen beide met accent aangehouden moeten worden, even als in het Hollandsche *opperlàndvòogd*. — Uitgezonderd is alleen de voorlaatste lettergreep, als deze een Pĕpĕt heeft, zooals in 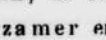 *sĕkàr*, en *kĕmbàng*, daar deze klinker in zulk een lettergreep altijd toonloos is. Al de overige lettergrepen van een woord of zinsneê worden op één en dezelfde toon uitgesproken, zonder dat ook tusschen lange en korte lettergrepen meer onderscheid gemaakt wordt, dan de aard van de lettergrepen vanzelf meêbrengt: (want natuurlijk zijn de geslotene lettergrepen langer dan de opene). — Met datzelfde middel, door datzelfde accent, wordt ook de nadruk, die in een zin op een woord gelegd wordt, beteekend. Zulk een woord wordt dan namelijk zóó in den zin geplaatst, dat daarachter een zinscheiding plaats heeft, zoodat dan de beide laatste lettergrepen vanzelf met accent worden aangehouden. Ook worden zóó wel midden in een zin van een woord, daar men nadruk op leggen wil, de twee laatste lettergrepen met accent aangehouden en dus langzamer uitgesproken; maar dan heeft door die langzamer en nadrukkelijker uitspraak achter het woord ook vanzelfs een incisie plaats, en het overig gedeelte wordt er dan als een afzonderlijk lid aan toegevoegd. Nooit geeft de Javaan den meerderen nadruk, die hij op een woord in een zin wil leggen, door verheffing of hooger toon van de stem te kennen, zooals wij dat gewoon zijn te doen in het Hollandsch.

Uit het gezegde blijkt, dat het accent van het Javaansch zeer veel overeenkomst heeft met dat van het Fransch, uitgezonderd, dat in het Fransch in de regel alleen de laatste lettergreep van een zinsneê, wanneer die geen stomme *e* heeft, zóo met accent aangehouden en verlengd wordt, en alleen dan ook de voorlaatste, als deze een lange lettergreep is, zooals b.v. in *montré* en *prendra*. In zijn verkeer met den Javaan moet de Hollander zich er wel voor wachten, het Javaansch met Hollandsch accent te spreken,

daar de Javaan zulk een toon van spreken voor onbeschaafdheid houdt, en ligt meent, dat de Hollander, die zoo spreekt, driftig en knorrig is, daar hij die gedurige verheffing van stem niet anders dan aan gemoedsbeweging kan toeschrijven; vooral wanneer de Hollander daarbij dan nog gesticuleert, of, zooals de Javaan het noemt, met de handen schermt (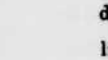); terwijl het bij den Javaan tot de manieren van een beschaafd en fatsoenlijk man behoort, altijd zacht en gelijkmatig te spreken, en geen andere gebaren te maken dan met den duim van de op den schoot of tegen het lijf gehoudene hand.

Van de regel, dat van een Javaansch woord de twee laatste lettergrepen (indien de laatste geen Pĕpĕt heeft) met accent worden aangehouden, ken ik maar twee uitzonderingen, namelijk het voornaamwoord 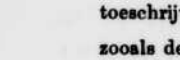 *sámpejàn*, en de naam van het gewest 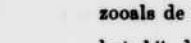 *Màdioèn*, waarvan de voorlaatste lettergreep in de uitspraak niet geaccentueerd wordt. Men mag hieruit opmaken, dat de oorspronkelijke vormen van deze twee woorden 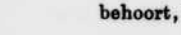 en geweest zijn.

OVER DE WOORDVORMING OF AFLEIDING IN HET ALGEMEEN EN OVER DE KRÅMÅ-VORMEN IN HET BIJZONDER.

81. De woordvorming, of de vorming van nieuwe afgeleide woorden, en van verbogene grammatische vormen, heeft in het Javaansch plaats: 1°. door voorvoegsels, invoegsels of aanhechtsels; 2°. door verdubbeling of herhaling van een woord, of, zoo het een afgeleid woord is, van het grondwoord; 3°. door reduplicatie, dat is verdubbeling of herhaling van de eerste medeklinker; en 4°. door zamenstelling. En op dezelfde wijze zijn ook de grondwoorden, die nu tweelettergrepig zijn, grootendeels van eenlettergrepige grondvormen afgeleid (§ 71).

Hiervan zullen beneden telkens op zijn plaats eenige voorbeelden gegeven worden. Maar vroeger zijn ook nog op andere wijzen, dan die nu nog gebruikelijk zijn, nieuwe woorden van reeds bestaande gevormd of afgeleid. Zoo

1°. door voorvoeging van een 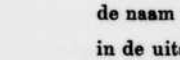 met of zonder klinker; zooals bv. 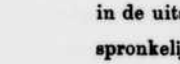 *groeijen* nevens 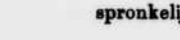 , *wassen, toenemen*, van en van , *langs*.

2°. door voorvoeging van een 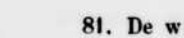 zooals in 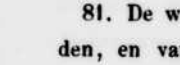 *regt, juist*, van *regte rigting*, en 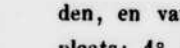 *toekomstig*, van *morgen*; en

3°. door het voorvoegen van een 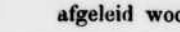 zooals in 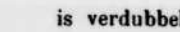 nevens 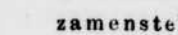 en van de grondvorm 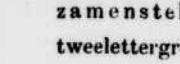 en 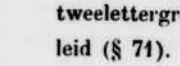 nevens 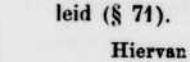 van nevens van de grondvorm 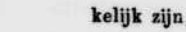 .

Een menigte andere voorbeelden kan men vinden in het woordenboek.—Deze medeklinkers hebben zeker vroeger in de woordvorming een bepaalde beteekenis gehad; maar de zoo gevormde woorden gelden nú in de taal voor grond-

woorden, even als die, waarvan zij gevormd, en waarmeê zij nu in beteekenis verwant zijn. De *an* kan door een niet zeldzame letterverwisseling ontstaan zijn uit een *aa*; en *aa(pa)* of *ka* is ook nu nog tot het vormen van afgeleide woorden menigvuldig in gebruik: maar het kan ook hetzelfde voorvoegsel zijn, als *bě* in het Maleisch, en dit zal het zeker in vele woorden ook wel zijn. En zoo zal ook een voorgevoegde *an* wel zeker hetzelfde zijn als het Maleische voorvoegsel *tě*, dat dezelfde beteekenis heeft als het Javaansche *ka*. Zoo kan *anga oud*, eigentlijk *grijs geworden*, beteekenen, van *anga grijs* van haren, wat ook een *oom* beteekent, die een oudere broeder van vader of moeder is. — En ook het Maleische voorvoegsel *tĕr*, dat dezelfde beteekenis heeft als *tě*, vindt men in enkele Javaansche woorden terug; zooals in *kanana somtijds*, *kaka voorzeker*, en *kara te lezen*. — Maar, wat de *Så* zou hebben kunnen beteekenen in woorden als *asa* en *asih*, dat is niet evenzoo met waarschijnlijkheid na te gaan: vooral wanneer men opmerkt, hoe die medeklinker ook gebruikt is, om Kråmå-woorden te vormen van woorden, die met de lipletters *pa* of *ba* aanvangen (zie § 85). In eenige woorden, zooals *garwa echtgenoot*, eigentlijk *zamenwoner*, van *gruha woning, wonen*, is de *aa* ontstaan uit het gewone voorvoegsel *sa, sě* (waarover later); maar dezelfde of dergelijke beteekenis kan de *aa* niet hebben in woorden als *asih* en *asung*. In deze en vele andere woorden zal de harde sisklank wel de plaatsvervanger zijn van de harde adspiratie, de *h*. — Ook de *r* kan als gebrauwde *r* in sommige woorden de plaatsvervanger zijn van de *h*, zooals men in het Maleisch *ratoes* en *roemah* voor het Javaansche *satus* of *gruha* en *omah* zegt: maar in andere woorden heeft de *r* zeker dezelfde beteekenis als in de frequentative vorm (waarover later).

82. Maar behalven dat is omtrent de woordvorming in de Javaansche taal nog op te merken de wijziging van beteekenis, die aan een woord gegeven wordt naar gelang van het onderscheid van vocaalklank, waarmeê een woord wordt uitgesproken, terwijl de medeklinkers dezelfde blijven. Eigentlijk en oorspronkelijk heeft dit alleen plaats in klanknabootsende woorden. Zoo zijn *thathak*, *gathak*, *cathak* en *gathuk* klanknabootsende woorden voor de onderscheidene geluiden, die door getik, getof of gestomp op een voorwerp ontstaan. Zóó in een groote menigte van andere woorden. — Maar verder wordt datzelfde onderscheid van vocaalklank ook dikwijls overdragtelijk in de taal gebezigd, namelijk zóó, dat een woord, met de diepere of doffere klanken *o* of *oe* uitgesproken, van grooter, groffer en lomper, met de andere klinkers van kleiner, fijner en ligter voorwerpen gebruikt wordt. Zoo beteekent *angglundhi* en *anggandhi* beide *rollen*, maar het eerste van kleine voorwerpen, zooals een klein rolletje, korrel, knikker of muntstuk, het andere van grooter of zwaarder voorwerpen.

83. Dit zelfde aan den vocaalklank gehechte onderscheid van beteekenis is nu verder ook gebruikt geworden om van woorden met dieper en doffer klinkende vocalen Krâmâ-woorden (§ 4, 2°.) te vormen, door die zelfde woorden in de beleefde taal met fijner klinkende vocalen uit te spreken, alsof de groffere klank van die doffere vocalen iets lomps en plomps had. Zoo zegt men in Krâmâ — en, gelijk in deze, zoo in vele dergelijke voorbeelden — ꦲꦒꦺꦴꦤ꧀ en ꦱꦺꦴꦫꦶ voor het Ngoko ꦲꦒꦺꦴꦤ꧀ *of, en anders* en ꦥꦁꦱꦤ꧀(*tâmpâ*, § 38) *ontvangen;* — ꦲꦗꦶ en ꦱꦩ꧀ꦥꦺ voor ꦲꦗꦺ *vet*, en ꦱꦩ꧀ꦥꦺ *beloven;* — ꦏꦶꦫꦺ en ꦩꦸꦱꦏꦺ voor ꦏꦸꦫꦺ *mager*, en ꦩꦸꦥꦸꦏꦺ *mis;* als ook ꦏꦶꦠꦺꦴ voor ꦏꦸꦠꦺꦴ *genoopt worden;* maar ꦤꦢꦤ꧀ en ꦤꦢꦺꦤ꧀ voor ꦩꦸꦤ꧀ *iets niet zijn*, en ꦩꦺꦤ꧀ *nog niet;* — ꦏꦶꦤ꧀ en ꦏꦺꦤ꧀ꦠꦺ voor ꦱꦸꦤ꧀ *oorzaak, rede*, en ꦏꦺꦤ꧀ꦠꦺ *verheugd;* — ꦤꦺꦴꦫ ꦏꦤꦏꦤꦺꦴꦒ꧀ en ꦤꦢꦤꦺ voor ꦤꦺꦴꦫ *noord*, ꦏꦤꦏꦤꦺꦴꦒ꧀ *vragen*, en ꦤꦸꦤꦢꦺ *loon;* ꦤꦺꦤ꧀ꦝꦤꦏꦤꦺꦴꦒ꧀ voor ꦩꦺꦤ꧀ꦝꦤꦏꦤꦺꦴꦒ꧀ *zetten, leggen*, en ꦏꦺꦤꦢꦤꦺꦴꦒ꧀ voor ꦏꦤꦢꦤꦺꦴꦒ꧀ *west.*

84. Zonderling en moeijelijk te verklaren is een andere vorming van Krâmâ-woorden, door aan een woord een geheel anderen uitgang te geven. Zoo in de volgende voorbeelden: *a.* ꦩꦺꦤ꧀ꦒꦶꦁ ꦩꦺꦤ꧀ꦒꦶꦁ en ꦩꦥꦺꦒꦶꦁ voor ꦩꦺꦴꦫ *meening*, ꦩꦺꦴꦫ *zee*, en ꦩꦥꦺꦴꦫ *vergiffenis;* — ꦤꦲꦺꦒꦶꦁ en ꦩꦺꦤꦺꦒꦶꦁ voor ꦤꦲꦺꦤ꧀ *avond*, en ꦏꦢꦶꦫꦶ *Kâdiri* (naam van een Residentie); — ꦲꦺꦒꦶꦁ voor ꦲꦸꦤ꧀ *weldra;* — ꦩꦶꦫꦺꦒꦶꦁ en ꦩꦺꦒꦶꦁ voor ꦩꦶꦫꦺꦴ *zooveel*, en ꦩꦺꦒꦺ *dag*, als ook ꦤꦥꦺꦒꦶꦁ(*ântên*) voor ꦤꦺꦴ *ergens zijn;* en met ꦩꦶꦁ zonder neusklank er vóór in ꦩꦶꦤꦢꦶꦁ voor ꦩꦶꦤꦺꦴ *túó*, en ꦤꦠꦶꦢꦶꦁ voor ꦤꦠꦶꦩ *(bójâ)* en ꦤꦸꦤꦶꦁ *(órâ) niet.*

b. ꦲꦒꦺꦒꦺꦴꦁ voor ꦲꦒꦶ *achterblijven*, ꦩꦶꦒꦺꦒꦺꦴꦁ voor ꦩꦶꦏꦺꦴꦒ꧀ *zenden*, ꦲꦱꦺꦒꦺꦴꦁ voor ꦲꦱꦸꦩꦶꦁ *verwisselen*, ꦥꦸꦫꦮꦺꦒꦺꦴꦁ voor ꦥꦸꦫꦮꦸꦩꦶ *ambtenaar.*

c. ꦤꦤꦠꦺꦴꦁ voor ꦤꦢꦶ *iets worden*, ꦠꦺꦒꦺꦴꦁ voor ꦠꦺꦒꦺ *wachten*, ꦤꦤꦏꦺꦴꦁ voor ꦤꦢꦶꦁ *binnenste*, ꦢꦶꦤꦫꦤꦏꦺꦴꦁ voor ꦢꦶꦤꦫꦤꦏꦺꦴꦒ꧀ *naarstig*, ꦲꦩꦤꦏꦺꦴꦁ voor ꦲꦩꦢꦶ *beducht voor gevaar*, ꦲꦥꦤꦏꦺꦴꦁ voor ꦲꦥꦏꦺꦴꦒ꧀ *opdat*, ꦥꦶꦒꦺ ꦤꦏꦺꦴꦁ voor ꦥꦶꦒꦺꦱꦺꦴꦁ *rotting;* — ꦤꦶꦤꦸꦏꦺꦴꦁ voor ꦤꦸꦏꦺꦴꦒ꧀ *doorgaan, werkelijk plaats hebben*, ꦲꦥꦤꦏꦺꦴꦁ voor ꦲꦥꦸꦏꦺꦴꦒ꧀ *eed;* — ꦏꦤꦏꦺꦴꦁ voor ꦏꦸꦏꦺꦴꦒ꧀ *lezen*, en voor ꦏꦸꦏꦺꦴꦒ꧀ naam van een vrucht, ꦤꦤꦏꦺꦴꦁ voor ꦤꦢꦶ *waarde*, ꦱꦸꦤꦏꦺꦴꦁ voor ꦱꦸꦢꦶ *weegschaal*, en voor ꦱꦸꦤꦶ *ingezouten zeevisch*, ꦤꦤꦏꦺꦴꦁ voor ꦤꦤꦠꦺꦴ *anders*, ꦩꦤꦏꦺꦴꦁ voor ꦩꦤꦶ *gevoel;* — ꦩꦤꦒꦺꦒꦺꦴꦁ voor ꦩꦤꦶꦠ *pand*, ꦲꦤꦏꦺꦴꦁ voor ꦲꦤꦶꦠꦺꦴ *anders*, en ꦤꦤꦏꦺꦴꦁ nevens ꦤꦒꦺꦒꦺꦴꦁ voor ꦤꦶꦩ *voorstellen.*

d. ꦩꦢꦶ voor ꦩꦸꦢꦶ *het voorwaarts gaan*, ꦏꦢꦶ voor ꦏꦏꦺꦴ *hout*, ꦥꦫꦢꦶ nevens ꦥꦫꦠꦤꦏꦺꦴꦁ voor ꦥꦫꦠꦺꦴ *vertrouwen*, ꦩꦒꦺꦢꦶ voor ꦩꦒꦺꦒꦺ *jagen*, ꦨꦸꦏꦺꦢꦶ voor ꦨꦸꦏꦺꦴ *ploeg.*

e. ꦩꦒꦺꦒꦺꦴꦁ voor ꦩꦒꦺꦒꦺ *tusschentijd*, ꦩꦥꦶꦁ voor ꦩꦤ꧀ *schaars*, en voor ꦩꦤꦩꦏ꧀ *arak*, ꦫꦩꦠꦶꦁ voor ꦫꦩꦠꦺꦴꦤ꧀ *Mataram.*

f. ꦩꦒꦺꦢꦶ voor ꦩꦒꦺꦒꦺ *reuk*, ꦩꦶꦒꦺꦢꦶ voor ꦩꦶꦒꦺꦒꦺ *toegift*, ꦩꦒꦺꦢꦶ voor ꦩꦒꦺꦒꦺ

gelascht, ꦏꦭꦱꦕ꧀ voor ꦏꦭ *appel*, en voor ꦏꦫ *hanespoor*; — ꦒꦼꦤꦱ꧀ voor ꦒꦺꦤ *het ingaan*, ꦄꦱꦫꦄꦱ꧀ voor ꦄꦱꦫ *aschgrauw*, en ꦥꦫꦶꦮꦺꦴꦱ꧀ voor ꦥꦫꦶꦮꦺꦴ *moeijelijk*.

g. ꦏꦭꦶ voor ꦄꦱꦶ *in de weg staan*.

h. ꦄꦱꦭꦁ voor ꦄꦶꦭꦁ *verloren gaan*, ꦏꦭꦗꦁ voor ꦏꦗꦁ *leder*, ꦥꦺꦏꦂ ꦏꦤꦁ voor ꦥꦺꦤꦏꦂ *bereiden*, en ꦏꦭꦺꦴꦱ voor ꦏꦺꦴꦱ *van zich werpen*.

i. ꦏꦤꦗꦁ voor ꦏꦄꦗꦁ *koord*; ꦄꦩ꧀ꦥꦗꦁ voor ꦄꦩ꧀ꦥꦄꦗꦁ *gebit*.

j. ꦩꦤꦶꦏꦱ꧀ voor ꦩꦄꦱ *slecht*; ꦩꦤꦶꦏꦱ꧀ voor ꦏꦄꦱꦂ *verliezen*.

k. ꦏꦤꦶꦱ꧀ voor ꦏꦱꦼꦃ *twist*, en ꦏꦤꦶꦱ꧀ voor ꦏꦱꦼꦃ *honig*.

l. ꦩꦥꦤꦶꦁ voor ꦩꦥꦄꦱꦁ *aanzegging*; ꦄꦤꦶꦁ voor ꦥꦺꦤꦄꦱꦁ *accijns*.

m. ꦏꦤꦶꦱ꧀ voor ꦏꦤꦏ꧀ *stijf*; ꦄꦶꦱ꧀ voor ꦄꦶꦂ *niet aanwezig*.

En zoo zijn er nog andere Kråmå-woorden, die insgelijks door verandering van den uitgang gevormd schijnen te wezen, maar waarvan men maar enkele, of op zijn hoogst een paar voorbeelden aantreft, zooals bv. ꦩꦤꦺꦴꦱ꧀ voor ꦩꦄꦱ *effen*; ꦥꦫꦶꦛꦺꦤ꧀ (in het westen van Java ꦥꦫꦶꦠꦺꦤ꧀) voor ꦥꦩꦺꦴꦏꦱ꧀ *vroeg, ochtend*, ꦄꦶꦉꦗꦱ꧀ voor ꦄꦶꦔꦗꦄ *groen*.

Maar wat zijn nu deze door zoo geheel andere uitgangen gevormde Kråmå-vormen? Men zou kunnen vermoeden, dat het oude woordvormen zijn, waaraan eerst later die beteekenis van beleefder woordvormen gehecht is. Zoo zou men bv. kunnen vermoeden, dat het woord ꦄꦤꦉꦗꦱ꧀, dat niet alleen in het Javaansch in Ngoko en in Kråmå, maar ook in het Maleisch, voor *diamant* in gebruik is, niets anders dan een vorm is van het Kawische en Sanskritsche ꦄꦩ *Skr.* hîra, *diamant*. En zoo zou dan, wel niet van dat woord, maar van een menigte andere, die nevenvorm *ntĕn* in plaats van *ra, ri, ré, lí* en *na* als Kråmå-vorm gebruikt kunnen zijn. En zoo vindt men nevens ꦩꦺꦴꦏꦱ꧀ ꦩꦏꦱ꧀ *ingaan*. dat in dezelfde beteekenis ook in het Maleisch in gebruik is, in het Javaansch ook ꦩꦠꦤ꧀ ꦠꦤ꧀ in dezelfde beteekenis, ofschoon in het spraakgebruik eenigszins gewijzigd; en voor het Javaansche ꦩꦺꦴꦱ *hond*, vindt men in het Maleisch ook ꦩꦠꦤ꧀ *andjing*. Is dus het Javaansche Kråmå-woord ꦥꦩꦠꦤ꧀ (in West-Java ꦥꦩꦠꦺꦤ꧀), nevens het Ngoko-woord ꦥꦩꦺꦴꦏꦱ꧀ *vroeg, ochtend*, een oude nevenvorm van hetzelfde woord, die later als Kråmå-vorm gebruikt is? — Maar dan moet men wel vragen, wat men dan toch wel denken moet van zulke nevenvormen als *íntën*, nevens *ira* of *hira*, en *andjing* nevens *asoeq* en *asoe*, waarin geen letter, dan de eerste klinker, gelijk blijft? Zijn het verbuigingsvormen? of, daar hieraan wel niet te denken valt, wat zijn het dan? — Wat kan toch die uitgang *os* als oude woordvorm geweest zijn, zoodat die later als Kråmå-vorm gebruikt kon worden bv. in ꦩꦤꦩꦶꦱ꧀, ꦩꦤꦩꦶꦱ꧀ en ꦩꦤꦩꦶꦱ꧀ voor ꦩꦤꦱ *gevoel*, ꦱꦤꦱ *staal*, en ꦱꦏꦩ꧀ *pacht*?

Van al die Kråmå-uitgangen, waardoor het Ngoko-woord meestal geheel, of

bijna geheel, onkenbaar gemaakt wordt, is er maar één, die men met regt als een verouderde *woordvorm* beschouwen kan: namelijk de uitgang *ĕm* in ꤎꤢꤡ ꤢꤡ, Kråmå van het Ngoko ꤎꤢꤡꤢꤢꤡ *groen*. Deze uitgang *ĕm* (of *ăm*), waardoor de vorm van het woord niet zoo geheel onkenlijk gemaakt wordt, als door meest al die andere Kråmå-uitgangen, schijnt wel de Sanskritsche uitgang *ăm* voor de manlijke Accusatief te zijn (in het Latijn *um*). Trouwens deze Sanskritsche accusatief-vorm treft men ook aan in eenige oude spreekwoorden, zooals in het woord ꤔꤢꤡꤢꤡ van ꤔꤢꤢ in het Kawi en Sanskritsch *slang* (Lat. *serpens*). Die zelfde uitgang heeft men waarschijnlijk ook in het woord ꤢꤢꤢꤡꤢꤡ *vrouwenkris*, van ꤢꤢꤡ *blad*, wegens de figuur. Als Kråmå-vorm komt die uitgang evenwel niet veel voor. Men heeft die echter misschien in ꤎꤢꤡꤢꤡ, Kråmå, van ꤢꤢ Ngoko, *slapen*. Dit zou volgens § 83 namelijk een Kråmå-vorm kunnen wezen van een ꤢꤢꤡꤢꤡ, en dit door een gewone verwisseling van de tongtrillers voor ꤢꤢꤢꤡ. Ook in ꤢꤡꤢꤡ, dat als Kråmå van ꤢꤡ Ngoko *plant*, maar ook in het Maleisch in dezelfde beteekenis in gebruik is, zou men dienzelfden uitgang hebben, indien althans, wat niet zeker is, het woord ꤢꤡ eigentlijk *planten* beteekent.

Maar, wat hiervan ook wezen mag, die andere Kråmå-uitgangen, zooals *ntĕn*, *ndjing*, *os* en *ngsoel*, zullen toch moeijelijk op dergelijke wijze te verklaren zijn. En, zoolang er geen andere verklaring van die uitgangen gegeven is, zal de waarschijnlijkste onderstelling wel deze zijn, dat woorden als ꤎꤎ en ꤎꤎꤢꤡ, ꤢꤢꤢꤡ of ꤢꤢꤡ en ꤢꤢꤎꤎ, ꤢꤢ en ꤢꤢꤢꤢꤡ, en ꤢꤎꤎ en ꤢꤢꤡ oorspronkelijk niets met elkander gemeen gehad hebben, dan toevallig een ongeveer gelijke beteekenis; maar dat men begonnen is, in enkele van zulke in de klank van de eerste lettergreep en in beteekenis overeenkomende woorden het ééne als Kråmå-woord te gebruiken, en dan later al langzamerhand ook aan andere woorden, om er Kråmå-woorden van te maken, die zelfde uitgangen gegeven heeft. — Zoo is het wel zeker, dat ꤢꤢꤡ een woord is, dat oorspronkelijk zoowel in Ngoko als in Kråmå gebruikt wierd, daar het nog zoo gebruikt wordt in het zamengestelde ꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤡ, *vlak het tegenovergestelde*, en in ꤢꤢꤡꤢꤡ, *antwoord*, ꤢꤢꤡꤎꤎ *antwoorden*. Eerst later heeft men het gebruikt als een Kråmå-vorm van ꤢꤎꤎ en ꤢꤎꤎ.

85. Alleen door verandering van medeklinkers worden gewoonlijk wel geen Kråmå-woorden gevormd: evenwel treft men niet alleen in het begin van eenige Kråmå-woorden een ꤢ aan, waar het Ngoko-woord met een ꤢ of ꤢ begint, namelijk in ꤢꤎꤎ, ꤢꤎꤡ en ꤢꤢꤡ Kråmå van het Ngoko ꤢꤎꤎ *gelijktijdig met*, ꤢꤎꤡ *erg, zeer*, en ꤢꤢꤡ *gezond*: maar, ofschoon het wel mogelijk is, dat deze Kråmå- en Ngoko-woorden oorspronkelijk niets dan verschillende vormen van één grondwoord zijn, en dit van de twee eerste zelfs meer dan waarschijnlijk is, zoo is men toch ook begonnen, de ꤢ

in plaats van de ꦲ tot het vormen van Kråmå-woorden te bezigen. Zoo heeft men namelijk het woord ꦲꦤꦴꦤ꧀ dat als Kr. en Ng. *lijnwaad dat verkocht wordt*, beteekent, maar ook als Kråmå van ꦲꦤꦴꦤ꧀ꦤꦺꦴꦮꦺꦴꦃ *te verkoop hebben*, in gebruik gekomen is, verder nog meer tot Kråmå-woord gestempeld, door de ꦲ in ꦄ te veranderen, zoodat men in dien zin gewoonlijk ꦄꦤꦴꦤ꧀ zegt. Even zoo is ꦲꦤꦴꦁ het Kråmå niet alleen van ꦲꦤꦺꦴ *kraam, winkel aan de weg*, maar ook van ꦄꦤꦺꦴ *niet doorgaan, falen*, doch men zegt voor ꦲꦤꦴꦁ in de laatste beteekenis veelal ꦄꦤꦴꦁ. — Verder vindt men ook eenige woorden, waarbij het verschil van het Ngoko en het Kråmå alleen maar in de verwisseling van verwante medeklinkers bestaat. Zoo is ꦱꦱꦶꦁ (*veel van iets of iemand houden*) Ngoko, maar ꦲꦱꦶꦁ Kråmå; ꦱꦫꦁ en ook ꦱꦺꦴꦁ (*kort bij*) Ngoko, maar ꦲꦫꦁ Kråmå; ꦱꦶꦤꦫꦁ (*blik, opslag van het oog*) Ng., ꦲꦶꦤꦏꦁ Kr. Zoo is ook ꦱꦫ (*borst*) Ngoko, maar ꦲꦏ Kråmå-inggil. — Bij andere woorden bestaat het verschil alleen in het gebruik van een andere woordvorm. Zoo is ꦱꦺꦤ (*die, welke*), ofschoon ook nog wel in Kråmå gebruikelijk, toch gewoonlijk Ngoko, maar de verlengde vorm ꦱꦺꦤꦺꦤ gewoonlijk ꦱꦺꦤꦺꦤ bepaald Kråmå; ꦱꦶ (vóór telwoorden zooveel als *maal*) Ng., ꦲꦤꦶ Kr.; ꦱꦫꦁ (*vroeger*) Ng., ꦲ ꦫꦁ Kr.; ꦱꦱꦤ of ꦱꦱꦤꦺꦤ꧀ *van af, van daan komen*, Ng., maar het uit ꦱꦱꦤꦺꦤ꧀ zamengetrokkene ꦱꦺꦤ꧀ in dezelfde beteekenis Kr., ofschoon het in de figuurlijke beteekenis van *wegens, van wegen*, Kr. Ng. is.

86. Eindelijk zijn ook nog eenige Kråmå-woorden gevormd door bijvoeging van het woordje ꦲꦁ, dat anders in gebruik is als het Kråmå van het Ngoko ꦱꦶ een voorzetsel vóór eigennamen. Zoo zijn ꦲꦁꦗꦲ, ꦲꦁꦗꦶꦤ en ꦲꦁꦗꦺꦴ het Kråmå van het Ngoko ꦄꦱ *wat?* ꦏꦺꦤ *dat*, en ꦏꦺꦴꦗ *waar?* En in plaats van het Ngoko-aanhechtsel ꦤꦺꦤ dat als bezittelijk voornaamwoord van de derde persoon gebruikt wordt, zegt men in Kråmå met achtervoeging van dat ꦲꦁ en tegelijk met een kleine verandering van de klinker, ꦏꦺꦤꦲꦁ. Even zoo wordt voor het Ngoko ꦏꦺ in Kråmå ꦏꦺꦲꦁ gebruikt in de derde persoon van het Subjectief Passief en in de qualitative Voluntatief (waarover later).

De overige woorden, die als Kråmå-woorden in de taal gebruikt worden, zijn in oorsprong en vorm geheel verschillend van die, welke in dezelfde beteekenis in Ngoko in gebruik zijn, even verschillend als bv. in het Hollandsch het gewone woord *paard* van het dichterlijke *ros*, dat evenwel in prozaïsche woorden, zooals *roskam* en *rosmolen*, voorkomt. Zoo is ꦄꦤꦴꦁ Ng., ꦄꦏꦄꦁ Kr., *paard;* ꦲꦁꦤꦴꦁ Ng., ꦄꦏꦄ꧀ (Kråmå-vorm van ꦄꦮꦶ dat Kàwi is) Kr., *regen;* ꦲꦁꦤꦶꦁ Ng., ꦏꦶꦱ Kr., *leven.*

De oorsprong van zulke Kråmå-woorden is verschillend. Vele zijn uitheemsche woorden, meestal uit het Sanskritsch, ook wel uit het Arabisch, Persisch en Maleisch ontleend; doch vele andere zijn zuiver Javaansche woorden,

zooals bv. ꦈꦴꦪꦺ *regen*, Kr. van ꦲꦾꦸꦁ. Andere zijn blijkbaar gemaakte en gezochte benamingen, zooals ꦔꦫꦲꦴꦱꦤ꧀ *iets hards*, voor ꦱꦶ *ijzer*, en ꦠꦸꦩꦭ *been*; ꦔꦫꦲꦴꦱꦤ꧀ *geleed, met geledingen*, voor ꦥꦺ *bamboeriet*, en ꦱꦶꦏꦂ *suikerriet*. Ook zijn er Kråmå-woorden, die blijkbaar van andere klankverwante, maar in beteekenis geheel verschillende, woorden overgenomen zijn. Zoo bv. het dubbele Kråmå ꦲꦤꦴ gewoonlijk ꦱꦶꦲꦤꦴ en ꦔꦸꦔꦤꦴꦁ ook wel ꦱꦶꦔꦸꦔꦤꦴꦁ, voor het Ngoko ꦈꦴꦁꦈꦴꦁꦱꦶ *ring, vingerring*, gevormd van ꦈꦴꦁꦱꦶ door herhaling van het geheele woord in de plaats van herhaling van de eerste medeklinker. ꦲꦤꦴ is namelijk eigentlijk het Kråmå van ꦱꦶꦁ *vergeten*, en ꦔꦸꦔꦤꦴꦁ van ꦈꦴꦁꦱꦶ *rivier*. Zoo schijnt ook ꦲꦪꦺ eigentlijk het Kråmå te wezen van ꦲꦾ꧀ *kraam*, maar vervolgens ook aangenomen als Kråmå van ꦲꦾ꧀ *niet doorgaan*.

87. Het Kråmå-inggil heeft geen eigene vormen: maar somtijds wordt in Ngoko wel eens uit eerbied of beleefdheid een Kråmå-woord of Kråmå-vorm als Kråmå-inggil gebruikt, wanneer er van dat woord geen eigen Kråmå-inggil bestaat. Zoo gebruikt men in Ngoko wel eens de Kråmå-woorden ꦱꦶꦤꦶ, ꦱꦶꦤꦶꦁ, ꦲꦔꦺꦴꦁ en ꦲꦤꦸꦩꦸꦁ in plaats van ꦱꦶꦩꦶꦁ *veel van* iemand of iets *houden*, ꦔꦫꦺ *werk*, ꦲꦔꦺꦴꦁ *aannemen*, en ꦲꦮꦺ *lezen*. Ook wordt te Soerakarta het hooge terras vóór de vorstelijke woning in Ngoko zelden ꦱꦸꦂꦥꦸꦂ maar gewoonlijk uit respect met de Kråmå-benaming ꦱꦶꦱꦶꦤꦤꦸꦁ genoemd; en de oudsten van de Vorstelijke familie noemt men ook in Ngoko met het Kråmå-woord ꦱꦶꦱꦶꦥꦸꦂ en niet met het Ngoko ꦲꦱꦶꦔꦸꦁ of ꦱꦶꦱꦶ ꦔꦸꦁ. Even zoo wordt in plaats van het woord ꦔꦼꦔꦂ in de beteekenis van de *apanage* van een ambtenaar, wanneer van een aanzienlijk ambtenaar gesproken wordt, veelal, ook in Ngoko, de Kråmå-vorm ꦔꦺꦩꦂ gebruikt. Ja, dit zelfde ꦔꦺꦩꦂ wordt ook wel in de beteekenis van *zitten* in Ngoko als Kråmå-inggil gebruikt, niettegenstaande in deze beteekenis van het woord het Kråmå-inggil ꦱꦶꦔꦺꦩꦂ bestaat. Dit geschiedt namelijk, wanneer tegelijk van het zitten van een Vorst en van het zitten van aanzienlijke personen gesproken wordt: dan wordt namelijk van den Vorst alleen ꦱꦶꦔꦺꦩꦂ, maar van die andere aanzienlijke personen ꦔꦺꦩꦂ gebezigd.

88. Onder het niet groot aantal woorden, die bepaald *Màdyâ* zijn, vindt men eenige weinige Kråmå-vormen, die Màdyâ geworden zijn, terwijl als Kråmå een ander woord of andere vorm in gebruik gekomen is. Zoo is ꦔꦤꦶꦭꦶꦁ (*ånlĕn*), Kråmå-vorm van ꦲꦩꦤ *ergens zijn* (§ 84, *a*), Màdyâ terwijl men in Kråmå met de lipletter ꦮ er vóór ꦮꦔꦤꦶꦭꦶꦁ zegt, (in Kawi ꦮꦔꦤꦶꦭꦶꦁ, ꦮꦭꦶꦁ of ꦮꦭꦶꦁ. Wat men eigentlijk Màdyâ-vormen zou kunnen noemen, dat zijn verkortingen van Kråmå-woorden of Kråmå-vormen, zooals ꦱꦶꦔꦸꦤ and gewoonlijk ꦲꦤ Md. van ꦥꦸꦔꦸꦤ Kr. *wat?* ꦱꦶ Md. van ꦲꦱꦶ Kr. *naar*, ꦲꦔꦤꦤꦺꦴꦁ Md. van ꦔꦤꦲꦔꦤꦤꦺꦴꦁ Kr. *maar*; ꦲꦱꦶꦂ Md. van

ꦱꦺꦴꦤ꧀ ꦱꦶꦫꦺ, Kr. *nog, steeds*, ꦆꦩꦶꦫꦺ, Md. van ꦆꦩꦶ, Kr. *alzoo, ja*; ꦲꦱꦫ-ꦏꦺꦴꦁ, gewoonlijk nog korter ꦲꦱꦫ-ꦏꦺꦴꦁ en éénlettergrepig *mpoen*, maar dan ꦥꦺꦴꦁ geschreven, Md. van ꦲꦱꦫ-ꦏꦺꦴꦁ Kr. *afgedaan, het moet niet!* en ꦤꦶꦪꦤ꧀, Md. van ꦢꦤꦪꦤ꧀, Kr., ꦤꦶꦪꦤ꧀ Ng., *thans*. Zoo wordt ook het Màdyå ꦲꦔꦶꦫꦶꦩ ꦥꦺꦴꦁ, dat eigentlijk het Kråmå is van het Ngoko ꦲꦔꦶꦪꦩ *hoe? hoedanig?* gewoonlijk in ꦶꦫꦶꦩꦥꦺꦴꦁ, ꦶꦫꦥꦺꦴꦁ, ꦔꦶꦫꦥꦺꦴꦁ of ꦶꦥꦺꦴꦁ, verkort. — Nog een andere bijzonderheid van het Madyå, wat de vorm betreft, is dit, dat het in eenige aanwijzende voornaamwoorden, die in Ngoko d r i e onderscheidene vormen, doch in Kråmå maar één vorm hebben, ook in dit opzigt het m i d d e n tusschen het Ngoko en Kråmå houdt, dat het in de Kråmå-vorm de drie onderscheidene vormen van het Ngoko bewaart. Zoo heeft men in Ngoko de drie vormen ꦆꦩꦶ *deze, dit*, ꦆꦩꦏꦺꦴ *die, dat*, en ꦲꦩꦏꦺꦴ *gene, gindsche*; maar gebruikt daarvoor in Kråmå in alle drie beteekenissen gewoonlijk alleen ꦥꦶꦪꦶꦩꦏꦺꦴ (zelden ꦥꦶꦪꦶꦩꦶ en ꦥꦶꦪꦶꦩꦔ); doch in Madyå weer ꦲꦩꦶ, ꦲꦩꦏꦺꦴ en ꦲꦩꦏꦺꦴꦁ. Even zoo in Madyå ꦤꦶꦪꦤꦲꦤꦶꦪꦤ꧀ *dus*, ꦤꦶꦪꦤꦲꦤꦶꦪꦤ꧀ *zóó*, en ꦤꦶꦪꦫꦺꦱꦶꦪꦤ꧀ of ꦤꦶꦪꦫꦺꦱꦶꦪꦤ꧀ *zooveel*, terwijl men in Kråmå altijd alleen maar ꦤꦶꦪꦤꦲꦤꦶꦪꦤ꧀ en ꦤꦶꦪꦫꦺꦱꦶꦪꦤ꧀, maar in Ngoko ook met onderscheid van beteekenis twee vormen gebruikt, namelijk ꦤꦶꦪꦤꦤꦶꦪꦤ꧀ en ꦤꦶꦪꦤꦫꦶꦪꦤ꧀ en ꦤꦶꦪꦫꦤꦶꦪꦤ꧀ en ꦤꦶꦪꦫꦫꦶꦪꦤ꧀.

Voor vast en bepaald gebruikt men verder in Màdyå als voornaamwoord van de tweede persoon gewoonlijk ꦲꦤ꧀ꦢꦺꦤ꧀, en nog beleefder ꦲꦤ꧀ꦢꦺꦤ꧀-ꦤꦺꦴꦤ꧀, en verder ꦲꦔ ꦤꦶꦪꦤ꧀ in plaats van het Kråmå ꦱꦸꦱꦸꦤ꧀ *welaan! als 't U belieft!* ꦲꦤ꧀ꦢꦺꦤ꧀ in plaats van het Kråmå ꦲꦔꦤꦺꦤ꧀ voor *zullen* en *willen* (Ng. ꦲꦏꦤꦺꦤ꧀ en ꦲꦱꦸꦪ꧀ ofschoon dit laatste, en ꦲꦏꦱꦸꦪ꧀ *wil*, soms ook nog wel gebruikt worden); ꦲꦤꦺꦤꦺꦴꦁ in plaats van het Ngoko ꦲꦤ꧀ꦢꦶꦤ꧀ Kr. ꦲꦤꦸꦱꦸꦪ꧀ en Kr. inggil ꦔꦏꦺꦴ ꦲꦱꦺꦴꦫ-ꦲꦱꦸꦪ꧀ *ik kan het niet zeggen! ik weet het niet!* ꦏꦁꦤꦤꦺꦤ꧀ voor het Ngoko ꦏꦁꦤꦤꦤ꧀ *naar men zegt* of *zegt men*; en ꦤꦸꦩꦺꦤꦏꦺꦤ꧀ voor het gewone Ngoko ꦲꦤꦤꦏꦺꦤ꧀ Kråmå ꦲꦏꦺꦤ꧀ *veel*.

De K r å m å - w o o r d e n, die voor vast in Madyå gebruikt worden, zijn het voornaamwoord van de eerste persoon, ꦔꦸꦤꦺ *ik*; de aanwijzende voornaamwoorden van plaats ꦶꦤꦶꦤ꧀ *hier*, ꦶꦤꦏꦺꦴ *dáár*, en ꦶꦲꦏꦺꦴ, *ginds*, als ook ꦶꦤꦶꦤ꧀ *herwaarts*, ꦶꦤꦏꦺꦴ *derwaarts*, ꦶꦲꦏꦺꦴ *naar ginds* en ꦲꦱꦶꦤꦶꦤ꧀ *tot hiertoe*; de vragende voornaamwoorden van personen ꦱꦶꦫꦶꦪꦤ꧀ *wie?* van plaats ꦥꦶꦪꦶ *welke plaats, waar?* en van hoeveelheid ꦱꦶꦫꦶꦪꦤ꧀ *hoeveel?* — verder de woorden voor ontkenning: ꦤꦫꦤꦶꦪꦤ꧀ voor het Ngoko ꦤꦩꦺꦴꦁ *niet, neen*, ꦤꦢꦺꦴꦤ꧀ voor het Ngoko ꦤꦺꦴꦪ *nog niet*, en ꦤꦩꦤꦺꦴ voor het Ngoko ꦲꦤꦺꦴ *iets niet zijn*, eindelijk ꦏꦸꦱꦸꦪ꧀ in plaats van het Ngoko ꦏꦸꦱꦸꦪ꧀ *vroeger*, en ꦏꦤꦶꦫ꧀ in plaats van het Ngoko ꦏꦤꦪꦫ꧀ *weêr, nogmaals*.

Behalven hetgeen in § 4 over de verschillende t a a l s o o r t e n, en de b e n a m i n g e n, waarmeê wij die onderscheiden, gezegd is, moet hier nog opgemerkt worden, dat de Javanen in hun spreken het verschil van die taalsoorten ge-

woonlijk wel weten te onderscheiden, maar daarbij alleen geleid worden door het spraakgebruik, en dat zij die benamingen, waarmeê wij die taalsoorten onderscheiden, niet gebruiken of kennen. Het spreken met beleefde termen, in Kråmå of in Màdyå, noemen zij gewoonlijk ꦏꦫꦩꦶ dwz. *termen gebruiken*, in den zin van *beleefde termen gebruiken*; en wat wij een Kråmå-woord noemen, dat noemen zij gewoonlijk ꦏꦩꦶ of ꦱꦤ꧀ꦏꦏꦩꦶ d.i. *een poëtisch woord*. Een woord, dat wij als Kråmå-ínggil gewoon zijn te bestempelen, noemen zij ꦏꦫꦩꦃ ꦔꦶꦭ꧀ Ng., ꦏꦫꦩꦃꦩꦴꦏꦸꦭ꧀ Kr. *hooge term*.

OVER DE VERSCHILLENDE SOORTEN VAN WOORDEN IN DE JAVAANSCHE TAAL.

89. In de Javaansche taal bestaat geen onderscheid in vorm en verbuiging of vervoeging tusschen het *nomen* (of naamwoord) en het *verbum* (of zegwoord), en ook niet tusschen *substantief* en *adjectief* of zelfstandig en bijvoeglijk naamwoord. Eén en hetzelfde woord kan tot attribuut of bepaling van een naamwoord, tot prédicaat of hoofdwoord van een gezegde, en tot benaming van voorwerp in een zin gebruikt worden, en dus de plaats van een adjectief, van een verbum of van een substantief bekleeden, zonder dat het door verbuiging of vervoeging eenige verandering van vorm ondergaat. Zoo beteekent bv. het woord ꦮꦸꦤ꧀ de gesteldheid van *ziek* of *ziek zijn* of *ziekte*, en zegt men met dit woord als attribuut of adjectief bij het woord ꦮꦮꦤ꧀ *mensch*, ꦮꦮꦤ꧀ꦮꦸꦤ꧀ *ziek mensch*; als prédicaat of gezegde van een onderwerp, bv. van het voornaamwoord ꦄꦏꦸ *ik*, ꦄꦏꦸꦮꦸꦤ꧀ *ik ziek*, d.i. *ik ben ziek*; en gebruikt men dat zelfde woord ook evenzoo als substantief of benaming van voorwerp, bv. met het aanhechtsel ꦏꦸ, het bezittelijk voornaamwoord van de eerste persoon, ꦮꦸꦤ꧀ꦏꦸ *mijn ziek zijn* of *mijn ziekte*.

90. In onze Europesche talen onderscheiden wij enkelvoud en meervoud, en veelal ook verschillende naamvallen, door verbuiging van de naamwoorden; het Javaansch weet van zulk een verbuiging niets. — In onze Europesche talen wordt verder een woord, dat in een zin tot hoofdwoord van een prédicaat of gezegde gebruikt en dan verbum genoemd wordt, geconjugeerd of vervoegd, tot onderscheiding van de drie personen, van enkelvoud en meervoud, en van de zoogenaamde tijden. Zoo zeggen wij in het Hollandsch met het woord verhaal, dat anders een substantief of zelfstandig naamwoord is, in een prédicaat of gezegde van een onderwerp wel in de eerste persoon enkelvoud zonder verbuiging *ik verhaal*, maar in de tweede en derde persoon *gij verhaalt* en *hij verhaalt*, in het meervoud *wij* of *zij verhalen*, en in de verledene tijd *ik* of *hij verhaalde*, *gij verhaaldet*, en *wij* of *zij verhaalden*. Niet zoo in het Javaansch.

In het Javaansch wordt aan iemand of iets als onderwerp van een zin in een gezegde eenvoudig met een naamwoord, zonder eenige verandering in de vorm, alles toegeschreven, wat iemand of iets gebeuren of wat iemand of iets hebben of krijgen kan, zooals niet alleen een hoedanigheid, gesteldheid, qualiteit of betrekking, of een hoeveelheid, als ook de stof, waarvan iets wezen kan, maar ook ieder accident, dat iemand hebben of krijgen kan, en verder alles, wat een súbject (dat is een persoon, of wat als een persoon gedacht of voorgesteld wordt) tot óbject hebben of krijgen kan; zooals *hoest*, een *gezwel*, *twist*, *krakeel* of *gevecht*, *drift*, *toegenegenheid* of *haat*, *bloesem*, als 't een boom of plant is, daarvan gesproken wordt, een *vrouw*, als 't een man, een *man*, als 't een vrouw is, een *bevel* of *last*, een *verslag* of *rapport*, een *reis*, die iemand doet, een *bode*, dien iemand stuurt, een *zaakgelastigde*, dien iemand gebruikt. — In het Hollandsch moeten wij, als wij iets, dat wij in de vorm van een naamwoord ons voorstellen, in een gezegde aan een onderwerp willen toeschrijven, aan dat naamwoord altijd een daarbij passend verbum (een zegwoord) toevoegen, omdat in het Hollandsch het hoofdwoord van een gezegde altijd een verbum zijn moet. Willen wij bv. dat wat wij met de naamwoorden *ziek*, *blijde*, *twist*, *bloesem*, een (getrouwde) *vrouw*, een (getrouwde) *man*, een *bevel*, een *reis*, een *bode*, of een *zaakgelastigde*, ons voorstellen, in een gezegde aan een onderwerp toeschrijven, dan moeten wij bv. zeggen: *ik ben ziek*, *ik ben blijde*, *ik heb een twist* of *ik heb twist*, *de boom heeft al bloesem*; *hebt gij al een vrouw?* *hebt gij al een man?* *ik geef bevel*, *ik doe een reis*, *ik zend een bode*, *ik gebruik een zaakgelastigde*. In het Javaansch zegt men eenvoudig: ꦲꦏꦸ *ik* (ben of was) *ziek*; ꦲꦏꦸꦱꦼꦤ *ik* (ben of was) *blijde*; ꦲꦏꦸꦮꦸꦁ *ik* (heb of had) *twist*; ꦲꦴꦮꦏꦤꦶꦩꦶꦱ *de boom* (heeft of had) *al bloesem*; ꦤꦶꦱ ꦤꦮꦤꦩꦶꦱꦶꦁ (hebt) *gij al een vrouw?* ꦤꦶꦱꦤꦮꦤꦩꦶꦱꦶꦁ (hebt) *gij al een man?* ꦲꦏꦸꦱꦲꦤ *ik* (geef of gaf) *bevel*; ꦲꦏꦸꦤꦒꦺꦴꦱ *ik* (doe of deed) *een reis*; ꦲꦏꦸꦤꦶꦤꦸꦱꦸꦤꦒ *ik* (zend of zond) *een bode*; ꦲꦏꦸꦫꦴꦩꦶꦱ *ik* (gebruik of gebruikte) *een zaakgelastigde*.

91. Aan zulk een naamwoord nu, waarmeê in een gezegde iets aan een onderwerp wordt toegeschreven, kan nu verder tot bepaling van voorwerp (van óbject) een ander naamwoord worden toegevoegd, zoodat men bv. zegt ꦲꦏꦸꦤꦶꦤꦸꦱꦸꦔꦤꦏꦤꦤꦶꦤ *ik* (zend of zond) *boden twee bedienden van mij*, voor *ik zend twee bedienden van mij*; en dan heeft voor het gevoel van ons Europeërs dat woord ꦤꦶꦤꦸꦱꦸꦔꦤ, dat anders als *naamwoord* een bode of *zendeling* beteekent, de beteekenis van een verbum, van iemand *zenden* of *sturen*; maar in het Javaansch is en blijft dat woord toch niets anders dan een naamwoord; en de eigentlijke zin van de Javaansche woorden zou men op deze wijze moeten uitdrukken: *ik* (gebruik

of zend) *tot boden twee bedienden van mij*. Even zoo, als een naamwoord, zooals ꦲꦭꦼ *water*, tot bepaling van voorwerp (van object) met het naamwoord ꦲꦶꦱꦶ *inhoud, wat ergens in is*, in een gezegde aan een onderwerp als súbject (bv. aan een *flesch*) wordt toegeschreven, en men dus zegt: ꦲꦱꦏꦸ ꦲꦶꦱꦶꦲꦭꦼ *de flesch* (heeft) *tot inhoud water*, d. i. *de flesch houdt water in*, of *er is water in de flesch*. En zoo zegt men met de woorden ꦲꦶꦱꦶꦱ *gereed*, en ꦱꦸꦩꦱ *vaartuig*, in een gezegde: ꦲꦏꦸꦲꦶꦱꦶꦱꦱꦸꦩꦱ *ik* (heb, houd of maak) *gereed een vaartuig*. Zóo schijnt dat woord ꦲꦶꦱꦶꦱ dat anders *gereed* beteekent, voor ons de beteekenis te hebben van *gereed hebben, gereed houden* of *gereed maken:* maar in het Javaansch beteekent het ook in zulk een constructie niets anders dan den toestand van *gereed*. Het beteekent dan de gereedheid van een vaartuig, en niet een doen van het súbject: maar het wordt met het woord ꦱꦸꦩꦱ *vaartuig*, in het gezegde als object aan het súbject toegeschreven, en beteekent zoo een gereed zijn, dat door het súbject bedoeld of bewerkt wordt.

92. Even zoo kan ook een uitdrukking in één of meer woorden, die iemand bezigen kan, zooals bv. ꦔꦸꦤ *neen!* of ꦱꦱꦶꦢꦶꦏ *zooals U beveelt!* in een gezegde aan een súbject toegeschreven worden als een uitdrukking, die door het súbject gebezigd wordt; bv. ꦲꦏꦔꦸꦤ *ik* (zeg) *neen!* ik ontken het; ꦏꦔꦱꦱꦶꦢꦶꦏ *ik* (zeg) *sändikâ* (d.i *zooals U beveelt!*). —

93. Na deze opmerkingen over hetgeen in de Javaansche taal niet door verschillende woordvormen onderscheiden wordt, zullen wij thans die *woordvormen* moeten beschouwen, die in de Javaansche taal wèl in gebruik zijn, en daarbij dan de zin of beteekenis en het spraakgebruik van ieder van die vormen trachten te verklaren.

OVER DE VORMEN VAN HET JAVAANSCHE WERKWOORD.

94. De Javaansche taal heeft, zooals wij gezien hebben, geen bepaalde vorm voor het hoofdwoord van een gezegde, d. w. z. geen *verbum* of *zegwoord:* maar van het woord, dat wij in de Javaansche grammatica met de benaming *werkwoord* bestempelen, bestaan drie verschillende vormen, één eenvoudige, en twee door een aanhechtsel verlengde, waarvan de ééne het *transitief* en de andere het *causatief* werkwoord genoemd wordt

HET EENVOUDIG WERKWOORD.

95. De eigendommelijke vorm van het Javaansche *werkwoord*, in alle drie vormen, bestaat hierin, dat het met een neusklank aanvangt. En zóo wordt dan ook het eenvoudig werkwoord van een ander woord gevormd door de eerste medeklinker uit te spreken met één van de vier neusklanken *n*, *ng*, *nj* of *m*, die het naast met die medeklinker overeenkomt: maar dan

gaan de medeklinkers, die met een harden ademstroom worden uitgesproken, de en in de uitspraak verloren, omdat een neusklank niet anders dan met een zachten ademstroom uitgesproken kan worden. Zoo ook meestal, maar om een andere rede, de zachte lipletter, maar tevens halfklinker,

1°. Begint het woord, waarvan het werkwoord gevormd wordt, met één van de zachte klemletters, een of dan wordt met dezelfde klemming, waarmeê deze medeklinkers uitgesproken worden, tegelijk een met den aard van die medeklinkers overeenstemmende neusklank gevormd, en daarmeê dan de klemletter uitgesproken. Zoo worden van de naamwoorden *aanklagt*, *bede*, *boete*, *dwang*, en *worp*, de werkwoorden *nggoegat*, *ndóngâ*, *ṇḍĕnḍâ*, *ndjiat* en *mbalang* gevormd, die dan *aanklagen*, *bidden*, *beboeten*, *dwingen* en *werpen* beteekenen.

Zie de aantt. op de Beknopte Jav. Gramm. van Roorda, behoorende bij de editie van het Woordenboek van 1901.

Nu is het een gebrek in de spelling van de Javanen, dat zij dezen neusklank, waardoor zich het werkwoord van het naamwoord, daar het van gevormd is, onderscheidt, niet schrijven, dan alleen dáár, waar het werkwoord het voorvoegsel (*a*), waarover later gehandeld zal worden, vóór zich krijgt, zoodat dan die werkwoorden en geschreven worden. Maar anders schrijven zij zoowel in de zin van *aanklagen*, als van *aanklagt*. — Die gebrekkige spelling, die het werkwoord, wanneer het dit voorvoegsel niet vóór zich krijgt, van het naamwoord niet onderscheidt, kan, zoo men niet altijd het werkwoord met dat voorvoegsel gebruiken wil, verbeterd worden door het werkwoord met de voorslag te schrijven, en bv. tot onderscheiding van het naamwoord (*aanklagt*), het daarvan gevormde werkwoord (*aanklagen*) te spellen. De lezer moet dan weten, dat hij de Pĕpĕt van zulk een werkwoord toonloos en binnensmonds moet uitspreken, zoodat hij geen anderen vocaalklank laat hooren, dan dien van den neusklank; en dus *'nggoegat*.

Dezelfde gebrekkige spelling heeft ook plaats in andere woorden. Zoo schrijft de Javaan bv. voor *nggèh, mpoèn!* (*Goed, het zij zoo!*). Verkieslijker is het te schrijven, en het aan den lezer over te laten, de beide woorden zoo snel uit te spreken dat ze voor het gehoor maar éénlettergrepig worden.

2°. Begint het woord, waarvan het werkwoord gevormd wordt, met een van de harde klemletters, een , , , of dan wordt ook met dezelfde klemming, waarmeê deze medeklinkers gevormd worden, een met den aard van die medeklinkers overeenstemmende neusklank gevormd: maar,

daar deze harde medeklinkers met denzelfden zachten ademstroom, waarmeê een neusklank gevormd wordt, niet tegelijk kunnen worden uitgesproken; zoo gaan die harde medeklinkers in de uitspraak geheel verloren, en komen de neusletters ꦔ, ꦤ, ꦩ, ꦁ en ꦚ er voor in de plaats. Zoo is van ꦲꦔꦏꦠꦺꦴꦤ *te zien, zigtbaar*, het werkwoord niet ꦔꦏꦠꦺꦴꦤ (*ngkaton*), maar ꦲꦔꦠꦺꦴꦤ *zich vertoonen;* van ꦤ꧀ꦠ꧀ꦮꦺꦩ꧀ꦧꦏ꧀ *piek*, niet ꦤ꧀ꦠ꧀ꦮꦺꦩ꧀ꦧꦏ꧀ (*ntoembaq*), maar ꦤ꧀ꦠ꧀ꦮꦺꦩ꧀ꦥꦶꦏ꧀ *pieken, met een piek steken;* van ꦠꦸꦛꦺꦴꦃ *iets om meê te kloppen*, niet ꦠꦸꦤ꧀ꦛꦺꦴꦃ (*ntoeṭoeq*), maar ꦠꦸꦛꦺꦴꦃ (gewoonlijk ꦠꦸꦛꦺꦴꦏ꧀ geschreven, daar in het tegenwoordige schrift tusschen de tand- en tongletter *n* volgens § 29, geen onderscheid gemaakt wordt) *kloppen*. En zoo is ook van ꦔꦫꦠꦺꦴꦤ꧀, *kort bij*, het werkwoord niet ꦔꦤ꧀ꦗꦶꦛꦶꦗ꧀ *njtjĕḍàq*, maar ꦲꦔꦫꦠꦺꦴꦤ꧀ *dichter bij komen*, en van ꦲꦤ꧀ꦠꦁꦤ꧀, *voedsel*, niet ꦲꦤ꧀ꦤ꧀ꦠꦁꦤ꧀ (*mpangan*), maar ꦲꦤ꧀ꦠꦁꦤ꧀ *eten*.

Behalven deze harde klemletters is er in het Javaansch nog maar één medeklinker, die evenzoo met een harden ademstroom wordt uitgesproken, namelijk de sisletter ꦯ (*s*). Deze ꦯ wordt in het Javaansch als tongletter uitgesproken, door tusschen de opgeheven tong en het gehemelte met een harden ademstroom een sissend geluid te maken (§ 28), en is daarom zeer na verwant aan de verhemelteletter ꦗ. Bij de vorming van het werkwoord staat dan ook tegenwoordig de ꦯ met deze ꦗ volkomen gelijk, en gaat dus ook, even als deze, bij den neusklank in de uitspraak verloren. Zoo is van ꦱꦸꦱꦸꦤ꧀ *vermindering*, het werkwoord ꦤ꧀ꦗꦸꦮꦤ꧀ (*njoedâ* voor *njsoedâ*) *iets verminderen*.

En voor beide, zoowel voor de ꦗ als de ꦯ, wordt bij de vorming van het werkwoord, in plaats van de verhemelte-neusklank ꦚ de tong-neusklank ꦁ uitgesproken, wanneer ook de tweede lettergreep van het grondwoord met een ꦯ of ꦗ, en meestal ook, wanneer die met een andere verhemelteletter begint; zooals bv. in ꦁꦗꦸꦩꦤ꧀ *iets laken*, van ꦗꦸꦩꦤ꧀ *iets dat te laken is*, ꦁꦱꦺꦴꦂ *nesten, nestelen*, van ꦱꦺꦴꦂ *nest*, ꦁꦔꦏ꧀ *elk één*, van ꦔꦏ꧀ *één*, ꦁꦔꦶꦁ of ꦁꦔꦏ꧀ *zich voornemen*, van ꦔꦶꦁ of ꦔꦏ꧀ *gezindheid, voornemen*, en ꦁꦗꦩꦂ met goud of steenen *beleggen* of *bezetten*, van ꦗꦩꦂ. Daar evenwel in het tegenwoordige Javaansche schrift de tongletter *n* van de tandletter niet onderscheiden wordt, zoo worden die en dergelijke werkwoorden algemeen met het gewone letterteeken voor de *n* ꦤ, ꦤꦱꦺꦴꦂ, ꦔꦶꦁ of ꦔꦏ꧀ en ꦗꦩꦂ geschreven of gespeld: doch de Javaan spreekt zulke werkwoorden werkelijk met de tongletter *n* uit. — Vroeger veranderde de ꦯ als tongletter ook in andere gevallen bij de vorming van het werkwoord in de tongneusklank *n* (hoewel geschreven met de ꦤ); en niet alleen in poëzie, maar ook in de gewone taal, zijn daarvan nog sporen overgebleven. Zoo in ꦲꦤ꧀ꦠꦺꦴꦤ꧀ van ꦲꦠꦺꦴꦤ꧀ in de formule ꦲꦔꦸꦱꦲꦤ꧀ꦠꦺꦴꦤ꧀ *ik bid!* en wanneer ꦲꦤ꧀ꦠꦺꦴꦤ꧀ zooveel beteekent als ꦲꦔꦸꦱꦲꦤ꧀ꦠꦺꦴꦤ꧀ zeggen (§ 92), voor *beleefdelijk bedanken*, terwijl men anders altijd ꦠꦺꦴꦤ꧀ zegt. Zoo ook in ꦔꦥꦂ, nevens ꦁꦥꦂ, *vereeren*,

van ꦲꦤ꧀ꦝꦿ꧀ and in ꦲꦩ꧀ꦧꦸ nevens ꦲꦩ꧀ꦧꦸꦁ *dragen, lijden*, van ꦲꦩ꧀ꦧꦸ.

Zie de aantt. op de Beknopte Jav. Gramm. van Roorda, behoorende bij de editie van het Woordenboek van 1901.

3°. Behalven de genoemde tien klemletters, en de ꦲ, zijn de overige letters, waarmeê een woord beginnen kan, de overige letters van het Javaansche alphabet, de keelletter ꦲꦁ de beide tongtrillers ꦠ en ꦫ de beide halfklinkers ꦪ en ꦮ en de vier neusletters, alle zachte, dat is met een zachten ademstroom uitgesprokene, medeklinkers. En als algemeene regel geldt, dat van een woord, dat met een van deze letters begint, het werkwoord gevormd wordt door de eerste letter uit te spreken met den keel-neusklank *ng* (ꦔ). Zoo bv. in ꦔꦱꦱꦁ *bederven*, van ꦣꦱꦱꦁ *bedorven*, ꦔꦸꦭꦿ *vertroosten*, van ꦲꦸꦭꦿ *vertroost*, ꦔꦸꦚꦸꦪ *een krab gelijkend*, van ꦚꦸꦪ *een krab*. — Is de eerste letter van het woord, waarvan een werkwoord gevormd wordt, een neusletter (wat zeldzaam is), dan wordt de ꦔ met een Pĕpĕt uitgesproken; zooals in ꦲꦤꦤꦁ *een tijger gelijkend*, van ꦤꦤꦁ *tijger*, en ꦲꦩꦩꦺꦴ iemand *grootmoeder noemen*, van ꦩꦩꦺꦴ *grootmoeder*. Met het voorvoegsel ꦲꦁ (*a*) zegt en schrijft men ook ꦲꦁꦤꦤꦁ en ꦲꦁꦩꦩꦺꦴ. — Begint het woord met een ꦲꦁ dan gaat in het werkwoord de klank van deze letter in de uitspraak en in het schrift natuurlijk verloren; bv. in ꦔꦲꦶꦁ *staan, opstaan*, van ꦲꦁꦲꦶꦁ *stand*. — Begint eindelijk het woord, waarvan het werkwoord zoo met de neusklank ꦔ gevormd wordt, met de halfklinker ꦮ zooals in ꦔꦏꦺꦴ *kauwen*, van ꦮꦏꦺꦴ *tand* of *kies*; dan gaat die halfklinker in de uitspraak in sommige woorden verloren; zooals in ꦤꦔꦤꦁ *naar het oosten gaan*, in plaats van ꦤꦸꦮꦤꦁ, van ꦤꦮꦤꦁ *oost, het oosten*. Maar van de meeste woorden, die met een ꦮ beginnen, wordt het werkwoord niet met den keelneusklank *ng*, maar, dewijl het een lipletter is, met de lipneusklank *m* gevormd. En dan gaat de ꦮ van het grondwoord in de uitspraak altijd geheel verloren. Want, als men de lippen, die men voor de uitspraak van de ꦮ te zamen voegt, geheel aaneensluit en zamenklemt, om de lipneusklank *m* te vormen; dan spreekt men natuurlijk met het openen van de lippen geen ꦮ, maar een ꦲ uit. Zoo wordt bv. van ꦮꦶꦱ *onderwijs*, het werkwoord ꦩꦶꦱ *onderwijzen*, gevormd.

Zie de aantt. op de Beknopte Jav. Gramm. van Roorda, behoorende bij de editie van het Woordenboek van 1901.

96. Verder moet nog opgemerkt worden, dat, als het werkwoord gevormd wordt van een tweelettergrepig grondwoord, dat eigentlijk een éénlettergrepig woord is met het voorvoegsel ꦲꦁ (*a*), dan het werkwoord dikwijls gevormd wordt van hetzelfde eenlettergrepige grondwoord met den voorslag ꦲꦶ (§ 71). Zoo zijn ꦲꦁꦤꦤꦺꦴꦁ *te verkoop hebben*, en ꦲꦁꦤꦤꦺꦴꦫ *verwijderd, ver*, gevormd van de eenlettergrepige grondwoorden ꦤꦺꦴꦁ en ꦤꦺꦴꦫ met het voorvoegsel ꦲꦁ (*a*), maar de werkwoorden ꦲꦶꦤꦤꦺꦴꦁ iets *verkoopen*, en ꦲꦶꦤꦺꦴꦫ *zich ver-*

wijderen, van en . Andere evenwel worden zóó gevormd, dat het voorvoegsel als een integrerend deel van het grondwoord beschouwd wordt, zooals *staan*, van *stand*, van de grondvorm . En somtijds wordt het werkwoord op beide wijzen gevormd, maar dan ook met eenig onderscheid in het spraakgebruik. Zoo beteekent van *grasmes*, het werkwoord *met een grasmes werken*, en dus *grassnijden*, maar iets (zooals gras of iets anders) *met een grasmes snijden*.

97. Deze Javaansche woordvorm, die wij, om er geen nieuwe kunstterm voor te verzinnen, in het Hollandsch het werkwoord noemen, beteekent meer, dan door deze benaming wordt uitgedrukt. De vorm van het Javaansche werkwoord beteekent niet alleen een werking of daad van een persoon of van iets, waarvan een werking uitgaat, en dat daarom in de taal als een persoon wordt voorgesteld (zooals van de zon, als wij zeggen, dat die koestert of het aardrijk verwarmt): het Javaansche werkwoord beteekent altijd een bewerking of behandeling, waarvan dat, wat door het grondwoord beteekend wordt, het voorwerp (het óbject) is, en dus dat wat bewerkt of behandeld, of ook als doel of uitwerksel van de werking voorgesteld wordt. Beteekent dus het grondwoord een hoedanigheid of gesteldheid van iets, dan beteekent het werkwoord een werking, waardoor die hoedanigheid bewerkt wordt. Zoo beteekent van *bedorven*, en *wit, blank*, het werkwoord *bederven, beschadigen*, en iets *witten, bleeken*. En van *te zien, zigtbaar, zigtbaar worden*, beteekent het werkwoord *zich zigtbaar maken, zich vertoonen, verschijnen* (een werking namelijk met het doel of effect, om zigtbaar te worden). — Beteekent het grondwoord iets, dat geschiedt, gedaan wordt of plaats heeft, dan beteekent het werkwoord dat bewerken, teweeg brengen of doen. Zoo van *geschrei, geween*, *geschrei maken, schreijen, weenen*; van *onderwijs*, *onderwijs geven, onderwijzen;* van *aanklagt*, die gedaan wordt, 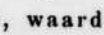 *een aanklagt doen, aanklagen;* van een *sprong*, *een sprong doen of nemen;* van *loop, vlugt*, *de vlugt nemen, op de vlugt gaan*. — En zoo ook, als het grondwoord een voorwerp beteekent, dat gemaakt, gevormd of voortgebracht wordt; dan beteekent het werkwoord zulk een voorwerp maken, vormen of voortbrengen. Zoo van een *lijn* of *streep*, *een lijn trekken, een streep maken;* van een *ei*, dat gelegd wordt, 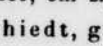 *een ei* of *eijeren leggen*. — Is het grondwoord een naamwoord, dat een werktuig of instrument beteekent, of iets dat als middel ergens toe gebruikt wordt; dan beteekent het werkwoord met dat werktuig werken, dat instrument behandelen of dat middel bezigen; bv.

van ꦧꦪꦏ꧀ *ploeg*, ꦩꦪꦏ꧀ *ploegen;* van ꦱꦶꦠꦺꦂ *citer*, ꦩꦱꦶꦠꦺꦂ *op de citer spelen;* van ꦲꦩꦤꦤ꧀ naam van een bedwelmend middel, ꦲꦤꦤ꧀ iemand *door het ingeven daarvan bedwelmen.* — Is het grondwoord een benaming of titel, waarmeê men iemand een waardigheid, qualiteit of iets dergelijks toekent, dan beteekent het werkwoord iemand zóó betitelen, of iemand die waardigheid of qualiteit toekennen; bv. van ꦥꦸꦂ *Vorst*, ꦩꦸꦂ iemand *Vorst noemen, als Vorst erkennen en eerbiedigen;* van ꦮꦒꦔ꧀ of ꦪꦤ꧀ *kind*, ꦩꦮꦒꦔ꧀ of ꦪꦤ꧀ iemand kind noemen. Maar beteekent het grondwoord een verhouding van een persoon tot iemand, dan kan het werkwoord de beteekenis hebben van zich in die verhouding stellen of daarin werkzaam zijn; van ꦢꦶꦤꦶ *dienaar*, ꦢꦶꦤꦶ *dienen gaan* of *dienen;* van ꦲꦩꦸꦤ꧀ *overwonnen*, ꦲꦩꦸꦤ꧀ *zich overwonnen geven* of *onderdoen.* — Heeft het grondwoord de beteekenis van een plaats, waar; dan beteekent het werkwoord naar die plaats zich rigten of daarheen gaan, daar die plaats dan het doel is, dat men zich voorstelt of voor oogen heeft, bv. van ꦏꦼꦤꦸꦫꦗ꧀ het *westen*, ꦏꦼꦤꦸꦫꦗ꧀ *naar het westen gerigt*, of *naar het westen gaan;* en van het daarvan afgeleide naamwoord ꦲꦏꦼꦤꦸꦫꦗ꧀ *wat naar het westen gelegen is*, de *westkant*, ꦲꦏꦼꦤꦸꦫꦗ꧀ *naar de westkant* of *westwaarts zich rigten* of *gaan.* Maar, beteekent het grondwoord een verblijfplaats, of een plaats, die iemand bezet; dan kan het werkwoord ook beteekenen zulk een plaats tot verblijfplaats of standplaats nemen. Zoo beteekent van ꦱꦶꦩꦸꦁꦒꦗ꧀, *reisverblijf*, ꦱꦶꦩꦸꦁꦒꦗ꧀ niet alleen *naar een Pasanggraän gaan*, maar ook *in een Pasanggraän zijn verblijf nemen* of *houden;* van ꦱꦸꦫꦗ꧀ *bepaalde plaats* of *post*, *waar iemand staat*, ꦱꦸꦫꦗ꧀ *zich posteren.* — Is het grondwoord de benaming van een zinnelijk voorwerp, dan wordt daaraan in vergelijkingen de vorm van het werkwoord gegeven, om te beteekenen dat iemand of iets de hoedanigheid van zulk een voorwerp vertoont, zich als zoodanig voordoet, of daarnaar gelijkt; bv. ꦥꦱꦶꦂ *zand*, ꦥꦱꦶꦂ *naar zand gelijken, gelijk zand;* van ꦩꦺꦴꦁ *tijger*, ꦥꦺꦴꦁ *een tijger gelijken, als een tijger.* — Van een woord, waarmeê iets gezegd of geuit wordt, beteekent het werkwoord niet eenvoudig dat woord zeggen of die uitdrukking bezigen (zie § 92), maar een daad, die plaats heeft door dat woord of die uitdrukking te bezigen. Zoo beteekent van ꦲꦮꦺꦴ *ach! wee!* ꦲꦮꦺꦴ *weeklagen;* en zoo beteekent van het voornaamwoord ꦏꦸ *ik, mij*, het werkwoord ꦏꦸ dat doen wat men doet door dat voornaamwoord te gebruiken, zooals door te zeggen: „*Ik* heb het gedaan", „*Ik* zeg of verklaar", „Dat is van *mij*", „Gij zijt een kind van *mij*", enz., en dus iets *bekennen, belijden, beweren, zich toeëigenen, erkennen*, enz. — Zonderling is eindelijk in het Javaansch het gebruik, om de vorm van het werkwoord te geven aan een telwoord of benaming van bepaalde hoeveelheid (en zoo ook

aan het vragend voornaamwoord van hoeveelheid ꦈꦩ꧀ *hoeveel?*), en daardoor te beteekenen, wat wij te kennen geven door *elk* of *ieder* er bij te voegen. Zoo zegt men bv. ꦲꦱꦲꦤ꧀ꦲꦩꦲꦤ꧀ꦲꦏꦤ꧀ꦈꦩ꧀ꦥꦸꦭ꧀ꦲꦤꦺꦴ zij *brachten bedienden meê, elk* of *ieder tien*. Van ꦥꦸꦭ꧀ *een tiental, tien*, beteekent namelijk het werkwoord ꦈꦩꦸꦭ꧀ *tientallen vormen, tientallen uitmaken;* en zoo beteekent die Javaansche uitdrukking eigentlijk: *zij brachten bedienden meê, tientallen vormende*, of *die tientallen vormden.*

Zie de aantt. op de Beknopte Jav. Gramm. van Roorda, behoorende bij de editie van het Woordenboek van 1901.

Dit is het spraakgebruik van de vorm van het Javaansche werkwoord. Om eenvoudig een werking, daad of handeling te beteekenen, wordt deze woordvorm niet gebruikt. Zoo beteekent bv. ꦲꦤ꧀ꦈꦤ꧀ꦱꦸꦭ꧀ zonder neusklank *zenden*, iets *zenden*, bv. een brief. En zoo beteekent ꦲꦩꦤꦸꦭ꧀ *verlaten* of *achterlaten*, zooals wanneer men zegt dat iemand *deze wereld verlaat* of *kinderen achterlaat;* maar ꦲꦩꦤꦸꦭ꧀, met de vorm van het werkwoord, zegt men, wanneer men een daad beteekenen wil, waardoor een verlaten bewerkt wordt, of waarvan het verlaten het doel is, zooals wanneer men spreekt van iemand, die *een land verlaat*. om naar een ander land te gaan, of die willekeurig de gebruikelijke gewoonte verlaat. Verder beteekent ꦲꦤꦸꦱꦺ *verliezen*, maar ꦲꦤꦸꦱꦺ *verliezen als willekeurige daad* van iemand, dus *zich gewonnen geven*, onderdoen; ꦲꦤꦸꦔꦺꦴꦱꦺꦴ *ver* of *veraf zijn*, maar ꦔꦸꦱꦺꦴ *zich verwijderen* of *verwijderd houden;* ꦲꦤꦸꦔꦺꦴꦱꦤꦸꦭ꧀ *verkoopen* als accident, dat wil zeggen *als bedrijf* van een koopman; maar ꦔꦸꦱꦤꦸꦭ꧀ *verkoopen*, als *willekeurige daad*, zooals van iemand die zijn paard gaat verkoopen, enz.

HET TRANSITIEF WERKWOORD.

98. De twee verlengde vormen van het werkwoord, het *transitief* en het *causatief* werkwoord genoemd (§ 94), hebben met het eenvoudige werkwoord den neusklank aan het begin van het woord gemeen, maar onderscheiden zich daarvan en van elkander door bijzondere aanhechtsels. — De eerste verlengde vorm van het werkwoord, die wij tot onderscheiding met de benaming van *transitief werkwoord* bestempelen, wordt gevormd door het aanhechtsel ꦲꦤ꧀ꦲꦶ *i*. Gaat het grondwoord op een medeklinker uit, dan vereenigt zich deze in de uitspraak met de klinker van het aanhechtsel, maar wordt in het schrift verdubbeld (zie § 15); en, gaat het grondwoord op een klinker uit, dan wordt er eerst het aanhechtsel ꦲꦤꦁ aan gehecht, waarover beneden gesproken zal worden, en waarvan dan de klinker *a* met de klinker, daar het grondwoord op uitgaat, volgens § 53 te zamen smelt. Zoo is van ꦲꦤꦶꦁ, *geween*, het eenvoudig werkwoord ꦲꦤꦶꦁ (*nángis*) *geween maken, weenen*, maar het transitief ꦲꦤꦁꦔꦶꦱꦶ (*nàngisi*) *beweenen;*

van ꦤꦶꦤ꧀ꦠꦼ het eenvoudig werkwoord ꦤꦶꦤ꧀ꦠꦼꦤ꧀ *drinken*, maar van ꦤꦶꦤ꧀ ꦠꦼꦤ꧀ꦤꦺꦴꦤ꧀ het transitief werkwoord ꦤꦶꦤ꧀ꦠꦼꦤ꧀ꦤꦺꦴꦤ꧀ꦝꦶ aan iemand *te drinken geven;* en zoo ꦤꦤ꧀ꦝꦸꦤꦶ (*nànḍùni*), *aan* iets *een teeken* of *merk geven*, van ꦠꦤ꧀ꦝꦤ꧀ (*tànḍàn*), en dit van ꦠꦤ꧀ꦝꦺꦴ (*tảṇḍả*) *teeken, merk;* ꦔꦶꦱꦺꦤꦶ (*ngisèni*) iets *vullen* of *aanvullen*, van ꦲꦶꦱꦺꦤ꧀ (*isèn*), en dit volgens § 53, 3., van ꦲꦶꦱꦶ (*isi*), *inhoud;* ꦔ꧀ꦭꦸꦏꦺꦴꦤꦶ (*nglúkòni*), *begaan*, van ꦱꦸꦏꦺꦴꦤ꧀ (*lúkòn*), en dit van ꦱꦸꦏꦺꦴ (*lùkoé*), *gang*. Zoo ook ꦔꦶꦫꦺꦴꦮꦶ *beweiden*, ergens *weiden*, volgens § 96 van ꦔꦫꦺꦴ ꦮꦤ꧀ *hoeden, weiden*, van het eenlettergrepige grondwoord ꦫꦺꦴꦮꦤ꧀; en ꦏꦶꦫꦶ ꦲꦶ aan *iemand* iets *geven*, volgens § 44 en 71 in plaats van ꦔꦶꦫꦶꦲꦶ van ꦔꦫꦶ *geven*, van de grondvorm ꦫꦶ.

Zie over het transitief gevormd van een toestandswoord § 110, en verder de aantt. op de Beknopte Jav. Gramm. van Roorda, behoorende bij de editie van het Woordenboek van 1901.

99. Behalven de beteekenis, die dit transitief werkwoord als werkwoord heeft is de eigene, bijzondere beteekenis, die door het aanhechtsel *i* wordt uitgedrukt, deze, dat het daardoor een transitief werkwoord wordt in betrekking tot een voorwerp, waarmeê het als intransitief alleen door middel van een voorzetsel verbonden zou kunnen worden. En zoo is de beteekenis van dat aanhechtsel dikwijls dezelfde, als die van het Hollandsche voorvoegsel *be* in woorden zooals *beweenen* of *beschreijen;* d. i. *om* of *over* iemand of iets *weenen* of *schreijen;* maar het spraakgebruik verschilt niet zelden, en is ook ruimer van omvang. Zoo beteekent ꦤꦲꦶꦤꦲꦶ niet alleen iemand *bewcenen* of *beschreijen*, maar ook *tot* iemand *weenen* of *schreijen*. En zie hier nog eenige andere voorbeelden: ꦤꦒ꧀ꦒꦺꦴꦲꦶ een grond of akker *beplanten*, d. i. *in* een grond of *op* een akker iets *planten*, van ꦤꦒ꧀ꦒꦺꦴ *planten*, iets *planten;* ꦔꦶꦝꦺꦴꦩꦶꦫꦤꦤꦶ *naar* iets of iemand *zoeken*, iets of iemand *opzoeken*, van ꦝꦺꦴꦩꦶꦫꦤꦤ꧀ *zoeken*, iets of iemand *zoeken;* ꦮꦸꦏꦺꦴꦲꦶ *van* of *bij* iemand *koopen*, van ꦮꦸꦏꦺꦴ *koopen*, iets *koopen;* ꦏꦶꦥꦸꦃ *bij* iets (*bij* een feest of plegtigheid) *assisteren*, iets *bij*wonen, van ꦏꦶꦥꦸꦃ *staan, gaan staan;* ꦔꦶꦤꦶꦲꦶ iemand of *aan* iemand *iets te houden* of *in handen geven* van ꦔꦶꦤꦶꦤꦤ꧀ *iets houden* of *in handen hebben* (vgl. § 102): ꦮꦒ꧀ꦒꦺꦴꦲꦶ *voor* iemand *teruggaan* of *wijken*, en *van* iets *teruggaan, aflaten* of *afzien*, ook *tegen* iets *al achteruitgaande aanloopen*, van ꦮꦒ꧀ꦒꦺꦴ *achteruitgang, achterwaardsche beweging;* ꦔꦤ꧀ꦠꦺꦴꦲꦶ *op* iemand of iets *wachten*, van ꦏꦠꦺꦴ *wachten;* ꦱꦩꦺꦴꦲꦶ *naar* iemand of iets *toegaan*, en ook *om* iemand of iets er *naar toe gaan*, d. i. iemand of iets *gaan halen* of *afhalen*, van ꦱꦩꦺꦴ *gang naar iets toe;* ꦔꦶ ꦩꦫꦺꦴꦲꦶ *bij* iets (bv. bij een ladder) *opgaan*, en *naar* iemand of iets *toeklimmen*, ook figuurlijk *tegen* een plaats of vijand *optrekken*, van ꦔꦩꦫꦺ *opgang;* ꦲꦶꦪꦺꦴꦲꦶ op *iets ja zeggen* of *antwoorden*, zooals het Hoogduitsche *bejahen*, van ꦲꦶꦪꦺꦴ *ja;* ꦮꦤꦤ꧀ꦝꦶ *aan* iets *het breed* of *wijd zijn bewerken, aan*

iets *breedte* of *wijdte geven*, dat is, *iets wat breed* of *wijd*, of *wat breeder* of *wijder*, *maken* (vgl. § 104 kleine letter). — Zulke voorzetsels, als *aan*, *om*, *over*, *tot*, *in*, *op*, *naar*, *van*, *bij*, *voor*, *om* en *tegen*, waarmeê in het Hollandsch verschillende betrekkingen tot een zoogenaamd indirect óbject beteekend worden, heeft de Javaansche taal niet, maar geeft zulk een betrekking te kennen door middel van dat aanhechtsel *i*; en, welke betrekking dan in ieder bijzonder geval daarmeê beteekend wordt, moet uit de beteekenis van het woord of uit den zamenhang van den zin worden opgemaakt.

Zie de aantt. op de Beknopte Jav. Gramm. van Roorda, behoorende bij de editie van het Woordenboek van 1901.

Indien het transitive werkwoord van een concreet zelfstandig naamwoord gevormd is, dan is de betrekking van het subject tot het object, die door den vorm van het werkwoord beteekend wordt, natuurlijk zeer verschillend en wijzigt zich naar den aard van het voorwerp, dat door het naamwoord beteekend wordt. Zoo beteekent van ꦫꦠꦸ *burgt*, ꦩꦫꦠꦸꦄ *ergens*, op een plaats, *zijn' burgt vestigen*; van ꦱꦸꦩꦂꦧꦸꦏ een *stoffer* van veêren, ꦩꦱꦸꦩꦂꦧꦸꦏꦄ *iets afstoffen*; van ꦏꦼꦕꦸꦃ *een hecht*, ꦄꦏꦼꦕꦸꦃꦄ *aan* iets (bv. *aan* een mes) *een hecht maken*, *iets van een hecht voorzien*, *in een hecht zetten*; van ꦱꦫꦏꦤ *zadel*, ꦱꦫꦏꦤꦄ een paard *zadelen*; van ꦠꦺꦴꦭꦏ *tolk*, ꦄꦠꦺꦴꦭꦏꦄ *iemand als tolk dienen*. — Beteekent het naamwoord een persoon, die eenig bestuur of bewind uitoefent, dan heeft het transitive werkwoord dezelfde beteekenis, als in het Hollandsche *beheeren* van *heer*; bv. van ꦩꦱ *Vorst*, ꦩꦱꦤꦄ *als Vorst beheeren*, *over* een land *als Vorst regeeren* of *het bewind voeren*; van ꦏꦏꦄꦤ benaming van een *subaltern hoofd*, een *dorpshoofd* ꦄꦔꦏꦄꦤꦄ als *Bekël besturen*, *over* iets of iemand *als Bëkël het bestuur voeren*; van ꦱꦸꦩꦒꦼꦤ *veldheer*, ꦱꦩꦒꦼꦤꦤꦄ *als veldheer aanvoeren* of *commandeeren*.

100 Verder moet opgemerkt worden, dat het transitief werkwoord ook dikwijls gebruikt wordt, om een hoedanigheid van een persoon of zaak te beteekenen, zooals in het Hollandsch beteekend wordt met een deelwoord, zooals *bedroevend*, of ook met een bijvoeglijk naamwoord met den uitgang *lijk*, zooals *schadelijk*. In dit geval wordt er geen voorwerp bij uitgedrukt, en is dus het voorwerp, dat door het aanhechtsel *i* toch aangeduid wordt, onbepaald of algemeen. Zoo beteekent van ꦩꦸꦤꦶ *de dood*, ꦩꦸꦤꦄ niet alleen iemand *de dood bewerken* of *aandoen*, iemand *dooden*, maar ook *de dood bewerkend*, *doodend* en, *doodelijk*; van ꦏꦼꦩꦧꦸꦩꦄꦤ *bedwelming*, *dronkenschap*, ꦏꦼꦩꦧꦸꦩꦄ iemand *bedwelmen* of *dronken maken*, maar ook *bedwelmend*, *dronken makend*, bv. van sterken drank. En zoo beteekent van ꦩꦱ *Vorst*, ꦩꦱꦤꦄ niet alleen een land *als Vorst beheeren*, maar ook *op* iemand in het algemeen *werkend* of *een indruk makend als een Vorst*, *als een Vorst zich voor-*

doende, of *vorstelijk* (bv. van houding, manieren en geheel voorkomen).

Zie over het gebruik van het causatief in dezelfde beteekenis § 106.

Van een *telwoord* gevormd, heeft het transitive werkwoord, of kan het hebben de beteekenis, die bv. van 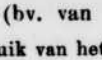 *honderd*, heeft; namelijk òf *aan* iets *met zijn honderden werken*, òf *voor* iemand, dat wil zeggen, iemand ter eere of iemand tot heil, *den honderdsten dag vieren* òf *op den honderdsten dag een offerhande doen*. En zoo ook van andere *benamingen van hoeveelheid*, bv. van 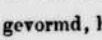 *een pasarweek*, een week van vijf dagen, *voor* een kind *met vijf dagen na de geboorte* een offerhande doen; en van 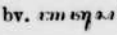 *een jaar*, een overledene *verjaren*, zooals men dit in het Hollandsch zou kunnen uitdrukken, namelijk met voor hem een offerhande te doen.

Zie de aantt. op de Beknopte Jav. Gramm. van Roorda, behoorende bij de editie van het Woordenboek van 1901.

101. Eindelijk wordt deze transitive vorm van het werkwoord ook gebruikt, om in onderscheiding van het eenvoudige werkwoord een veelvuldigheid of soort van meervoud aan te duiden; en wel in de eerste plaats een veelvuldigheid van de werking, verrigting, daad of handeling, die door het eenvoudige werkwoord beteekend wordt. Zoo beteekent van , *piek*, *met een piek steken*, en iemand *een pieksteek geven*, maar 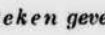 iemand *piekstéken geven* of *toebrengen*; — hetzelfde onderscheid, dat er ook in het Hollandsch bestaat tusschen een broek *lappen*, en een broek *belappen*. Trouwens het transitief werkwoord is in deze beteekenis afgeleid en gevormd, niet van het grondwoord, maar van het eenvoudige werkwoord. Van het grondwoord , *piek*, zou 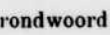 moeten beteekenen *aan* iemand *een piek geven*, iemand *van een piek voorzien;* maar dit transitief werkwoord is gevormd van het werkwoord *met een piek steken*, en beteekent zóó een werking, een doen of een bezigheid, die het *met een piek steken* tot voorwerp of doel heeft, of een *werkzaam zijn met het steken met een piek*, en sluit dus vanzelfs de beteekenis van een aanhoudende of veelvuldige handeling met een piek in zich.

102. En zoo kan deze zelfde vorm dan ook bij een ander werkwoord een meervoud van het voorwerp aanduiden. Zoo beteekent van het werkwoord , *in of met de hand of handen houden of vatten*, het transitief werkwoord niet alleen iemand *iets te houden* of *in handen geven* (zie § 99), maar ook een werkzaam zijn om in of met de hand of handen iets te houden of te vatten, en zoo vooreerst een *werkzaam zijn om iets in de hand of handen te houden*, dat wil zeggen iets *vasthouden*, — wat ook reeds een aanhoudendheid van de werkzaamheid in zich sluit; — maar verder ook een *werkzaam zijn* of *zich bezig houden met het vatten*, bv. met het vatten of opvatten van misdadigers. En, wanneer nu dit van

één persoon gezegd wordt, dan sluit dit vanzelfs in zich, dat hiermeê een vatten of opvatten van meer dan één persoon bedoeld wordt. — Maar dezelfde vorm kan ook gebruikt worden, omdat er van meer dan één persoon gesproken wordt, zoodat er gezien wordt op de meervoudigheid van het onderwerp. Vraagt men bv.: ꦲꦱꦲꦤ꧀ꦏꦶꦫꦶꦗꦺꦴꦤ꧀ꦔꦺꦴꦤ꧀ꦏꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦠꦺꦴꦤ꧀ꦔꦺꦴꦤ꧀ dan heeft deze vraag vanzelfs deze meervoudige zin: *Wie zijn het die den man gevat hebben?*

Over het verschil in spraakgebruik tusschen het transitief en causatief, *zooals in* ꦲꦤ꧀ꦠꦺꦴꦤ꧀ en ꦲꦤ꧀ꦠꦺꦴꦤ꧀ꦔꦺꦴꦤ꧀ zie § 104 kleine letter enz.

Over de beteekenis van den transitiven en causativen vorm, wanneer die met twee verschillende objecten verbonden worden zie § 105.

HET CAUSATIEF WERKWOORD.

103. Het *causatief werkwoord* onderscheidt zich door het aanhechtsel ꦔꦺꦴꦤ꧀ in Ngoko, en ꦔꦺꦴꦤ꧀ꦔꦤ꧀ in Kråmå, (in poëzie, gelijk in het Soendasch en Maleisch, ꦔꦤ꧀, zonder onderscheid van taalsoort); en dit aanhechtsel wordt op dezelfde wijze aan het grondwoord gehecht, als het aanhechtsel *i* bij het transitief werkwoord (§ 98), met dit onderscheid alleen, dat, als het grondwoord op een klinker uitgaat, in plaats van de ꦔ, waarmeê bij het transitief werkwoord de laatste lettergreep dan gesloten wordt, bij het causatief werkwoord een met de hoofdletter van het aanhechtsel overeenstemmende ꦔ wordt uitgesproken; en deze ꦔ wordt in de meest gebruikelijke spelling dan niet in het schrift verdubbeld; bv. ꦲꦔꦺꦴꦤ꧀ꦔꦺꦴꦤ꧀ of volgens § 96 ꦲꦔꦺꦴꦤ꧀ꦔꦺꦴꦤ꧀ Ng., ꦲꦔꦺꦴꦤ꧀ꦔꦤ꧀ of ꦲꦔꦺꦴꦤ꧀ꦔꦤ꧀ Kr., iets *doen staan, oprigten*, van ꦔꦤ꧀ *stand*, grondvorm ꦔꦺꦴ; ꦲꦩꦶꦱꦺꦴꦤ꧀ꦔꦺꦴꦤ꧀ Ng., ꦲꦩꦶꦱꦺꦴꦤ꧀ꦔꦤ꧀ Kr., iemand *beschaamd maken*, van ꦔꦩꦶꦱꦺꦴꦤ꧀ *beschaamd*; ꦔꦺꦴꦤ꧀ꦔꦺꦴꦤ꧀ꦔꦺꦴꦤ꧀ Ng., ꦔꦺꦴꦤ꧀ꦔꦺꦴꦤ꧀ꦔꦤ꧀ Kr., iets *terugbrengen*, van ꦔꦺꦴꦤ꧀ *terugkeeren*; ꦔꦺꦴꦤ꧀ꦔꦺꦴꦤ꧀ꦔꦺꦴꦤ꧀ Ng., ꦔꦺꦴꦤ꧀ꦔꦺꦴꦤ꧀ꦔꦤ꧀ Kr., iets *als zeker stellen*, van ꦔꦺꦴꦤ꧀ *zeker*.

Van enkele woorden, die op een ꦔ uitgaan, heeft het causatief werkwoord in plaats daarvan een ꦤ. Zoo namelijk in ꦔꦺꦴꦤ꧀ꦔꦺꦴꦤ꧀ꦤꦺꦴꦤ꧀ Ng., ꦔꦺꦴꦤ꧀ꦔꦺꦴꦤ꧀ꦤꦤ꧀ Kr., van ꦔꦺꦴꦤ꧀ꦔꦺꦴꦤ꧀ Ng., ꦔꦺꦴꦤ꧀ꦔꦺꦴꦤ꧀ Kr., *vragen*, en ꦔꦺꦴꦤ꧀ꦔꦺꦴꦤ꧀ꦤꦺꦴꦤ꧀ van ꦔꦺꦴꦤ꧀ꦔꦺꦴꦤ꧀ *te zien komen* of *zijn*. Doch deze twee causative werkwoorden zijn eigentlijk gevormd van ꦔꦺꦴꦤ꧀ꦔꦺꦴꦤ꧀ꦔꦤ꧀ en ꦔꦺꦴꦤ꧀ꦔꦺꦴꦤ꧀ꦔꦤ꧀ zooals men in de spreektaal dikwijls in plaats van ꦔꦺꦴꦤ꧀ꦔꦺꦴꦤ꧀ꦔꦤ꧀ en ꦔꦺꦴꦤ꧀ꦔꦺꦴꦤ꧀ꦔꦤ꧀ gewoon is te zeggen (§ 24). En veilig mag men aannemen, dat de ꦔ, waarmeê de laatste lettergreep van een grondwoord, dat op een klinker uitgaat, bij het causatief werkwoord gesloten wordt, altijd niets anders dan een plaatsvervanger van een ꦔ is, en dat dus ook bij het causatief werkwoord het op een klinker uitgaande grondwoord eigentlijk door het aanhechtsel ꦔꦤ꧀ (*an*) gesloten wordt. Trouwens zóo alleen is te verklaren, hoe het komt, dat, als het grondwoord op een *i* of

oe uitgaat, deze klinkers dan, even als in het transitief werkwoord, zoo ook in het causatief, in een *e* of *o* veranderen. En, dat oudtijds althans de *an* van het aanhechtsel *amang* meermalen als *am* wierd uitgesproken, zal ons later blijken. Maar dan is het zeker niet te verwonderen, dat men bij de vorming van het causatief werkwoord altijd en geregeld zóo uitsprak: want het is vrij als zeker aan te nemen, dat oudtijds het aanhechtsel, daar het causatief werkwoord meê gevormd wierd, niet *inum* of *amanang*, maar het nu nog in poëzie, als ook in het Soendasch en Maleisch gebruikelijke *anang* geweest is; en voor de verbinding met de *an* van dit aanhechtsel was zeker een voorafgaande *am* veel geschikter dan de letter *an*.

Opmerkelijk is het, dat in de Oosthoek van Java het aanhechtsel *amanang* niet als Krâmâ, maar als Ngoko, en daarentegen het aanhechtsel *um* als Krâmâ in gebruik is.

Voor de regel om, in plaats van de *an* van de aanhechtsels *inum* en *an anang*, de letter *am* wel in het schrift te verdubbelen, wanneer het grondwoord op een *am* uitgaat, maar niet wanneer het op een klinker eindigt; voor deze regel bestaat geen andere grond, dan dat men zóo door de spelling de vorm van het grondwoord aanduiden, en bv. *kinammum* van *anum* *rusten*, en *kinammumpun* van *umpang* *storten*, onderscheiden kan.

Zie over het causatief gevormd van een toestandswoord bl. 87.

104. De beteekenis van dit zoogenaamde causatief werkwoord, dat men ook wel de tweede transitive vorm van het werkwoord zou kunnen noemen, is in het algemeen: met opzigt tot een voorwerp bewerken, dat plaats heeft of geschiedt, wat beteekend wordt door het woord, waarvan het is afgeleid. Altijd beteekent het zulk een werking, die een uitwerking heeft met opzigt tot een voorwerp: maar deze ééne algemeene beteekenis heeft in het spraakgebruik zeer verschillende wijzigingen gekregen. Zoo beteekent van *rusak* *bedorven*, het eenvoudig werkwoord (*kinjusak* *bedorven maken, bederven, iets bederven*, maar (*kinjusakpun* met opzigt tot een voorwerp zóo werkzaam zijn, doen of handelen, dat dat voorwerp bedorven wordt, en dus *maken* of *veroorzaken*, *dat* iets *bedorven* wordt; van *ireng* *zwart* en als zegwoord *zwart zijn* of *zwart worden*, *ireng-inum* iets *zwart doen worden* of *maken*, *dat* iets *zwart wordt*. Het eenvoudige werkwoord *ireng* beteekent *zwarten*, *zwart verven*, *zwart maken*; bv als men zegt, dat iemand *zijn aangezigt met inkt* of iets dergelijks *zwart gemaakt heeft*, nl. eenvoudig een *werking en effect van een subject* (§ 97). Doch men gebruikt *ireng-inum* wanneer men bv. zegt: *anginang-ingkang-ireng-inum-ing* *de hitte van de zon maakt het aangezigt zwart*, in dezen zin: *de hitte van de zon maakt, dat het aangezigt zwart wordt* of *doet* het aangezigt *zwart worden* Door

den causativen vorm wordt namelijk zulk *een werking van een subject* beteekend, *die een effect of uitwerking heeft met opzigt tot een object.* Van *breed, wijd* en *breed* of *wijd zijn* of *worden* beteekent *maken dat* iets *breed* of *wijd wordt*, iets *verbreeden*, of wijder *maken.* Maar van iets *maken*, met opzigt tot een persoon maken, dat die persoon iets gemaakt krijgt, en dus *voor* iemand iets *maken;* van met scherp *steken*, *met opzigt tot* een scherp werktuig zóo handelen, er zoo meê werken, *dat het steekt*, en dus *met* iets, zooals een dolk, *steken;* van *op de loop gaan*, *met opzigt tot* een voorwerp *zóo handelen, dat dit*, al kan het zelf niet loopen, *op de loop gaat*, en dus *met* iets *op de loop gaan;* van het vragend voornaamwoord *wat?* beteekent het causative werkwoord *wat met opzigt tot* een persoon of zaak *doen* in den zin van: *wat is het, dat* iemand *met opzigt tot* een persoon of zaak *doet?* Is nu het object een *zaak*, dan drukt men in het Hollandsch de betrekking daartoe door *met* uit, zooals wanneer men zegt: *wat doet men met dat ding?* Maar, is het object een persoon, dan drukken wij die betrekking door *aan* uit, of gebruiken in het geheel geen voorzetsel en noemen den persoon alleen als *object* in den zin van den datief: bv. wanneer men zegt: *wat heeft men dit kind* gedaan, *dat het zoo schreit?* Van *hooren*, *met opzigt tot* iets *zóó werkzaam zijn dat men het hoort*, en dus iets *aanhooren* of *naar* iets *hooren;* van *ontmoeting, tegenkomst op weg*, waarvan *tegenkomen, ontmoeten*, en iemand *te gemoet gaan om hem af te halen*, *met opzigt tot* iemand *zóó handelen, dat men hem tegenkomt*, en dus iemand *te gemoet trekken;* en ook *met* iets, bv. *met* een wagen, iemand *afhalen;* van *komen*, *met opzigt tot* iemand of iets *zóó werkzaam zijn, dat men het komen er van bewerkt*, en dus *maken dat* iemand of iets *komt*, of iemand of iets *doen komen;* van het grondwoord van *droomen*, of liever van een *droom*, *van* of *over* (eigentlijk *met opzigt tot*) iemand *droomen;* van de uitdrukking *neen! met opzigt tot* iets *die uitdrukking bezigen* of *neen zeggen*, *en* dus *van* iets *zeggen*, *dat het niet zoo is;* en zoo ook van de uit twee woorden zamengestelde uitdrukking *je zult wel niet onnoozel zijn*, in den zin van: *ik laat het aan je beleid of oordeel over*, *met opzigt tot* iets *dat zeggen*, en dus iets *aan het beleid of oordeel* van iemand *overlaten;* van *honderd*, *het honderd noemen*, bv. als het maar tachtig is: van *hok*, waarvan *naar* of *in het hok gaan*, *met opzigt tot* vee *zóó werkzaam zijn*, *dat men maakt, dat het naar* of *in het hok gaat*, en dus vee *naar* of *in het hok drijven;* van *vóór*, *met*

opzigt tot iets *zóó handelen*, d. i. *zóó zich keeren, dat men het vóór zich heeft*, en dan figuurlijk bv. van een huis *naar* iets, bv. naar een rivier, *met het front zich keeren* of *gekeerd staan;* ook van de tijd gebezigd, zooveel als *kort vóór* iets *zijn*, bv. vóór zijn vertrek of aankomst, zoodat men zijn vertrek of aankomst als het ware vóór zich of reeds in het gezigt heeft; *digt aan* iets *toe zijn*, bv. aan twaalf uur, *digt bij* twaalf uur *zijn*, of tegen twaalven *loopen*.

Zie de aantt. op de Beknopte Jav. Gramm. van Roorda, behoorende bij de editie van het Woordenboek van 1901.

Causative werkwoorden, zooals ꦲꦆꦭꦶꦩ꦳ꦤ꦳ *zwart doen worden* en ꦩꦺꦫꦧꦸꦏ꦳ ꦔꦤ꦳ *maken dat iets breed of wijd wordt*, gebruikt men ook in een vergelijkenden zin, zoodat zij dan *zwarter maken* en *breeder* of *wijder maken, verbreeden* of *verwijden*, beteekenen: doch in dezen zin kunnen zij alleen gebruikt worden van iets dat reeds bestaat, zooals bv. het *wijder maken* of *verwijden* van een reeds gemaakt *gat* of paar *schoenen*, dat te nauw is. Maar spreekt men van iets, dat nog niet bestaat en van dat wijder te maken, dan iets anders dat reeds bestaat of vroeger bestond, dan gebruikt men den transitiven vorm ꦩꦺꦫꦧꦸꦏꦶ (§ 99); bv. als men zegt, dat een paar schoenen, dat men laat maken, wijder gemaakt moet worden, dan een vroeger gemaakt paar. En zoo worden van ꦔꦤ꦳ ꦔꦗꦶ *ligt*, ꦩꦺꦔꦤ꦳ꦗꦶꦲꦤ꦳ en ꦩꦺꦔꦤ꦳ꦗꦶꦲꦤ꦳ꦩꦺꦔꦤ꦳ beide gebruikt om het *verligten van iemands werkzaamheden* te beteekenen, maar het eerste gebruikt men wanneer men daarmeê bedoelt, dat *iemand ligter werkzaamheden gegeven* worden, het laatste wanneer men bedoelt, dat de werkzaamheden, die iemand te verrigten heeft, ligter gemaakt worden door afschaffing van een gedeelte er van, door opheffing van bezwaren, door hulp of op dergelijke wijze. Zulk een *causatief* werkwoord beteekent een voorwerp *verbreeden, verwijden, verligten*, of iets dergelijks, door aan dat voorwerp iets te doen.

Uit deze voorbeelden blijkt genoegzaam, dat de betrekking tot een voorwerp, die door het aanhechtsel van het causatief werkwoord beteekend wordt, altijd dezelfde is, en wel die, die in het Maleisch beteekend wordt door het voorzetsel *akan, met opzigt tot, met het oog op, wat betreft*, zoodat het meer dan waarschijnlijk is, dat het aanhechtsel ꦏꦤ꦳ of ꦔꦏꦤ꦳ eigentlijk dit zelfde woord is. En dan wordt het ook waarschijnlijk, dat het aanhechtsel ꦤ꦳ waarmeê het transitief werkwoord gevormd wordt, eigentlijk hetzelfde is als het voorzetsel ꦤ꦳ dat een aanwijzend voorzetsel van plaats is, en in beteekenis het naast overeenkomt met ons *te*, maar ook gebruikt wordt, om een betrekking *tot* of *op* een voorwerp aan te duiden. Want veilig mag men aannemen, dat de uitgang van dit voorzetsel op de neusklank *ng* niet oorspronkelijk is, maar alleen een uitgang tot verbinding met het volgende naamwoord, gelijk dit ook zeker het geval is in de voorzetsels ꦝꦤ꦳ en ꦱꦶꦗꦁ *naar*, van ꦝꦩ꦳ en ꦱꦶꦗꦁ die eveneens gebruikt worden, om

een betrekking *tot* of *op* een voorwerp te beteekenen; als ook bij de telwoorden beneden de tien, wanneer zij met een volgend naamwoord verbonden worden, bv. in *drie maanden*, van *drie*. In oud Kawi vindt men zonder dien uitgang als voorzetsel nog in gebruik.

105. In het bijzonder is verder op te merken, dat de beide verlengde vormen van het werkwoord, het transitief en het causatief werkwoord, zeer menigvuldig zóo nevens elkander in gebruik zijn, dat beide met twee verschillende objecten geconstrueerd worden, die men met de benamingen van direct en indirect object pleegt te onderscheiden, en dat dan, wat bij het transitief werkwoord het indirect object is, met het causatief als direct verbonden wordt, en omgekeerd als indirect object, wat bij het transitief werkwoord het directe is. Zoo beteekent van *verhaal*, en *een verhaal doen*, *aan* iemand *een verhaal doen* van iets, en dus iemand iets *verhalen;* maar 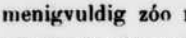 *van* of *omtrent* iets *een verhaal doen* aan iemand, en dus iets *verhalen* aan iemand. Zoo ook van iemand (*aan* iemand) iets *meêgeven*, maar 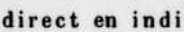 iets *meêgeven* aan iemand.

106. Eindelijk is nog op te merken, dat het causatief werkwoord ook dikwijls, even als volgens § 100 het transitief, gebruikt wordt, om een hoedanigheid te beteekenen, zooals in het Hollandsch een deelwoord, als *verbazingwekkend* en *schrikbarend*, of een bijvoeglijk naamwoord als *wonderbaarlijk*. Zoo beteekent van *verbaasd*, iemand *verbaasd doen staan* of *verbazen*, maar ook *verbazingwekkend* of *verbazend*. —

HET TOESTANDSWOORD.

107. Van de vorm van het *werkwoord* onderscheidt zich het *toestandswoord* hierdoor, dat het gevormd wordt door niet, zooals bij het werkwoord, vóór, maar achter de eerste medeklinker van het grondwoord een neusklank uit te spreken, en wel de lipneusklank *m*, die dan tot verzachting als *ĕm* of met de lipvocaal *oem*, wordt uitgesproken; bv. in of *gaan*, in plaats van (*lmakoe*), van *gang*. De uitspraak van de ingevoegde neusklank als *ĕm* is in de spreektaal heel gewoon, maar men schrijft gewoonlijk *oem* met een Soekoe. — Zoo ook van éénlettergrepige grondwoorden, die daardoor dan tweelettergrepig worden, zooals *zien*, van

108 Begint het grondwoord met een , dan zou bv. van *het vloeijen, stroom*, het toestandswoord eigentlijk zijn: maar, daar de zonder klinker niet hoorbaar is, zoo wordt dit natuurlijk *vloeijen, stroomen*. Alleen in poëzie gebruikt men ook wel met de medeklinker *oe*

109. En volkomen dezelfde vorm, als wanneer het grondwoord met een

begint, heeft het toestandswoord ook, als de eerste letter de lipletter *m* of *p* is; bv in ꨚꨘꨙ꩜ poëtisch ꨕꨚꨘꨙ꩜ *uitgaan*, van ꨚꨘꨙ꩜ *uitgang*, en in ꨀꨀꨚ꩜ poëtisch ꨕꨀꨀꨚ꩜ *dood, sterven*, van ꨀꨀꨚ꩜ *de dood*. De eigentlijke vorm zou ꨚꨘꨙ꩜ (*wmĕtoĕ*) en ꨗꨚ꩜ (*pmăti*) zijn; maar, als men met de voor de uitspraak van een *w* of *p* gezette lippen den neusklank *m* wil uitspreken: dan spreekt men natuurlijk met den daartoe gevorderden zachten ademstroom vanzelfs alleen een *m* uit. — In dit geval verschilt de vorm van het toestandswoord volstrekt niet van die van het werkwoord (zie § 95, 2°. en 3°.).

110. Even zoo zou de lipletter *m* van een woord, dat met deze letter begint, in de vorm van het toestandswoord verloren moeten gaan: maar van een woord dat met deze letter begint, wordt het toestandswoord alleen maar in één bijzondere beteekenis gevormd; en in deze beteekenis heeft er, als het woord met een lipletter begint, een eigenaardige letterverwisseling plaats. Dan verandert namelijk de lipletter in een keelletter, de *m* in een *ng*, de *b*, en desgelijks de *d*, en ook de *j*, in een *ny* (§ 34); bv. van ꨀꨚꨀꨀ *bekwaam, kundig*, ꨕꨀꨚꨀꨀ *als bekwaam* of *kundig zich voordoen, verwaand;* van ꨚꨗꨙ꩜ *bedreven, ervaren*, ꨕꨚꨗꨙ꩜ *als bedreven* of *ervaren zich voordoen;* van ꨀꨙꨙ *geroost*, ꨕꨀꨙꨙ *een kip van dien ouderdom, dat hij goed is om geroosterd te worden;* van ꨚꨕꨀꨀꨘ *Hollander*, ꨕꨚꨕꨀꨀꨘ of ꨕꨕꨗꨀꨘ *als een Hollander zich voordoen;* van ꨚꨙꨙ꩜ *regenwolk*, ꨕꨚꨙꨙ꩜ *als een regenwolk zich voordoen* of *vertoonen*. — Ook de *m* verandert in dit geval (in deze bijzondere beteekenis van het toestandswoord) in een *ny* bv. in ꨕꨀꨀꨗ *als een schoone zich voordoen, zich het air van een schoone geven*, van ꨀꨀꨗ *schoon*, van een meisje of vrouw; ꨕꨚꨛꨛ *slagveêren vertoonen, slagveêren beginnen te krijgen*, van ꨚꨛꨛ *slagveêr;* en zoo ook van ꨕꨀꨕꨗꨀꨗꨀꨗ, *jeugdig* (door herhaling van het grondwoord en met het aanhechtsel *ny* gevormd van ꨀꨕꨗꨀꨗ *jong*, of liever van dit grondwoord met herhaling), ꨕꨚꨕꨗꨀꨀꨚꨕꨗꨀꨗ *zich jeugdig trachten voor te doen*

Het is blijkbaar, dat de taal deze letterverwisseling gebruikt heeft, om in die bijzondere beteekenis de eigene, bijzondere vorm van het toestandswoord, zooals die door de invoeging van de klank *ĕm* of *oem* zich onderscheidt, duidelijk en bepaald, uit te drukken: want, op de gewone wijze gevormd heeft het toestandswoord van een grondwoord, dat met een lipletter of met een *m* begint, uiterlijk geheel dezelfde vorm als het werkwoord.

Onregelmatig zegt men van ꨚꨙꨙ *oude vrouw*, ꨕꨚꨙꨙ van een *nufje* of *neuswijs meisje*, dat *zich als een oude vrouw aanstelt*, blijkbaar in navolging van ꨕꨀꨀꨚ꩜ *als een oud man zich gedragen of voordoen*, een *wijsneus*, van ꨀꨚ꩜ een *oud man;* en dit te eerder, daar ꨚꨙꨙ een woord is, dat door verdubbeling gevormd is van het éénlettergrepige ꨚꨙ꩜ en men ook voor een *oud man* gewoonlijk niet ꨀꨚ꩜ maar met verdubbeling ꨀꨚ꩜ꨀꨚ꩜ zegt.

Gelijk men dus van zonder verdubbeling zeide, zoo ook van zonder verdubbeling en met verwisseling van de eerste in , om geheel dezelfde vorm te hebben, . —

Van een toestandswoord kan ook een transitief of causatief werkwoord gevormd worden, zooals bv. *van* iets *kennis, verstand* of *begrip hebben, met* iets *bekend zijn*, en iets *bekend maken* aan iemand, of iemand iets *doen kennen, verstaan* of *begrijpen*, van 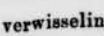 , *bekend zijn* met iets, iets *begrijpen* of *verstaan;* maar dit heeft alleen maar bij enkele woorden plaats; gewoonlijk worden die twee verlengde vormen van het werkwoord van het grondwoord gevormd, of anders van het eenvoudige werkwoord.

111. De beteekenis van deze woordvorm, die wij tot onderscheiding en in tegenstelling van het *naamwoord* en van het *werkwoord* het *toestandswoord* noemen, wordt door deze benaming wel eenigzins gebrekkig en niet volkomen juist uitgedrukt: doch het is maar een benaming uit gebrek aan beter, die alleen dienen moet tot onderscheiding. Het *toestandswoord* beteekent wel dikwijls, — ofschoon niet altijd, — even als het werkwoord, een werking, iets actiefs, of een doen van een persoon of van iets, dat in de taal als een persoon wordt voorgesteld: maar het beteekent nooit, zooals het werkwoord, een bewerking of behandeling, waarvan dat, wat door het grondwoord beteekend wordt, het bewerkte, behandelde of bedoelde voorwerp is. Van 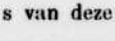 *gang*, beteekent *gaan*, en dit is wel een doen, een werking of actie van een persoon, maar het beteekent niet *gang bewerken* (dit beteekent het causatief werkwoord), of *een gang doen* of *maken* (dit beteekent het eenvoudig werkwoord van het naamwoord *een gang*). Neen, zulk een bewerking of behandeling van iets, dat door het grondwoord beteekend wordt, beteekent het toestandswoord nooit: het beteekent eenvoudig een toestand of wijze van zijn of van doen; bv. een beweging, zooals *gaan* ( ) en *stijgen* (), een zich houden of bevinden in een houding of positie, zooals *hangen* (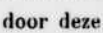) en ergens *òp liggen* ( ), of een bijzondere wijze, waarop zich iets aan het gezigt of gehoor voordoet, zooals *schitteren* (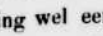) en *gedruisch maken;* en zoo ook een wijze, waarop iemand zich voordoet, gedraagt of aanstelt, zooals 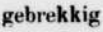 of *als een aanzienlijke zich gedragen of voordoen, grootsch*, van *groot, aanzienlijk;* en zoo ook een *leeftijd* of *ouderdom*, zooals die zich vertoont en onderscheidt door hetgeen het grondwoord beteekent, bv. of benaming van het rijstgewas vóórdat het in de aren schiet, als het zich geheel *als helder groen voordoet*, van 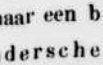 *helder groen*, (zie § 110). — En zoo beteekent van 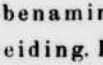 , *stilstand*, het

werkwoord *stil doen staan*, iemand of iets *aanhouden*, maar het toestandswoord *stil houden*, *staan blijven;* en van het grondwoord beteekent het toestandswoord *zien*, als een toestand, positie of in de gelegenheid wezen, zoodat men iemand of iets *ziet:* maar van het grondwoord beteekent het werkwoord *zien*, als iets dat door iemand bewerkt wordt, een zien met attentie, om te zien. En een *zien*, dat niet zulk een toestand, en ook niet zulk een bewerking beteekent, maar een *gewaarworden* of *vernemen* door middel van het gezigt: dat wordt ook niet met dat toestandswoord, of met dat werkwoord maar met het woord beteekend. Van het grondwoord *bescherming* of *beveiliging*, beteekent en beide *beschermen* of *beveiligen:* maar alleen het eerste beteekent het in dien zin, dat de bescherming of beveiliging door iemand bewerkt of met der daad bewerkstelligd wordt, terwijl door het laatste de beveiliging of bescherming alleen maar voorgesteld wordt als iets dat plaats heeft door de positie, post of qualiteit van iemand, zooals van een politiebeambte, die tot bescherming of beveiliging aangesteld is en voor bescherming of beveiliging te zorgen heeft.

Ofschoon dus het werkwoord en toestandswoord in eigentlijke beteekenis aanmerkelijk verschillen, zoo kan daarom toch wel één en hetzelfde begrip in beide vormen worden uitgedrukt. Zoo beteekent het werkwoord *staan* en *opstaan*, als iets dat door iemand bewerkt of teweeggebracht wordt: maar als Kråmå-ínggil gebruikt men daarvoor het toestandswoord als een toestand (zooals *hangen*), of als een wijze van doen, een beweging (zooals *gaan*). Dit zelfde toestandswoord wordt in Ngoko en Kråmå gebruikt in een figuurlijken zin voor *staan* of *staan blijven* van levenlooze dingen, zooals wanneer men zegt: *zoo lang de wereld staat;* of: *geen huis bleef staan;* terwijl het toestandswoord van hetzelfde grondwoord, waarvan het werkwoord is, ook alleen nog maar in oneigentlijken zin in gebruik is, maar in den zin van *een stand bekleeden*, wat een toestand of positie, en *zich verheffen* als opstandeling, wat een wijze van beweging beteekent.

Ook in andere woorden wordt de vorm van het toetandswoord wel gebruikt tot uitdrukking van een figuurlijke beteekenis. Zoo beteekent *vallen*, maar figuurlijk op iemand *neerkomen*, of in of tot iets *vervallen;* en *slapen*, maar *te slapen liggen*, in de figuurlijke beteekenis van *begraven liggen.*

Eindelijk moet nog opgemerkt worden, dat ook het toestandswoord niet enkel als verbum (of zegwoord) gebruikt wordt, maar ook wel als attribuut, om een hoedanigheid te beteekenen; zooals bv. *helder, duidelijk*

hoorbaar; — en dan ook verder als zelfstandig naamwoord, zooals ꦱꦶꦫꦶꦤ꧀ voor *schepsel*, van ꦱꦶꦫ꧀ dat ook reeds schepsel beteekent, met eenige wijziging van zin naar het verschil van de grammatische vorm, maar die in een vertaling niet uit te drukken is. ꦱꦶꦫꦶꦤ꧀ beteekent door zijn woord-vorm iets als geschapen of als schepsel bestaande. — Ook als bijwoord is het toestandswoord in gebruik in ꦱꦼꦱꦼꦥꦸꦤ꧀ *vervolgens, weldra, ten spoedigsten*, nevens ꦱꦸꦥꦸ dat in die vorm van het werkwoord hetzelfde beteekent, maar meer als voegwoord in gebruik is.

PASSIVE VORMEN.

112. Het Javaansch heeft drie verschillende zoogenaamde *passive* (dat wil zeggen *objective*) *vormen*, die wij tot onderscheiding met de benamingen van *zuiver, subjectief* en *oud Passief* bestempelen. Zij worden gevormd van het grondwoord van al zulke woorden, waarvan de beteekenis dit toelaat, zooals bij voorbeeld van ꦤꦏꦤ꧀ꦠꦴ, de eenlettergrepige grondvorm van het tweelettergrepige ꦔꦤꦏꦤ꧀ꦠꦴ, omdat dit beteekent iemand iets *gelasten*, of iemand *zeggen dat* hij iets *doen moet:* want zoo kan van de persoon, die iets gelast of die dat gezegd wordt, het Passief gebruikt worden. —

113. De eerste passive vorm, het *zuiver Passief* of de zuiver objective vorm, wordt gevormd door het voorvoegsel ꦏ *ká* of *kă*, of wel ꦏꦼ *kĕ*, vóór het grondwoord. Maar dit onderscheid in de uitspraak van het voorvoegsel, met een geaccentueerde *a*, of wel met een toonlooze *ă*, of met de geheel indistincte vocaalklank *ĕ*, is een wezentlijk onderscheid: het *zuivere Passief* met het voorvoegsel ꦏ *ká* (met een geaccentueerde *a*) is het Passief van de active vorm van het *werkwoord;* maar met het toonlooze voorvoegsel ꦏ *kă*, of ꦏꦼ *kĕ*, het Passief van het *toestandswoord*. Om dit wezentlijk onderscheid ook met verschillende benamingen te onderscheiden, noemen wij het eerste het *objectief*, en het tweede het *accidenteel Passief*.

114. In het *objectief Passief* vervangt het voorvoegsel ꦏ (*ká*) den neusklank, waarmeê de active vorm van het werkwoord gevormd wordt, bv. in ꦏꦤꦤꦏꦤ꧀ꦠꦴ *bedorven worden*, in plaats van het Actief ꦔꦤꦏꦤ꧀ꦠꦴ *bederven*, van het grondwoord ꦤꦤꦏꦤ꧀ꦠꦴ *bedorven;* en in ꦏꦤꦗꦤꦠꦤ꧀ꦩꦤꦏꦤ꧀ *binnengebracht worden*, in plaats van het Actief ꦔꦤꦗꦤꦠꦤ꧀ꦩꦤꦏꦤ꧀ iets *binnenbrengen*, van de grondvorm ꦗꦠ꧀. Indien dus in het Actief door den neusklank, waarmeê het gevormd wordt, de eerste medeklinker van het grondwoord in de uitspraak volgens § 95 verloren gaat; dan keert deze in het Passief terug. Zoo is van het grondwoord ꦱꦤꦛꦴꦪ꧀ het werkwoord ꦔꦛꦴꦪ꧀ iemand *zenden*, maar het Passief ꦏꦱꦤꦛꦴꦪ꧀ *gezonden worden;* en van het grondwoord ꦱꦸꦤꦸꦪ꧀ *zenden*,

het causatief werkwoord ꦱꦶꦫꦼꦔꦏꦺꦤ꧀ iets *toezenden* aan iemand, maar het Passief ꦏꦺꦴꦱꦶꦫꦼꦔꦏꦺꦤ꧀ *toegezonden worden*. — Is het werkwoord gevormd van een tweelettergrepig grondwoord, dat eigentlijk een éénlettergrepig woord is met het voorvoegsel ꦲꦁ *a* (§ 96); dan wordt in het Passief in plaats van de *a* van dit voorvoegsel dikwijls een Pĕpĕt uitgesproken. Zoo is van ꦲꦁꦔꦺꦴꦩꦶ dat met dat voorvoegsel *a* gevormd is van de éenlettergrepige grondvorm *nggó*, het werkwoord ꦲꦁꦔꦺꦴꦩꦶ *gebruiken;* maar in het Passief zegt men niet alleen ꦏꦺꦴꦲꦁꦔꦺꦴꦩꦶ maar veelal ꦏꦺꦴꦔꦺꦴꦩꦶ

115. Het *accidenteel Passief* wordt gevormd door vóór het grondwoord het voorvoegsel ꦏꦁ *kă*, met een toonlooze *a*, te voegen, maar dat dan gewoonlijk geheel als ꦏꦺ wordt uitgesproken. Begint het grondwoord met een tongtriller *r* of *l*, dan gaat de toonlooze klinker van het voorvoegsel volgens § 46 veelal geheel verloren; bv. in ꦏꦺꦫꦫꦱꦢ꧀ *kărâsâ*, of ꦏꦫꦫꦱꦢ꧀ en veelal ꦏꦫꦱꦢ꧀ *geproefd worden, te proeven zijn*, van ꦫꦱꦢ꧀ en in ꦏꦺꦭꦶꦫꦺꦴ *kăliroe*, of ꦏꦭꦶꦫꦺꦴ en veelal ꦏꦺꦴꦫꦺꦴ *verkeerd*, van ꦭꦶꦫꦺꦴ En, begint het grondwoord met de halfklinker ꦮ, dan wordt de toonlooze ĕ in de uitspraak volgens § 44 veelal een toonlooze *oe*, zooals in ꦏꦺꦴꦕꦺꦮꦺꦠꦺꦴ *kŏwĕtoé* voor ꦏꦕꦺꦮꦺꦠꦺꦴ en dit voor ꦏꦁꦮꦺꦠꦺꦴ *kăwĕtoé* (*buiten raken, geuit worden*), van ꦮꦺꦠꦺꦴ en dan wordt volgens § 46 die toonlooze *oe* ook nog dikwijls onhoorbaar, zoodat men bv. in twee lettergrepen ꦏꦺꦴꦮꦭꦶꦏ꧀ uitspreekt, in plaats van ꦏꦮꦭꦶꦏ꧀, en dit voor ꦏꦁꦮꦭꦶꦏ꧀ of ꦏꦁꦮꦺꦭꦶꦏ꧀ *kăwáliq* (*omgekeerd*). — Als het grondwoord met geen andere medeklinker, dan met een ꦁ, begint, dan smelt de klinker *ă* van het voorvoegsel met de eerste klinker van het grondwoord inéén; zooals bv. in ꦏꦺꦴꦁꦱꦶꦩ꧀ *tot stilstand komen*, van ꦁꦱꦶꦩ꧀ en ꦏꦺꦴꦁꦒꦺꦴꦤ꧀ *in brand raken*, van ꦁꦒꦺꦴꦤ꧀ En is de eerste klinker van het grondwoord een *i* of *oe*, dan smelt de *a* van het voorvoegsel volgens § 53, 3°., met de *i* inéén tot *é*, en met de *oe* tot *o;* bv. in ꦏꦺꦴꦁꦤꦺꦴꦩꦶ *met den stroom meêgevoerd worden*, van ꦁꦤꦺꦴꦩꦶ en in ꦏꦺꦴꦁꦲꦺꦴꦩꦺꦴꦫ꧀ *vermeld*, of *te vermelden*, van ꦁꦲꦺꦴꦩꦺꦴꦫ꧀

116. In het zuiver Passief van het transitief werkwoord wordt het aanhechtsel ꦤ꧀ vervangen door ꦁꦔꦺ (een aanhechtsel, waarover beneden gehandeld zal worden, en dat anders dient om naamwoorden van een passive beteekenis te vormen); bv. in het objectief Passief ꦏꦁꦲꦒꦺꦁꦔꦺ *beregend worden*, en in het accidenteel Passief ꦏꦁꦲꦁꦒꦺꦁꦔꦺ *beregend raken*, nevens het Actief ꦲꦁꦒꦺꦁꦤ꧀ *beregenen*, van ꦲꦁꦒꦺꦁꦔꦺ *regen*. — Indien het grondwoord op een klinker uitgaat, dan wordt volgens § 98 ook in het Actief van het transitief werkwoord dat aanhechtsel ꦁꦔꦺ aan het grondwoord gehecht, en hiermeê dan het aanhechtsel *i* verbonden, bv. in ꦏꦺꦴꦲꦱꦶꦤ꧀ iets *begaan*, van ꦱꦱꦺ en ꦲꦺꦴꦱꦶꦤ꧀ iets *vullen* of *aanvullen*, van ꦲꦺꦱꦶ Het accidenteel transitief Passief wordt dan ook eenvoudig gevormd door het voorvoegsel ꦏꦁ *kă*, of ꦏꦺ en het weglaten van den activen uitgang *i;* bv. in ꦏꦺꦴꦲꦱꦺꦴꦱꦺꦴꦔꦺ maar

in het objectief Passief wordt er in de plaats van dat active aanhechtsel *i* het passive aanhechtsel nog aan toegevoegd; bv. in 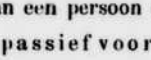 *gevuld worden*. En zoo is van het grondwoord , *waarde*, het transitief werkwoord *waarderen, achten, eeren*, het accidenteel transitief Passief , *geacht* of *geëerd*, en het objectief transitief Passief *geacht* of *geëerd worden*.

Het behoud van den uitgang *i* in het objectief Passief van het transitief werkwoord, zooals bv. in plaats van 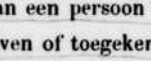 , is poëtisch: het zou echter wel kunnen zijn, dat men in het een of ander dialect in proza ook zoo wel zegt: men vindt het althans door sommige schrijvers ook wel in proza gebruikt.

117. De beteekenis van het *objectief Passief* is eenvoudig deze, dat daarmeê in de passive (objective) wijze van spreken iets toegeschreven of toegekend wordt aan een persoon of zaak, die in de active (subjective) wijze van spreken het passief voorwerp (d. i. het óbject van het súbject) zou wezen; zooals wanneer men zegt: „Die man wordt algemeen geprezen (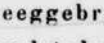)"; terwijl men in de active wijze van spreken zegt: „Algemeen prijst men", of „Alle menschen prijzen ( ) dien man". Met het *objectief Passief* wordt aan een persoon of zaak een passive (objective) gesteldheid toegeschreven of toegekend, die door iemand of iets anders bewerkt of teweeggebracht wordt.

Over de ware beteekenis en het onderscheid tusschen het *Actief* en *Passief* zie men *Over de deelen der rede* blz. 47 vlgg. van de derde uitgaaf.

118. Ook het *accidenteel Passief* beteekent een passive (objective) gesteldheid, maar niet als een gesteldheid, die door iemand of iets anders bewerkt of teweeggebracht wordt. Het beteekent een accidentele passive gesteldheid, waartoe een persoon of zaak komt of geraakt door zich zelf, of vanzelfs, zooals wij gewoon zijn te spreken; dat wil zeggen een passive gesteldheid, die teweeggebracht of veroorzaakt wordt door den toestand of de omstandigheden, waarin een persoon of zaak komt of geraakt; zooals wanneer wij zeggen, dat een schip *gestrand* is, dat iemand *gestruikeld* is, dat iets *te zien* of *zigtbaar* is, dat iets *ontsnapt* is, of dat iets *gescheurd* is, als men daarbij niet denkt aan iemand, die het gescheurd heeft. Voor zulk een accidentele passive gesteldheid hebben wij geen bijzondere woordvorm, en wij beteekenen die met de gewone passive vorm alleen in het Perfectum en in het Gerundium (als Imperfectum); zooals in de bovenstaande voorbeelden door *gestrand*, *te zien* enz. Anders gebruiken wij daarvoor het Actief, en zeggen bv. het schip *strandt*, *hij struikelt*, enz.; of het Medium, de wederkeerige, reflexive wijze van spreken, en zeggen bv. hij *brandt zich*, of *snijdt zich* in de vingers. — In het

Javaansch is, zooals boven (§ 113) reeds gezegd is, dit *accidenteel Passief* te beschouwen niet als het Passief van een *actief werkwoord*, maar als het Passief van het *toestandswoord*. Het toestandswoord beteekent een active toestand, het accidenteel Passief een passive gesteldheid, waartoe iemand of iets komt of geraakt. Zoo beteekent van ꦩꦤꦺꦁ *stilstand*, het toestandswoord ꦩꦤꦺꦁ *stilstaan blijven*, maar het accidenteel Passief ꦏꦩꦤꦺꦁ *tot stilstand komen of geraken*, zooals wanneer men ergens *stuit*, zoodat men niet verder kan; en van de grondvorm ꦥꦤꦠꦺꦴꦁ beteekent ꦱꦤꦠꦺꦴꦁ volgens § 111 *zien*, als een toestand, maar ꦏꦤꦥꦤꦠꦺꦴꦁ *te zien komen* of *geraken*, *in het gezicht komen*, *zigtbaar worden* of *zijn*. — Doch niet altijd is daarom nevens het accidenteel passief ook het toestandswoord in gebruik. Het accidenteel Passief wordt juist niet van het toestandswoord, maar van het grondwoord gevormd, en dikwijls is daarnevens wel het active werkwoord, en het objective Passief, maar niet het toestandswoord in gebruik. Zoo beteekent van de grondvorm ꦔꦸꦁ het werkwoord ꦔꦸꦁ iets *doorslikken*, het objectief Passief ꦏꦤꦸꦁ *doorgeslikt worden*, zooals van een brok, dat iemand doorslikt, maar het accidenteel Passief ꦥꦤꦸꦁ *doorgeslikt raken*, van iets dat onwillekeurig of bij ongeluk doorgeslikt wordt; en van het grondwoord ꦔꦤꦶꦪ het werkwoord ꦔꦤꦶꦪꦤ꦳ iets, bv. een huis, *in brand steken*, het objectief Passief ꦏꦤꦔꦤꦶꦪꦤ꦳ *in brand gestoken worden*, maar het accidenteel Passief ꦥꦤꦔꦤꦶꦪꦤ꦳ *in brand raken*. — Ook is wel van een grondwoord een accidenteel Passief gevormd, zonder dat daarvan òf het toestandswoord òf ook het werkwoord in gebruik is; bv. van ꦱꦶꦠꦸ *ligging*, *situatie*, ꦏꦱꦶꦠꦸ of ꦏꦶꦱꦶꦠꦸ *gelegen*, *gesitueerd*. — En, even als men in het Hollandsch zelfstandige naamwoorden heeft, die gevormd zijn met het passive voorvoegsel *ge*, zooals *gevoel* en *gebraad*; zoo ook in het Javaansch; bv. ꦏꦺꦴꦱꦃ *wil, wat iemand komt of geraakt te willen*, van ꦺꦴꦱꦃ *willen*, ꦏꦎꦺꦴꦱꦃ (voor *kăwĕroòh*) *kennis*, kennis waartoe iemand komt of gekomen is of die iemand bekomt of bekomen heeft, van ꦎꦺꦴꦁ *kennen*, *vernemen*.

Het passief voorvoegsel ꦏ komt in beteekenis volkomen overeen met het Hollandsche *ge*, en misschien is het wel niet anders dan de grondvorm van ꦏꦤ꦳ *komen, aankomen, tot iets komen*. In het Soendasch en Maleisch beteekent dat grondwoord ꦏ als voorzetsel *naar*; bv. in ꦏꦤꦸꦫ꦳ *naar buiten*, en dient het als Passief voorvoegsel alleen om een accidenteel passief te vormen, en een passive gesteldheid te beteekenen, waartoe iemand of iets komt of geraakt. Deze beteekenis zal ook wel in het Javaansch de eigentlijke en oorspronkelijke wezen, en dus het gebruik er van voor het objectief Passief, maar dan tot onderscheiding met een geaccentueerde *a*, eerst van later oorsprong beschouwd moeten worden. Zoo is zelfs van het accidenteel Passief ꦱꦤ꦳ꦴꦪ꦳ *aan te bieden*, van ꦔꦴꦪ꦳ *aanbod*, ꦏꦱꦔꦴꦪ꦳ gevormd, om het

als objectief Passief te gebruiken in de beteekenis van *aangeboden worden.*

Zie de beteekenis van het accidenteel Passief der telwoorden § 197.

119. Even zoo is het accidenteel transitief Passief in beteekenis onderscheiden van het objectief Passief van het transitief werkwoord. Zoo beteekent van ᨀᨚᨊ᩵ *verlof*, het transitief werkwoord ᨕᨚᨊᨗ᩵ iemand *verlof geven*, iemand *iets veroorloven*, het objectief Passief ᨀᨚᨊ᩵ ᨕᨗᨉᨗ iemand *veroorloofd worden*, maar het accidenteel Passief ᨀᨚᨊ᩵ᨕᨗᨉᨗ *verlof krijgen* of *bekomen;* van ᨉᨗᨉᨗ *wond*, ᨉᨗᨉᨗᨕᨗ᩵ iemand *wonden*, ᨀᨚᨉᨗᨉᨗᨕᨗ᩵ *gewond raken;* van ᨀᨚᨉᨗ *vallen*, ᨀᨚᨉᨗᨕᨗ᩵ *op* iemand of iets *neêrvallen*, ᨀᨚᨀᨚᨉᨗᨕᨗ iets dat valt *op zich krijgen*, bv. een steen op zijn hoofd.— Dikwijls is van een grondwoord een accidenteel transitief Passief gevormd, terwijl het transitief werkwoord in het geheel niet in gebruik is, of in een geheel andere beteekenis. Dan beteekent het namelijk een passive gesteldheid, waartoe een persoon of zaak komt of geraakt door dat, wat door het grondwoord beteekend wordt, even als bv. in het Hollandsch *bezorgd* van *zorg* of *zorgen*, *bemiddeld* van *middelen*, *begaafd* van *gaven*, *bevreesd* van *vrees*, *beklant* van *klant*. Zoo beteekent van ᨊᨗᨕᨗ᩵ *regt*, *juist zooals het wezen moet*, ᨀᨚᨊᨗᨕᨗᨉᨗ *tot de regte gesteldheid gekomen of geraakt*, door dat het *juist van pas* geworden, gekomen of gebeurd, *juist getroffen*, *juist ter sneê* gezegd, *in de juiste vorm* geschied is, of hoe het verder naar omstandigheden in een vertaling uitgedrukt mag worden; terwijl ᨊᨗᨕᨗᨊᨗᨕᨗ᩵ *beregten*, en het objectief Passief *beregt worden*, beteekent. Even zoo van ᨉᨘᨉᨗ *mis*, *fout*, ᨀᨚᨉᨘᨉᨗᨕᨗ᩵ het tegendeel van ᨀᨚᨊᨗᨕᨗᨉᨗ, en *door het begaan van een fout of misslag schuldig worden;* van ᨉᨗᨉᨗ *slaap*, *slapen*, ᨀᨚᨉᨗᨉᨗᨕᨗ᩵ *in slaap geraken* of *vallen;* van ᨉᨚᨉᨘ᩵ *moeijelijk*, *bezwaarlijk*, ᨉᨚᨉᨘᨕᨗ᩵ *bemoeijelijkt*, *in een moeijelijken toestand raken of komen*, of *geraakt* of *gekomen*, *verlegen worden* of *zijn;* van ᨉᨚᨀᨚ᩵ *gedachtig zijn*, *bewustzijn hebben*, ᨉᨚᨀᨚᨕᨗ᩵ *indachtig worden*, *zich herinneren*, iemand *in de gedachte komen;* van ᨉᨚᨉᨗᨉᨗᨕᨗ᩵ *brand*, ᨉᨚᨉᨗᨉᨗᨕᨗᨕᨗ᩵ *brand krijgen*, *brandschade lijden*, ook van een plaats of een huis, waarin brand komt; van ᨀᨚᨕᨘ, *zes*, ᨀᨚᨊᨗᨕᨘᨕᨗ᩵ *een zes krijgen*, in het kaartspel, en *zes op* een *rei geschoten*, in plaats van vijf, bij het schieten van geld. — En zulk een accidenteel transitief Passief wordt dan ook menigvuldig in een zin gebruikt om een accidentele gesteldheid te beteekenen als zelfstandig naamwoord, gelijk dit in het Hollandsch geschiedt door er een zelfstandig naamwoord van te vormen met het aanhechtsel *heid*, zooals *bezorgdheid* en *bekwaamheid*, van *bezorgd* en *bekwaam*. Zoo van ᨀᨚᨕᨘ᩵ *bekwaam*, ᨀᨚᨀᨚᨕᨘᨕᨗ᩵ *bekwaamheid*, van ᨕᨗᨉᨗᨕᨗ᩵ *gezond*, ᨀᨚᨕᨗᨉᨗᨕᨗᨕᨗ᩵ *gezondheid;* van ᨕᨗᨀᨗ᩵ *rijk*, ᨀᨚᨕᨗᨀᨗᨕᨗᨕᨗ᩵ *rijkdom*, waarmeê iemand door het geluk bedeeld is of waartoe hij geraakt is; van ᨀᨚᨀᨚᨕᨗ᩵, *goed* ᨀᨚᨀᨚᨊᨗᨕᨗᨕᨗ᩵ *goedheid*. — Maar hierbij is op te merken, dat in deze beteekenis, als zelfstandig

naamwoord, de klinker *a* van het voorvoegsel niet altijd met de eerste klinker van het grondwoord, als dit met een *a* begint, inéénsmelt. Zoo is bv. van ꦄꦤꦏ꧀ *aanwezig zijn, bestaan, zich* ergens *bevinden*, ꦄꦤꦁꦒꦺꦴꦤ꧀ gevormd in den zin van *aanwezigheid*, het *aanwezen* of *bestaan* van iets, de *staat* of *gesteldheid* van iets door hetgeen er aanwezig is; van ꦄꦤꦶꦪ꧀, *zwak*, ꦄꦤꦤꦶꦪꦤ꧀ *zwakheid;* van ꦔꦤꦕꦶ *gedachtig zijn, gedenken*, ꦄꦔꦤꦕꦶꦤ꧀ *de toestand van gedachtig zijn, herinnering*, ook *de gedachten die iemand krijgt* of *waartoe iemand komt, terwijl* ꦔꦤꦕꦶꦤ꧀ *indachtig worden, zich herinneren*, beteekent. In andere dergelijke naamwoorden, die gevormd zijn van een grondwoord, dat op een klinker uitgaat, smelt de klinker van het aanhechtsel ꦄꦤ꧀ niet met die klinker inéén; bv. in ꦄꦤꦫꦔꦤ꧀ *gedrag*, de gesteldheid van iemand door zijn wijze van doen en handelen, van ꦫꦔ *gang*, fig. *handelwijze*, terwijl ꦄꦤꦫꦔꦤ꧀ *begaan, gepleegd of uitgevoerd raken*, beteekent, en ꦄꦤꦫꦔꦤ꧀ꦒꦪ꧀ *begaan, gepleegd of uitgevoerd worden*. — Verder dient deze vorm van het accidenteel transitief Passief ook tot het vormen van zelfstandige naamwoorden, die een p e r s o o n of z a a k beteekenen, die tot zulk een accidentele gesteldheid gekomen is, zooals *bekende* van *kennen*, *beambte* van *ambt*, *belofte* van *beloven*. Zoo bv. ꦄꦤꦫꦸꦤꦤ꧀ *bekende*, van ꦫꦸꦤ iemand *kennen;* ꦄꦤꦶꦪꦩꦸꦤ꧀ *rang, ambt* of *post*, waarmeê iemand bekleed is, van ꦶꦪꦩꦸ *zetel, rang, post;* ꦄꦤꦤꦸꦩꦸꦤ꧀ niet alleen *een gast krijgen* of *hebben*, maar ook als zelfstandig naamwoord *die een gast of gasten heeft, gastheer;* en evenzoo het Krâmâ-ínggil hiervan, ꦄꦤꦺꦴꦪꦤ꧀ van ꦄꦺꦴ het Krâmâ-ínggil van ꦔꦤꦸꦩ maar zonder dat de klinker van het aanhechtsel met de eindklinker van het grondwoord inéénsmelt; en ꦄꦤꦔꦤꦩꦤ꧀ de *uitkomst*, het *resultaat* van iets, van ꦄꦔꦩ het *gevolg, wat uit iets ontstaat* of *voortkomt*, waarin ook de klinkers niet ineengesmolten zijn, en de klinker *é* in plaats van *i* daaraan schijnt toegeschreven te moeten worden, dat daarnevens ook in gebruik is ꦄꦤꦔꦤꦩꦤ꧀ *bij de uitkomst worden* of *geworden*. — Menigvuldig vooral is eindelijk het gebruik van dit Passief, om van een benaming of naam van een persoon een zelfstandig naamwoord te vormen, en daarmeê te beteekenen *wat door dien persoon bezeten, beheerd* of *bestuurd*, of *bewoond wordt;* — en zoo ook wel van den naam van een hoofdplaats, om daarmeê te beteekenen *het onder die hoofdplaats behoorende*. Zoo van ꦩꦁꦏ꧀ *Vorst* ꦄꦩꦁꦏꦤꦤ꧀ of ꦔꦩꦁꦏꦤꦤ꧀ *het door een Vorst beheerschte, het gebied van een Vorst, vorstendom*, en *de vorstelijke residentie* of het *vorstelijk paleis;* ꦄꦤꦺꦴꦩꦁꦒꦪ꧀ *Dĕmangschap* en *Dĕmangswoning*, van ꦄꦺꦴꦩꦁ een *Dĕmang* of *hoofd van een gemeente;* ꦄꦤꦺꦴꦪꦸꦤꦩꦤ꧀ *ambtenaarschap*, van ꦄꦺꦴꦪꦸꦤꦩꦶ *ambtenaar;* ꦄꦤꦺꦴꦤꦺꦴꦫꦤꦤ꧀ *het gebied* of *de woning van den Rijksbestierder*, van ꦄꦤꦺꦴꦩꦶ *Vezier, Rijksbestierder;* ꦄꦤꦺꦴꦔꦏꦸꦩꦤꦩꦁꦏꦸꦤꦒꦂꦝꦺꦴꦱꦕ꧀ het *Mangkoenägårâsche*, d. i *het gebied* of *het hof van Prins Mangkoe-nägårâ* (ꦔꦏꦸꦩꦤꦩꦁꦏꦸꦤꦒꦂꦝ). En zoo ook ꦄꦤꦩꦒꦺꦠꦤꦤ꧀ *het Magětansche, het onder de hoofdplaats*

Magĕtan behoorende: maar daar ꦲꦩꦶꦁꦔꦺꦴꦤ꧀ zelf reeds het aanhechtsel ꦔꦺꦴꦤ꧀ heeft, zoo is in het afgeleide naamwoord niet op nieuw dat zelfde aanhechtsel er aan toegevoegd.

Zie de aantt. op de Beknopte Jav. Gramm. van Roorda, behoorende bij de editie van het Woordenboek van 1901.

Van een accidenteel Passief kan ook weêr een actief werkwoord gevormd worden, zooals bv. ꦏꦤꦺꦴꦤꦔꦺꦴꦤ꧀ *zich zigtbaar maken, zich vertoonen, verschijnen,* van ꦏꦤꦺꦴꦤꦔꦺꦴꦤ꧀ *te zien, zigtbaar, zigtbaar worden* (§ 97); ꦤꦫꦶꦤ꧀ *zich met den stroom laten meêdrijven,* van ꦤꦫꦶꦤ꧀ *met den stroom meegevoerd raken* (van het grondwoord ꦫꦶꦤ꧀); en ꦢꦶꦱꦤꦺꦴꦤꦔꦺꦴꦤ꧀ *naar het paleis gaan,* van ꦢꦶꦱꦤꦺꦴꦤ꧀ hetzelfde als ꦢꦶꦤꦺꦴꦤꦔꦺꦴꦤ꧀, van ꦔꦺꦴꦤ꧀ zooveel als ꦩꦱ꧀ *Vorst.* —

120. De tweede passive vorm wordt het *subjectief Passief* genoemd, omdat het gevormd wordt door voorvoeging van een persoonlijk voornaamwoord, dat het súbject beteekent als de persoon, door wie bewerkt of gedaan wordt, wat het woord beteekent; en dit voornaamwoord vervangt dan, even als het voorvoegsel ꦏꦺꦴꦤ꧀ in het objectief Passief (§ 114), den neusklank, waarmeê het Actief van het werkwoord gevormd wordt; bv. ꦏꦺꦴꦤ꧀ ꦲꦶꦠꦺꦴꦤ꧀ *door mij gezien worden,* van het transitief werkwoord ꦲꦶꦠꦺꦴꦤ꧀ *zien,* (van het grondwoord ꦲꦶꦠ), met het voornaamwoord ꦏꦺꦴꦤ꧀ *ik,* er vóór. In dit subjectief Passief wordt namelijk het aanhechtsel ꦲꦶ van het transitief werkwoord niet, zooals in het zuiver Passief (§ 116), door ꦔꦺꦴꦤ꧀ vervangen.

121. Van alle persoonlijke voornaamwoorden en van betitelingen van personen, die in het Javaansch als persoonlijke voornaamwoorden gebruikt worden, wordt dit subjectief Passief op genoemde wijze gevormd. Zoo bv. van ꦲꦤ꧀ꦏꦺꦴꦤ꧀ꦢꦺꦤ꧀ꦔꦺꦴꦤ꧀ *Uw Hoogheids dienaar,* als voornaamwoord van de eerste, ꦲꦤ꧀ꦢꦺꦤ꧀ꦲꦶꦢꦺꦤ꧀ꦔꦺꦴꦤ꧀ *Uw Hoogheid,* en ꦏꦺꦴꦤꦴꦩ꧀ *vriend,* als voornaamwoorden van de tweede persoon. Maar in gewoon Ngoko wordt in plaats van ꦔꦺꦴꦤ꧀ dat het gewone voornaamwoord van de eerste persoon is, ꦏꦺꦴꦤ꧀ of ꦏꦺꦴꦤꦤ꧀ gebruikt, en in plaats van ꦤꦏꦤꦺꦴꦤ꧀ het gewone voornaamwoord van de tweede persoon, het éénlettergrepige grondwoord ꦤꦏꦤ꧀ dat dan uitgesproken wordt als ꦤꦏꦤꦺꦴꦤ꧀ (*kòq*), in navolging van de eerste persoon, waarin het voornaamwoord ook op een ꦏꦺꦴꦤ꧀ uitgaat, bv. ꦏꦺꦴꦤ꧀ꦕꦫꦺꦴꦤ꧀ of ꦏꦺꦴꦤꦤ꧀ꦕꦫꦺꦴꦤ꧀ *door mij gegeten worden,* en ꦤꦏꦤꦕꦫꦺꦴꦤ꧀, (uit te spreken als ꦤꦏꦤꦏꦤꦕꦫꦺꦴꦤ꧀) *door je gegeten worden,* van ꦕꦫꦺꦴꦤ꧀ *eten,* van het grondwoord ꦕꦫ. — Tot vorming van de derde persoon wordt voor het anders in 't Javaansch weinig gebruikelijke voornaamwoord van de derde persoon in Ngoko ꦢꦶ in Krämå ꦢꦶꦥꦺꦴꦤ꧀ (§ 86), in poëzie, en ook wel in deftig Ngoko (vooral in wetten, lessen en vermaningen), ꦔꦺꦴꦤ꧀, gebruikt; bv. van ꦤꦢꦶꦒꦺꦴꦤ꧀ Ng., ꦤꦢꦶꦒꦺꦴꦤꦔꦺꦴꦤ꧀ Kr. (van het grondwoord ꦤꦢꦶꦒ), *oprigten,* ꦢꦶꦤꦢꦶꦒꦺꦴꦤ꧀ Ng., ꦢꦶꦥꦺꦴꦤꦤꦢꦶꦒꦺꦴꦤꦔꦺꦴꦤ꧀ Kr.,

door hem (of *haar* of *hen*) *opgerigt worden*. En deze derde persoon wordt ook gebruikt van een onbepaald persoon, die in het Hollandsch in het Actief door het voornaamwoord *men* beteekend wordt, zoodat ꦄꦤꦄꦁꦒꦺꦴꦤ꧀ook beteekenen kan *opgerigt worden* door iemand, maar onbepaald door wien, indien niet de persoon in een bepaling er bij genoemd en dus nader bepaald wordt.

Dit ꦄ, waarmeê even zoo in het Soendasch en in het Maleisch het subjectief Passief van de derde persoon gevormd wordt, zou hetzelfde kunnen zijn als het Maleische voornaamwoord van de derde persoon *dia*, dat ook door ineensmelting van de klinkers *dé* (ꦢꦺ in plaats van ꦢꦶ volgens § 53, 3°.) heeft kunnen worden: dit is evenwel zeer onzeker. Hierover nader bij de *Voluntatief*. — ꦄꦱꦁ, of met een harder ademstroom als ꦄꦲꦁ uitgesproken, is wel ongetwijfeld een verkorting van ꦄꦱꦁ, een in het Maleisch nog gebruikelijke, maar in het Javaansch verouderde, nevenvorm van ꦄꦤꦁ.

122. Indien het grondwoord een éénlettergrepig woord is, dat alleen door het voorvoegsel ꦤ (*a*) of door den voorslag ꦎ tweelettergrepig gemaakt is (§ 96); dan vormt men het subjectief Passief veelal, even als het objectief Passief (§ 114), van de éénlettergrepige grondvorm, vooral in Ngoko; en zoo ook dikwijls in Krâmâ, inzonderheid in de spreektaal; maar het kan ook, even als het objectief Passief, zóó gevormd worden, dat men het voorvoegsel ꦤ (*a*) of den voorslag ꦎ vóór het grondwoord laat; en dit doet men meestal in deftigen stijl, vooral in Krâmâ. Zoo zegt men voor het bovengenoemde ꦄꦱꦄꦒꦺꦴꦤ꧀, daar het grondwoord ꦤꦄꦒꦺꦴꦁ met het voorvoegsel ꦤ (*a*) van het éénlettergrepige ꦄꦒꦺꦴꦁ gevormd is, in de spreektaal veelal ꦄꦄꦒꦺꦴꦤ꧀ en van ꦤꦤꦱꦤ꧀ Ng., ꦤꦤꦱꦤ꧀ Kr., iemand iets *gelasten* (van het grondwoord ꦱꦤ꧀ or ꦱꦤ꧀), geregeld ꦄꦤꦱꦤ꧀ en ꦄꦥꦱꦤ꧀.

123. Dit subjectief Passief is, zooals door deze benaming, en ook door de vorm zelf, wordt aangeduid, wel een Passief, en dus een objective vorm voor de passive (objective) wijze van uitdrukking van een zin, doch zóó, dat daarbij tevens het súbject, als dader of bewerker, door de eerste, tweede of derde persoon, genoemd of aangeduid wordt. Dit subjectief Passief wordt in het Javaansch gebruikt, zoo dikwijls als men spreekt van een onderwerp, dat men als voorwerp, als het object van een súbject, voor den geest heeft. Wij gebruiken daarvoor meestal de active, d. i. subjective, vorm, vooral in de eerste en tweede persoon: maar, als wij bv. zeggen, *Dat oude paard van mij wil ik verkoopen;* dan zegt men daarvoor in 't Javaansch: ꦄꦏꦤꦒꦺꦴꦤꦔꦺꦴꦤ꧀ꦄꦩꦶꦪꦤꦄꦏꦺꦢꦺꦴꦄꦤ꧀. Omdat het onderwerp, waarover gesproken wordt, het *paard*, het voorwerp (het óbject) is, dat het súbject (*ik*) verkoopen wil; daarom wordt in het Javaansch de passive (objective) wijze van spreken gebruikt; maar

het subjectief Passief, om zoo tevens van het súbject (*ik*) te zeggen, wat dit doen wil.

Doch het subjectief Passief wordt ook wel gebruikt, ofschoon het object nog niet genoemd is. Zoo bv. *Jav. Zamenspr.* bl. 120, 3: ꦲꦤꦶꦲꦤꦶꦲꦔꦫꦤꦶ ꦤꦶꦫꦲꦔꦫꦤ꧀ *Zoo veel als mogelijk wordt mijn Màroe* (andere vrouw van denzelfden man) *door mij naar de oogen gezien.*

124. De eigene, subjective beteekenis van het subjectief Passief komt dan vooral uit, wanneer het in tegenoverstelling van het accidenteel Passief gebruikt wordt; bv. als men zegt: ꦲꦭ꧀ꦤꦔꦶꦏꦶꦤꦶꦲꦔ꧀ ꦲꦴꦱꦶꦤꦴꦏꦶꦤꦶꦲꦔ꧀ *Hij* (of *Men*) *sloeg naar den hond, en de kat raakte geslagen* (of *het raakte de kat*). — Ook moet men bij dit subjectief Passief wel in het oog houden, dat het even als de subjective vorm, het Actief, alleen een werking of een doen van het súbject beteekent, en niet wat aan het óbject geschiedt, of wat het óbject ondergaat. Nooit beteekent het dus eigentlijk volkomen hetzelfde als het passief deelwoord met het hulpwoord worden in het Hollandsch. Anders zou het ook een tegenstrijdigheid wezen, als men zêi: ꦲꦭ꧀ꦤꦔꦶꦏꦶꦤꦶꦲꦔ꧀ ꦲꦴꦱꦶꦤꦴꦏꦶꦤꦶꦲꦔ꧀. Dan zou men de eerste zinsneê moeten vertalen: *De hond wierd geslagen;* en zoo zou de zin wezen, dat de hond werkelijk geslagen wierd; terwijl men toch juist met de volgende zinsneê zeggen wil, dat de hond niet geslagen wierd: dat de slag niet den hond, maar de kat, trof. Neen, ꦏꦶꦏꦶꦤꦶꦲꦔ꧀ beteekent, even als ꦲꦤꦏꦶꦤꦶꦲꦔ꧀, niet meer dan wat iemand doet, wanneer hij *slaat*, met het oog op een voorwerp, dat hij slaan wil; het beteekent niet meer dan *naar* iets *slaan*. Zoo beteekent ook ꦲꦤꦏꦶꦤꦶ꧀ꦗꦴꦮ꧀ niet hetzelfde als het Hollandsche *den vijand slaan*, en dus *den vijand verslaan:* het beteekent *den vijand gaan slaan* of *aantasten*. — Duidelijk is die beteekenis ook, als men in plaats van het Hollandsche, *Is dat paard te koop?* in 't Javaansch vraagt: ꦏꦫꦗꦤꦤꦶꦤꦫꦤꦫꦱ꧀. Zoo vraagt men namelijk niet, of het paard werkelijk verkocht wordt, maar of men het paard wil verkoopen, door namelijk dat te doen, wat men daartoe doen kan. — En zoo beteekent bv. ook ꦲꦔ꧀ꦒꦶꦤꦫꦤꦫꦱ꧀ iets *uit den grond rukken* of *trekken*, maar alleen als de werking of daad van iemand, om dat te doen: zie *Het boek Râdjâ Pirangon* bl. 60, r. 14.

125. De derde passive vorm, die men gevoeglijk het *oud Passief* kan noemen, wordt gevormd door niet, zooals in de active vorm van het werkwoord, vóór, maar àchter de eerste medeklinker van het grondwoord den neusklank *n* uit te spreken, doch, tot verzachting van de uitspraak, met de klinker *i* er vóór, en dus door invoeging van den klank *in;* bv. in ꦏꦶꦔꦴꦔ꧀ van ꦏꦔꦴꦔ꧀ *koopen*. Van de active vorm van het werkwoord vervalt ook in dit Passief de aangenomene neusklank; bv. in ꦏꦶꦗꦺꦴꦁ van ꦏꦺꦴꦁ *vinden*, van het grond-

woord ᨕᨗᨊᩮᩬ — Als het grondwoord met geen andere medeklinker, dan met een ᨙ begint; dan wordt die klank *in* vóór het grondwoord gevoegd, en verandert dan, omdat de ᨙ een keelletter is, in *ing;* bv. in ᨕᨗᨊᨙᨊᩮᩬ (volgens § 17 zóó geschreven in plaats van ᨕᨗᨊᩫᨊᨙᨊᩮᩬ) van ᨙᨊᩮᩬ iemand *als bode zenden*, van de grondvorm ᩫᨊᨙᨊᩮᩬ. — Eigentlijk zou het ᩫᨊᨙᨊᩮᩬ moeten wezen, maar dit wordt wegens den keelklank van de ᨙ vanzelfs ᩫᨊᨊᨙᨊᩮᩬ, uit te spreken als *'ngoetoes*. En dit wordt dan natuurlijk ᨙᨊᩮᩬ geschreven, en is zoo, niet alleen in het schrift, maar ook in de uitspraak, moeijelijk van het Actief te onderscheiden. In poëzie vindt men ook werkelijk deze van het Actief niet te onderscheidene vorm nu en dan als Passief gebruikt: maar in proza wordt tot onderscheiding een *i* er voorgevoegd, en dus ᨕᨗᨙᨊᩮᩬ uitgesproken en geschreven. — Van het transitief werkwoord wordt de uitgang *i* in poëzie somtijds behouden; maar in proza, even als in het zuiver Passief (§ 116), altijd door het aanhechtsel ᨙᨊᩮᩬ vervangen; bv. in ᨕᨗᨉᩫᨊᨊᨙᨊᩮᩬ, van ᨉᨊᨊᨗ, iemand *laten komen* of *ontbieden*, van de grondvorm ᨕᨗᨊᨊᨙᨊᩮᩬ.

In één woord, namelijk in ᨙᨗᨉᨙᨊᩮᩬ, dat een hooger Kråmå-ínggil is van dat ᨕᨗᨉᩫᨊᨊᨙᨊᩮᩬ is die anders alleen in poëzie gebruikelijke vorm, zonder *i* er voor, ook in proza in gebruik gebleven. Het is namelijk het oud Passief van ᨙᨗᨉᨙᨊᨗ en moet dus *'ngandikan* uitgesproken worden: terwijl de andere in proza gebruikelijke vorm van dit passief zou zijn ᨕᨗᨙᨗᨉᨙᨊᩮᩬ.

Van het causatief werkwoord ᨙᨗᨉᨙᨊᨙᩴᨊᨙ wordt het Passief ᨕᨗᨙᨗᨉᨙᨊᨙᩴᨊᨙ of liever de oorspronkelijke vorm *'ngandikaq-áké*, meestal verkort tot ᨙᨗᨉᨙᨊᨙᩴᨊᨙ ja meestal nog verder tot *'ndikaq-áké*, dat dan ᨕᨗᨊᨙᨊᨙᩴᨊᨙ geschreven wordt. Zóo wordt het gebruikt als Kråmå-ínggil van ᨕᨗᨊᩫᨊᨙᩅ Ng., ᨕᨗᨊᩫᨊᨙᩅ Kr., het oud Passief van ᨙᨊᨙᨊᨙᩅ Ng., ᨙᨊᨙᨊᨙᩅ Kr., iemand iets *laten doen, heeten of gelasten te doen;* iemand *zeggen dat* hij *iets doen moet*. — De oorzaak van deze verkorting zal wel deze zijn, dat dit ᨙᨗᨉᨙᨊᨙᩴᨊᨙ of ᨕᨗᨊᨙᨊᨙᩴᨊᨙ (*'ndikaq-áké*), gewoonlijk alleen gebruikt wordt na een woord, dat *gelasten* beteekent, zoodat het zijn eigentlijke beteekenis verloren heeft en als rede woord niet anders beteekent dan ons voorzetsel *om* vóór een Infinitief.

In oud kawi wordt ook als het grondwoord met een ᨙ begint, dit Passief door invoeging van *in* gevormd, zooals bv. ᨕᨗᨙᨊᨙᨊᩮᩬ, of, volgens de tegenwoordig gewone spelling, ᨕᨗᨊᩫᨙᨊᨙᨊᩮᩬ, van ᨙᨊᨙᨊᩮᩬ *nemen*.

Zie de aantt. op de Beknopte Jav. Gramm. van Roorda, behoorende bij de editie van het Woordenboek van 1901.

126. Is het grondwoord een éénlettergrepig woord, dat in het Actief tweelettergrepig gemaakt is door den voorslag ᨕᨗ of het voorvoegsel ᨙᨊ (*a*); dan wordt ook dit Passief gewoonlijk van het éénlettergrepige grondwoord gevormd, daar het vanzelfs tweelettergrepig wordt (vrg. § 122); bv. ᨕᨗᨊᩮᩬ van ᨕᨗᨊᩮᩬ

verdeelen, en ꤢꤟꤤꤢꤢꤱ Ng., ꤢꤟꤤꤢꤢꤱ Kr., van ꤢꤤꤢꤢꤱ Ng., ꤢꤤꤢꤢꤱ Kr., *gelasten*, van de grondvormen ꤢꤢꤱ en ꤤꤢꤢꤱ of ꤤꤢꤱ.

Ook van dit Passief kan weer een werkwoord gevormd worden. Zoo is van ꤢꤢꤲ het Passief van ꤢꤲ of ꤢꤢꤲ Kw. *geven*, het causatief werkwoord ꤢꤟꤢꤲꤢꤤꤢ (iets *geven* aan iemand) gevormd geworden. —

In de vorm heeft dit Passief dit met het toestandswoord gemeen, dat het even als het toestandswoord gevormd wordt door invoeging van een neusklank achter de eerste medeklinker (van den klank *'m* in het toestandswoord, van den klank *'n* in dit Passief). Men zou het daarom, zoo men wilde, ook het *passive* (*objective*) *toestandswoord* kunnen noemen. —

127. De beteekenis van dit *oud Passief*, dat men ook het *poëtische* zou kunnen noemen, is volkomen dezelfde als die van het *zuiver Passief* met het voorvoegsel ꤢꤢ (*ka*) of ꤢꤟ zonder onderscheiding van objectief of accidenteel Passief. In poëzie wordt het zeer menigvuldig gebruikt: en ook in de meer deftige prozastijl wordt er nog wel gebruik van gemaakt, als het ware voor de sierlijkheid: maar in de gewone spreektaal is het gebruik er van in zóo ver verouderd, dat het voor het gewoon gebruik van het Passief, dat wil zeggen voor de passive (objective) uitdrukking van een gezegde, zoo goed als niet meer gebezigd wordt. Het gebruik er van is bijkans alleen nog maar bewaard gebleven in enkele woorden en uitdrukkingen.

Zoo wordt ꤢꤲꤱꤢꤢꤢꤢ in deftig Krâmâ nog wel gebruikt voor het gewone ꤢꤢꤢꤢꤢ terwijl men in Ngoko daarvoor altijd ꤢꤢꤢꤲ zegt. Gewoon is het te zeggen ꤢꤟꤱꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢ en ꤢꤟꤱꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢ *gezegend met welstand*, d. i. *door Gods goedheid welvarend*; ꤢꤤꤢꤢꤢꤢꤲ Ng., ꤢꤤꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢ Kr., *storend om aan te zien*; ꤤꤤꤢꤢꤢꤢꤢ Ng., ꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢ Kr., *mis* (*verkeerd*) *om van gesprokene te worden!* voor ons: *Dat komt hier niet te pas!* ꤤꤢꤢꤢ ꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢ Ng., ꤢꤤꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢ *van iets anders gesproken!* ꤢꤢꤢ ꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢ Ng., ꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢ Kr., *eenig ding daarover gesproken wordt, waarover ook gesproken wordt*; ꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢ Ng., ꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢ Kr., *eenig ding dat gevonden wordt, wat het ook is, dat gevonden wordt*; ꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢ Ng., ꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢ Kr., *de gevraagde*, in tegenstelling van *de vrager*, die den ander een vraag doet; ꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢ *de ontbodene*. Andere uitdrukkingen in deze passive vorm zijn nog ꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢ *door God in zijn raadsbesluit bepaald*; ꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢ *met mozaiekwerk versierd*, ꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢ *bezet* of *ingelegd* met edelgesteenten. Men zegt ook ꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢ voor *de goedkeuring* (*verhooring*) *van de godheid erlangen*; ꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢ

dat een *last geven* beteekent; ja ook wel enkel 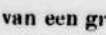 in plaats van . Even zoo vindt men ook wel het Kråmå-ínggil 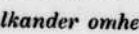 (§ 125) gebruikt. — Ook het oud-Passief 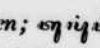 heeft zijn passive (objective) beteekenis geheel verloren daar het als Kråmå-ínggil geheel in dezelfde beteekenis als Ng., Kr., voor *zitten* gebruikt wordt. Eigentlijk is het het Passief van (grondvorm), dat het *zitten van het dienstpersoneel in tegenwoordigheid en tot opwachting* van een aanzienlijk persoon beteekent, zoodat het passief van deze aanzienlijke persoon gezegd wordt.

DE RECIPROQUE (WEDERZIJDSCHE OF WEDERKEERIGE) VORM.

128. Het oud Passief is ook nog in gebruik in de *reciproque*, d. i. *wederzijdsche* of *wederkeerige vorm*, die gevormd wordt door zamenstelling van een grondwoord met de oud-passive vorm daarvan; bv. 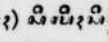 *malkander omhelzen*, van 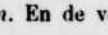 , de grondvorm van 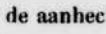 iemand *omhelzen*; 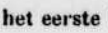 *elkander wederkeerig helpen*, van 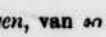 *hulp* en *tot hulp zijn, helpen*; 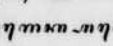 *van malkander nemen, elkander afnemen*, van 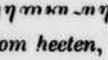 , de grondvorm van 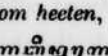 iets *nemen, afnemen*. — Zoo ook van transitive en causative werkwoorden; van 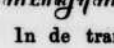 iemand iets *te leen geven*, of van 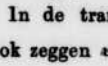 iets *te leen geven* aan iemand (van de grondvorm 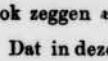) 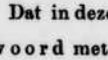 en 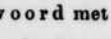 *de een den ander te leen geven*. En de verandering, die een grondwoord, dat op een klinker eindigt, door de aanhechtsels van die vormen ondergaat, deelt zich dan ook gewoonlijk aan het eerste lid meê; bv. in 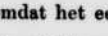 *de één van den ander ontvangen*, van 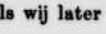 iets *ontvangen*, van 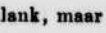 *ontvangen*; en in 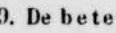 *elkander welkom heeten*, van 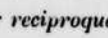 iemand *welkom heeten*, van het grondwoord 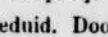 *welkom!* Men zegt evenwel ook 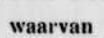 .

In de transitive vorm kan men bv. in plaats van 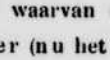 ook zeggen 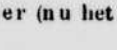 .

Dat in deze reciproque vorm voor het eerste lid niet de vorm van het werkwoord met den neusklank, maar de grondvorm gebruikt wordt; dat is omdat het een zamengesteld woord is, en in zamenstellingen, zooals wij later zien zullen, niet de vorm van het werkwoord met den neusklank, maar in plaats daarvan de grondvorm gebruikt wordt.

129. De beteekenis van deze *wederkeerige* of *wederzijdsche* (niet *reflexive*, maar *reciproque*) vorm wordt op een aanschouwelijke wijze door de vorm zelf aangeduid. Door de vorm zelf wordt een daad of handeling voorgesteld als iets, waarvan één en dezelfde persoon of zaak nu de dader en dan de lijder (nu het súbject en dan het óbject) is, en die dus wederkeerig,

van weêrskanten of over en weêr plaats heeft of geschiedt. En niet enkel in een gezegde van een onderwerp, maar ook als naamwoord, kan deze vorm gebruikt worden, zoodat bv. ꦤꦪꦤꦪꦤ꧀ niet alleen *de één den ander aanklagen*, beteekent, maar ook *wederzijdsche aanklagt*, of *aanklagt van den één tegen den ander*.

Zamenstellingen van twee woorden van wederkeerig tegen elkander overgestelde beteekenis, zóóals *geven en nemen, leenen en borgen, koopen en verkoopen*, heeft men in het Javaansch ook; bv. ꦲꦺꦴꦁꦲꦤ꧀ ꦄꦶꦁꦔꦺꦴ of ꦲꦺꦴꦁꦲꦤ꧀ꦄꦶꦁꦔꦺꦴ *schuld hebben en schuldvordering hebben*, en ꦲꦺꦴꦭꦺꦴꦤ꧀ꦔꦺꦴ *verkoopen en koopen*. Aan dit laatste heeft het spraakgebruik ook een wederkeerige vorm gegeven door ꦲꦺꦴꦭꦺꦴꦤ꧀ꦔꦺꦴ te zeggen in den zin van *wederzijds* of *onder malkander koopen en verkoopen*, of *met elkander handel drijven*, maar dan verder, even als ook ꦲꦺꦴꦭꦺꦴꦤ꧀ꦔꦺꦴ in den zin van *handel drijven*. — In plaats van de eerstgenoemde zamengestelde uitdrukking ꦲꦺꦴꦤꦲꦤ꧀ꦄꦶꦁꦔꦺꦴ of ꦲꦺꦴꦁꦲꦤ꧀ꦄꦶꦁꦔꦺꦴ vindt men ook wel ꦤꦤꦺꦴꦤꦲꦤ꧀ꦄꦶꦁꦔꦺꦴ of ꦤꦤꦺꦴꦁꦲꦤ꧀ꦄꦶꦁꦔꦺꦴ zoodat de beide leden van de zamenstelling hetzelfde schijnen te beteekenen, en dus de zamengestelde uitdrukking niet meer een wederkeerige beteekenis zou kunnen hebben: maar dit ꦤꦤꦺꦴꦤꦲꦤ꧀ꦄꦶꦁꦔꦺꦴ zal wel eigentlijk het met het voorvoegsel ꦱꦤ꧀ gevormde naamwoord van ꦲꦺꦴꦁꦲꦤ꧀ꦄꦶꦁꦔꦺꦴ zijn.

FREQUENTATIVE VORM.

130. Door invoeging van de tongtriller *r*, of tot verzachting van de uitspraak met de klinker *ĕ* of *ă* er vóór, en dus van den klank *ĕr* of *ăr*, achter de eerste medeklinker van de grondvorm, zijn in de Javaansche taal een groote menigte woorden gevormd, waarvan de beteekenis, behalven den zin van het grondwoord, tevens het denkbeeld van veelvuldigheid in zich sluit, gelijk dit zelfde denkbeeld door denzelfden klank uitgedrukt wordt in de Hollandsche woorden *wapperen*, *knetteren*, *schitteren*, *stotteren*, en in vele andere. Dit is de zoogenaamde *frequentative* vorm, waardoor beteekend wordt, dat iets veelvuldig, en dus dikwijls na elkander, op vele plaatsen of door velen tegelijk, plaats heeft of geschiedt; bv. ꦥꦤ꧀ꦕꦤ꧀ꦕ; ꦥꦫꦤ꧀ꦕꦤ꧀ꦕ of ꦥꦤ꧀ꦫꦤ꧀ꦕ, *klopping van het hart, hartklopping*, van ꦥꦤ꧀ꦕꦤ꧀ꦕ, grondvorm van ꦥꦕꦤ꧀ꦕ *kloppen*; ꦥꦭꦺꦴꦩꦫꦤ꧀ꦕꦤ꧀ꦕ *over het geheele lichaam sidderen, zoodat het iemand overal klopt*, van ꦥꦭꦺꦴꦩꦥꦕꦤ꧀ꦕꦤ꧀ꦕ *kloppen*. — De *r* verandert volgens § 27 in een *l*, wanneer in hetzelfde woord een *r* volgt, zooals in ꦄꦭꦺꦁ of ꦄꦒꦺꦁ *een vliegen aan alle kanten, algemeen gevlieg*, van ꦄꦺꦁ grondvorm ꦊꦺꦁ anders ꦄꦫꦺꦁ *vlugt*. — Van de meeste woorden van deze vorm is de grondvorm zonder dien *r*-klank niet in gebruik; bv. van ꦱꦺꦴꦫꦱꦺꦴꦫ of ꦱꦺꦴꦱꦺꦴꦫ *babbelen;* maar zij nemen zelf als grondwoorden allerlei vormen aan. Zoo heeft

men van ꦒꦼꦴꦒꦺꦴꦁ het werkwoord ꦒꦼꦴꦒꦺꦴꦁ iemand *met zijn velen tegelijk aanvallen* of *bestormen*, en het toestandswoord ꦔꦒꦼꦴꦒꦺꦴꦁ *met zijn velen tegelijk er op toeloopen* of *loskomen;* en van ꦥꦶꦠꦺꦴꦏ, *veel praten*, het transitief werkwoord ꦩꦔꦺꦤꦶꦠꦺꦴꦏꦶ iemand *door veel praten storen*. — Begint het grondwoord met een ꦲ, dan gaat de klank van deze zachte adspiratie in de frequentative vorm natuurlijk verloren. Zoo zijn van de grondwoorden ꦲꦒꦼꦴꦒꦺꦴꦁ, ꦲꦺꦴꦭꦺꦴꦁ en ꦲꦩꦺꦴꦁ de frequentative vormen ꦱꦒꦼꦴꦒꦺꦴꦁ, ꦱꦺꦴꦭꦺꦴꦁ en ꦩꦺꦴꦁ gevormd.

131. Verder heeft men nog een *zamengesteld frequentatief*, om uit te drukken, dat iets overal of aan alle kanten plaats heeft, gevormd door het woordje ꦱꦶꦤ, of, met het voorvoegsel *pa* er voor, ꦥꦱꦶꦤ vóór een drielettergrepig woord te plaatsen; bv. ꦥꦱꦶꦤꦮꦤꦺꦴꦁ *overal weêrkaatsing van het licht*. En, als het woord maar uit twee lettergrepen bestaat, dan wordt er die frequentative vorm aan gegeven; bv. ꦥꦱꦶꦤꦶꦤꦠꦩꦤ *overal met lappen, overal gelapt*, van ꦤꦠꦩꦤ *lap, gelapt;* en ꦥꦱꦶꦩꦒꦺꦴꦢꦺꦴꦁ *overal gebrom, aan alle kanten gebrom te hooren*. van ꦩꦺꦴꦢꦺꦴꦁ *gebrom*. — Begint het woord met een ꦩ, dan wordt deze in een ꦤ veranderd (vrg. § 110), zooals bv. in ꦥꦱꦶꦤꦤꦶꦛꦺꦴꦁ *overal regt uitgestoken*, van de handen van vele menschen, van ꦤꦛꦺꦴꦁ *regt uitgestoken;* en in ꦥꦱꦶꦤꦸꦭꦶꦃ of ꦥꦱꦶꦤꦸꦤꦶꦃ van ꦩꦸꦭꦶꦃ. — En, begint het woord zelf met een ꦩ, dan wordt er een ꦤ of ꦔ vóórgevoegd, zooals in ꦥꦱꦶꦤꦔꦏꦼꦂꦩ *overal gekerm*, van ꦏꦼꦂꦩ het grondwoord van ꦒꦼꦂꦩ *kermen*. Zoo ook ꦥꦱꦶꦤꦔꦠꦺꦴꦁ van ꦠꦺꦴꦁ Nevens ꦤꦶꦔꦩꦺꦴꦁ heeft men ꦔꦤꦶꦔꦩꦺꦴꦁ.

Voorts heeft men in het Javaansch een groote menigte woorden, die gevormd zijn met de *l-* of *ĕl*-klank achter de eerste medeklinker, en waarin de *l* niet de *r* vervangt wegens een in hetzelfde woord volgende *r*. De beteekenis van die *l* is met die van de *r* in de frequentative vorm wel eenigzins verwant, maar is toch een andere. Plastisch voor het gehoor wordt namelijk met die *l*-klank een voortgaande beweging of een verbreiding beteekend; bv. in ꦤꦔꦼꦴꦭꦼꦴꦭꦶꦁ *rollen*, van kleine, ꦤꦔꦼꦴꦭꦼꦴꦭꦶꦁ *rollen*, van grootere voorwerpen; ꦔꦼꦴꦭꦼꦴꦁ het *rollen* van den *donder;* ꦔꦶꦭꦼꦴꦁ het stuiven van stof; ꦔꦶꦤꦼꦴꦁ het *blikseme*n. — Begint het grondwoord met een ꦩ, dan gaat de klank van deze zachte adspiratie ook in deze woordvorm natuurlijk verloren; bv. in ꦤꦶꦔꦺꦴꦩꦶꦁ *met een bogt of kromming loopen*, van ꦤꦶꦩꦺꦴꦩꦶꦁ En zoo kan een woord, dat met een ꦤ begint, zinverwant zijn met een ander dat met een ꦱ begint, daar beide van dezelfde grondvorm afstammen; bv. ꦤꦒꦺꦴ met ꦱꦒꦺꦴ en ꦤꦕꦶ ꦔꦶꦕꦶ *zwemmen*, met het Dajaksche ꦱꦕꦶ ꦲꦕꦶ vergeleken met ꦱꦸꦕꦶ *zich oprigten, oprijzen*. — Sommige zóo met de *ĕl*-klank gevormde woorden hebben het voorvoegsel ꦤ (§ 113). Zoo heeft men van ꦲꦱꦃ *asch*, ꦤꦶꦭꦲꦱꦃ *aschgrauw;* en duidelijker, van ꦔꦺꦴꦤꦃ *afkeer, afkeerig zijn*, eerst ꦔꦸꦭꦺꦴꦤꦃ *afkeerig gaan worden*, en van

hier *ngilu-an* *eenigen afkeer gekregen hebben*, en *ngilu-i* iemand *met eenige afkeerigheid behandelen*, waarin de *l*-klank de beweging van afkeer (abneigung) schijnt te beteekenen. Duidelijker is deze beteekenis in *ngigas-an* *in beweging komen, zich gaan bewegen, zich bewegen*, van de handen, van *anga-an* *het wenken met de hand*.

Ook zijn er in de Javaansche taal een groote menigte woorden, die gevormd zijn met een Péngkal achter de eerste, of ook achter de tweede, medeklinker, en die alle daarin met elkander overeenkomen, dat zij een gekwets, geklets, geklots, geplas, of ook gebons beteekenen. Zoo in *angkis* of *anumbrus* *in het water springen*, zoo dat het kletst; *angkrah* of *ambruk* *op het lijf vallen*, zoodat het bonst. Andere voorbeelden vindt men in menigte in het woordenboek.

AFGELEID NAAMWOORD MET HET AANHECHTSEL *-an*

132. Zeer menigvuldig is de vorming van een *afgeleid naamwoord met het aanhechtsel -an* (*verg.* § 116). De aanhechting geschiedt volgens §14—16 en 53; bv. *aglisan* *toelisan*, iemands *schrift* of *schrijfwerk*, van *aglis*, het grondwoord van *aglisi* *schrijven*; *dunungan* (*sĕdĕréqan*), *een broeder genoemde en als broeder beschouwde vriend*, van *dunung* *broeder*; *aguwatan* (*toewian*,) *het overgeschotene, overschot*, van *aguwat* *over, over zijn, overschieten*; *amaosan* (*gadoéan*) *leenbezit, leengoed*, van *maos* grondwoord van *dumaos* *in leen* of *tijdelijk bezit hebben*; *ikatan* (*bándan*) *gekneveld, geboeid*, van *ikat* (*bándá*) *boei*, grondwoord van *ngikat* *knevelen, boeijen*, *tukonan* *gekocht, wat gekocht wordt*, van *tuku* *koopen*; *kalenan* *beek, sloot*, van *kali* *rivier*; *gawéan* (*gawéan*) *maaksel*, van *gawé* *maken*.

In enkele woorden is de *a* van het aanhechtsel *-an* volgens de aanteekening bij § 24 in een *e* veranderd. Zoo in *dunungan* KN. *tunungan* Ng., iemands *eigendom, wat* iemand *toekomt*, voor *dunungan* en *tunungan* van *dunung* en *tunung*.

Gewoonlijk wordt dit afgeleid naamwoord van het grondwoord gevormd, zelden van de vorm van het werkwoord of toestandswoord, omdat men een bepaalde beteekenis, aan den vorm van het werkwoord of toestandswoord verbonden, daarbij voor oogen had.

Van een werkwoord, dat van een eigennaam van een plaats gevormd is en een *gaan naar die plaats* beteekent, wordt het objectief denominatief, dat er somtijds van afgeleid wordt, nu eens met, en dan eens zonder, den neusklank uitgesproken; in het eerste geval, om door de vorm die bijzondere beteekenis van een beweging of rigting *naar* een plaats uit te drukken, in het andere geval, omdat de *objective* beteekenis van het woord met dien *subjectiven* vorm van

het werkwoord toch in strijd is. Zoo zegt men: ꦲꦩꦤꦒꦏꦠꦫꦗꦁꦄꦤ꧀ en ꦲꦩꦤꦒꦏꦠꦫꦗꦁꦥꦢꦗꦁꦄꦤ꧀ *een Padjangsche* of *Pasisirsche commissie*, om den *aard* of de soort van eene *te volbrengene* commissie te beteekenen. Zoo zegt men ook ꦤꦤꦒꦫꦱꦩꦫꦁꦄꦤ꧀ *eene Samarangsche* (*naar Samarang te doene*) reis; en dan ook ꦤꦩꦫꦱꦩꦫꦁꦄꦤ꧀ *van huis gaan om naar Samarang te gaan*, in commissie naar Samarang; en zelfs ꦲꦶꦤ꧀ꦩꦫꦱꦩꦫꦁꦄꦤ꧀ *iemand die een reis naar Samarang te doen heeft, die in commissie naar Samarang moet* (*Anggër-àgèng*, art. 5).

133. Dit afgeleid naamwoord met het aanhechtsel ꦄꦤ꧀ heeft altijd een passive (objective) beteekenis, even als in het Hollandsch de naamwoorden, die met het passief voorvoegsel *ge* gevormd zijn, zooals *geschenk*, *gebak*, *gelofte*, *gevangene*, *geboeide*, *gevecht*, *geboomte*, en andere, die gevormd zijn met aanhechtsel *sel* of *ing*, zooals *maaksel* en *vervolging*. Men kan dit afgeleide naamwoord om deze algemeene beteekenis gevoeglijk met de naam van *passief* (of *objectief*) *denominatief* bestempelen. Het dient namelijk in het algemeen, om van een ander woord een afgeleide benaming te vormen met de beteekenis van een passive (objective) toestand of gesteldheid, of van een naar zulk een passive toestand of gesteldheid genoemd iets: het bijzonder spraakgebruik zal het best worden opgehelderd door de volgende voorbeelden:

1°. ꦤꦤꦒꦫꦱꦩꦫꦁꦄꦤ꧀ *een gezondene, iemand die gezonden wordt, gezant, bode*, van ꦤꦤꦒꦫ (grondvorm ꦤꦤꦒꦫꦱ꧀) iemand *zenden* om een boodschap te doen; ꦱꦸꦱꦸꦄꦤ꧀ of ꦤꦱꦸꦱꦸꦄꦤ꧀ *het gemolkene, melk*, van ꦱꦸꦱꦸ of ꦤꦱꦸꦱꦸ (grondvorm ꦱꦸ of ꦤꦱꦸ) iets *uitpersen, melken*; ꦩꦶꦤꦫꦱꦩꦫꦁꦄꦤ꧀ *wat gebezigd wordt om meê te voeren, voering*, van ꦩꦶꦤꦫꦱꦩꦫꦁ (grondvorm ꦩꦶꦤꦫꦱꦩꦫꦁ) iets, bv. een kleed, *voeren*; ꦱꦼꦫꦩꦄꦤ꧀ *iets om te rijden* of *te varen, voertuig* of *vaartuig*, ook als bepaling bv. in ꦄꦗꦶꦫꦩꦄꦤ꧀ een *paard om op te rijden*, een *rijpaard*; maar ook als benaming van passive gesteldheid, in een uitdrukking als deze: ꦱꦼꦫꦩ ꦤꦤꦒꦏꦶꦤꦫꦤꦒꦄꦤ꧀ *het er op te rijden*, of *de berijding er van, is gemakkelijk, het* (*het paard*) *rijdt gemakkelijk*.

2°. ꦤꦤꦒꦠꦄꦤ꧀ *wat te gaan is* of door iemand *gegaan wordt*, zooals in ꦤꦤꦒꦠ ꦤꦶꦫꦏꦱꦒ꧀ *twee uur te gaan* of *twee uur gaans*; van ꦤꦠꦒ꧀ *gang*, ꦒꦤꦒꦠꦄꦤ꧀ iets *gaan* of *begaan*; en ꦮꦤꦶꦫꦩꦄꦤ꧀ *wat te weten is* of *wat* iemand *te weten heeft*, in de uitdrukking ꦮꦤꦶꦫꦩꦒꦺꦴꦃ *Wat je te weten hebt*, is (namelijk hetgeen men volgen laat), d. i. *Je moet weten!* van ꦮꦤꦶꦫ *vernemen, weten*. — Van ꦠꦺꦴꦁꦄꦤ꧀, grondvorm van ꦄꦠꦺꦴꦁꦄꦤ꧀ iemand of iets *schommelen* of *wiegen*, ꦠꦺꦴꦁꦄꦤ꧀ꦒꦤꦒꦠꦄꦤ꧀ *te schommelen, om te schommelen*, in een gezegde *in een gesteldheid om te schommelen. staan* of *zitten* of *liggen te schommelen*, als compliment van een ander woord, *al schommelend* of *aan het schommelen*, en als zelfstandig naamwoord *iets om te schommelen* of *om meê te schommelen*, een *schommel* of *wieg*. En zoo

beteekent van ꦱꦾꦴ *slaap, slapen*, ꦱꦾꦴꦩꦺꦴꦁ of ꦱꦶꦱꦾꦴꦩꦺꦴꦁ *in een gesteldheid om te slapen*, van daar *te bed liggen* of *op een stoel zitten, om te rusten*, zonder werkelijk te slapen, wat ꦱꦾꦴ genoemd wordt.

Zie de aantt. op de Beknopte Jav. Gramm. van Roorda, behoorende bij de editie van het Woordenboek van 1901.

3°. Van ꦲꦩꦺꦴꦁ *vlug, snel*, beteekent ꦲꦩꦺꦴꦁꦱꦺꦴꦁ hetzelfde, maar in den passiven zin van *vlug* of *snel gedaan;* en men zegt ꦱꦸꦱꦾꦴꦤ꦳ꦲꦩꦺꦴꦁ *zijn gang is vlug, hij loopt snel*, om te zeggen, dat zijn loopen snel gaat; maar ꦱꦸꦱꦾꦴꦤ꦳ꦲꦩꦺꦴꦁꦱꦺꦴꦁ, wanneer men zeggen wil, dat iemand *snel loopt om snel te loopen*, dat hij zoo loopt, dat hij zijn loopen snel maakt, zijn schreden versnelt. Van ꦮꦾꦃ *nieuw*, beteekent ꦮꦾꦃꦩꦺꦴꦁ *versch*, bv. van pas gevangene visch, en van alles wat iemand als nog nieuw heeft of gekregen heeft, en zoo ook een *nieuweling* of *als nieuweling*, bv. van iemand, die men als nieuweling in zijn dienst gekregen heeft. Van ꦱꦸꦥꦾꦫ *toereikend, genoeg*, ꦱꦸꦥꦾꦫꦺꦴꦁ *daar men genoeg aan heeft.*

4°. Van ꦮꦺꦴꦃ *zwak*, beteekent ꦮꦺꦴꦃꦱꦺꦴꦁ een gesteldheid van met zwakheid behebt te wezen, *zwak van aard* of *natuur, zwakkelijk;* van ꦏꦶꦝꦁ *bang*, ꦏꦝꦁꦩꦺꦴꦁ *bang van aard;* van ꦔꦼꦠꦶꦔ *gedenken, gedachtig zijn*, ꦔꦼꦠꦶꦔꦺꦴꦁ daarmeê begaafd, *goed van geheugen;* van ꦲꦺꦴꦁ *onder weg* ergens *aangaan* of *aanloopen*, ꦲꦺꦴꦁꦲꦺꦴꦁꦩꦺꦴꦁ de behebtheid met de gewoonte van iemand, *die gaarne onder weg hier of daar aanloopt.*

Zie de aantt. op de Beknopte Jav. Gramm. van Roorda, behoorende bij de editie van het Woordenboek van 1901.

5°. Zooals in het Hollandsch *gelaarsd* en *gespoord* van *laars* en *spoor*, zoo beteekent van ꦏꦶꦏꦾꦴ *dolk, ponjaard*, ꦏꦶꦏꦾꦴꦩꦺꦴꦁ *gedolkt, geponjaard*, in den zin van *met een dolk in den gordel;* van ꦔꦫꦔꦫꦁ, benaming van een *staatsie-bĕbĕd*, ꦔꦫꦔꦫꦁꦱꦺꦴꦁ *met een dòdòt* (*staatsiekleed*) *aan.*

6°. Van ꦏꦤꦃ *broeder*, beteekent ꦏꦤꦃꦩꦺꦴꦁ *iemand die als broeder beschouwd en ook broeder genoemd wordt, een intime vriend;* van ꦆꦩꦺꦴꦁ, *paard*, ꦆꦩꦺꦴꦁꦱꦺꦴꦁ *iets dat als een paard beschouwd en ook een paard genoemd wordt, een paard* of *paardje* als kinderspeelgoed of *nagemaakt paard.*

7°. Van ꦥꦕꦾ, *priester*, beteekent ꦥꦕꦾꦱꦺꦴꦁ *het door de priesters bewoonde, de priesterwijk;* van ꦄꦝꦶꦄꦝꦶꦩꦤ꦳ eigennaam van een Prins, ꦄꦝꦶꦄꦝꦶꦩꦤ꦳ꦱꦺꦴꦁ *het Adi-nägärâsche*, het gedeelte van de hoofdplaats, dat door Prins Adí-nägärâ bewoond wordt. Andere dergelijke benamingen van een plaats hebben het voorvoegsel ꦏ (*kă*), en dus de vorm van het transitief Passief (§ 119); andere het voorvoegsel ꦥ (*pă*), waarover later.

8°. Gelijk in het Hollandsch vele zelfstandige naamwoorden, die van een ander zelfstandig naamwoord met het passief voorvoegsel *ge* gevormd zijn, een collective beteekenis hebben, zooals *geboomte, gestarnte, gebergte* en *gevogelte;*

zoo ook in het Javaansch menig van een zelfstandig naamwoord gevormd passief denominatief, — dikwijls met reduplicatie of herhaling van de eerste medeklinker (waarover later); bv. ꦮꦸꦲꦤ꧀ gew. ꦫꦮꦸꦲꦤ꧀ *geboomte*, iets dat door boomen gevormd is, van ꦮꦸꦲ *hout, boom;* ꦏꦺꦴꦩꦱꦤ꧀ *rietbosch*, van ꦏꦺꦴꦩ *riet;* ꦢꦼꦤꦢꦼꦩꦤ꧀ *modderpoel*, van ꦢꦼꦤꦢꦼꦩ *modder.*

9°. Van ꦠꦱꦺꦤ *honderdtal*, beteekent ꦠꦱꦺꦤꦤꦤ꧀ *wat door honderdtallen gevormd wordt, honderden*, of *bij honderden*; of *bij de honderd* (bv. verkocht worden); van ꦱꦱꦶ *maand*, ꦱꦺꦴꦤꦤꦤ꧀ *wat door maanden gevormd wordt*, een door maanden gevormde tijd, *maanden lang*, en *bij de maand* of *bij maanden* (bv. betaald worden).

Zie de aantt. op de Beknopte Jav. Gramm. van Roorda, behoorende bij de editie van het Woordenboek van 1901.

10°. Dikwijls heeft in 't Javaansch het passief denominatief dezelfde beteekenis als vele in het Hollandsch met het passive voorvoegsel *ge* gevormde naamwoorden, zooals *geroof* (dat er gepleegd wordt), *gepraat* (dat er gedaan wordt), *geschrei*, *gevecht*, *gekibbel*, enz., gewoonlijk met de beteekenis van een gesteldheid, die teweeggebracht wordt door meer dan één persoon te zamen. Zoo van ꦱꦫꦺꦴꦤ꧀ *geschrei* van iemand, grondwoord van ꦱꦫꦺꦴ *schreijen*, ꦱꦫꦺꦴꦱꦫꦺꦴꦤ꧀ een *geschrei*, dat gemaakt wordt, een *schrei-* of *huil-partij;* van ꦔꦫꦶꦩꦤ꧀ *dans*, ook *danseres*, grondwoord van ꦔꦤ꧀ꦗꦫꦶꦩꦤ꧀ *dansen*, ꦔꦫꦶꦩꦤ꧀ꦣꦺꦴꦤ꧀ een *gedans*, *danspartij;* van ꦠꦤꦩꦤ꧀ *straat-* of *struik-roover*, grondwoord van ꦔꦤ꧀ꦛꦤꦩꦤ꧀ *straat-* of *struik-roof plegen*, ꦠꦤꦩꦸꦤ꧀ een *straat-* of *struik-rooverij*, die gepleegd wordt; van ꦥꦺꦴꦤ꧀ *gevecht* en *vechten* met wapenen, ꦥꦺꦴꦤꦤ꧀ een *gevecht*, dat gevoerd wordt, een *oorlog;* van ꦱꦤ꧀ *tournooilans*, ꦱꦤ꧀ *met een tournooilans steken*, ꦱꦤꦤ꧀ *een tournooigevecht* of *steekspel*. — En, als nu zulk een naamwoord in een gezegde aan één of meer personen als onderwerp van een zin wordt toegeschreven: dan beteekent bv. ꦥꦺꦴꦤꦤ꧀ met een ander of met elkander *een gevecht* of *oorlog hebben;* van ꦠꦶꦃ *vuist*, ꦔꦛꦶꦃ *met de vuist* of *vuisten slaan*, ꦛꦶꦃꦤꦤ꧀ of ꦛꦶꦛꦶꦃꦤꦤ꧀ *een vuistgevecht*, en in een gezegde: met een ander *een vuistgevecht hebben;* van ꦢꦺꦮꦤ꧀ *raad*, ꦢꦺꦮꦤꦤ꧀ *beraadslagen*, ꦢꦺꦮꦩꦤ꧀ of ꦢꦺꦮꦢꦺꦮꦩꦤ꧀ *beraadslaging*, die gehouden wordt, en in een gezegde: met een ander of met elkander *een beraadslaging hebben* of *houden*. En zoo beteekent dan ook bv. van ꦕꦤꦺꦴꦫ *zitten*, ꦕꦤꦺꦴꦫꦤ꧀ of ꦔꦕꦤꦺꦴꦫꦤ꧀ eigentlijk *een gezit* of *zitten*, dat men maakt, *een zitting*, die gehouden wordt (zonder die plegtige beteekenis, die aan het woord *zitting* en het Fransche *séance* door het spraakgebruik gehecht wordt), en dan in een gezegde: met een ander of met elkander *zamen zitten* (bv. om een kop thee te drinken of wat met elkander te praten).

In deze laatste beteekenis, waarin het passief denominatief iets beteekent, dat men met een ander of met elkander heeft of doet, wordt, als de

klinker van het aanhechtsel *an* met de klinker, daar het grondwoord op uitgaat, inéén gesmolten is, er nog wel eens het aanhechtsel *an* aan toegevoegd. Zoo zegt men van ᠮᠡᠷᠭᠡᠨ het Kråmå van ᠮᠡᠷᠭᠡ Ng., *geweer*, ᠮᠡᠷᠭᠡᠯᠡᠨ *met het geweer schieten*, ᠮᠡᠷᠭᠡᠯᠡᠭᠰᠡᠨ *geschiet met geweer*, in een gezegde niet alleen ᠮᠡᠷᠭᠡᠯᠡᠭᠰᠡᠨ, maar ook wel ᠮᠡᠷᠭᠡᠯᠡᠯᠴᠡᠭᠰᠡᠨ, *met een ander* of *met elkander een geschiet met het geweer hebben*, of *tegen elkander met het geweer schieten.*

Uit het menigvuldig gebruik van het objectief denominatief als collectief zegwoord, om een *met een ander strijden* te beteekenen, is het eindelijk te verklaren, dat een woord van deze vorm met een ander woord als objectief complement ook gebruikt wordt in den zin van *met een ander wedden* of *wedijveren om* hetgeen door de beide woorden beteekend wordt. Zoo beteekent van ᠬᠤᠷᠳᠠᠨ *vlug, snel*, en ᠪᠢᠴᠢᠬᠦ *schrijven*, ᠬᠤᠷᠳᠠᠯᠴᠠᠵᠤ ᠪᠢᠴᠢᠬᠦ *met een ander wedijveren in het vlug* of *snel schrijven, met een ander om het snelst schrijven.* Het objectief denominatief ᠬᠤᠷᠳᠠᠯᠵᠤ beteekent namelijk een accidentele gesteldheid, *zoodat men snelheid als object ten doel heeft*, en dus, bij vergelijking, *om het snelst.* Dit vereenigd met ᠪᠢᠴᠢᠬᠦ *schrijven*, als complement van het voorwerp, waarin men snelheid ten doel heeft, geeft, wanneer het als predicaat aan een persoon wordt toegeschreven, den zin van *om het snelst schrijven.* Zoo ook van ᠥᠷᠭᠡᠨ *breed*, met ᠡᠭᠡ *borst*, ᠥᠷᠭᠡᠭᠡᠨ of ᠥᠷᠭᠡ-ᠥᠷᠭᠡᠭᠡᠨ eig. *om het breedst van borst*, en, als prédicaat, *met een ander zich meten* of *wedden, wie het breedst van borst is.* In ᠥᠷᠭᠡᠯᠵᠡᠭᠡᠨ in plaats van ᠥᠷᠭᠡᠭᠡᠨ is het aanhechtsel ᠠᠨ nog eerst aan het woord gehecht om de collectieve beteekenis meer uitdrukkelijk aan te duiden.

Zie bij § 219 de gevallen, waarin niet het naamwoord maar het hulpwoord ᠪᠠᠢᠬᠤ gebruikt wordt.

OVER HET AANHECHTSEL ᠠᠨ *ăn*

134. Aan het aanhechtsel ᠠᠨ *an* zeer na verwant is het aanhechtsel ᠡᠨ *ĕn*, dat ook aan een woord, dat op een medeklinker uitgaat, op dezelfde wijze gehecht wordt; maar, als het grondwoord op een klinker eindigt, dan zóó, dat tusschen de twee klinkers een *n* wordt ingevoegd; bv. ᠭᠠᠨᠠᠨᠳᠠᠭ *roestig*, van ᠭᠠᠨᠠ *roest*. — Dit aanhechtsel geeft aan het woord ook de beteekenis van een passive (objective) gesteldheid, doch alleen in den bepaalden zin van een ongesteldheid of *slechte* gesteldheid, van een behebtheid met een kwaal of gebrek, zooals ᠴᠢᠭᠠᠳᠠᠭ *een bloedzweer* of *bloedzweren hebben, aan een bloedzweer* of *bloedzweren lijden*, van ᠴᠢᠭᠠᠨ *bloedzweer*; ᠶᠡᠬᠡᠨᠡᠳᠡᠭ *ziekelijk, met ongemakken* of *ongesteldheden behebt*, of *daaraan lijdend*, van ᠶᠡᠬᠡ, *ongemak, ongesteldheid*, van ᠡᠮᠡ *ziek.*

135. In dezelfde beteekenis wordt dit aanhechtsel ook wel tegelijk met het passief voorvoegsel ᠭᠠ (*kă*) gebruikt; bv. in ᠬᠠᠭᠠᠨᠠᠭᠠᠳ *van gevatte koû lijden*,

koorts hebben, van ᨆᨑᨗᨕᨊ *koud*; ᨆᨀᨀᨊᨗᨑᨗᨕᨊ *door iets schitterends verblind geraakt*, nevens ᨀᨊᨗᨑᨗᨕᨊ *door iets schitterends verblind*. — Zóó verschilt deze woordvorm van het accidenteel transitief Passief (§ 116) alleen daarin, dat het door de gewijzigde uitspraak van het aanhechtsel de gewijzigde beteekenis van een ongesteldheid heeft. Maar deze woordvorm wordt in de taal gewoonlijk gebruikt, om een trap of graad te beteekenen, die men gevoeglijk *de overmatige trap* of (in onderscheiding van de *Superlatief*) de *Excessief* kan noemen, en die in het Hollandsch uitgedrukt wordt door het voorzetsel *te*, of door zamenstelling met het bijwoord *over*, zooals in *te groot* of *overgroot*, of ook wel door de bijwoorden *overmatig*, *bovenmatig* of *uitermate*. Met deze woordvorm wordt namelijk een accidentele gesteldheid beteekend, die over de maat gaat, of tot dien graad toe, dat het een slechte gesteldheid wordt; bv. in ᨆᨊᨕᨗᨉᨚᨊᨗᨑᨗᨕᨊ *excessief hoog, te hoog*; van ᨕᨗᨉᨚ *hoog*, en ᨆᨑᨀᨑᨗᨕᨗᨑᨗᨕᨊ *te erg*, van ᨀᨑᨗᨕᨊ *erg*. — En in enkele woorden is in deze beteekenis de vorm van het accidenteel transitief Passief behouden gebleven, zoodat de uitspraak van het aanhechtsel ᨕᨊᨗᨕᨊ niet in ᨑᨗᨕᨊ veranderd is. Zoo in ᨆᨊᨗᨆᨕᨗᨕᨊᨗᨕᨊ of ᨊᨆᨗᨊᨗᨆᨕᨗ ᨕᨊᨗᨕᨊ *te veel*, van ᨆᨊᨗᨆᨕᨗ of ᨊᨆᨗᨊᨗᨆᨕᨗ *veel*, en ᨆᨊᨗᨕᨗᨕᨗᨕᨊᨗᨕᨊ *te ver*, van ᨕᨗᨕᨗᨕᨗ *ver*; ofschoon men in de spreektaal ook wel ᨆᨊᨗᨆᨕᨗᨑᨗᨕᨊ, ᨊᨆᨗᨊᨗᨆᨕᨗ ᨑᨗᨕᨊ en ᨆᨊᨗᨕᨗᨕᨗᨑᨗᨕᨊ zegt. — Altijd wordt in deze Excessief, als het grondwoord op een klinker uitgaat, het aanhechtsel er op dezelfde wijze aan toegevoegd, als in het accidenteel transitief Passief, namelijk zóó, dat de klinkers inéénsmelten; bv. in ᨑᨕᨗᨕᨗᨕᨊᨗᨕᨊ *te lang*, van ᨕᨗᨕᨗ *lang*; ᨑᨗᨊᨗᨕᨗᨊᨗᨊᨗᨕᨊ *te ver in de avond, te laat*, van ᨊᨗᨕᨗᨊᨗ *avond*; ᨆᨑᨗᨊᨗᨊᨗᨕᨊ *te hard*, van ᨑᨗᨊᨗ *hard*. — Somtijds evenwel wordt er voor de duidelijke uitdrukking van de beteekenis van de Excessief nog wel eens het aanhechtsel ᨑᨗᨕᨊ aan toegevoegd; bv. ᨆᨀᨀᨑᨗᨑᨗᨕᨊ *te breed*, van ᨊᨆᨗᨊᨗᨀᨀᨗ *breed*, en ᨆᨑᨗᨊᨗᨊᨗᨑᨗᨕᨊ *te veel naar dorens gelijkend, te piekerig* (van schrift), van ᨑᨗᨊᨗ *gelijk dorens*, van ᨑᨗᨊᨗ *doren*. — Ook moet nog opgemerkt worden, dat in deze Excessief de klinker van het voorvoegsel ᨆᨊ, als het grondwoord met een ᨕᨊ begint, wel gewoonlijk met de eerste klinker van het grondwoord inéénsmelt, maar somtijds ook wel in de uitspraak behouden wordt; bv. in ᨆᨊᨗᨆᨕᨗᨑᨗᨑᨗᨕᨊ *te klein*, van ᨕᨗᨑᨗᨕᨊ *klein*. En van ᨊᨆᨗᨊᨗᨀᨀᨗ *breed*, zegt men niet alleen, zooals boven gezegd, ᨆᨀᨀᨑᨗᨑᨗᨕᨊ, maar ook wel ᨆᨊᨗᨆᨀᨀᨗᨕᨊ, in den zin van *te breed*.

Van ᨆᨊᨗᨕᨗᨕᨗᨕᨊᨗᨕᨊ *aangenaam, gerust*, zegt men, daar dit woord reeds met ᨆᨊ begint en reeds drielettergrepig is, zonder voorvoegsel ᨆᨊᨗᨕᨗᨕᨗᨕᨊᨗᨑᨗᨕᨊ *al te gerust, dood gerust* (bv. slapen), en gelijkvormig daarmeê ook in Krâmâ ᨕᨗᨊᨆᨕᨗᨕᨗᨑᨗᨕᨊ, van ᨕᨗᨊᨆᨕᨗᨕᨗ dat gevormd is met het voorvoegel ᨕᨗ.

Eenige woorden met het aanhechtsel ᨑᨗᨕᨊ hebben ᨆᨑᨗ vóór het grondwoord. Zoo heeft men van ᨑᨗᨑᨗᨕᨊ, *nauw* en *benauwd van borst*, nevens ᨆᨑᨗ

ᛁᛁᛁᛁᛁᛁ ook *ᛁᛁᛁᛁᛁᛁᛁᛁᛁᛁ* *overkropt van droefheid snikken;* en zoo ook van *ᛁᛁᛁᛁ*, *stijf*, *ᛁᛁᛁᛁᛁᛁᛁᛁᛁᛁ* *hard, hard geworden*, van een bloedzweer, met het aanhechtsel *ᛁᛁᛁᛁ*, doch zóo dat de klinker *a* met de eindklinker van het grondwoord inééngesmolten is. Dit *ᛁᛁᛁ* heeft men ook in eenige woorden zonder dat aanhechtsel, zooals in *ᛁᛁᛁᛁᛁᛁ* Ng., *ᛁᛁᛁᛁᛁᛁᛁ* Kr., en *ᛁᛁᛁᛁᛁᛁᛁᛁ* het Kråmå van *ᛁᛁᛁᛁᛁᛁᛁᛁ*. De oorsprong van dit *ᛁᛁᛁ* is onzeker, maar het waarschijnlijkste is, dat in al de woorden, die met dat *ᛁᛁᛁ* aanvangen, de *ꞑa* door eene gewone verwisseling van de lipletters (§ 34) uit een *ꞑa* ontstaan is, — uitgezonderd misschien in *ᛁᛁᛁᛁᛁᛁᛁᛁᛁᛁ* het Kråmå van *ᛁᛁᛁᛁᛁᛁᛁᛁ*, dat een Kråmå-vorm met verandering van de klinkers voor *ᛁᛁᛁᛁᛁᛁᛁᛁᛁᛁ* zou kunnen zijn (vrg. § 83.).

AFGELEID NAAMWOORD MET HET VOORVOEGSEL *ꞑa* (*pa*).

136. In menigvuldig gebruik tot vorming van afgeleide zelfstandige naamwoorden is het voorvoegsel *ꞑa*, *pa*, *pă* of ook wel *ᛁᛁ*, *pĕ*, bv. in *ᛁᛁᛁᛁᛁᛁᛁᛁᛁᛁ*, *bezending*, van *ᛁᛁᛁᛁᛁᛁᛁᛁ*, *zenden*. De uitspraak en de wijze van verbinding met het woord, waarvóór het gevoegd wordt, is gewoonlijk dezelfde als die van het voorvoegsel *ᛁᛁ* in het accidenteel Passief volgens § 115; bv. in *ᛁᛁᛁᛁᛁᛁ*, *ᛁᛁᛁᛁᛁᛁ* of *ᛁᛁᛁᛁ*, *loop, vlugt*, van *ᛁᛁᛁᛁ*, *ᛁᛁᛁᛁᛁᛁᛁᛁ*, *schuldvordering*, van *ᛁᛁᛁᛁ*, *geldschuld; ᛁᛁᛁᛁ*, *twist*, van *ᛁᛁᛁᛁ*, *tegenover een ander*, en *ᛁᛁᛁᛁᛁᛁᛁᛁ*, *veehoeder*, van *ᛁᛁᛁᛁᛁᛁᛁᛁ*, *hoeden*. — In eenige weinige woorden smelt de klinker van het voorvoegsel met de eerste klinker van het grondwoord, als dit met een *ᛁᛁ* begint, niet inéén; bv. in *ᛁᛁᛁᛁᛁᛁ*, *het geld voor de ᛁᛁᛁᛁ*.

Woorden, als *ᛁᛁᛁᛁᛁᛁᛁᛁᛁᛁ*, *wat te verkrijgen* of *te erlangen is, nut, baat, voordeel*, van *ᛁᛁᛁᛁᛁᛁᛁᛁ*, *verkrijgen*, zijn gevormd van het accidenteel Passief *ᛁᛁᛁᛁᛁᛁᛁᛁ*.

137. De algemeene beteekenis van dit voorvoegsel is deze, dat het dient, om van een ander woord een benaming van voorwerp, en dus een substantief of zelfstandig naamwoord te vormen. Tot onderscheiding van het *passief* (of *objectief*) *denominatief* met het aanhechtsel *ᛁᛁᛁᛁ*, kan daarom dit afgeleide zelfstándig naamwoord met het voorvoegsel *ꞑa* zeer gevoeglijk het substantief denominatief worden genoemd.

Om die algemeene beteekenis kan men niet zonder waarschijnlijkheid gissen, dat dit voorvoegsel *ꞑa* oorspronkelijk niets anders is, dan een verkorting van het vraagwoord *ᛁᛁᛁ*, *wat?* gelijk ook in het Hollandsch dit *wat* gebruikt wordt om iets als voorwerp te benoemen, bv. als men zegt, *wat van geen waarde is*, voor *een voorwerp van geen waarde; wat vooral noodig is*, voor

het voor alles noodige; of *wat men bereiken kan*, voor *iets dat men bereiken kan*, of *het bereikbare.*

Met dit voorvoegsel ꦥ *pa*, of ꦨ zijn ook van éénlettergrepige of met een ꦩ aanvangende tweelettergrepige grondwoorden een aantal naamwoorden gevormd, die later weêr als nieuwe grondwoorden in de taal beschouwd zijn; bv. ꦥꦶꦁ van ꦩꦶꦁ grondvorm ꦶꦁ, ꦥꦸꦪ van ꦩꦸꦪ grondvorm ꦸꦪ, ꦥꦤꦁ van ꦩꦤꦁ ꦤꦁ van ꦤ waarvan *ook* ꦥꦤ ꦨꦠꦸꦁ van ꦠꦸꦁ, ꦥꦺꦴꦂ van ꦩꦺꦴꦂ ꦨꦺꦴꦤ van ꦨꦺꦴꦤ.

138. Omtrent het gebruik van dit substantief denominatief is het volgende op te merken:

1°. Het menigvuldigst gebruik, dat er van gemaakt wordt, is dit, dat het dient, om van een eenvoudig werkwoord een zelfstandig naamwoord te vormen met de beteekenis van onze Infinitief, wanneer wij dien als zelfstandig naamwoord in een zin gebruiken, of van een actief naamwoord met den uitgang *ing*, zooals *handeling;* bv. van ꦨꦶꦛ *omsingelen*, *belegeren*, ꦥꦨꦶꦛ *het omsingelen* of *belegeren*, of *belegering*, nl. *zooals die door belegeraars geschiedt*, en niet een belegering, *zooals die door de belegerde plaats geleden wordt.* In dezen laatsten zin, tot benoeming van een accident, zooals het *door het object ondergaan* of *ondervonden* wordt, gebruikt men den grondvorm van het werkwoord en zegt men dus bijvoorbeeld voor *belegering* ꦨꦶꦛ — Van een transitief of causatief werkwoord, wordt zulk een substantief denominatief gewoonlijk niet gevormd; alleen van enkele transitive werkwoorden wordt het gevormd met weglating van den uitgang *i*, zooals ꦥꦔꦪꦺꦴꦁꦱꦤ *het tegen-* of *terughouden*, van ꦔꦪꦺꦴꦁꦏꦺꦴ iemand *tegen-* of *terughouden*, terwijl het eenvoudig werkwoord ꦔꦪꦺꦴꦁꦏꦺꦴꦤ in dezen zin niet in gebruik is. Zoo ook ꦥꦱꦶꦫꦤ *het zien*, ook in den zin van het zintuig van het *gezigt*, van ꦱꦶꦫꦺꦴ *zien.* — Ook van een toestandswoord, als dit met den neusletter ꦤ begint en dus dezelfde vorm heeft als een werkwoord, wordt somtijds ook wel op dezelfde wijze en in dezelfde beteekenis een naamwoord gevormd; zooals bv. van ꦤꦩꦶꦪ *glimlachen* (van ꦤꦩꦶꦪ *glimlach*), ꦥꦤꦩꦶꦪ *het glimlachen* van iemand. Doch gewoonlijk wordt hiervoor het grondwoord of het toestandswoord zelf gebruikt. — Van werkwoorden, die een spreken of denken beteekenen, heeft het substantief denominatief met het bezittelijk voornaamwoord ook den zin van wat iemand zegt of denkt, en dus van hetgeen door iemand gezegd of gedacht wordt, even als bv. in het Hollandsch *zijn zeggen, zijn vermoeden, uw gevoelen, mijn verlangen;* bv. ꦥꦤꦺꦴꦩꦤ ꦥꦤꦫꦩꦤ *Uw zeggen;* ꦥꦫꦔꦫꦔꦤ *mijn gevoelen;* ꦥꦏꦾꦤ *je vragen* of *eischen;* maar ook *je vraag* of *eisch.*

Somtijds wordt het substantief denominatief in dezen reëlen subjectief pas-

siven zin ook wel zóo gebruikt, dat er tot bepaling van het óbject, dat door het denominatief slechts in het algemeen wordt aangeduid, een meer bijzondere benaming van voorwerp bijwijze van bijstelling wordt bijgevoegd; bv. Jav. Zamensp. II, 143, *de door u gevraagde spreekwoorden*. Doch dit gebruik is vrij zeldzaam: want zoo men het niet in een relative zinsneê door het subjectief Passief zelf uitdrukt (zooals bv. in de Jav. Zam. I, 311: *het boek, dat U gevraagd heeft*), dan gebruikt men gewoonlijk het objectief denominatief met het bezittelijk voornaamwoord, en zegt, zooals bv. in de Jav. Brieven, bl. 378 de door mij gevraagde bruiloftsgeschenken.

Zie bij § 219 de gevallen waarin niet het naamwoord maar het hulpwoord gebruikt wordt.

2°. Van andere woorden, die een doen beteekenen, maar de vorm van het werkwoord niet hebben, wordt niet even zoo een met het voorvoegsel *a* gevormd naamwoord afgeleid met de beteekenis van onzen Infinitief: want zulk een woord is in het Javaansch niets anders dan een naamwoord. Van *koopen*, zegt men dus voor *je koopen* . Van zulk een woord heeft het substantief denominatief dikwijls den zin van een meer bepaald of bijzonder (meer concreet, minder abstract) voorwerp. Zoo beteekent *wat verteld wordt*, in het algemeen, en in een gezegde iets *vertellen, berigten*, maar *iets bepaalds, dat verteld wordt*, iets dat verteld wordt met bijzondere omstandigheden; en *iets bijzonders, dat door iemand gezonden wordt*, zooals *een geschenk*, van *zenden*.

3°. Verder beteekent zulk een zelfstandig naamwoord met het voorvoegsel *a* ook wel een *zaak* of *persoon die dient tot* datgeen, wat door het grondwoord beteekend wordt; bv. *middel tot afwering*, van iets *afweren*; ook wel *wat dient om iets te koopen, wat men voor iets geeft of betaalt, koopprijs, kooppenningen*, van ook wel *koopen*; *geleider*, bv. van een gevangene; *leider* of *aanvoerder* van troepen; ook *voorgespannen beest om* een voertuig *te trekken*; van iemand of iets *achter zich geleiden*; *veehoeder*, van *hoeden*.

4°. Ook wordt dit substantief denominatief gebruikt, om met een telwoord er vóór een uitgestrektheid of duur te beteekenen; bv. van *worp, steenworp*, *een steenworp ver*, en *twee steenworpen ver*; van *sirih-kauwing*, *zoo lang men over een sirih-pruim kauwt*.

5°. Van een werkwoord, dat een *zich rigten* of *gaan naar een plaats* beteekent, wordt een substantief denominatief gevormd, om in een algemeenen zin te beteekenen *wat daarheen zich uitstrekt*; bv. *wat naar het westen*

zich uitstrekt, het westwaarts gelegene, de westkant, van ꦗꦾꦤꦸꦁ *naar het westen zich rigten* of *gaan,* van ꦗꦾꦤꦸꦁ *west, het westen;* en ꦲꦤ꧀ꦢꦺꦴꦁ *wat naar boven zich uitstrekt,* figuurlijk *wat hooger opgaat in rang,* en *wat in de tijd verder opgaat* of *volgt,* d. i. *het verder vervolg van tijd,* van het niet meer gebruikelijke ꦤꦢꦺꦴꦁ *naar boven, naar de hoogte, gaan, van* ꦢꦺꦴ *hoog, hoogte.* Van hier ꦲꦭꦤꦢꦺꦴꦁ *al wat verder naar boven zich uitstrekt* of *hooger gelegen is; al wat hooger in rang is,* of *verder volgt in de tijd.*

6°. Dezelfde vorm, als een van een werk woord gevormd substantief denominatief, hebben ook vele van naamwoorden afgeleide benamingen van rang, zooals ꦲꦩꦶꦔꦺꦴ *overste* van krijgsvolk of *hoofd* van een plaats, van ꦩꦶꦔꦺꦴ *groot, aanzienlijk;* ꦲꦱꦶꦫꦶꦔ꧀ *iemand van geringen stand,* van ꦱꦶꦫꦶ ꦔ꧀ *klein, gering;* ꦲꦏꦶꦤ꧀ Ng., doch zonder neusklank ꦲꦏꦶꦠꦶ Kr., *iemand die achter zijn hoofd gaat, volgeling, ondergeschikte;* ꦲꦠꦸꦃ *opperpriester,* van ꦠꦸꦃ Kw. *hoofd.* — Zoo ook de benamingen van de verschillende rangen der subalterne beambten: ꦲꦔꦌꦸ eig. *overste over duizend,* van ꦔꦌꦸ *duizend;* ꦲꦔꦫꦺꦴꦔꦱ꧀ *overste over honderd,* van ꦲꦔꦫꦺꦴꦔꦱ꧀ *honderd;* ꦲꦔꦫꦺꦴꦔꦩꦶꦁ *overste over vijftig,* van ꦔꦫꦺꦴꦔꦩꦶꦁ *vijftig; en* ꦲꦱꦶꦔꦤꦺꦴ *overste over vijfentwintig* van ꦱꦶꦔꦤꦺꦴ *vijfentwintig;* benamingen die blijkbaar oud zijn, daar de ꦲ daarin niet in een ꦄ, maar in een ꦎ, veranderd is (§ 95, 2°.). In plaats van ꦲꦱꦶꦔꦤꦺꦴ zegt men in sommige gewesten ꦲꦱꦔꦤꦺꦴ Ng., ꦲꦱꦔ꧀ꦤꦺꦴ Kr., van ꦔꦤꦺꦴ het grondwoord van ꦱꦶꦔꦤꦺꦴ. — Desgelijks ꦲꦱꦶꦩ꧀ꦥꦸꦁ *hoofd over drie djoengs,* van ꦱꦶꦩ꧀ꦥꦸꦁ *drie djoengs;* ꦲꦱꦸꦁ *hoofd over één djoeng,* van ꦱꦸꦁ *een djoeng;* en ꦲꦱꦶꦩꦶꦩꦶꦫꦺꦴ *hoofd over een halve djoeng,* van ꦱꦶꦩꦶꦩꦶꦫꦺꦴ *een halve djoeng.* — Even zoo de benamingen van iemands kinderen naar hun ouderdom: ꦲꦠꦸꦱꦫꦺꦴ *het oudste,* van het verouderde ꦠꦸꦱ *dat hoofd* beteekend moet hebben; ꦎꦤꦏꦸ *het tweede,* van ꦤꦏꦸ *hals;* ꦲꦠꦶꦪꦺꦴ *het derde,* van ꦠꦶꦪꦺꦴ *borst;* en nog ꦲꦱꦶꦠꦺꦴ *het middelste, van* ꦱꦶꦠꦺꦴ *midden.*

De eigentlijke zin van deze oude benamingen van rangen in die vorm van het substantief denominatief is moeijelijk te verklaren

Ook van den naam van een plaats kan een substantief denominatief gevormd worden, om iets te beteekenen, wat dáár plaats gehad heeft, bv. ꦲꦕꦱꦶꦫꦶ *wat plaats gehad heeft te Djàti-sàri.*

AFGELEID NAAMWOORD MET HET VOORVOEGSEL ꦲ EN HET AANHECHTSEL ꦤꦺꦴꦁ

139. Menigvuldig zijn de afgeleide zelfstandige naamwoorden met het voorvoegsel ꦲ tegelijk met het aanhechtsel ꦤꦺꦴꦁ Omtrent de vorm is alleen op te merken, dat zulk een zelfstandig naamwoord ook zóo van een werk woord gevormd wordt, dat de neusklank behouden blijft, ofschoon anders een naamwoord met het aanhechtsel ꦤꦺꦴꦁ wegens de objective beteekenis van dit aanhechtsel die vorm niet hebben kan.

140. De beteekenis van zulk een *substantief denominatief met het aanhechtsel* ᨕᨗᨊᨗ komt met de vorm volkomen overeen. Het voorvoegsel en het aanhechtsel hebben daarin meestal duidelijk beide hun beteekenis. In het spraakgebruik beteekent het:

1°. een plaats voor of tot datgeen wat door het grondwoord beteekend wordt, of waar dit het voorwerp is, dat men er vindt; bv. van ᨑᨗᨊ᩵ *slapen*, ᨕᨑᨗᨊᨗᨔᨗᨊᨗ *plaats om te slapen, slaapplaats, slaapvertrek* of *slaapsteê, bedsteê, ledekant;* ook wel tot bepaling van een andere benaming van plaats, bv. ᨕᨔᨗᨕᨑᨗᨊᨗᨔᨗᨊᨗ *plek om te slapen;* van ᨊᨔᨗ *dorp*, ᨕᨊᨔᨗᨔᨗᨊᨗ *het dorpsland;* van ᨅᨗᨊᨗᨔᨗ *vernachten*, ᨕᨅᨗᨊᨗᨔᨗᨔᨗᨊᨗ *plaats om te vernachten*, of *waar men vernacht, nachtverblijf.*

2°. een tijd voor of tot iets, of waarop iets gedaan wordt; bv. van ᨊᨔᨗᨀ *verschijnen voor zijn hoofd*, van een ambtenaar, ᨕᨊᨔᨗᨀᨗᨊᨗ niet alleen de *plaats, waar*, maar ook de *tijd waarop men te verschijnen heeft om dienst te doen*, ook *zitdag* van een regtbank; van ᨆᨗ of ᨕᨆᨗᨒᨗ de grondvorm van ᨆᨗᨒᨗᨊᨗ *rijstsnijden*, ᨕᨆᨗᨒᨗᨊᨗ *de tijd waarop de rijst te snijden is* of *gesneden wordt*, de *rijstoogst.*

3°. iets wat tot iets dient, strekt of bestemd is, zoo als een middel, werktuig of kunst; bv. van ᨕᨗᨅᨗᨔᨗ, *schrijven*, ᨕᨗᨕᨗᨅᨗᨔᨗᨊᨗ *wat tot schrijven dient, schrijflessenaar*, ook wel tot bepaling, bv. in ᨊᨔᨀ ᨕᨗᨕᨗᨅᨗᨔᨗᨊᨗ *schrijftafel;* van ᨀᨗᨊᨗᨒᨗ, een pen *versnijden*, ᨕᨀᨗᨊᨗᨒᨗᨊᨗ *pennemes;* van ᨕᨗᨆᨗᨔᨗ *leven*, of liever van ᨕᨗᨆᨗᨔᨗ iemand *het leven geven*, ᨕᨗᨆᨗᨔᨗᨊᨗ *levensmiddel, middel van bestaan*, ook tot bepaling in ᨆᨒᨒᨗᨔ ᨕᨗᨆᨗᨔᨗᨊᨗ *levenswater;* van ᨕᨔᨗᨊᨗ, *arts*, ᨕᨔᨗᨊᨗᨒᨗᨊᨗ *middel om arts te kunnen zijn*, en tot bepaling bij ᨊᨕᨒᨗ *wetenschap, kunst*, of ook alleen, *artsenijkunst, geneeskunst;* van ᨕᨊᨔᨗ iemands *werk, wat* iemand *te doen heeft*, ᨕᨕᨊᨔᨗᨔᨗᨊᨗ *wat* iemands *werk uitmaakt*, iemands *werkzaamheden;* van ᨕᨔᨗᨀ *adres, verklaring*, ᨕᨔᨗᨊᨗ *wat daartoe dient*, ook tot bepaling van ᨔᨔᨗ Ng., ᨅᨊᨔᨗ Kr., *geschrift*, zoodat men het *schriftelijk adres* of *schriftelijke verklaring* vertalen kan; van ᨊᨗᨀᨗ benaming van de *politiebeambten* in de dorpen, ᨕᨊᨗᨀᨗᨊᨗ *wat voor de Goenoengs is*, in ᨕᨒᨗᨊᨗ ᨊᨗᨀᨗᨊᨗ *het Goenoengsgeld.*

4°. een persoon, als het voorwerp van iets of tot iets bestemd of werkzaam: bv. van ᨕᨑᨗᨔᨗ iemand *volgen, zich naar* zijn *voorbeeld* of *voorschriften voegen*, ᨕᨑᨗᨒᨗᨊᨗ *iemand om te volgen, voorganger, gids* of *leidsman;* van ᨔᨗᨊᨗᨔᨗ, *vragen*, ᨕᨔᨗᨊᨗᨔᨗᨒᨗᨊᨗ een *vraagbaak;* van ᨕᨒᨀ *zog*, het grondwoord van ᨕᨊᨔᨗᨒᨗ *zogen*, ᨕᨒᨗᨊᨔᨗᨊᨗ *wat te zogen is*, een *zuigeling*, en tot bepaling in ᨒᨗᨒᨗᨊᨔᨗᨊᨗ een *zoogkind;* van ᨊᨔᨔᨗᨀ *Spaansche mat*, ᨕᨊᨔᨔᨗᨀᨗᨊᨗ *geldwisselaar* of *geldwisselaarster*, eig. *iemand om Spaansche matten in te wisselen.*

SUBSTANTIEF DENOMINATIEF MET HET VOORVOEGSEL ꞏ

140*. Dit voorvoegsel verschilt van het voorvoegsel ꞏ of ꞏ, waarvan het alleen maar een wijziging in de uitspraak schijnt te wezen, niet wezenlijk in beteekenis. Alleen in het spraakgebruik bestaat dit verschil, dat het niet gebruikt wordt, om een substantief denominatief van een werkwoord te vormen, maar alleen dient, om van een naamwoord van meer abstracte of algemeene beteekenis een substantief te vormen met een meer concrete, meer bijzondere of meer reële beteekenis. Zoo beteekent ꞏ *hulp*, ꞏ *tot hulp zijn*, maar ꞏ *een hulp, een bepaalde hulp, een dienst, die men iemand bewijst;* en zoo beteekent van ꞏ *kwaad, slecht*, ꞏ *eenig kwaad, iets slechts.* — Dat de voorvoegsels ꞏ en ꞏ in beteekenis niet van elkander verschillen, kan óok daaruit blijken, dat zij met elkander verwisseld worden. Zoo zegt men van ꞏ *vraag, vragen*, ꞏ en ꞏ *een vraag;* en zelfs voor ꞏ *juist*, ofschoon dit eigentlijk een substantief denominatief van het werkwoord ꞏ (*treffen*) is, zegt men ook wel ꞏ — Vooral in Kråmå-woorden is het voorvoegsel ꞏ veel in gebruik, en niet alleen in de plaats van ꞏ, alsof het een Kråmåvorm hiervan was (§ 83), maar ook zoo, dat het met dit ꞏ gevormde naamwoord geheel op dezelfde wijze als het grondwoord gebruikt wordt. Zoo zegt men van ꞏ het Kråmå van ꞏ *vraag, vragen*, niet alleen altijd ꞏ (en niet ꞏ) voor *een vraag*, maar gebruikt dit ook meest altijd, in plaats van ꞏ, voor *een vraag doen, vragen;* en voor ꞏ wat *verkregen wordt, baat, nut, bevinding* (van ꞏ *verkrijgen, erlangen*), in Kråmå altijd ꞏ, en gebruikt dan verder ook dit naamwoord geheel in denzelfden zin als het Ngoko-grondwoord ꞏ —

Van zulk een met het voorvoegsel ꞏ gevormd substantief denominatief wordt dan dikwijls, als van een nieuw grondwoord, weer een werkwoord afgeleid, zooals ꞏ *gehoorzamen* van ꞏ en ꞏ iemand *hulp verleenen* of *een dienst bewijzen*, van ꞏ En zoo dan ook een objectief denominatief met het aanhechtsel ꞏ bv. van ꞏ *schade*, ꞏ insgelijks *schade, nadeel*, maar objectief uitgedrukt als schade, die geleden wordt; van ꞏ *raad, overleg* ꞏ *met een ander* of *met elkander raadplegen* of *beraadslagen*. Andere dergelijke woorden, waarin de voorvoegsels ꞏ en ꞏ met elkander verwisseld worden, zijn onmiddellijk van het grondwoord gevormd, zooals ꞏ of ꞏ Ng., ꞏ of gewoonlijk ꞏ Kr., *een begeerte* of *lust;* van ꞏ Ng., ꞏ Kr., *begeerte, wil.*

HET VOORVOEGSEL ᮞᮢ᮪, ᮞᮤ, ᮞᮨ OF ᮞᮦ

141. Dit voorvoegsel is vooreerst in een menigte uit het Sanskritsch ontleende woorden het Sanskritsche voorvoegsel *pra*, dat *vóór* of *vooruit* beteekent (het Latijnsche *pro* of *prae*, het Fransche *pro* of *pré*), maar waarvan de eigentlijke zin door den Javaan natuurlijk niet verstaan wordt. Zoo in ᮞᮦᮙᮔ᮪ᮓ᮪ (voor ᮞᮤᮙᮔ᮪ᮓ᮪ volgens de aant. bij § 45, en dit volgens § 51, 2°. en § 78 voor ᮞᮥᮔ᮪ᮓ᮪) het Sanskritsche *prajatna*, *voorzorg*, *voorbedachtzaam*, *voorbehoedzaam*.

142. Ten tweeden is het een voorvoegsel van zuiver Polynesischen oorsprong, hetzelfde als in het Maleisch zoo menigvuldig gebruikelijke voorvoegsel *pĕr*, dat niet alleen ook *prĕ*, maar ook wel, zooals in het Padangsche, *pra*, wordt uitgesproken. Dit voorvoegsel, waarvan de oorsprong onbekend is, verschilt van het voorvoegsel ᮞ alleen in zoo ver, dat het daarmeê gevormde naamwoord altijd een activen zin heeft; bv. van ᮏᮞᮒᮔ᮪ᮓ᮪ *merk*, *teeken*, ᮞᮏᮞᮒᮔ᮪ᮓ᮪ *bewijs*, *beteekening*, *blijk*; van ᮃᮊᮦ *afgesproken*, *het afgesprokene*, ᮞᮃᮊᮦ *afspreking*, *beding* of *belofte*; van ᮜᮤᮞᮔ᮪ᮓ᮪, *strijd*, ᮞᮜᮤᮞᮔ᮪ᮓ᮪ *strijder*.

Van zulk een naamwoord met het voorvoegsel ᮞᮢ᮪ worden ook werkwoorden gevormd, zooals van ᮞᮏᮞᮞᮥ *verslag*, ᮞᮢ᮪ᮏᮞᮞᮥᮀ iemand *verslag geven* en ᮞᮢ᮪ᮏᮞᮞᮥᮏᮢ᮪ᮃᮏᮢ᮪ *omtrent* iets *verslag geven*.

De vorm ᮞᮢ᮪ en ᮃᮔᮔ᮪ᮓ᮪ komt voor in ᮞᮢ᮪ᮃᮜᮥᮔᮔ᮪ᮓ᮪ (evenals ᮃᮜᮥᮔᮔ᮪ᮓ᮪ en zonder voorvoegsel ᮃᮜᮥᮔᮔ᮪ᮓ᮪) *een vriend* van ᮃᮜᮥᮔ᮪ *bloedverwant*; ᮞᮢ᮪ᮏᮃᮏᮔᮔ᮪ᮓ᮪ *vriendschap* van ᮏᮃᮏᮔᮔ᮪ᮓ᮪ *vriend* of ᮞᮢ᮪ᮏᮃᮏᮔᮔ᮪ᮓ᮪ *aanknooping van vriendschap* met iemand.

143. Ten derden is dit ᮞᮢ᮪, ᮞᮤ of ᮞᮦ een verkorting in de uitspraak van het woord ᮃᮏᮀ in zamengestelde woorden, die met dit woord beginnen, en van *para* in woorden, die uit het Sanskritsch ontleed zijn en met dit voorvoegsel *para* aanvangen.

OVER HET VOORVOEGSEL ᮃ

144. De uitspraak van dit voorvoegsel is niet altijd dezelfde. Het wordt uitgesproken òf met een geaccentueerde, veelal scherpe *à*, en dan dikwijls als ᮃᮔᮊ᮪ (sàq), òf met een toonlooze *ă*, en dan veelal geheel als ᮄ. Ook de beteekenis is niet altijd dezelfde.

145. Het is vooreerst een voorvoegsel met de beteekenis *heel* of *al;* en naar gelang van den nadruk, die op deze beteekenis gelegd wordt, wordt dan ook de klinker meer of minder, of wel in het geheel niet, geaccentueerd. Zoo is de uitspraak sterk geaccentueerd in ᮃᮎᮏᮜᮔᮔ᮪ᮓ᮪ *héel de wereld;* ᮃᮀᮊᮁᮃᮁᮀ *ál zijn kameraden;* ᮃᮀᮞᮥᮃᮁᮀ of ᮃᮀᮀᮞᮥᮃᮁᮀ *héel het aanwezige*,

ál wat er is; ꦲꦤꦱꦸꦭꦂ *ál wat je wilt! doe zooals je wilt!* en ꦲꦤꦒꦼꦴ *héél een berg*, voor *zoo groot als een berg;* — minder sterk in ꦲꦤꦠꦤꦩ Ng., ꦲꦤꦠꦶꦩꦺꦴꦪꦤ꧀ Kr., *heel de menigte van*, voor *alle*, en in ꦲꦤꦩ꧀ *alle ding, alle dingen*, dat ook zooveel als *alles* beteekent. Deze woorden spreekt men veelal uit als *săkèhé*, *sěkaṭah-ipoen* en *săbárang* of *sěbárang:* want in deze gewone uitdrukkingen voor *alle* en *alles* wordt op de beteekenis van de eerste lettergreep (het voorvoegsel) niet meer in het bijzonder gelet.

Zie de aantt. op de Beknopte Jav. Gramm. van Roorda, behoorende bij de editie van het Woordenboek van 1901.

146. In het bijzonder dient dit voorvoegsel, met zwak accent en meestal als ꦎ uitgesproken, om van een benaming van eenig voorwerp, dat een zekere maat kan aanduiden, een benaming van hoeveelheid te vormen, zooals wij dit doen met het zoogenaamde onbepaalde lidwoord *een* (het toonlooze telwoord *één*); bv. ꦎꦩꦩ꧀ *een vóet*, ꦎꦱꦱꦶ *een máand*, ꦎꦠꦤꦤ *een óogenblik*. — De *a*-klank van het voorvoegsel, hoewel toonloos, wordt in de uitspraak nog wel gehoord, als de eerste lettergreep van het woord een Pĕpĕt heeft, zooals in ꦲꦎꦥꦤ *een vádem;* en altijd, als het woord met een ꦲ begint, zooals in ꦲꦎꦱꦭ (*săásla*) en ꦲꦎꦭꦤꦤ (*săélo*) *een él;* behalven wanneer het woord een éénlettergrepig woord is dat met de halfklinker ꦮ begint en tweelettergrepig gemaakt wordt door den voorslag *oe* (§ 71) zooals in ꦮꦎꦱ *een dubbeltje*, van ꦱ of ꦲꦱ Voor een éénlettergrepig woord, dat met den voorslag *ĕ* tweelettergrepig gemaakt wordt, spreekt men het voorvoegsel dan eens *sĕ*, en dan eens *să* uit; bv. in ꦎꦱꦥꦭ of ꦲꦱꦥꦭ *săpal* (voor *săĕpal*), *een páal*, van ꦱꦥꦭ of ꦎꦱꦥꦭ — Zóó zijn ook met dit voorvoegsel een aantal telwoorden gevormd, die als heele of ronde getallen in de taal benoemd zijn; zooals ꦎꦱꦤꦤ *vijfentwintig* (eig. *een streng* gewonden garen). In deze telwoorden, waarin op de oorspronkelijke beteekenis van het geheel niet meer gelet wordt, spreekt men het voorvoegsel altijd als ꦎ uit; en, begint het grondwoord met een ꦤ, dan smelt de Pĕpĕt met de volgende klinker inéén; zooals in ꦤꦫꦭ *duizend*, van ꦤꦫꦭ Begint het grondwoord met de halfklinker ꦮ, dan wordt het voorvoegsel met een toonlooze *oe* uitgesproken; zooals in ꦲꦎꦮꦱꦁ of wel ꦎꦒꦮꦱꦁ *zestig*, van ꦎꦮꦱꦁ Zoo ook veelal in ꦲꦎꦮꦭꦭ *elf*, en in het onbepaalde telwoord ꦲꦎꦮꦤꦤ *eenige;* ofschoon men, daar de eerste lettergreep een Pĕpĕt heeft, ook wel *săwĕlàs* en *săwĕtârâ* zegt.

147. Verder moet in het bijzonder nog opgemerkt worden, dat dit voorvoegsel ook menigvuldig in gebruik is in bijwoordelijke bepalingen, gevormd door een naamwoord met een bezittelijk voornaamwoord, of ook wel een zinsneê, tot bepaling (even als in het Hollandsch *al* in *aldáar*, *alhier*, *alvorens*, *al naar mate*, *al naar behooren*, *al naar het valt*, en in

de volkstaal *alónder*, *albóven*, voor *onder* en *boven*, of ook wel *als*, zooals in *alsdán*, *alstoen*); bv. aamiyyn *al* (of *heel*) *naar regt*, *naar alle regt*; aaaayyyy *al naar behooren*; aamiyyyy of aamiyyiy *al het zuiden van*, voor *de zuidkant* of *ten zuiden van*; aamiyaayn of aamiyaaiy *al onder*, voor *wat er onder* of *beneden is*, en voor *onder*, *beneden*; aayyyaa *alvorens*, *voordat*; aaiaayy of aayaaaa *al wanneer*, *zoo wanneer*, en *zoodra*; aamaayyy *al bij zijn vertrek*, of *al met zijn vertrek*, d. i. òf *op het oogenblik dat hij vertrekt*, *als hij vertrekt*, òf ook *als* (of *zoodra*) *hij vertrokken is* (of *was*, of *zal zijn*). En deze laatste beteekenis, zoodat de uitdrukking den zin van het Perfectum heeft, is de meest gewone. — Meestal wordt in zulke bijwoordelijke bepalingen het voorvoegsel met een geaccentueerde scherpe *à* uitgesproken, doch ook wel met een toonlooze *ă*, of geheel als Pĕpĕt.

De zin van het Perfectum, die dit voorvoegsel gewoonlijk heeft in een uitdrukking zooals aaaaayyy namelijk vóór een naamwoord, dat een accident, een gebeuren, beteekent, maakt het zeer waarschijnlijk, dat dit voorvoegsel, met zijn oorspronkelijke scherpe *à*, eigentlijk niets anders is, dan het woordje aa dat in beteekenis volkomen overeenkomt met aaay *afgedaan*, *volkomen*, *geheel*, in yaaaaaa zva. yaaaayaaaay aaaaaa zva. aaaaayaaaay en in familiare brieven bv. aapaaaayyyaaa zva. aaaay (of aaaaaaa) aayyyaaa *na heilbede*.

148. Uit het Sanskritsch overgenomen is ten tweeden het gebruik van dit voorvoegsel als voorzetsel in den zin van *met*, *al met*, en wel bepaaldelijk om daarmeê aan een genoemd voorwerp een ander toe te voegen, als daar meê bij behoorende of een bijkomend iets; bv. aayaaaayyyyy yaaaay *ik met mijn kinderen en vrouw*; ayyyaaaaaaaaaayyy *krijgslieden met hun wapenen*, d. i. *gewapende krijgslieden*. — Met een verbindend voegwoord, zooals aaay aaaa of aaam er vóór, beteekent het zva. *alsmede*. Het laatste hier genoemde voegwoord aaam dat insgelijks uit het Sanskritsch ontleend is, beteekent als voegwoord geheel hetzelfde als wat aa beteekent als voorzetsel, zoodat het onderscheid geen ander is, dan dat tusschen ons *meê* of *mede* en *met*.

149. Insgelijks aan het Sanskritsch ontleend, en aan de zooeven genoemde verwant, is ten derden de beteekenis van medegenootschap aan één en hetzelfde, namelijk aan dat, wat het naamwoord, daar het meê zamengesteld wordt, beteekent, bv. aayaa of aayaa *van dezelfde gedaante* of *soort* (even als in het Sanskritsch *saroepa*); en aaaaaaaaaa *van denzelfden vader en dezelfde moeder*. — Dikwijls wordt zulk een naamwoord met het voorvoegsel aa tot bepaling gevoegd bij ayyyyy Ng., ayyyyy Kr., *vereend*, of het hiervan gevormde werkwoord ayyyyy of ayyyyy *zich vereenen*; bv.

ámmaamáiq van dezelfde moeder; ámmaanimiq hetzelfde huis bewonen. En deze woorden worden ook alleen, zonder het voorvoegsel *aa*, in dezelfde beteekenis gebruikt, zoodat men bv. ook *ámmiiáiq* en *ámmiiáiq* zegt.

In het zelfstandig naamwoord *nnaeq echtgenoot*, eig. *huisgenoot*, van *nme eq woning, huis*, is de toonlooze klinker van het voorvoegsel met de klinker van het woord inééngesmolten. Zoo ook in *aagang, bloedverwant*, van *ang ang kind*, maar dat eigentlijk *gebaarde* of *geboorte* beteekend moet hebben (waarvan ook *agang baren*), zoodat het eigentlijk iemand van dezelfde geboorte of afkomst beteekent.

OVER HET VOORVOEGSEL *am* a.

150. Van een geheel anderen aard is het (vooral in meer deftigen stijl en in Kråmå zeer menigvuldige) voorvoegsel *am a*. De zin of beteekenis van het woord of van de vorm van het woord, waarvoor het gevoegd wordt, ondergaat door dit voorvoegsel niet de minste verandering of wijziging. Het is niets anders dan een demonstratief, dat is aanwijzend, aanduidend of beduidend voorvoegsel. Het wordt alleen maar vóór een woord gevoegd, dat, òf alleen òf als hoofdwoord, tot gezegde of tot een meer zelfstandige bepaling in een zin gebruikt wordt, om door die verlenging van het woord het gezegde of de bepaling wat meer als voornaam bestanddeel van den zin te doen uitkomen, — door namelijk met het uitspreken van die op zich zelf niets beteekenende lettergreep *a* de overgang in het spreken een weinig te vertragen, zooals wij dit dikwijls doen door vóór een gezegde of bepaling, om er de aandacht wat meer op te vestigen, een kleine pause te maken. — Als een deel, een integrerend deel, van het woord, daar het meê verbonden is, kan dit voorvoegsel alleen beschouwd worden in een aantal tweelettergrepige woorden, die alleen door middel van dit voorvoegsel van éénlettergrepige woorden tweelettergrepig geworden zijn. Zoo beteekent *nnaq verte*, en *nmq menigte:* maar, als in een bepaling of in een gezegde aan een persoon of zaak *verte* of *menigte* toegekend of toegeschreven wordt; dan zegt men met het voorvoegsel *a* er vóór altijd *annaaq* dat dan zooveel als ons *ver* of *ver zijn*, en *annaq* dat dan zooveel als *in menigte*, *veel* of *menigvuldig zijn*, *veel zijn*, beteekent. In dit geval krijgt het voorvoegsel in de uitspraak ook accent, evengoed als het éénlettergrepige grondwoord, zoodat een woord *annaaq ádòh*, als één tweelettergrepig woord luidt. —

Zie de aantt. op de Beknopte Jav. Gramm. van Roorda, behoorende bij de editie van het Woordenboek van 1901.

Wanneer echter zulk een eigentlijk éénlettergrepig woord een ander voorvoegsel krijgt, of ook een aanhechtsel of invoegsel, waardoor het tweeletter-

grepig wordt; dan wordt veelal dat voorvoegsel *a* niet gebruikt. Zoo zegt men voor het éénlettergrepige grondwoord met het voorvoegsel Ng., Kr., *zeggen dat iemand iets doen moet, gelasten;* maar in het subjectief Passief en in het oud Passief en en in de passive Imperatief Ook wordt wel in dit geval in plaats van het voorvoegsel *á* een toonlooze Pĕpĕt uitgesproken (zie § 114 en 122). In een aantal tweelettergrepige woorden, die met *á* beginnen, ofschoon het zeker of genoegzaam zeker eigentlijk éénlettergrepige woorden met het voorvoegsel *á* zijn, is door het spraakgebruik dit voorvoegsel zóo met het grondwoord tezamengegroeid, dat het als een onafscheidelijk bestanddeel van het woord beschouwd wordt.

151. Omtrent het spraakgebruik kan nog opgemerkt worden, 1°. dat er in Ngoko en Madyå in de gewone spreektaal vóór twee- en meer-lettergrepige woorden niet veel gebruik van gemaakt wordt, maar wel in de schrijftaal en in Kråmå, waarin men distincter spreekt en het betrekkelijk gewigt van de deelen van een zin meer laat uitkomen.

2°. dat het voorvoegsel het meest gebruikt wordt vóór werk woorden, zelden vóór de toestandsvorm en vóór het passief met het voorvoegsel *an* en nooit vóór het subjectief passief, of vóór een vóórnaamwoord. Ook vóór een aantal andere redewoorden, zooals of Ng., Kr., Ng., Kr., Ng., Kr., Ng., Kr., Kr. Ng., en andere meer, gebruikt men het niet; maar des te meer vóór de voegwoorden *doch*, en Ng., Kr., *wegens dat, doordien*, omdat juist met deze voegwoorden zinnen of zinsneden aanvangen, waarop men bijzonder de aandacht gevestigd wil hebben. Zoo ook vóór het redewoord voor de apodictische wijze van spreken,

3°. Vóór woorden, die met geen andere medeklinker dan met een *n* beginnen, wordt dit voorvoegsel gewoonlijk niet gebruikt. Zoo gebruikt men het bv. wel dikwijls vóór de Kråmå-woorden *woning*, en *naam, titel*, wanneer deze woorden in een gezegde of bepaling zóo gebruikt worden, dat zij in den zin hetzelfde beteekenen als ons *wonen*, en *den naam hebben*, of *met den titel;* maar niet zoo vóór de Ngoko-woorden en Nu en dan wordt echter het voorvoegsel ook vóór zulk een woord wel eens gebruikt, als dit namelijk een zelfstandig naamwoord is, dat men in een zin alleen tot gezegde of bepaling bezigt; bv. vóór het woord *doren*, in *gewas dat dorens heeft*, of *gewas met dorens*. Zoo zegt men ook: *geen hoofddoek op-, en geen bĕbĕd aan-hebben.*

In de spreektaal wordt ook wel eens voor een éénlettergrepig woordje, dat anders niet met het voorvoegsel *an* verbonden wordt, een *a* uitgesproken, als

zulk een woordje met bijzondere levendigheid wordt uitgesproken, zooals bv. vóór ⵎⵎⵏ *immers*, eig. *is 't niet?* en vóór ⵉⵉⵎⵏ, een verkorting van ⵙⵙⵉⵉⵎⵏ, in verwondering zva. *wat!* of *hoe!* bv. ⵏⵏⵎⵎⵙⵙⵉⵉⵎⵏ *kijk, wat ben je gehaast!* Zoo ook wel voor ⵏⵏⵓⵓⵏⵏⵖ waar dit een verwondering uitdrukt over iets dat men niet begrijpt. — In zulke gevallen zou men geneigd kunnen zijn, dat *a* als een uitroep of zoogenoemde interjectie te beschouwen; maar wat zou dan door dien uitroep worden uitgedrukt? Neen, ook in die gevallen heeft het geen andere beteekenis, dan het gewone voorvoegsel ⵏⵏ *a*: maar het accent, de nadruk, daar een woord als ⵎⵎⵏ, ⵉⵉⵎⵏ of ⵏⵏⵓⵓⵏⵏⵖ meê wordt uitgesproken, maakt, dat de voorafgaande lettergreep *a* op zich zelf blijft staan, en zich niet, zooals anders gewoonlijk, met het volgend woord tot één woord vereenigt. Het is ook vóór zulke woorden niets anders, dan wat het is vóór ⵙⵙⵉⵉⵡ *het is niet anders te denken! zeker!* maar, daar de eerste lettergreep van dit woord toonloos is, en daarenboven een neusklank; zoo smelt het voorvoegsel vanzelfs in de uitspraak met het woord te zamen.

Indien men alleen of voornamelijk het oog heeft op het gebruik van dit voorvoegsel vóór zelfstandige naamwoorden; dan kan men op de gedachte komen, dat het eigentlijk of oorspronkelijk een voorzetsel is, dat *met* beteekent in den zin van *hebbende*. Zoo bv. als men vindt ⵏⵏⵓⵓⵏⵏⵙⵙⵉⵉⵎⵎⵏⵏⵏ ⵙⵙⵓⵓⵖ *voor viervoetig dier:* want dan kan men meenen, dat dit eigentlijk beteekent een *dier met vier voeten*. Men zou dan ook wel geneigd kunnen zijn, die zelfde oorspronkelijke beteekenis aantenemen voor het gebruik van andere woorden, zooals voor het werkwoord ⵙⵙⵎⵎⵉⵉⵖ *trachten te bewerken*, als dit woord in een complement zoo gebruikt wordt, dat wij het vertalen kunnen door *om te bewerken*, of ook eenvoudig door *om*, want dan kan men meenen, dat het eigentlijk beteekent *met het pogen* (of *met poging*) *om te bewerken*. En dan zou men ook nog verder kunnen meenen, dat, als het gebruikt wordt vóór een woord, dat den zin heeft van een adjectief, zooals in ⵏⵏⵉⵉⵏⵎⵎⵙⵙⵏ ⵉⵉⵎⵎⵙⵙⵉⵉⵏⵏⵖ ⵏⵏ *een witte en lange baard;* dat dit dan ook eigentlijk beteekent *een baard wit met lang*, dwz. *wit met lang er bij*. Maar men zou zich bedriegen. In een menigte gevallen kan men de beteekenis van dat voorvoegsel niet zoo verstaan en verklaren. Eén voorbeeld zal voldoende zijn, om dit te bewijzen. Het woord ⵏⵏⵓⵓⵏⵏⵉ beteekent *vrucht:* maar het hiervan door het voorvoegsel ⵏⵏ gevormde tweelettergrepige ⵏⵏⵓⵓⵏⵏⵉ beteekent niet *met vrucht, vrucht hebben*, of *vrucht hebbend:* neen, het beteekent bepaald *vrucht geven, vrucht opleveren*. Dit ⵏⵏ ⵏⵏⵓⵓⵏⵏⵉ heeft geen andere beteekenis, dan het woord ⵏⵏⵓⵓⵏⵏⵉ *vrucht:* maar, als dit woord aan een onderwerp, zooals bv. een koffieboom, in een gezegde volgens § 90 wordt toegeschreven; dan wordt het volgens het spraakgebruik daaraan toegeschreven niet als een adjunct (als iets dat de boom heeft, zooals bv. ⵉⵉⵎⵎⵉⵉⵏⵏ *bloesem*, daaraan toegeschreven kan worden, — met of zonder voor-

voegsel ꦄꦩ꦳ *a*), maar als iets dat een boom of plant produceert: want deze zin wordt aan het woord in het spraakgebruik gehecht. — Het zal onnoodig zijn meer voorbeelden bij te brengen; men vindt die in menigte in het spraakgebruik. Trouwens van ꦄꦤꦶꦁꦏꦺꦴꦃ *bevel*, kan ꦄꦩꦄꦤꦶꦁꦏꦺꦴꦃ niet door *met bevel* of *bevel hebbend*, verklaard worden: het beteekent *bevel geven, bevelen*. En dat *geven*, dat wij aan het woord *bevel* in een vertaling moeten toevoegen, wordt ook niet uitgedrukt door dat voorvoegsel ꦄꦩ꦳ *a*: ook zonder dit voorvoegsel, dat voor den zin volstrekt niet noodig is, beteekent ꦄꦤꦶꦁꦏꦺꦴꦃ in een gezegde volkomen hetzelfde. In het Javaansch wordt in een gezegde met het naamwoord ꦄꦤꦶꦁꦏꦺꦴꦃ aan een persoon als súbject *een bevel* toegeschreven: maar in onze Europesche talen moeten wij tot uitdrukking van een gezegde een verbum (een zegwoord) gebruiken; en daarom moeten wij vertalen *door een bevel geven* of *bevelen*.

Eindelijk is nog op te merken een gebruik van het voorvoegsel ꦄꦩ꦳ *a*, achter een eenlettergrepig woordje, dat op een Tjětjaq uitgaat, vooral achter het aanhechtsel ꦶꦁ of ꦊꦁ (waarover later), en dan veelal ꦄ geschreven, alleen, naar het schijnt, voor den nadruk, en als een elegante en welluidende uitdrukking. Zoo zegt men wel ꦔꦺꦴꦄꦩꦸꦔꦶꦁ *zijn* (of *haar*) *ouders* (voor het gewone ꦔꦺꦴꦩꦸꦔꦶꦁ), ꦔꦺꦴꦄꦩꦶꦏꦸꦃ *een levend* (hier op deze wereld levend) *mensch*; ꦔꦺꦴꦄꦩ꦳ꦄꦱꦶꦁ *iemand, die dienstbaar is*; ꦄꦩꦄꦱꦩ꦳ *de heilige asceet*; ꦤꦩꦄꦩꦶꦏꦤꦩ꦳ *een dorp in het dorpsland*, voor *het één of ander dorp*; ꦤꦫꦄꦩꦶꦏꦤꦫꦄꦩ꦳ *een vreemd land in den vreemde*, voor *het een of ander vreemd land*; ꦑꦩꦄꦩꦶꦏꦤꦫꦄꦩ꦳ *een rijk in het buitenland*; ꦄꦑꦶꦱꦄꦩ꦳ꦤꦤꦄꦩꦶꦏꦤꦸꦃ *verheven worden in de hoogte* (tot een hoogeren rang); ꦄꦩ꦳ꦄꦮꦸꦄꦩꦶꦏꦮꦸꦃ *reiken naar het hooge* (naar een hooger rang staan); ꦔꦫꦶꦔꦫꦄꦤꦶꦄꦩꦶꦏꦔꦶꦏꦸꦃ *dringen door het digte* (door alle gaatjes heen kunnen); ꦄꦤꦸꦃꦒꦸꦄꦩꦶꦏꦄꦤꦸꦃ *door de velen* (door het publiek) *ontdekt worden*; ꦩꦄꦤꦱꦸꦄꦩꦶꦁ (of ꦩꦄꦤꦱꦸꦄꦁ) ꦄꦱꦩ꦳ꦄꦩꦤꦱ꦳ *de snelheid van het te paard rijden* (of *van iemand te paard*); ꦩꦄꦱꦸꦄꦩꦱ꦳ *de woede van een driftige*; ꦄꦫꦒꦸꦄꦩꦄꦱ꦳ *de namen der levenden* (van de hier op de wereld met elkander levenden, zooals de namen van *vriend, broeder, kind* of *vader*); ꦲꦔꦶꦱꦄꦩꦤꦩꦶꦏꦤꦸꦃ *wat betreft de levenden* (hier zamen met elkander levenden). — Uit de voorbeelden ziet men, hoe het voorvoegsel ꦄꦩ꦳ het daaraan als attribuut of predicaat toegevoegde tot zelfstandig naamwoord maakt, op dezelfde wijze als het (zoogenaamde) betrekkelijk voornaamwoord ꦲꦶ, *die, dat*, En dit ꦲꦶ is toch ook wel zeker van ꦄꦩ꦳ gevormd. Waarom zou ook niet dit demonstrative voorvoegsel dezelfde functie kunnen hebben, als het daarvan gevormde ꦲꦶ? Reeds in oud-Kawi vindt men het zoo gebruikt. Het tegenwoordig gebruik er van in plaats van het nu gewone ꦲꦶ mag men dan ook als een archaisme beschouwen.

Achter een eenlettergrepig woordje, dat op een Tjëtjaq uitgaat, zooals ꦤꦺꦴꦫ꧀, moet men het volgende ꦫ als een gewone verkorting van ꦄꦩ꧀ꦧꦫ beschouwen. — Achter een tweelettergrepig woordje heb ik het aangetroffen in ꦏꦶꦩꦱꦱꦶꦁ ꦫꦤꦱꦫꦁ *iemand uit den vreemde*, en in ꦄꦶꦩꦤꦫꦱꦤꦺꦴꦫ꧀ *de groete*, aan het begin van een familiare brief. Trouwens ꦱꦶꦁ is een zamentrekking van ꦱꦱꦫꦄꦶ꧀ en ꦄꦶꦩꦤ꧀ is het Kråmå van ꦄꦶ꧀.

OVER HET VOORVOEGSEL ꦄꦶ꧀

152. Nog minder, dan het voorvoegsel ꦄ *a*, kan dit voorvoegsel ꦄꦶ꧀ beschouwd worden als een deel van het woord, waarvóór het gevoegd wordt. Alleen met enkele woorden, die met een ꦤ beginnen, is dit voorvoegsel tot één woord zamengesmolten, namelijk door toonlooze uitspraak van de klinker *i*, zoodat deze de klank van de toonlooze Pĕpĕt verkrijgt; en deze klank is volkomen dezelfde klank als die, waarmeê de neusklank *ng* wordt uitgesproken. Zoo is van ꦄꦱꦁ met het voorvoegsel ꦄꦶ꧀ eerst ꦄꦶꦩꦄꦱꦁ en vervolgens ꦩꦱꦁ geworden, en van ꦤꦸꦩꦃꦱꦺꦴ *huis*, ꦤꦩꦃꦱꦺꦴ voor ꦄꦶꦤꦸꦩꦃꦱꦺꦴ *thuis* (of volgens de gewone uitspraak *tuis*, voor *te huis*). — Ook, als het woord met een ꦱ of ꦩ begint, smelt dat voorvoegsel wel eens op dezelfde wijze met het woord te zamen; bv. in ꦤꦸꦭꦶꦢ꧀ voor ꦄꦶꦤꦸꦱꦶꦢ꧀ en ꦄꦶꦩꦔ voor ꦄꦶꦩꦶꦱꦔ *dáár*.

153. Even als het voorvoegsel ꦄ *a*, is ook dit voorvoegsel ꦄꦶ꧀ een demonstratief, dat is aanwijzend of aanduidend, voorvoegsel. Het is

1°., en eigentlijk, een aanwijzend of aanduidend voorvoegsel van plaats, waarmeê op het woord, waarvóór men het voegt, geduid wordt als een benaming van plaats. Zoo zegt men bv. ꦄꦶꦢꦫꦩꦄꦶꦩꦔ ꦩꦶꦤꦱ *Dat Samarang* (Die plaats Samarang) *is een groote hoofdplaats;* ꦄꦶꦩ ꦱꦫꦱꦄꦶꦩꦄꦶꦩꦏꦫꦁ *De weg is tegenwoordig onveilig;* ꦄꦶꦩꦄꦶꦤ꧀ꦏꦺꦢꦸꦁꦒꦥꦿꦶꦁ ꦤꦸꦫꦤꦸꦫꦶ *De plaats Kedoengpring stak men daarop in brand.* — Veel wordt het zoo gebruikt voor namen van plaatsen, waar deze aan een ander naamwoord tot bepaling worden toegevoegd; bv. ꦤꦱꦄꦶꦫꦄꦢꦶꦏꦤ꧀ *het dorp Padikan;* ꦱꦶꦫꦄꦶꦩꦏꦫꦁ *de rivier van Dĕmak;* ꦤꦸꦫꦄꦶꦩꦏꦫꦁ *iemand van Dĕmak* (een inwoner van Dĕmak). Zeer dikwijls gebruikt men evenwel in dit geval het voorvoegsel niet, en zegt ꦤꦱꦫꦄꦢꦶꦏꦤ꧀ ꦱꦶꦫꦩꦏꦫꦁ en ꦤꦸꦫ ꦩꦏꦫꦁ en zoo gewoonlijk niet, als vóór het voorafgaande naamwoord het voorvoegsel gebruikt wordt; bv. ꦲꦱꦄꦶꦤꦱꦫꦄꦢꦶꦏꦤ꧀ *in het dorp Padikan.*

2°. Figuurlijk wordt het verder gebruikt als aanwijzend voorvoegsel voor tijdsbepalingen; bv. ꦄꦶꦩꦄꦶꦒꦸꦩꦃꦤ꧀ *op dezen dag, van daag,* of *dezer dagen;* ꦄꦶꦩꦫꦄꦶꦤ꧀ *in de maand Bĕsar;* en in het meer nadrukkelijke ꦄꦶꦩꦫꦶꦩꦃꦤ꧀ van het gewone ꦫꦶꦩꦃꦤ꧀ *nu, tegenwoordig.* — Maar

3°. wordt het niet minder menigvuldig gebruikt vóór allerlei door een naam-

woord of voornaamwoord uitgedrukte bepalingen, om op die bepaling te wijzen, zoo dikwijls als zulk een bepaling niet onmiddellijk en in één adem met het hoofdwoord, daar ze bij behoort, verbonden wordt; en dit kan plaats hebben, òf omdat er andere woorden tusschenbeiden komen, waardoor de verbinding afgebroken wordt, òf omdat het hoofdwoord met eenigen nadruk, en dus volgens het accent van de Javaansche taal, langzamer, wordt uitgesproken, zoodat hierdoor, zoo niet een eigentlijke pause, dan toch een zoogenaamde caesuur of afbreking van den ademstroom, veroorzaakt wordt; en zoo eindelijk ook, als het voorafgaande reeds zoo lang is, dat bij de uitspraak een kleine afbreking van den ademstroom daardoor noodzakelijk geworden is. Dan wordt namelijk door dat aanwijzend voorvoegsel de verbinding, door op de bepaling te wijzen of te duiden, hersteld; bv. ꦏꦫꦸꦪꦤꦶꦪꦺꦴꦤꦏꦺꦤꦤꦶꦪꦺꦴꦤꦩꦶꦤꦺꦴꦩꦏꦺꦤꦤꦶꦪꦺꦴꦤꦩꦶꦁꦱꦫꦸꦥꦤꦺꦴ, *Kan je staat maken op zijn belofte?* ꦏꦫꦸꦪꦤꦩꦶꦁꦱꦶꦥꦸꦤꦺꦴ, *Is er iemand, die die slang gezien heeft?* — Zulk een bepaling kan ook de bepaling zijn van het onderwerp (het súbject); bv. *Jav. wett.* bl. 63, 5 en 11: ꦤꦫꦤꦺꦴꦒꦶꦤꦸꦏꦺꦤꦃ ꦩꦶꦤꦺꦴꦱꦫꦤꦺꦴꦏꦺꦤꦱꦸꦩꦤꦺꦴ ꦲꦤꦤꦶꦤꦺꦴꦏꦺꦤꦱꦶꦫꦤꦺꦴꦏꦺꦤꦱꦶꦫꦤꦺꦴꦲꦤ, *Als men er niet in berust, één van beide, of wel beide van weêrskanten.* — Zoo ook dikwijls tot verbinding van een complement van voorwerp (persoon of zaak) bij een passief, zoodat het schijnen kan, wat echter niet meer dan schijn is, alsof door dat voorvoegsel die dezelfde betrekking beteekent wierd, als door ons voorzetsel *door;* bv. ꦩꦺꦴꦁꦒꦪꦸꦤꦶꦁꦤꦺꦴꦤ, *uitgelachen worden door de menschen.* Even goed wordt datzelfde voorvoegsel bij een passief gebruikt, waar de betrekking in het Hollandsch door een geheel ander voorzetsel beteekend wordt; bv. ꦤꦤꦶꦁꦏꦺꦴꦤꦤꦩꦶꦤꦏꦺꦴꦤꦩꦏꦺꦴ, *voorgesteld worden aan de Overheid.* Zoo ook waar men in het Hollandsch in 't geheel geen voorzetsel gebruiken kan; bv. ꦪꦤꦶꦪꦺꦴꦤꦩꦶꦒꦸꦒꦸꦤꦺꦴꦩꦶꦤꦏꦺꦴꦤꦏꦺꦴ, *je is opgehangen* (d. i. *bewaard, te wachten*) *een belooning.* — Noodzakelijk is het voorvoegsel in een uitdrukking als deze: ꦤꦫꦩꦶꦤꦺꦴꦱꦫꦤꦺꦴ, *naar mijn voorstel aan je*, d. i. *ik zou je voorstellen;* omdat namelijk de verbinding van een naamwoord zooals ꦤꦫꦩꦏꦺꦴ *voorstel* aan iemand, met het complement van de persoon, aan wie het voorstel gedaan wordt, in het Javaansch zonder aanduiding van dat complement, niet geschieden kan. Die bijzondere betrekking, die wij met ons voorzetsel *aan* beteekenen, wordt door het Javaansche voorvoegsel niet uitgedrukt: er wordt alleen die betrekking meê aangeduid, die ook aangeduid wordt door den uitgang ꦩꦶ van het transitief werkwoord (ꦲꦤꦤꦶꦁꦩꦶ iemand *iets vertellen* of *raden*). Het is geheel in het algemeen een betrekking, die door het voorvoegsel ꦩꦶ wordt aangeduid: er wordt niets meer meê beteekend dan de verbinding in de gedachten van een complement met het hoofdwoord.

Het aanhechtsel ꦩꦶ van het transitief werkwoord en het voorvoegsel ꦩꦶ is dan ook zeker oorspronkelijk hetzelfde: zie de aant. bij § 104.

In de plaats van dit voorvoegsel gebruikt men in dit geval ook dikwijls, zooals later gezegd zal worden, het woord ꦢꦲꦾ꧀ of ꦲꦤ꧀ or ook ꦲꦔ꧀ꦏꦺ Ng., ꦲꦤ꧀ꦢꦶ or ꦲꦤ꧀ꦠꦶ or ꦲꦤ꧀ꦠꦶꦲꦾ꧀ Kr., dat dan ook dikwijls de beteekenis schijnt te hebben van onze voorzetsels *aan* of *door:* maar toch ook niets anders aanduidt, dan een betrekking in het algemeen.

4°. eindelijk wordt dit aanwijzend voorvoegsel ook wel eens gebruikt vóór een met nadruk vooropgeplaatst naamwoord, zelfs wanneer dit naamwoord het onderwerp van den zin is: bv. *Jav. wett.* bl. 217, 2: ꦥꦫꦲꦾꦁꦒꦸꦁ ꦗꦶꦱꦩꦏꦺꦴꦤ꧀ꦱꦺꦴꦢꦶꦪꦏꦺꦤ꧀ꦔꦁꦒꦸꦁ, *De Overheid doet dan ten spoedigsten onderzoek naar de zaak.* — Gewoonlijk gebruikt men in zulk een geval ꦗꦁꦒꦸꦃ Ng., ꦢꦩꦸꦃ Kr., *betreffende*, of *wat betreft;* dikwijls met het voorvoegsel ꦩꦶ er achter, en dus ꦗꦁꦒꦸꦃꦩꦶ of ꦢꦩꦸꦃꦩꦶ Het enkele ꦩꦶ mag men als een verkorte uitdrukking hiervan beschouwen: maar de beteekenis van het voorzetsel is toch dezelfde als die het ook heeft in ꦗꦁꦒꦸꦃꦩꦶ namelijk dat het dient om op het volgende met nadruk te wijzen.

REDUPLICATIE, OF HERHALING VAN DEN EERSTEN MEDEKLINKER.

154. Zeer menigvuldig is in het Javaansch de zoogenaamde *reduplicatie* of herhaling van den eersten medeklinker van de grondvorm van een woord, of van de neusletter, daar een werkwoord meê begint, wanneer volgens § 95, 2°. de eerste medeklinker van het grondwoord in den aangenomen neusklank verloren is gegaan; bv. in ꦗꦗꦶꦱ꧀ of ꦢꦺꦗꦗꦶꦱ꧀ van ꦗꦶꦱ꧀ *onderwijzen*, van ꦱꦶꦱ꧀ *onderwijs*. En dan wordt, zooals in dit voorbeeld, de eerste van de gereduplíceerde medeklinkers òf met dezelfde klinker als de tweede, òf wel, en meestal, met den onbepaalden klank van de Pĕpĕt, uitgesproken. Zoo dan ook van ꦧꦗꦤ꧀ (*bājā*) *gevaar*, en van ꦩꦔꦱꦤ꧀ (*māngsā*, volgens § 38) *verslinden*, ꦧꦧꦗꦤ꧀ (*bābājā*) en ꦩꦔꦩꦔꦱꦤ꧀ (*māmāngsā*), of ꦧꦧꦗꦤ꧀ en ꦩꦔꦩꦔꦱꦤ꧀ Maar, heeft de eerste medeklinker van het woord zelf reeds een Pĕpĕt, zooals in ꦠꦶꦭꦺ *drie;* dan wordt bij de reduplicatie in de eerste lettergreep in plaats van de Pĕpĕt volgens § 45 dikwijls een toonlooze *a* uitgesproken, zoodat men voor ꦠꦶꦠꦶꦭꦺ dan ꦠꦠꦶꦭꦺ (*tātĭloe*) zegt. Even zoo wordt een woord als ꦒꦺꦴꦩ *woning*, met reduplicatie ꦒꦒꦺꦴꦩ of ook wel ꦔꦒꦺꦴꦩ (*gāgrā*) uitgesproken.

Groot is het aantal van tweelettergrepige woorden, die alleen maar door reduplicatie van den eersten medeklinker van éénlettergrepige grondwoorden gevormd zijn, zooals ꦣꦤꦣꦤꦶ *iets (het een of ander) geven, van* ꦣꦤꦶ grondvorm van ꦔꦣꦤꦶ *geven;* ꦥꦤꦶꦥꦤꦶꦤ꧀ *loopen te verkoopen, bedrijvig zijn om te verkoopen,* van ꦥꦤꦶꦤ꧀ grondvorm van ꦔꦥꦤꦶꦤ꧀ *te verkoop hebben*, en

ᨕᨗᨊᨘᨑᨘᨊᨗ iets *verkoopen*. De meeste zoo gevormde tweelettergrepige woorden worden in de taal als nieuwe grondwoorden beschouwd, en daarvan dan weêr andere vormen afgeleid, zooals van ᨊᨘᨊᨘᨑᨗ het transitive werkwoord ᨊᨘᨑᨗᨊᨗᨄᨗ het causative ᨊᨘᨑᨗᨊᨗᨑᨘᨊᨊᨘᨑ en het substantief denominatief ᨑᨘᨊᨘᨊᨘᨑᨗ. — Zelfs dan, wanneer het zoo door reduplicatie gevormde woord een werkwoord is, dat reeds in het éénlettergrepige grondwoord een werkwoord is, en met een neusletter begint, waarin de eerste letter van de grondvorm zijn eigen klank verloren heeft, zooals in ᨑᨑᨘᨒᨘ *meêgaan* als reisgezel of passagier van ᨑᨘᨒᨘ met het voorvoegsel ᨕᨘ (§ 150) ᨕᨘᨑᨑᨘᨒᨘ iemand of iets *uit eigen beweging volgen*; — zelfs dan wordt zulk een werkwoord als een grondwoord beschouwd, zoodat in de passive vormen de neusletter, alsof het de oorspronkelijke letter van het grondwoord was, onveranderd blijft, en men dus bv. in de eerste persoon van het subjectief passief van het transitief werkwoord ᨕᨘᨑᨘᨑᨘᨄᨗ zegt.

155. Als het grondwoord met een ᨕᨘ begint, dan kan natuurlijk de reduplicatie van dezen medeklinker niet plaats hebben. De klank van dezen medeklinker is namelijk niet hoorbaar genoeg. Men kan van zulk een woord wel de eerste lettergreep redupliceeren, en bv. in plaats van ᨊᨘᨕᨗᨑᨗ *ómàh*, ᨊᨘᨕᨗᨊᨘᨕᨗᨑᨗ *oömah*, zeggen: maar dan hoort men alleen de reduplicatie van een klinker, niet van een medeklinker. In dit geval gebruikt men daarom in plaats van de reduplicatie, of herhaling van den eersten medeklinker, de woordherhaling of verdubbeling van het geheele woord, en zegt bv. van ᨊᨘᨕᨗᨑᨗ *woning*, ᨊᨘᨕᨗᨑᨗᨊᨘᨕᨗᨑᨗ Terwijl men van het Kråmå-inggil-woord ᨄᨘᨒᨘ *kind*, ᨄᨘᨄᨘᨒᨘ of ᨕᨄᨘᨒᨘ zegt voor *een kind*, of *kinderen*, *hebben* of *krijgen*, zegt men van ᨕᨘᨒᨘᨑᨘ Kr. Ng., *kind*, geheel in dezelfde beteekenis ᨕᨘᨒᨘᨕᨘᨒᨘᨑᨘ Zoo ook van ᨕᨘᨊᨘᨕᨗᨑᨘ het passief denominatief van ᨕᨗᨑᨘ grondvorm ᨕᨘᨗᨑᨘ met reduplicatie ᨕᨘᨊᨘᨕᨗᨑᨘᨕᨘᨊᨘᨕᨗᨑᨘ *iets dat* door iemand *onderhouden* of *er op nagehouden wordt*. — Even zoo vormt men de werkwoorden van grondwoorden, die met een ᨕᨘ beginnen. Terwijl men van ᨕᨗᨕᨗᨑᨘ Kr. *i. beschaamd, zich schamen*, ᨊᨗᨕᨗᨕᨗᨑᨘ zegt voor *beschaamd zoeken te maken, bespotten*, zegt men van ᨕᨗᨕᨗᨑᨘ Kr. Ng., in dezelfde beteekenis ᨕᨗᨕᨗᨕᨗᨕᨗᨑᨘ, en niet ᨊᨗᨕᨗᨕᨗᨑᨘ — Is een éénlettergrepige grondvorm alleen maar door een voorslag of het voorvoegsel ᨕᨘ tweélettergrepig gemaakt (§ 71 en 150); dan wordt bij de verdubbeling die voorslag of dat voorvoegsel dikwijls weggelaten, vooral in het eerste lid. Zoo zegt men van ᨑᨘᨒᨘ met voorslag ᨕᨗᨑᨘᨒᨘ *goud*, in het passief denominatief met reduplicatie ᨕᨗᨑᨘᨒᨘᨕᨗᨑᨘᨒᨘᨑᨘ of ᨑᨘᨒᨘᨕᨗᨑᨘᨒᨘᨑᨘ of ᨑᨘᨒᨘᨑᨘᨒᨘᨑᨘ van ᨊᨘᨊᨘᨑᨘ *langzaam*, ᨊᨘᨊᨘᨑᨘᨕᨘᨊᨘᨊᨘᨑᨘᨒᨘᨑᨘ of ᨊᨘᨊᨘᨑᨘᨕᨘᨊᨘᨊᨘᨑᨘᨒᨘᨑᨘ of ᨊᨘᨊᨘᨑᨘᨊᨘᨊᨘᨑᨘᨒᨘᨑᨘ en van ᨕᨗᨒᨘᨑᨘ of ᨊᨘᨕᨗᨒᨘᨑᨘ, *boom*, ᨊᨘᨕᨗᨑᨘᨕᨘᨊᨘᨕᨗᨒᨘᨑᨘ, en gewoonlijk ᨕᨗᨒᨘᨒᨘᨑᨘ *geboomte;* en dit laatste wordt dan veelal volgens § 78 als *wiwitan*

uitgesproken, en dan ook wel ꦱꦶꦱꦶꦔꦺꦴꦤ꧀ geschreven; ofschoon minder goed, daar dit het passief denominatief van ꦱꦶꦱꦶꦁ (*beginnen*) is. — Zoo ook, als het éénlettergrepig grondwoord niet meer in gebruik is (noch met een voorslag, noch met het voorvoegsel ꦲꦁ *a*); zooals ꦤꦤꦺꦴꦤ꧀, de grondvorm van ꦲꦤꦤꦺꦴꦤ꧀ *zien*. Daarvan is namelijk het objectief denominatief ꦤꦤꦺꦴꦤꦤꦺꦴꦤ꧀ (Ng., ꦱꦶꦱꦶꦤꦤꦺꦴꦤ꧀ Kr.) *iets te kijken*, en het werkwoord ꦤꦤꦺꦴꦤꦤꦺꦴꦤ꧀ *naar* iets *kijken* voor zijn vermaak. — Hierbij is nu nog op te merken, dat, als het eenlettergrepig grondwoord op een neusklank uitgaat, dan bij de reduplicatie die neusklank in de eerste lettergreep zich meestal wijzigt naar den aard van de volgende medeklinker; zooals in ꦤꦺꦴꦤꦤꦺꦴꦤ꧀ en ꦤꦺꦴꦩꦤꦺꦴꦤ꧀, *zenden met een last* of *boodschap*, van ꦲꦤꦤꦺꦴꦤ꧀ (grondvorm ꦤꦤꦺꦴꦤ꧀), *iemand iets gelasten*.

156. De beteekenis van deze reduplicatie in de Javaansche taal is in het algemeen deze, dat door die als het ware stamelende of aarzelende uitspraak van een woord een zekere onbepaaldheid of onbestemdheid wordt aangeduid.

1°. Is het woord een zelfstandig naamwoord; dan wordt door de reduplicatie aan de beteekenis een meer onbepaalde of algemeener zin gegeven. Zoo beteekent ꦭꦤꦤꦺꦴꦤ꧀ *weg*, maar ꦄꦭꦤꦤꦺꦴꦤ꧀ *een weg*, of *wegen* of *de wegen*, in het algemeen. Het woord ꦮꦺꦴꦢ꧀ beteekent *hoofd*, *chef;* maar ꦮꦺꦴꦮꦺꦴꦢ꧀ iemand, die iemands hoofd of chef is, de bekleeder van die betrekking, onverschillig wie dat wezen mag. In een vertaling is de kleine wijziging van beteekenis, die zoo door de reduplicatie aan een woord gegeven wordt, niet wel terug te geven: ook in het Javaansch zelf is de reduplicatie, om die algemeenheid van beteekenis aan een woord te geven, niet noodzakelijk, en bij vele woorden niet in gebruik. Zoo wordt bv. van ꦭꦤꦤꦺꦴꦤ꧀, *weg*, het Krâmâ ꦑꦢꦺ nooit met reduplicatie gebruikt. — Het duidelijkst is de beteekenis van zulk een reduplicatie van een zelfstandig naamwoord, wanneer daardoor aan het woord een meer algemeene, ruimere, ook figuurlijke beteekenis gegeven wordt; zooals bv. van ꦤꦩꦶꦠ꧀ *geneesmiddel*, ꦄꦤꦤꦩꦶꦠ꧀ꦄꦱꦶꦫ꧀ *geneesmiddel voor den honger*, en ꦄꦤꦤꦩꦶꦠ꧀ꦱꦫꦶꦭ *geneesmiddel voor vermoeidheid*. — Vooral opmerkelijk is het gebruik van de reduplicatie van een zelfstandig naamwoord, wanneer hetgeen er meê beteekend wordt, in een gezegde als voorwerp (als óbject of doel) aan een onderwerp (als súbject) wordt toegeschreven volgens § 90. Dan beteekent de reduplicatie een onbepaald doen of handelen van het subject met opzigt tot dat object, dat alleen door het spraakgebruik nader bepaald wordt, en in een vertaling in het Hollandsch op verschillende wijzen moet worden uitgedrukt, maar waarmeê in het algemeen een zich bezig houden met dat object, of een gebruik maken daarvan, of iets dergelijks, betee-

kend wordt. Zoo beteekent ꦱꦮꦿꦃ (bedijkt) *rijstveld:* maar men zegt bv. gewoonlijk: ꦔꦺꦴꦔꦔꦺꦴꦔꦱꦮꦿꦃ *de dorpelingen, die het rijstveld tot voorwerp* (van hun bedrijf) *hebben*, d. i. *die zich met het rijstveld* (met den rijstbouw) *bezig houden.* En van ꦗꦮꦁ Ng., ꦲꦸꦗꦃ Kr., *regen*, zegt men ꦗꦮꦁꦗꦮꦁꦤꦤ꧀ en ꦫꦶꦫꦃ voor *van den regen gebruik maken*, in den zin van *in den regen gaan staan om een regenbad te nemen* of *voor zijn pleizier.* Het woord ꦠꦸꦭꦸꦁ beteekent *hulp, bijstand*: maar men zegt bv. ꦲꦤꦴꦤꦤꦺꦴꦩꦺꦴꦤ ꦲꦤꦴꦤꦠꦸꦭꦸꦁ *zijn er geen, die tot hulp strekken* (of *wier ambt of post het is hulp te bieden*)?

In dit laatste geval hebben wij in een vertaling, om den zin uit te drukken, natuurlijk altijd een verbum noodig: maar daarom moet men niet meenen dat ook in het Javaansch het zoo met reduplicatie in een gezegde gebruikte naamwoord een verbum wordt. Neen, in het Javaansch blijft het woord, ook zoo met reduplicatie, een naamwoord; en de reduplicatie duidt niets anders aan, dan een onbepaalde, niet uitgedrukte en niet genoemde, verhouding, een onbepaald doen of zich bezig houden, met opzigt tot het voorwerp, dat met het naamwoord genoemd wordt. Noodig is de reduplicatie van zulk een woord zóo in een gezegde dan ook juist niet altijd. Men vergelijke bv. *Jav. briev.* bl. 355, 3 en 2 v.o., met *Jav. Zam.* bl. 274, 6. Wil men zulk een in een gezegde met reduplicatie in den genoemden zin gebruikt naamwoord een verbum noemen; men mag dit doen; maar de beteekenis, die de vorm van een Javaansch werkwoord aan een naamwoord geeft, heeft de reduplicatie van een naamwoord in een gezegde niet. Het werkwoord van ꦱꦮꦿꦃ is ꦩꦩꦿꦃ en van ꦠꦸꦭꦸꦁ *hulp, bijstand*, ꦠꦸꦭꦸꦁꦄꦤ꧀ iemand *helpen* of *bijstaan.*

2°. Is het woord een bijvoeglijk naamwoord, dan geeft de reduplicatie daaraan de beteekenis van *iets, iets onbepaalds, van die hoedanigheid, aard of gesteldheid*, als door het woord beteekend wordt; bv. van ꦱꦩꦺꦴꦫ, *scherp*, ꦱꦤꦁꦱꦩꦺꦴꦫ *iets scherps, scherp wapen* of *werk-tuig.* — Aan het onbepaalde iets, dat zóó door de reduplicatie wordt aangeduid, wordt door het spraakgebruik meestal een meer bepaalde zin gehecht. Zoo beteekent van ꦲꦱꦶꦱ, *fijn*, ꦲꦱꦲꦱꦶꦱ, *iets fijns*, bepaaldelijk *een geest*, een wezen van een fijne, onzigtbare substantie.

3°. Bijzonder menigvuldig is het gebruik van de reduplicatie bij het passief (objectief) denominatief (§ 133), vooral wanneer het een collective beteekenis heeft; zooals bv. ꦥꦺꦮꦤꦸꦮꦤ꧀ *geboomte*, en ꦥꦶꦥꦶ ꦤꦤ꧀ of ꦥꦶꦱꦶꦤꦤ꧀ *gevecht, gevecht met elkander;* en wanneer er een onbepaald voorwerp meê beteekend wordt; bv. ꦥꦶꦱꦶꦤꦤ꧀, *iets waarop men rijdt* of *vaart*, onbepaald wat, en ꦣꦒꦁꦤꦤ꧀ *handelswaren* in het algemeen. — Is het woord in het spraakgebruik de naam geworden van een

meer bepaald voorwerp, zooals *hewan wild, wild dier* of *gedierte;* dan gebruikt men de reduplicatie niet: maar wèl zegt men *sahewan* in den algemeenen zin van *iets dat*, of *iemand die, vervolgd wordt* of *te vervolgen is.*

4°. Is het een woord, dat in het Javaansch wel geen werkwoord is, maar in een gezegde de beteekenis heeft van hetgeen wij een verbum of zegwoord noemen, zooals *tuku koopen, tetanen vragen;* dan wordt het woord met reduplicatie gebruikt, om een algemeenheid of onbepaaldheid van voorwerp te beteekenen, en zegt men *sahetuku* en *sahetetanen*, waar men van *koopen* of *vragen* in het algemeen spreekt, of in den zin van *wat, iets* of *het een en ander koopen*, of *vragen.* Zoo ook van *utang geldschuld*, in een gezegde *geldschuld maken* of *geld leenen*, *utang utang geld leenen* in het algemeen, of *wat geld leenen.*

5°. Dezelfde beteekenis heeft ook de reduplicatie bij een werkwoord zooals *sahilih* Ng., *sahilir* Kr., *stelen*, *sahetaq rooven*, *sahiptamaya straatroof plegen*, en *sahayamayasa opligterij plegen*, in het algemeen; *sahimaya iets, het een of ander, meêbrengen* of *meêvoeren.* — Maar ten anderen dient die reduplicatie bij een werkwoord ook dikwijls om een onbepaaldheid uit te drukken van die bewerking, die beteekend wordt door de vorm van het werkwoord; en, is het een bewerking, die met doel geschiedt, dan beteekent de reduplicatie een onbepaald doen, wat men doet, om te bewerken, wat beteekend wordt door het grondwoord, en dus een zoeken, beproeven, of pogen. Zoo beteekent van *sihaya meêwarig, meêdoogend, meêwarigheid, medelijden* of *deernis*, *sihihaya medelijden* of *deernis bewerkend, deerniswekkend, erbarmelijk* maar ook *meêwarig* of *meêdoogend zoeken te maken, om mededoogen smeeken;* van *wani* Ng., *wanen* Kr., *moedig*, *sihawani* of *sahawanen* iemand *moedig zoeken te maken, moed inspreken;* van *nasar*, grondvorm van *tenasar* Ng., *ninar* Kr., *zien*, *nanenggar* en *ninginar naar* iets *kijken, om te kijken, naar* iets *kijken voor zijn vermaak;* van *wedi* Ng., *wedar* en *mider* Kr., *bang, bevreesd*, *sihiwedi*, *sihiwedasa* en *saidermidermi* iemand *bang zoeken te maken*, iemand *vrees aanjagen*

6°. Geheel eigenaardig is eindelijk de reduplicatie bij de telwoorden van twee tot negen, wanneer zij een bepaald aantal bijzondere voorwerpen (personen of zaken) beteekenen. Altijd worden alleen de éénlettergrepige telwoorden zoo met reduplicatie gebruikt, en op die wijze tot tweelettergrepige woorden gemaakt volgens § 154. Zoo *nenem* gewoonlijk volgens § 27 *nunenem twee*, en *sasanga* van *sanga vier.* — Bij de tweelettergrepige heeft de reduplicatie wel dikwijls plaats, maar niet altijd, en ook niet bij alle even dikwijls. Zeer gewoon is de reduplicatie bij *kalih* Kr., *twee*,

zeker om geen andere reden, dan omdat het het Krâmâ is van het altijd gereduplíceerde ꦤꦺꦴꦤꦺꦴꦤ꧀. Bij ꦠꦼꦭꦸ Ng., ꦠꦶꦭꦸ Kr., *drie*, heeft de reduplicatie ook nog al dikwijls plaats, bij ꦥꦭꦼ Ng., *vijf*, en bij ꦥꦶꦥꦶꦴ *zeven*, niet zoo menigvuldig, nog zeldzamer bij ꦤꦺꦴꦤꦺꦴ *acht*, en ꦱꦺꦴꦱꦺꦴ *negen*, en bij ꦩꦺꦴꦩꦺꦴꦥ꧀, *vijf*, zoo ooit, dan hoogst zeldzaam. — Vraagt men naar de beteekenis van die reduplicatie bij deze telwoorden; dan schijnt de eenvoudigste verklaring deze te zijn, dat de reduplicatie aan een telwoord den zin geeft van een onbepaald voorwerp, zoodat bv. ꦱꦺꦴꦱꦺꦴꦥ꧀ eigentlijk *een viertal*, en dus bv. ꦤꦺꦴꦤꦺꦴꦱꦺꦴꦱꦺꦴꦥ꧀ *een viertal personen*, beteekent.

OVER DE WOORDHERHALING, HERHALING VAN EEN GEHEEL WOORD OF VERDUBBELING VAN HET GRONDWOORD.

157. Eigentlijk gezegde woordvorming heeft alleen plaats door verdubbeling van het grondwoord: maar deze kan van de herhaling van een geheel woord niet altijd onderscheiden worden. Zoo vooreerst niet als het geheele woord de grondvorm zelf is. — Ten tweeden heeft de verdubbeling van het grondwoord niet plaats bij een eenvoudig werkwoord, wanneer de eerste medeklinker van het grondwoord volgens § 95, 2°. zijn eigen klank in dien van den neusklank verloren heeft. Doch, is het werkwoord gevormd door den neusklank ꦁ vóór een grondwoord, dat met een ꦤ or met een halfklinker, of met een ꦩ of ꦮ begint; dan wordt bij de verdubbeling van het grondwoord de neusklank alleen vóór het geheele door verdubbeling gevormde woord uitgesproken (bv. in ꦕꦸꦕꦸꦴꦃ *roepen*, van het werkwoord ꦕꦸꦴꦃ grondvorm ꦲꦸꦴꦃ), terwijl bij herhaling van het geheele woord ook de neusklank herhaald wordt (bv. in ꦤꦺꦩꦺꦤꦶꦤ꧀ꦤꦺꦩꦺꦤꦶꦤ꧀ van ꦤꦺꦩꦺꦤꦶꦤ꧀ *drinken*, grondvorm ꦤꦺꦩꦺꦤꦶ). — Ten derden wordt bij een transitief of causatief werkwoord altijd alleen het grondwoord verdubbeld met of zonder neusklank in het tweede gedeelte, maar nooit het aanhechtsel (ꦄꦤ꧀ en ꦲꦤꦏꦤ or ꦲꦤꦶꦤꦴꦤ꧀) herhaald. Evenwel ondergaat het grondwoord, als het op een klinker uitgaat, reeds in het eerste gedeelte dezelfde verandering, die het wegens het aanhechtsel (volgens § 98 en 103) in het tweede gedeelte ondergaat; bv. in ꦱꦸꦠꦺꦴꦱꦸꦠꦺꦴꦤꦏꦤ꧀ *achtervolgens uittrouwen*, van ꦠꦺꦴꦤ꧀ *trouwen*. — Ten vierden heeft in het Passief de herhaling van het geheele woord alleen plaats bij het accidenteel Passief; anders alleen maar verdubbeling van het grondwoord; zoodat men bv. van ꦲꦩꦩꦴꦪ꧀ *aan* iets *werken*, in het subjectief Passief ꦲꦩꦩꦴꦪ꧀ꦲꦩꦩꦴꦪ꧀ zegt, en in het oud Passief van ꦲꦶꦁ iets *overdenken* (grondwoord ꦲꦶꦁ), ꦲꦶꦁꦲꦶꦁꦲꦶꦁ. — Ten vijfden wordt het toestandswoord, als het tweelettergrepig is, geheel herhaald (zooals in ꦲꦺꦪꦲꦺꦪ *hier en*

daar onderweg aangaan, van ꦲꦱꦭꦶ grondvorm ꦲꦩꦭꦶ), maar, als het drielettergrepig is, alleen het grondwoord, zooals in ꦲꦤꦒꦤꦒ van ꦲꦤꦒ *zich gedrongen gevoelen*, en in ꦱꦶꦫꦱꦺꦴꦫ *zich uitbreiden* of *voortplanten*. — Hetzelfde geldt ten zesden van het passief (objectief) denominatief.

In zulke door herhaling gevormde woorden heeft ook wel die verkorting plaats, die, zooals later gezegd zal worden, in zamengestelde woorden zeer gewoon is. Zoo zegt men voor ꦲꦥꦶꦱꦲꦥꦶꦱ gewoonlijk ꦥꦶꦱꦥꦶꦱ Vooral in woorden die met een ꦲꦩ beginnen, is die verkorting in het eerste lid zeer gewoon; bv. in ꦲꦤꦱꦲꦩꦤꦱꦒꦤ van ꦲꦤꦱꦲꦩꦭ *langzaam*, (zie § 155). — Ook wordt in een zoo door herhaling gevormd woord, even als in zamengestelde woorden, dikwijls de grondvorm gebezigd in denzelfden zin, dien anders het werkwoord heeft; bv. in ꦱꦶꦤꦸꦤꦸꦤꦒ *aanhoudend toeroepen*, van ꦱꦶꦤꦸꦒ *geroep*, waarvan het werkwoord ꦱꦩꦤꦸꦒ *toeroepen*.

158. Wat nu door zulk een woordherhaling in de taal beteekend of uitgedrukt wordt, laat zich moeijelijk in het algemeen en in korte woorden omschrijven. In het algemeen kan men alleen zeggen, dat er meê uitgedrukt wordt, dat hetgeen met een woord genoemd wordt, voor den geest komt òf als iets dat zich herhaalt of voortduurt, òf als meer dan één en niet één en hetzelfde, maar in het één of ander opzigt verschillend of verscheiden. — Omtrent het spraakgebruik is vooral het volgende op te merken.

1°. Een herhaling, voortduring of aanhoudendheid wordt er meê uitgedrukt in woorden als ꦏꦶꦭꦶꦏꦶꦭꦶ *gillen* (terwijl ꦲꦩꦒꦶꦭꦶ *een gil geven* beteekent), ꦱꦶꦩꦺꦴꦱꦶꦩꦺꦴꦱ of ꦱꦶꦩꦺꦴꦱꦶꦩꦺꦴꦱ *hijgen*, ꦤꦱꦶꦤꦒꦸ ꦱꦶꦩꦺꦴꦱ *bij herhaling glimlachen*; ꦱꦶꦒꦶꦱꦶꦒꦶ *aanhoudend* of *gedurig vervangen* of *afgewisseld*, *beurt om beurt* of *beurtelings*. En zoo zegt men ꦱꦶꦤꦸꦩꦸꦒꦶ ꦲꦤꦱꦲꦒ voor *telkens*, *keer op keer*, *gedurig* of *bij herhaling iets vergeten*.

2°. Een verschil of verscheidenheid in het één of ander opzigt wordt te kennen gegeven in uitdrukkingen als: ꦤꦺꦴꦤꦺꦴꦫ *voor en na weggaan*; ꦤꦺꦴꦤꦺꦴꦤꦺꦴꦩ *overal*, of *aan iedereen*, *vertellen*; ꦱꦒꦺꦴꦱꦒꦺꦴ *het aan den een of ander zeggen*; ꦱꦶꦩꦶꦫꦱꦶꦩꦶꦫ *ergens*, *bij den één of ander*, *te leen vragen*; ꦲꦤꦱꦲꦤꦱ *in allen gevalle gedrongen* of *genoodzaakt worden*; ꦤꦸꦭꦸꦱꦸꦭꦸꦱ *op de één of andere wijze missen* of *mislukken*; ꦱꦶꦏꦺꦴꦱꦶꦏꦺꦴꦱ *waar of waar ook*. — In ontkennende of verbiedende zinnen wordt op die wijze beteekend, wat in 't Hollandsch wordt uitgedrukt door *in 't geheel niet*, of wel, naar gelang van den zin, door *niemand* of *niets*, *nergens*, *nooit* of *nimmer*, *geenzins* of *op geenerlei wijze*; bv. *sedert lang* ꦲꦩꦤꦸꦤꦸꦩꦤꦱꦤꦸꦤꦱꦒꦤ

ꦤꦶꦤꦶ (ꦲꦤꦤꦶꦤꦶꦏꦺꦴꦤ꧀ꦏꦺꦴꦤ꧀ꦏꦺꦴꦤ꧀ꦲꦤꦤꦶꦤꦶ Kr.) *heb ik je in 't geheel niet* (of *nergens*) *gezien; ꦲꦤꦏꦶꦤꦶꦤꦶ heb geenerlei vrees! wees volstrekt niet bang!*

3°. Zeer duidelijk is die beteekenis van verschil of verscheidenheid ook bij de herhaling van zelfstandige naamwoorden of benamingen van personen of zaken; bv. ꦲꦸꦱꦶꦲꦸꦱꦶꦏ꧀ *de verschillende bruggen;* ꦲꦤꦸꦠꦲꦤꦸꦠꦲꦤꦸꦠ *de verschillende gasten.* — Zoo ook dikwijls met het voorvoegsel ꦲꦤ꧀ (§ 145) bv. ꦲꦤꦶꦱꦺꦴꦩꦤꦶꦱꦺꦴꦩꦤꦶꦤ *al wat er maar uitkomt:* en waar een persoon of zaak met een voornaamwoord beteekend wordt; bv. ꦲꦱꦲꦱ *wie of wie*, voor *al wie* of *wie ook*, en ꦲꦩꦲꦩ *wat of wat*, voor *wat ook*, of *iet of wat.*

4°. Door zulk een woordherhaling wordt ook beteekend, wat wij uitdrukken door *van weêrskanten* of *tegen elkander;* bv. ꦲꦤꦶꦩꦲꦤꦶꦩꦶꦤꦺꦴꦁ *de verschillende beiden*, dat is *beide aan weêrskanten*, van ꦲꦤꦶꦩꦶꦤꦺꦴꦁ *beide; ꦲꦱꦩꦱꦩꦺꦴꦁ van weêrskanten elkander op weg tegemoet komen; ꦏꦶꦩꦲꦤꦏꦶꦩꦲꦤꦺꦴꦁ om het vlugst tegen elkander.*

5°. Bij woorden, die een betrekkelijken zin hebben en iets beteekenen, dat meer dan één graad, trap of maat kan hebben, wordt door de herhaling uitgedrukt, dat men dat, wat met het woord beteekend wordt, zich niet eenvoudig in één graad en dus niet enkel in een geringen of middelmatigen, maar in alle graden, ook in een meerderen of bijzonder hoogen, of ook in den hoogsten graad, moet voorstellen. In het Javaansch wordt natuurlijk naar het Javaansch taaleigen het woord bij de herhaling met meer accent uitgesproken (§ 80); en in een vertaling is het, om de beteekenis er van uit te drukken, ook veelal voldoende het woord met een sterk accent uit te spreken. Zoo kunnen wij bv. ꦲꦠꦺꦏꦶꦤꦲꦠꦺꦏꦶꦤ eenvoudig door *groote steenen* vertalen: maar de Javaansche uitdrukking beteekent eigentlijk: *groote en bijzonder groote* (*minder en meer groote*) *steenen.* En zoo beteekent ꦤꦸꦲꦤꦠꦤꦶꦱꦤꦤꦶꦱ *ver* (*min of meer ver*) *van huis gaan.* Dikwijls evenwel drukken wij dien meerderen graad beter uit door er het woordje *heel, bijzonder, zoo* of *te* bij te voegen. Zoo kan men in dat laatste voorbeeld ook zeer goed *heel ver* vertalen; en vertaalt men dikwijls ꦲꦱꦶꦱꦶꦲꦱꦶꦱꦶ door *heel goed*, of door *best; ꦲꦠꦲꦠ* door *heel hard, zoo hárd*, of *te hárd* (bv. iemand slaan); ꦱꦸꦩꦱꦸꦩ door *bijzonder goedkoop; ꦲꦥꦲꦥꦤꦺꦴ als het bijzonder hoog is; ꦤꦲꦤꦤꦲꦤꦲꦤ꧀* door *zoo vroeg in den morgen*; en ꦱꦶꦱꦶꦩꦱꦶꦩꦶ (*hoeveel en hoeveel maal*) door *zoo dikwijls*, of *o zoo dikwijls!* — Somtijds kan men de beteekenis van het herhaalde woord ook uitdrukken door het te vertalen met een woord van wat sterker beteekenis, dan het eerste; bv. ꦲꦤꦺꦴꦤꦺꦴ *stout en vermetel;* en ꦱꦶꦱꦶꦏꦶꦱꦶꦱꦶ *ernstig en nauwgezet*, of *opregt en getrouw.* In een

betuiging kan men dit laatste vertalen door *in alle ernst*, om zoo alle graden van ernst, ook den hoogsten, te kennen te geven. En zoo kan men vertalen door *naar alle regt en billijkheid*, of *naar het strengste regt*. — Bij zulke woorden wordt dan door die herhaling ook wel uitgedrukt, wat wij uitdrukken door den Superlatief, waarvoor in het Javaansch geen eigen woordvorm bestaat: bv. 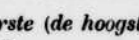 *als het bijzonder* (of heel) *veel is*, d. i. *op zijn meest*; 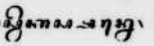 *het grootste aantal van de roovers* (*het aantal van de roovers als het bijzonder groot is*); 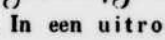 *het zwaarste* (*de hoogste graad van*) *onheil*, d i. *het grootste onheil*. Zoo ook in *het allerlaatste*, of *ten allerlaatsten*.

6°. In een uitroep wordt met de herhaling van een woord ook wel rhetorisch uitgedrukt, wat er ook in andere talen wel eens meê uitgedrukt wordt; namelijk dat men een woord, dat men bezigt, nog eens, en wel met meer accent, herhaalt, om hetgeen men met dat woord zeggen wil, nog eens met meer nadruk te zeggen; bv. *wat bitter, bitter lijden!* Gewoonlijk evenwel maken *wij* in ons spreken van die rhetorische figuur weinig gebruik, en spreken het woord liever met nadruk en langzamer uit; bv. 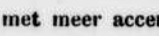 *Hoe is het met je? hoe kán je zoo lachen!* *Moest ik ook sterven! ik zou het maar voor Javaansche stof houden.*

159. In het bijzonder is omtrent het spraakgebruik nog het volgende op te merken:

1°. dat die woordherhaling ook gebruikt wordt in een vragenderwijs uitgedrukte onderstelling, zooals bv. 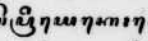 *en, mist het op de een of andere wijze, dan raken mijn vingers gesneden*; d. i. *en ligt snij ik mij bij ongeluk in de vingers;* en 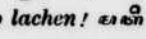 *is het lelijk, of heel lelijk* (d.i. *hoe lelijk ook*), *het is mijn eigen schrift.*

2°. Ook wordt vóór een zinsneê, die een tijd of geval beteekent en met *met dat* of *toen*, of 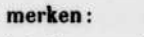 of 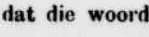 *als*, begint, door de woordherhaling uitgedrukt, wat wij gewoonlijk uitdrukken door *eerst*, of *niet eerder dan*, of wel door *niet anders dan;* bv. 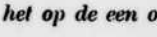 *hij bemerkte het eerst, toen het al te laat was.* De zin van de herhaling zal men het best gevoelen, als men die op deze wijze vertolkt; *hij bemerkte het, ja* (*hij bemerkte het*), *toen het al te laat was.*

3°. Bijzondere opmerking verdient ook nog de herhaling van 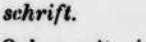 Ng., 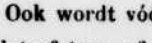 Kr., dat *gelijk, gelijkelijk*, beteekent, en in een gezegde als redewoord gebruikt wordt, om uit te drukken, dat het gezegde gelijkelijk van twee of meer voor den geest staande onderwerpen verstaan moet worden. Zoo zegt men dan met herhaling bv. *Een bĕbĕd en een tapih, wat onderscheid is*

daar tusschen? 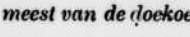 *Trouwens, het zijn beide gelijkelijk kleedingstukken;* d. i. *het één zoo wel als het ander is een kleedingstuk.* En zoo dan ook in een vragenderwijs uitgedrukte onderstelling; bv. 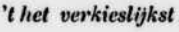 *Zijn het gelijkelijk vruchten; van de doekoes houd ik het allermeest;* d. i. *Van alle vruchten houd ik het meest van de doekoes.* Zoo dan ook: 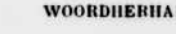 *staat het een met het ander gelijk* (nam. het vlugten en het standhouden), *dan is 't het verkieslijkst, dat we voor hem stand houden.*

WOORDHERHALING MET VERANDERING VAN KLINKERS.

160. Dikwijls gaat de woordherhaling gepaard met een verandering van klinkers, gewoonlijk in het eerste gedeelte; en wel zóó, dat de laatste klinker van het grondwoord in een zuivere *a* en de voorlaatste, als die in het grondwoord een *a* en de lettergreep niet gesloten is, in een *o* verandert; bv. in 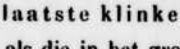 van 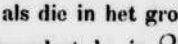 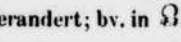 van 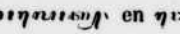 en 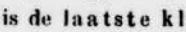 (*bolàbàli*, niet *bolâ-bàli*) van 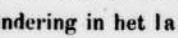 — Maar, is de laatste klinker van het grondwoord zelf een *a*, dan heeft de verandering in het laatste gedeelte plaats, en wel zoo, als in 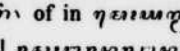 van 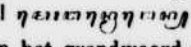 of in 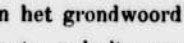 van 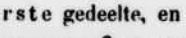 en in 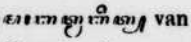 of ook wel 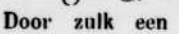 van 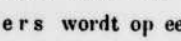 — En, is de voorlaatste klinker van het grondwoord een *o*, en de laatste een *i* of *e;* dan blijft de *o* in het eerste gedeelte, en verandert in het laatste gedeelte in een *a*, zooals bv. in 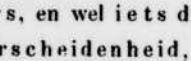 van 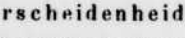 en in 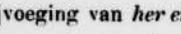 van 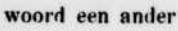

161. Door zulk een woordherhaling met verandering van klinkers wordt op een eigenaardige, zinnelijke en, om zoo te spreken, aanschouwelijke wijze dat, wat het woord zelf beteekent, en tevens iets anders, en wel iets dergelijks, te kennen gegeven; — namelijk zulk een verscheidenheid, als wij in het Hollandsch veelal te kennen geven door bijvoeging van *her en der, heen en weêr, op en neêr, regts en links;* of door bij een woord een ander zinverwant woord te voegen, zooals *goed en wel, gezond en wel, ziek of ongesteld, averechts en verkeerd, verkeerd en in de war, gillen en schreeuwen, stotteren en stamelen;* of eindelijk, bij gebrek aan zulk een zinverwant woord, door toevoeging van *of zoo iets,* of ook *of iets dergelijks.* — Zoo beteekent 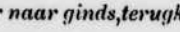 *heen en weêr springen*, of *huppelen en springen;* 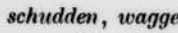 *aanhoudend her en der, van ginds naar hier en weêr van hier naar ginds, terugkeeren,* of *heen en terug loopen;* 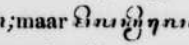 *heen en weêr schudden, waggelen;* 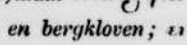 *regts en links om zich heen zwaaijen;* maar *de oogen open hebben en wakker zijn;* 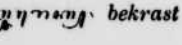 *ravijnen en bergkloven;* *aanhoudend iets eten* of *gebruiken;* *bekrast en beklad.*

In de spreektaal worden allerlei woorden zóo met klankverandering herhaald, vooral om met zekere misnoegdheid iets te ontkennen of af te wijzen. Somtijds wordt de ontkenning ook wel meê herhaald; bv. *niet ziek en niet ongesteld.* Zoo ook in het subjectief passief het voornaamwoord; bv. *hij boog het dus, en hij boog het zóo.*

ZAMENGESTELDE WOORDEN EN UITDRUKKINGEN.

162. Zamengestelde woorden worden in het Javaansch gevormd door eenvoudig twee woorden tot één woord aaneen te voegen, zooals ook zeer menigvuldig in het Hollandsch; en het tweede dient dan in het Javaansch tot bepaling van de beteekenis van het eerste, zooals omgekeerd in het Hollandsch het eerste tot bepaling van het tweede dient; bv. *rivierwater*, *rundvleesch*, *kikvorschkop; handteekening*, *schoenmaker* (van *baas*, en *schoen*), *dorpeling, dorpsbewoner* (van *mensch*, en *dorp*), *volksgenoot* (van *gelijk, even gelijk*, in zamenstelling zooveel als ons *even* in *evenmensch*, en *volk, natie*), *verkeerd opvatten, verkeerd verstaan* (van *verkeerd, mis*, en *ontvangen*).— Met een redewoord tot ontkenning zamengesteld zijn bv. *onafgebroken* (van *niet*, poët. *niet*, en *afgebroken*), *zonder schuld, onschuldig* (van in zamenstelling *zonder*, en *schuld*), *onveranderd* (van *niet*, en *veranderd*), *het behoeft niet, zonder dat het behoeft* (van *niet*, en *bemoeijing, bemoeijenis*).

In zulk een zamenstelling wordt ook wel een woord, dat anders alleen als Kråmå-woord in gebruik is, zonder onderscheid van Ngoko en Kråmå gebezigd; bv. in *veldgewas*, van , dat anders als Kråmå van *plant*, gebruikt wordt, en *groeijen, wassen.* — In andere zamenstellingen treft men een woord aan, dat anders in de gewone taal niet gebruikt wordt, maar een Kawi-woord, of alleen in poëzie gebruikelijk, of van Arabischen oorsprong is; bv. in *datum, dagteekening*, van Kw. *dag van de maand*, en *jaargetijde;* en in *lust, wellustigheid*, van *geaardheid, inborst* en Ar. *lust, begeerte.*

Aan eenige zamengestelde woorden heeft het spraakgebruik een beteekenis gehecht, die uit de beteekenis van de beide woorden niet opgemaakt zou kunnen worden. Zoo beteekent niet, zooals het woordelijk luidt, *goudwater*, of *guldewater*, maar *gouddraad*, en (van *wit*) *zilverdraad.*

163. Als zamengestelde woorden of benamingen zijn te be-

schouwen al zulke zamenstellingen van woorden tot één benaming, waarin het verband niet grammatisch wordt uitgedrukt, en het tweede, dat is het bijgevoegde woord, eenvoudig een onderscheidend kenmerk beteekent, zooals in Europesche talen dikwijls niet door zamenstelling, maar door de vorm van een bijvoeglijk naamwoord, beteekent wordt. (Zie *Over de deelen der rede*, bl. 186, 3° uitg); bv. in *kropperduif*, duif die zich onderscheidt door zijn krop; en zoodan ook in *iemand (een mensch) met een krop*, en in *dier met vier voeten, viervoetig dier.* — In zulk een zamenstelling wordt een woord van meer algemeene beteekenis door het bijgevoegde woord tot een meer bijzondere beteekenis bepaald. Zoo is bv. het woord *aanduiding, voorbeduiding*, een woord van zeer algemeene beteekenis; — er zijn velerlei voorbeduidingen, zooals bv. door droomen, door vogelvlugt en vogelgeschrei: — maar tot nadere bepaling zegt men dan bv. *voorbeduiding door vogelgeschrei.* In het bijgevoegde *het geschrei van vogels*, is het verband grammatisch uitgedrukt, ofschoon wij het door het zamengestelde woord *vogelgeschrei* kunnen vertalen: maar in de zamenstelling hiervan met het woord wordt het verband niet grammatisch uitgedrukt, en alleen door de bijvoeging de meer algemeene beteekenis van het woord tot de benaming van een meer bijzonder soort van voorbeduiding bepaald. Dat wij nu deze zoo zamengestelde benaming in een vertaling ook niet door een zamengesteld woord kunnen uitdrukken; dat heeft zijn rede in het spraakgebruik; maar de aard en beteekenis van de zamenstelling is dezelfde als die van zamengestelde woorden of benamingen.

164. Tot de zamengestelde woorden of uitdrukkingen moeten in het Javaansch ook gerekend worden de zamenstellingen van twee, soms wel van drie woorden van bijna dezelfde beteekenis, zooals *vreugde en blijdschap, zorg en kommer, lof en dank, trouw en eerlijk, liefde en toegenegenheid*, om namelijk door de zamenvatting van de twee of drie woorden iets meer algemeens uit te drukken, dan wat door één woord beteekend zou kunnen worden. In het Javaansch wordt namelijk de verbinding van twee zulke woorden, niet, zooals in die Hollandsche uitdrukkingen, door een voegwoord uitgedrukt, maar wordt, wat de twee (of drie) woorden ieder op zich zelf beteekenen, voorgesteld als in de gedachten vereenigd en als één tezamengevat. Zoo beteekent dan bv. niet juist *genoegen en blijdschap*, als twee, maar veeleer *blij genoegen*, als één; en niet *gunst en meêwarigheid*, maar *gunstige meêwarigheid* of *meêwarige gunst.*

Ook in zulke zamenstellingen wordt wel een woord, dat anders alleen als Krâmâ-woord in gebruik is, zonder onderscheid van Ngoko en Krâmâ gebe-

zigd, bv. in ꦩꦔꦺꦴꦱ꧀ꦩꦤꦺꦴꦃ *nederigheid*, of liever *diepe nederigheid*, van ꦩꦔꦺꦴꦱ꧀ Kr., *laag*, en ꦩꦤꦺꦴꦃ Ng., *nederig*. — In andere wordt een poëtisch of Arabisch woord gebruikt, dat anders in de gewone taal niet gebruikelijk is; bv. in ꦱꦸꦃꦤꦶꦠꦶ en ꦣꦺꦮꦱꦸꦤ꧀ of wel ꦣꦺꦮꦱꦸꦃꦤꦶꦠꦶ van ꦣꦺꦮꦤ꧀ *trouw*, en ꦤꦶꦠꦶ *ernst, nauwgezetheid*, met ꦱꦸꦃ Kw. *getrouw*, zoodat het *nauwgezette getrouwdheid*, en *opregte, nauwgezette getrouwheid* beteekent.

Van beide, hier en in de vorige § besprokene zamengestelde woorden en uitdrukkingen, worden, even als van één woord, ook afgeleide woorden door voorvoegsels en aanhechtsels gevormd: bv. van ꦣꦶꦠꦶꦤꦺꦴꦤ꧀ *datum, dagteekening*, het transitief werkwoord ꦣꦶꦠꦶꦤꦺꦴꦤ꧀ꦝꦶ een brief of stuk *dateren*, in het Passief ꦏꦣꦶꦠꦶꦤꦺꦴꦤ꧀ꦝꦺꦴꦏ꧀ *gedateerd, gedagteekend;* van ꦩꦫꦺꦃꦩꦶꦁ *rood en blauw*, ꦩꦫꦺꦃꦩꦶꦁꦝꦶ *rood en blauw* (of liever *blauw rood*) worden.

165. Een eigenaardigheid van de Javaansche taal is het, dat men in zulke zamengestelde woorden of uitdrukkingen gaarne één van de beide woorden, of ook wel beide, verkort; waardoor dan het zamengestelde woord ook een meerdere grammatische éénheid of woordéénheid verkrijgt. Zoo zegt men voor ꦥꦤꦫꦗꦼꦁ *tolk, translateur*, gewoonlijk (ꦥꦫꦗꦼꦁ of ꦥꦤꦫꦗꦼꦁ of wel ꦥꦤꦗꦼꦁ of ꦱꦫꦗꦼꦁ of eindelijk ꦥꦗꦼꦁ Van éénlettergrepige grondwoorden, die anders met een voorslag, of met het voorvoegsel *a*, als tweelettergrepig uitgesproken worden, gebruikt men in zamenstellingen veelal de éénlettergrepige grondvorm; bv. in ꦫꦺꦴꦩꦲꦤꦫꦲꦤꦠꦺꦴꦱ꧀ *zwarigheid en moeijelijkheid*, van ꦫꦺꦴꦩꦲꦤꦠꦺꦴꦱ꧀ grondvorm van ꦩꦫꦺꦴꦩꦲꦤꦠꦺꦴꦱ꧀ *zwaar, zwaar zijn*. — In vele zamengestelde woorden is die zóo verkorte vorm de algemeen gebruikelijke geworden, in andere de gewone in de dagelijksche spreektaal; bv. in ꦩꦤ꧀ꦠꦭꦺꦴꦂꦤꦺꦴꦤ꧀ *maanlicht, lichtemaan*, van ꦩꦤ꧀ꦠꦭꦺꦴꦂ *licht*, en ꦤꦺꦴꦤ꧀ *maan;* ꦔꦺꦴꦁꦒꦺꦴ Ng., ꦔꦺꦴꦁꦒꦺꦴ Kr., *ingenomen met al wat nieuw is, zoolang als het nieuw is*, van ꦔꦺꦴꦁ of ꦔꦺꦴꦁꦒꦺꦴ *veel van* iets *houden*, en ꦤꦺꦴꦒꦺꦴ *nieuw*, dat anders alleen in Ngoko, en daarvoor in Krámá ꦫꦺꦴꦩꦺꦴꦱ꧀, gebruikt wordt; ꦩꦤ꧀ꦠꦤꦫꦲꦤꦺꦴꦒꦺꦴ *de westkant*, van ꦩꦶꦤ꧀ꦝꦺꦴ Kw. *kant*, en ꦲꦤꦫꦲꦤꦺꦴꦒꦺꦴ *west;* ꦱꦫꦶꦃ *siriḥ-speeksel*, van ꦱꦶꦫꦲ *speeksel*, en ꦩꦫꦺꦃ *rood;* ꦤꦺꦴꦤ꧀ voor ꦫꦺꦴꦩꦲꦤꦠꦺꦴꦱ꧀ꦩꦱ꧀ *oudere zuster*, met verkorting van de scherpe *ò*, als ware het *â*, in *a*. — Even zoo heeft die verkorting plaats in Arabische zamengestelde uitdrukkingen; zooals ꦏꦺꦴꦱꦱꦸꦫꦸꦃ *Door Gods voorbeschikking*, volgens § 78 voor ꦏꦺꦴꦱꦱꦸꦫꦸꦃ van ꦏꦺꦴꦱ꧀ *voorbeschikking*, en ꦒꦸꦱꦸꦫꦸꦃ *God*, en ꦲꦏꦺꦴꦱꦸꦫꦸꦃ of ꦲꦏꦺꦴꦱꦸꦫꦸꦩ꧀ voor ꦲꦏꦸꦭꦸꦂꦏꦺꦴꦱꦸꦫꦸꦩ꧀ ꦲꦏꦸꦩꦶ *ik neem mijn toevlugt tot God!* — Gewoon is zulk een verkorting ook in de uit twee woorden zamengestelde eigennamen, zoodat men bv. voor ꦏꦶꦪꦺꦴꦠꦶꦩꦺꦴꦤ꧀ ꦏꦫꦠꦺꦴꦤꦺꦴ ꦤꦶꦫꦮꦤ꧀ ꦲꦱꦺꦴꦩꦺꦴꦫꦺꦴ en ꦏꦶꦱꦩꦶꦩꦶ veelal ꦏꦶꦠꦶꦩꦺꦴꦤ꧀ ꦏꦫꦠꦺꦴꦤꦺꦴ ꦤꦶꦫꦮꦤ꧀ ꦲꦱꦺꦴꦩꦺꦴꦫꦺꦴ en ꦏꦩꦶꦩꦶ zegt. En ook altijd in den vadernaam, waarmeê als eerenaam de Javaan door vrienden en geburen, wanneer hij vader

geworden is, naar zijn kind genoemd wordt; bv. in ꦱꦶꦢꦶꦤ꧀ voor ꦥꦫꦱꦶꦢꦶꦤ꧀ *Sidins-vader*, van ꦥꦫꦱ꧀, *vader*, en ꦱꦶꦢꦶꦤ꧀ eign. van het eerste kind. — Desgelijks in zamengestelde titels, zooals in ꦢꦺꦩꦁꦱꦫꦶ voor ꦥꦫꦩꦺꦩꦁꦱꦫꦶ ꦲꦗꦶꦥꦠꦶ voor ꦲꦠꦶꦥꦠꦶ en ꦥꦫꦗꦶꦠ꧀ voor ꦥꦫꦗꦶꦠ꧀.

166. Bijzondere opmerking verdient de verkorting in zamenstellingen van het woord ꦥꦫ, dat dan ꦫ, ꦫ꦳ of ꦫꦶ wordt, en zóo van het voorvoegsel ꦫ, ꦫ꦳ of ꦫꦶ, waarover § 141 gesproken is, niet verschilt, dan alleen in beteekenis. Zoo bv. in ꦫꦥꦠꦤ꧀ (*prapàtàn*) voor ꦥꦫꦥꦠꦤ꧀ (*pârâ-pàtàn*) *vierde gedeelte* en *kruisweg*. In poëzie wordt zoo ook wel bv. ꦥꦫꦥꦢꦶꦥꦠꦶ (*pârâ-adipàti*), *de Adipati's, de Satrapen*, in ꦫꦢꦶꦥꦠꦶ (*pradipàti*) verkort; en in proza is ꦫꦗꦲꦶ (volgens § 44 voor ꦫꦗꦲꦶ en dit voor ꦫꦗꦲꦶ), *ambtenaar*, zeer waarschijnlijk zulk een verkorting van ꦥꦫꦗꦲꦶ (*pârâ-jàji*), zoodat het eigentlijk *de jonge broeders* (van den Vorst) beteekent. Hiervan verder in zamenstelling met ꦠꦫꦶꦩ꧀ *kameraad, collega*, met verkorting, ꦗꦺꦴꦠꦫꦶꦩ꧀ *ambtscollega*. — Even zoo wordt het van ꦥꦫ gevormde werkwoord ꦥꦫ in ꦫ (*mra*), ꦫ꦳ of ꦫꦶ verkort; bv. in ꦫꦤꦶꦪ꧀, ꦫ꦳ꦤꦶꦪ꧀ of ꦫꦶꦤꦶꦪ꧀ voor ꦥꦫꦤꦶꦪ꧀ *in drieën deelen*, of *zich in drieën deelen*, en *voor een derde van de opbrengst den grond bebouwen*.

167. Behalven zulk een verkorting moet eindelijk nog opgemerkt worden, dat in zamengestelde uitdrukkingen dikwijls de *grondvorm* van een woord gebruikt wordt, waar men, indien men hetzelfde met twee woorden wilde uitdrukken, de vorm van het werkwoord zou moeten gebruiken (vrg. de aant. bij § 157). Zoo zegt men bv. ꦲꦤꦠꦫꦩ꧀ of ꦲꦤꦠꦫꦩ꧀ als zamengestelde uitdrukking voor ꦩꦤꦠꦫꦩ꧀ *een voorstel* of *adres aanbieden, zich adresseren*, en ꦲꦔꦺꦴꦤ꧀ꦠꦤ꧀ *de groete bieden*, voor ꦲꦔꦶꦤ꧀ꦠꦤ꧀ gelijk men volgens § 165 ook als zamengestelde uitdrukking ꦤꦾꦴꦩꦶꦁ zegt voor ꦩꦤꦾꦴꦩꦶꦁ *kennis geven*. — Volgens het Javaansche taaleigen is en blijft de grondvorm een naamwoord: ꦲꦔꦺꦴꦤ꧀ꦠꦤ꧀ bv. beteekent *groetebieding*, en zoo zegt men ꦲꦔꦺꦴꦤ꧀ꦠꦤ꧀ꦏꦸꦱ꧀ *mijn groetebieding*, d. i. *mijn eerbiedige groete:* maar, als nu dit in een gezegde aan een persoon wordt toegeschreven, en men bv. zegt ꦲꦏꦸꦱꦲꦔꦺꦴꦤ꧀ꦠꦤ꧀ dan beteekent dit volgens § 90 zooveel als *ik doe groetebieding*, en dus zooveel als: *ik bied mijn groete*. En zoo is ꦱꦁꦏ꦳ꦶꦱꦶꦪ꧀ een zamengestelde uitdrukking, die zooveel als de twee woorden ꦩꦁꦏ꦳ꦶꦪꦶꦪ꧀ beteekent, *vatten* en *houden*, in den zin van *de hand leggen op* iets als zijn eigendom, toch eigentlijk een naamwoord, dat men door *handoplegging* vertalen kan, maar dat in een gezegde zooveel beteekent als *handoplegging bezigen*. Daarom kan dan ook het voorwerp (het óbject) niet alleen het goed zijn, daar men de hand op legt, maar ook de persoon, tegen wien men handoplegging bezigt.

Ja zelfs kan van die persoon het passief 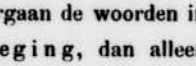 gebruikt worden (zie bv. de *Nawâlâ-pradâtâ*, art. 14).

OVER DE VORMEN EN VERSCHILLENDE WIJZE VAN UITDRUKKING VAN DE VOLUNTATIEF.

168. Behalven de passive vormen, en de onderscheiding van de drie personen in het subjectief Passief, ondergaan de woorden in het Javaansch geen andere verbuiging of vervoeging, dan alleen die, waardoor die modus of wijze, dat is die modaliteit of wijziging in de uitdrukking en zin van een gezegde, beteekend wordt, die een uitdrukking is van de wil, en daarom in het algemeen het best *Voluntatief* of *willende wijs* genoemd wordt. Gewoonlijk noemt men die evenwel, naar het verschil van vorm of wijze van uitdrukking en de verschillende beteekenissen daarvan, met verschillende benamingen, zooals *gebiedende, bevelende, wenschende* en *verbiedende* wijs, of met kunsttermen, die uit het Latijn ontleend zijn, *Imperatief, Jussief, Optatief*, en *Vetatief*. — Die wijze, die veelal met een zeer ongepaste benaming *Conjunctief* of *Subjunctief* genoemd wordt, noemt men veel gepaster *Jussief*, d. i. *bevelende wijs*, of wel, als er geen eigentlijk gezegd bevel, maar alleen een toelaten, of bewilliging, meê uitgedrukt wordt, *Concessief*, d i. *toelatende wijs*. Voor de beteekenis van het Fransche *soit!* of het Hollandsche *het zij zoo!* of *God geve!* is immers de benaming van *Conjnnctief* of *Subjunctief* geheel ongepast. *Het zij zoo!* is òf een bevel, òf een concessie, d. i. een bewilliging of toelating (zoodat de zin is: *het mag zoo wezen!* of *laat het zoo wezen!*), òf eindelijk het is (zooals ook *God geve!*) een wensch, en wordt dus naar dit verschil van beteekenis beter een *bevelende*, *toelatende* of *wenschende* wijze van spreken, en dus een *Jussief*, *Concessief* of *Optatief*, genoemd. Daar evenwel de woordvorm of wijze van uitdrukking voor die verschillende beteekenissen één en dezelfde is, zoo is het in de grammatica het best die ééne woordvorm ook met één benaming de *Jussief* te noemen. — Hierover en over de Voluntatief in het algemeen zie men *Over de deelen der rede*, bl. 64 vlgg. van de derde uitgaaf. —

169. Voor de onderscheiding van die verschillende wijzigingen van de Voluntatief, of verschillende uitdrukkingen van de wil, bestaan in de meeste talen wel verschillende vormen of wijzen van uitdrukking: maar in de ééne taal heeft men er meer, in de andere minder, en in elke taal wordt daarvan een eigen gebruik gemaakt. Voor de Javaansche taal is het volgende op te merken.

170. De *Imperatief* of *gebiedende wijs* is de uitdrukking van de wil bij wijze van toeroep tot de persoon, tot wie men spreekt, om hem te

zeggen, wat men wil, dat hij doen zal of door hem gedaan zal worden. Maar in het Javaansch heeft men hiervoor twee verschillende vormen, een actieve (of subjective), om te zeggen, wat men wil, dat de persoon, tot wien men spreekt, doen zal, en een passive (of objective), om te zeggen, wat men wil, dat door hem gedaan zal worden.

171. De *active imperatief* wordt van alle woorden, die een doen beteekenen, — met uitzondering alleen van het transitief en het causatief werkwoord, — gevormd door het aanhechtsel ꦤ, *å*, bv. in ꦭꦺꦁꦒꦏ꧀ (*loengâhâ*, volgens § 14) *ga weg!* van ꦭꦺꦁꦒꦏ꧀ *weggaan;* ꦩꦛ꧀ꦗꦛ꧀ꦲꦤ꧀ *mâtjâhâ*, volgens § 14 en 38) *reciteer!* van ꦩꦛ꧀ꦗꦛ꧀ꦲ *reciteren;* ꦱꦶꦏꦤ꧀ volgens § 14 voor ꦱꦶꦏꦤ꧀ *sta op!* van ꦱꦶꦏ *opstaan;* ꦏꦸꦫꦤ꧀ voor ꦏꦸꦫꦸꦤ꧀ *koop!* van ꦏꦸꦫꦸ *koopen;* ꦤꦸꦭꦶꦱꦤ꧀ (*noelisâ*, volgens § 15) *schrijf*, van ꦤꦸꦭꦶꦱ꧀ *schrijven;* ꦒꦺꦭꦺꦏꦤ꧀ (*goléqâ*, volgens § 15 en 20) *zoek!* van ꦒꦺꦭꦺꦏ꧀ꦒꦸꦤ꧀ *zoeken;* ꦩꦸꦭꦶꦤ꧀ of volgens de uitspraak, ꦩꦸꦭꦺꦤ꧀ (*moeliâ*, volgens § 16) *ga naar huis!* van ꦩꦸꦭꦺ *naar huis gaan;* ꦲꦮꦺꦤ꧀ of ꦲꦮꦺꦤ꧀ (*awéâ*) *geef*, van ꦲꦮꦺ *geven.* — Van het transitief werkwoord wordt de active imperatief gevormd door, in plaats van het aanhechtsel ꦤ꧀, (even als in 't zuivere en oude Passief) ꦔꦒ꧀ te gebruiken, en hieraan dan den uitgang ꦤ to hechten, zoodat het *ânâ*, ꦔꦤ꧀ wordt; bv. in ꦏꦺꦴꦔꦤ꧀ Imperatief van ꦏꦺꦴꦔꦤ꧀ *iemand* iets *aanbieden.* In het causatief werkwoord wordt, in plaats van het aanhechtsel ꦲꦤ꧀ꦔꦤ, ꦔꦤ or ꦢꦒ꧀ gebruikt; bv. in ꦏꦺꦴꦔꦤ꧀ of ꦏꦺꦴꦢꦒ꧀ van ꦏꦺꦴꦲꦤ꧀ꦔꦤ *iets aanbieden* aan iemand.

Deze uitgang ꦔꦤ or ꦢꦒ꧀ wordt in den Oosthoek van Java, en desgelijks in het westen, althans in Banjoe-mas, ook als uitgang van het causatief werkwoord, benevens ꦲꦤ꧀ꦔꦤ of ꦲꦤ꧀ꦢꦒ꧀, in een indicatieve beteekenis gebruikt. Of er onderscheid bestaat in het spraakgebruik tusschen dit ꦔꦤ en ꦲꦤ꧀ꦔꦤ of ꦲꦤ꧀ꦢꦒ꧀, en welk onderscheid dan, kan ik niet met zekerheid zeggen: alleen schijnt het, dat het gebruik van ꦔꦤ platter is en tot de volkstaal behoort. — Het is in alle geval een zeer vreemd grammatisch verschijnsel, waarvoor moeijelijk een verklaring te vinden zal wezen.

172. De *passive (objective) imperatief* (dien wij in het Hollandsch niet hebben) wordt gebruikt in dezelfde gevallen, waarin men in het Javaansch volgens § 123 het *subjectief Passief* gebruikt, — namelijk zoo dikwijls als men spreekt van een onderwerp (het mag een persoon of zaak zijn), dat men als voorwerp (als óbject van een súbject) voor den geest heeft. Bij voorbeeld, als men een brief heeft, die men naar de post gebracht wil hebben, en die dan aan een bediende geeft, en in het Hollandsch zegt: *Breng deze brief naar de post!* dan gebruikt men in het Javaansch de *passive imperatief.* Men kan dus deze *passive imperatief* te regt als de *imperatief van het subjective passief* beschouwen.

173. In vorm onderscheidt zich deze *passive imperatief* van de *active* vooreerst daardoor, dat even als in alle passive vormen, bij de werkwoorden de neusklank, waarmeê deze in de active vorm uitgesproken worden, vervalt. In plaats van de active imperatief ꦏꦼꦁꦏꦸꦩꦤ꧀ van het transitief werkwoord ꦏꦼꦁꦏꦸꦩ꧀ (§ 171) zegt men dus in de passive imperatief ꦏꦺꦴꦏꦸꦩꦤ꧀ en even zoo is van het causatief werkwoord ꦏꦼꦁꦏꦸꦩꦏꦤ꧀ de active imperatief ꦏꦼꦁꦏꦸꦩꦤ꧀ of ꦏꦼꦁꦏꦸꦩꦤ꧀ꦔ maar de passive ꦏꦺꦴꦏꦸꦩꦤ꧀ of ꦏꦺꦴꦏꦸꦩꦤ꧀ꦔ — Ten tweeden wordt van de woorden, waarvan de active imperatief door het aanhechtsel ꦤ꧀ (*n*) gevormd wordt, in de plaats hiervan in de passive imperatief het aanhechtsel ꦱꦶꦔ꧀ gebruikt, dat, als het woord op een medeklinker uitgaat, op dezelfde wijze als het aanhechtsel ꦤ꧀, maar, eindigt het woord op een klinker, dan door middel van een tusschen de twee klinkers ingevoegde *n* wordt aangehecht (§ 134). Zoo is van ꦏꦸꦚ꧀ iemand *roepen* (grondvorm ꦏꦸꦚ), de active imperatief ꦏꦸꦚꦤ꧀ maar de passive imperatief ꦏꦸꦚꦤ꧀ꦱꦶꦔ꧀ van ꦔꦺꦴꦪ iets *maken*, de active imperatief ꦔꦺꦴꦪꦤ꧀ maar de passive ꦔꦺꦴꦪꦤ꧀ꦔꦶꦔ꧀ van ꦱꦸꦲꦶ iets *trachten te bewerken* of iemand *trachten te bewegen* (grondvorm ꦱꦸꦲꦶ), de active imperatief ꦱꦸꦲꦶꦤ꧀ of ꦱꦸꦲꦶꦤ꧀ꦔ de passive ꦱꦸꦲꦶꦤ꧀ꦱꦶꦔ꧀ of ꦱꦸꦲꦶꦤ꧀ꦔꦶꦔ꧀ — Ten derden heeft de passive imperatief ook dit met het subjective passief gemeen, dat, als het grondwoord een éénlettergrepig woord is, dat alleen door den voorslag ꦄ of het voorvoegsel ꦲꦤ꧀ in de active vorm tweelettergrepig gemaakt wordt, dan ook deze imperatief veelal van het éénlettergrepig grondwoord gevormd wordt (§ 122). Zoo is van ꦲꦤ꧀ꦠꦺꦴꦤ꧀ꦔ iemand iets *gelasten*, van de grondwoord ꦠꦺꦴꦤ꧀ꦔ, de active imperatief ꦲꦤ꧀ꦠꦺꦴꦤ꧀ꦔ maar het subjectief passief ꦄꦠꦺꦴꦤ꧀ꦱꦶꦔ꧀, en de passive imperatief ꦠꦺꦴꦤ꧀ꦔꦶꦔ꧀; van ꦲꦤꦸꦩ iets *gebruiken*, van de grondvorm ꦄꦤꦸꦩ (of in één lettergreep *nggú*), de active imperatief ꦲꦤꦸꦩꦤ꧀ maar het subjectief passief ꦄꦲꦤꦸꦩ of ꦄꦄꦤꦸꦩ of ꦄꦤꦸꦩ en de passive imperatief ꦲꦤꦸꦩꦤ꧀ꦔꦶꦔ꧀ of ꦄꦤꦸꦩꦤ꧀ꦔꦶꦔ꧀; en van het transitief werkwoord ꦱꦸꦲꦸꦩꦶ iemand iets *geven*, van ꦲꦺꦴꦱ꧀ *geven*, van de grondvorm ꦺꦴꦱ꧀ het subjectief passief in de tweede persoon ꦺꦴꦱ꧀ꦤꦶꦺꦴꦱ꧀ꦩꦶ en de passive imperatief ꦺꦴꦱ꧀ꦩꦤ꧀ Zoo ook ꦺꦴꦱ꧀ꦩꦶꦔ꧀ of ꦺꦴꦱ꧀ꦩꦤ꧀ van het causatief werkwoord ꦱꦸꦺꦴꦱ꧀ꦩꦤ꧀ꦏꦤ꧀ iets *geven* aan iemand; en ꦄꦤꦶꦤ꧀ van ꦄꦤꦶꦤ꧀ꦏꦤ꧀ iemand *stil laten zitten* of *loopen*, van het grondwoord ꦄꦤꦶ of ꦄꦤꦶꦔ꧀ Van ꦲꦄꦤꦶꦤ꧀ꦏꦤ꧀ iets of iemand *brengen en bezorgen*, van het grondwoord ꦤꦄꦤꦶ grondvorm ꦄꦤꦶ is de passive imperatief ꦲꦄꦤꦶꦤ꧀ of ꦄꦤꦶꦤ꧀

Wanneer men als voornaamwoord van de tweede persoon niet ꦏꦤꦶꦏꦺꦴ gebruikt, maar ꦄꦩ꧀ of ꦲꦤꦺꦴ dan wordt dit voornaamwoord ook wel bij de passive imperatief behouden, en zegt men bv. ꦄꦩ꧀ꦩꦤꦩꦺꦴꦤ꧀ꦔꦶꦔ꧀ en ꦲꦤꦺꦴꦩꦤꦩꦺꦴꦤ꧀ꦔꦶꦔ꧀ *breng gij het*, van ꦩꦤꦩꦺꦴꦤ꧀ iets *brengen*. Dit is echter niet algemeen: anders gebruikt men met die voornaamwoorden, in de plaats van de passive

imperatief, de vorm van de Jussief van het subjectief passief, en zegt bv. in denzelfden zin ꤋꤢꤢꤢꤢꤢ꤬

174. Wanneer men Krâmâ of Màdya spreekt, verbiedt de beleefdheid de gebiedende wijze van spreken en dus de vorm van de Imperatief te gebruiken. Men gebruikt dan, om iemand te zeggen, wat men wenscht, dat hij doen zal, in plaats van de active imperatief, eenvoudig de active vorm van een woord, dat een doen beteekent, met het beleefde voornaamwoord van de tweede persoon er vóór, en in plaats van de passive imperatief de tweede persoon van het subjectief passief; — met andere woorden, in plaats van de Imperatief gebruikt men de vorm van de Indicatief. Men indiceert dus zoo alleen, wat men wenscht, dat iemand doen zal: men geeft het alleen te kennen: alleen door den toon (niet den gebiedenden, maar den verlangenden toon) geeft men te kennen, dat men een verlangen uitdrukt. Zoo zegt men in plaats van het Ngoko ꤋꤢꤢꤢ *kom binnen!* in Krâmâ ꤋꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢ *kom U binnen!* en desgelijks in Màdyâ ꤋꤢꤢꤢ꤬ Zoo ook ꤋꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢ *veroorloof U mij! geef U mij verlof!* — Zeer dikwijls wordt het verlangen behalven door den toon, ook nog uitgedrukt, door er in Krâmâ ꤋꤢꤢꤢ of bij verkorting ꤋꤢꤢ of nog beleefder het Krâmâ-ínggil ꤋꤢꤢꤢꤢ of bij verkorting ꤋꤢꤢꤢ en in Màdyâ ꤋꤢꤢ, vooraf te laten gaan, — beleefde woorden voor hetgeen men in Ngoko uitdrukt door den toeroep ꤋꤢꤢ *kom, komaan!* en die bij die beleefde imperatief hetzelfde beteekenen als het Hollandsche: *als het U belieft!* bv. ꤋꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢ

dient tot uitdrukking van een bevel — of om een dergelijk verlangen te kennen te geven: — nauwkeuriger laat het zich niet bepalen. Bepaaldelijk dient hij ook tot uitdrukking van een inwilliging of toelating; en dan kan men het, zoo men wil, de *concessive Jussief* of ook de *Concessief* noemen; bv. als men zegt: *hij ga maar zijn gang;* of *hij doe wat hij wil;* voor *laat hij maar zijn gang gaan;* of *hij mag doen wat hij wil.* — Ook wordt hij gebruikt in een willekeurige onderstelling, zooals bv. *als* (*hij* of *ik*) *er toe in staat was* (ꦱꦩꦲꦤ꧀), *dan* enz., waarin wij in het Hollandsch de *Cogitatief* (de zoogenaamde *onvolmaakt verledene tijd*) gebruiken, en waarmeê men te kennen geeft, dat men een geval, dat niet bestaat, maar gedacht of gesteld wil hebben, gelijk wij dat ook kunnen uitdrukken door te zeggen: *stel! hij was er toe in staat.* In dit geval zou men het de *hypothetische Jussief* kunnen noemen. Maar, daar de vorm voor de concessive en de hypothetische Jussief dezelfde is als voor de meer eigentlijk gezegde bevelende wijze van spreken; zoo is als grammaticale benaming van die ééne vorm de algemeene benaming van *Jussief* of *bevelende wijs* tot onderscheiding van de *Imperatief* of *gebiedende wijs* voldoende.

Zie de aantt. op de Beknopte Jav. Gramm. van Roorda, behoorende bij de editie van het Woordenboek van 1901.

176. De vorm nu van deze *Jussief* is altijd dezelfde als van de *active Imperatief* (§ 171): met uitzondering van het transitief en het causatief werkwoord wordt bij alle andere woorden de Jussief uitgedrukt door den uitgang ꦭꦂ (*å*); bv. van ꦲꦤꦭꦂ *er* (*ergens*) *zijn*, *aanwezig zijn*, ꦲꦤꦝꦲꦭꦂ (*ånådhå*) *er zij*, of *er moet zijn*, of *er mag zijn*, of *laat er zijn!* Van het transitief werkwoord, bv. ꦱꦒꦶ, is de Jussief, even als van de active Imperatief, ꦱꦒꦤꦭꦂ en, van het causatief werkwoord ꦱꦒꦶꦤꦤ, desgelijks ꦱꦒꦤꦭꦂ of ꦱꦒꦮꦒꦭꦂ Is het woord gevormd door het aanhechtsel ꦲꦁ, zooals het passief denominatief en het zuiver transitief Passief met het voorvoegsel ꦏꦤ (§ 116); dan wordt in de Jussief in plaats van ꦲꦁꦒ (*ánnå* of *ånå*) zeer dikwijls ꦲꦤꦭꦂ uitgesproken en geschreven; bv. ꦕꦫꦶꦁꦫꦶꦤꦭꦂ in plaats van ꦕꦫꦶꦁꦫꦶꦁꦒꦭꦂ van ꦕꦫꦶꦁꦫꦶꦁꦒ *zamenzitten*, en ꦏꦤꦲꦫꦶꦤꦭꦂ in plaats van ꦏꦤ(ꦲ)ꦫꦶꦁꦒꦭꦂ van ꦏꦤ(ꦲ)ꦫꦶꦁꦒ *geweten worden.* Trouwens, de uitspraak *ånå* is geheel volgens de regel (§ 38), en, als de Javaan tegen deze regel *ánnå* (of *ånå*) uitspreekt, dan doet hij dit, omdat de klank van het woord zonder het aanhechtsel *å* hem voor den geest is. — Een bijzondere vorm voor de *passive* Jussief, zooals voor de passive Imperatief (§ 173), bestaat er niet: maar aan de passive vormen wordt in de Jussief dezelfde uitgang gegeven als aan de active. Zoo zegt men bv. van het zuiver passief ꦏꦤꦲꦤꦭꦂ en van de derde persoon van het subjectief passief ꦑꦤꦲꦤꦭꦂ *gebracht worden* (van ꦲꦤꦤ *brengen*), in de Jussief ꦏꦤꦲꦤꦭꦂꦤ and ꦑꦤꦲꦤꦭꦂꦤ and van ꦏꦤꦲꦤꦏꦤ꧀ꦤꦭꦂ

meêgegeven worden, van het causative werkwoord ꦲꦩꦫꦔꦺꦴꦤ꧀ iets *meêgeven* aan iemand, is de Jussief ꦲꦩꦫꦔꦺꦴꦤ꧀ꦏꦶꦁ.

Somtijds wordt wel de vorm van de passive Imperatief gebruikt, waar men de tweede persoon van de Jussief van het passief verwachten zou: bv. ꦲꦤꦸꦱꦸꦂꦏꦸ ꦲꦫꦩꦺꦴꦤ꧀ꦏꦶꦁꦗꦁꦏꦤ꧀ꦏꦶꦁ wat men in het Hollandsch zeer goed vertaalt: *Mijn verlangen is, dat gij dat paard gaat zien:* maar in het Javaansch is de uitdrukking imperatief, gebiedend: *Mijn verlangen is, ga dat paard zien!* — Een bevel aan een persoon, tot wien men spreekt, wordt, als men van die persoon het voornaamwoord ꦔꦤ꧀ꦠꦺꦔꦺꦴꦤ꧀ gebruikt, in het Javaansch nooit door de passive Jussief uitgedrukt, maar als een gebod in de gebiedende wijs door de passive Imperatief; de Jussief van de tweede persoon van het subjectief passief met ꦔꦤ꧀ꦠꦺ wordt alleen gebruikt in een concessiven of hypothetischen zin (zie § 175); bv. ꦔꦤ꧀ꦠꦺꦔ ꦔꦩꦶꦔꦺꦴꦤ꧀ꦲꦩ꧀ꦥꦼꦁ ꦲꦤꦶꦏꦸꦔꦩꦶꦤꦲꦤ꧀ꦏꦶꦤ꧀ *je moogt er om zoeken, je zult het niet kunnen vinden.* — In het actief, waarin tusschen de Imperatief en Jussief geen onderscheid in vorm is; wordt niet zelden, wanneer men de persoon, tot wien men spreekt, iets beveelt, de Jussief in plaats van de Imperatief gebruikt: maar dit heeft alleen plaats, wanneer men om de een of andere rede het voornaamwoord gebruiken moet, omdat men met dit voornaamwoord het onderwerp moet noemen: bv. *Jav. Zam.* bl. 179, 8 v.o.: ꦲꦪꦺꦴꦤ꧀ꦏꦶꦔꦺꦴꦤ꧀ꦩꦶꦤꦶꦔꦺꦴꦤ꧀ꦏꦶꦔꦺꦴꦤ꧀ꦔꦤ꧀ꦠꦺꦔꦺꦴꦤ꧀ ꦔꦤ꧀ꦠꦺꦔꦺꦴꦤ꧀ꦩꦼꦤ꧀ꦲꦩ꧀ꦥꦼꦁꦏꦶꦁꦔꦺꦴꦤ꧀ꦲꦪꦸꦱꦸꦂꦏꦸꦔꦺꦴꦤ꧀ *Roep hem* (den schoenmaker) *hier: zet de laarzen daar maar neêr; en dan moet je mijn schrijftafel schoonmaken!* voor: *en maak dan mijn schrijftafel schoon!*

177. Omtrent het gebruik van de jussive vorm moet nog opgemerkt worden, dat het in het Javaansch niet juist een verbuigingsvorm is van het werkwoord, of van een woord dat men als een verbum zou kunnen beschouwen: in het Javaansch wordt in een jussief gezegde ieder woord, van wat aard ook, dat het hoofdwoord van het gezegde is, met den uitgang van de Jussief uitgesproken. Zoo zegt men: *alle menschen*, ꦱꦩꦸꦗꦤ꧀ꦲꦤꦠꦺꦴꦤ꧀ *laat het man zijn, laat het vrouw zijn;* of *hetzij man, hetzij vrouw;* ꦔꦤ꧀ꦠꦺꦔꦺꦴꦤ꧀ꦩꦤꦶꦱ꧀ꦩꦤꦶꦱ꧀ ꦲꦤꦶꦏꦸꦔꦩꦶꦤꦲꦤ꧀ *Laat het een klein kind zijn, het zou het ook kunnen;* d.i. *Ook een klein kind zou het wel kunnen;* ꦲꦩꦺꦱ꧀ꦏꦶꦔꦺꦴꦤ꧀ꦲꦪꦸꦱꦸꦂꦏꦸꦔꦺꦴꦤ꧀ *Al moest het ook zóo wezen* (*Ook toegegeven, dat het zóo is;* d. i. *Al was het ook zóo*); *je moest toch* enz. — Men zegt wel: ꦔꦤ꧀ꦠꦺꦔꦺꦴꦤ꧀ꦠꦺꦴꦏ꧀ꦲꦤꦸꦫꦸꦩꦃ *Je moet voort naar huis komen;* als men aan het woord ꦲꦤꦸꦫꦸꦩꦃ *naar huis komen*, den meesten nadruk wil geven; maar, geeft men aan het woord ꦠꦺꦴꦏ꧀, dat in die uitdrukking een bijwoord is, den meesten nadruk; dan wordt dit het hoofdwoord, en zegt men: ꦔꦤ꧀ꦠꦺꦔꦺꦴꦤ꧀ꦠꦺꦴꦏ꧀ꦲꦤꦸꦫꦸꦩꦃ *Je moet voort naar huis komen.* Zoo ook *Jav. Zam.* bl. 215, 11: ꦔꦩꦤ꧀ꦩꦤꦸꦩꦶꦱ꧀ꦏꦤꦩꦶꦔꦺꦴꦤ꧀ *Als ik op die wijze*

schraapte (of *moest schrapen*); of: *Als ik het moest zijn en zoo schrapen.*—

178. Voor de *vetative* of *verbiedende* wijze van spreken wordt in het Javaansch de vorm van de Jussief of Imperatief niet gebruikt, maar het *vetative* (*verbiedende*) redewoord ꦩꦆꦏ꧀ Ng., ꦱꦫꦪ꧀ Kr., ꦩꦏꦫꦪ꧀ of ꦩꦶꦫꦪ꧀ Md., zonder verbuiging van het volgend hoofdwoord van het gezegde; bv. ꦔꦸꦩꦫ ꦔꦸꦩꦩꦏꦩꦶꦤꦶ of ꦩꦏꦔꦸꦩꦔꦸꦩꦩꦶꦤꦶ *Je moet niet bang wezen!* en, zonder voornaamwoord, zooals in de gebiedende wijs: ꦩꦏꦩꦶꦤꦶ *Wees niet bang!* ꦩꦏꦩꦶꦫꦔꦸꦩꦫꦤꦺꦴ *het moet niet gebeuren!* ꦔꦺꦴꦫꦩꦶꦔꦸꦩꦏꦔꦸꦩꦩꦶꦤꦶꦪꦤꦺꦴ *Die persoon moet je niet gelooven; of Geloof die persoon niet!* — Ook in een negative willekeurige onderstelling gebruikt men veelal dit vetative redewoord: maar — en dit is het eenige, waardoor zich de willekeurig onderstellende wijs, wat de wijze van uitdrukking betreft, onderscheidt — dan geeft men òf aan dat redewoord ook den uitgang ꦔꦸ en zegt bv. ꦔꦸꦱꦺꦴ ꦩꦏꦱꦸꦩꦩꦶꦴꦁꦲꦶꦩ꧀ ꦩꦺꦴꦤꦶꦪꦺꦴꦱꦤꦶ *Als ik hem niet geholpen had* (eigentlijk: Als *het niet was, dat ik hem geholpen had*), *dan zou hij omgekomen zijn;* en zonder voegwoord: ꦔꦸꦱꦺꦴꦫꦺꦴ ꦔꦸꦩꦪꦶꦪꦸꦩꦩꦶꦴꦁꦲꦶꦩ꧀ꦩꦺꦴꦤꦶꦪꦺꦴꦱꦤꦶꦫꦺꦴ ꦱꦺꦴꦩꦶꦪꦸꦩꦏꦺꦴꦫꦺꦴ *Ware het niet, dat mijn vrouw mij geholpen had, zoo zou ik omgekomen zijn;* òf wel, men geeft den uitgang van den Jussief aan het volgende woord, om daarop als het hoofdwoord den nadruk te leggen, en zegt bv. ꦔꦸꦱꦺꦴ ꦩꦏꦱꦶꦔꦸꦫꦸꦩꦔꦸ ꦱꦶꦪꦺꦴꦩꦱꦶꦩꦱꦫꦔꦺꦴꦤꦺꦴ *Als ik het niet bemerkt had, dan zou men hem werkelijk gedood hebben.* — Doch in zulk een willekeurige onderstelling gebruikt men in plaats van het vetative ook wel het negative redewoord, en geeft dan òf hieraan, òf aan het volgende woord, als hoofdwoord, den uitgang van den Jussief: bv. ꦱꦸꦔꦸꦱꦶꦩꦏꦤꦸꦔꦸꦩꦔꦸꦠꦶꦤꦺꦴ ꦱꦸꦔꦏꦱꦺꦴꦲꦶꦤꦱꦺꦴꦩꦏꦺꦴꦫꦺꦴ *Bijaldien mijn vader niet geacht geweest was bij het algemeen, dan* enz.; *of* ꦱꦸꦔꦸꦱꦶꦔꦠꦺꦴꦤꦶꦔꦏꦺꦴꦩꦥꦸꦔꦸꦠꦺꦴꦤꦺꦴ *Bijaldien hij niet spoedig ontsnapt was, dan* enz. —

179. Om met eenigen nadruk te kennen te geven, hoe of hoedanig men wil, dat iemand of iets wezen of zijn zal, heeft de Javaansche taal nog een bijzondere wijze van uitdrukking, die men tot onderscheiding de *qualitative Voluntatief* noemen kan. De uitdrukking geschiedt door vóór hetgeen men op die wijze gebiedt, beveelt of verlangt, datzelfde ꦱꦶꦤꦶ Ng., ꦱꦶꦪꦺꦴꦤꦺꦴ Kr., of in poëzie en deftig Ngoko ꦔꦤꦺꦴꦤꦺꦴ, te voegen, waarmeê volgens § 121 ook de derde persoon van het subjectief Passief gevormd wordt; bv. van ꦠꦺꦩꦶꦤꦺꦴꦤꦶ *met oplettendheid* of *behoedzaamheid handelen* of iets *doen*, ꦱꦶꦠꦺꦩꦶꦤꦺꦴꦤꦶ *handel zoo, dat je oplettend en behoedzaam bent!* of *wees op je hoede!* en van ꦔꦤꦺꦴꦤꦺꦴꦲꦠꦺꦩꦺꦴꦫꦺꦴ *rustig van gemoed, gerust:* ꦔꦤꦺꦴꦤꦺꦴꦲꦠꦺꦩꦺꦴꦫꦺꦴ ꦔꦺꦴꦫꦺꦴꦲꦠꦺꦩꦺꦴꦫꦺꦴ *wees gerust!* Zoo ook van het Passief ꦲꦤꦶꦪ *gevonden worden:* ꦔꦸꦩꦸꦏꦸꦩꦲꦤꦶꦪꦤꦶ *mijn wil is, het kan niet anders, het moet gevonden worden!* — Van het subjectief Passief onderscheidt zich deze wijze

van spreken daardoor, dat het woord, waar ꦄꦤꦸ ꦄꦤꦸꦏ or ꦔꦤꦸꦏ vóór geplaatst wordt, meestal een woord is, dat geen passive beteekenis of vorm toelaat, of ook wel, zooals in het laatste voorbeeld, zelf reeds een Passief is; en, heeft het de vorm van een werkwoord, dan behoudt het den neusklank en blijft het dus in de active vorm; bv. ꦄꦤꦸꦔꦶꦪꦺꦴꦁꦏꦸꦔ *vertrouw mij!* of *geloof mij!* en ꦔꦫꦱꦔꦄꦤꦸꦩꦺꦴꦢꦺꦴꦁꦏꦸꦔ *gevoel je als de oudere!* d.i. *besef, dat je de oudere bent!* — Is het woord, zooals in deze voorbeelden, een werkwoord; dan wordt toch met deze wijze van uitdrukking niet een werking, daad of handeling bevolen, maar een hoedanigheid of wijze van doen en handelen.

180. Omtrent het spraakgebruik moet nog opgemerkt worden:

1°. dat deze qualitative Voluntatief ook wel gebruikt wordt in een willekeurige onderstelling; bv. ꦄꦤꦸꦩꦤꦩꦤꦺꦴꦱꦶꦪꦺꦴꦁꦏꦸꦔꦱꦁꦱꦁꦱꦁꦱꦁ *laat je liefde zoo sterk wezen als wat! ik hoop, dat* enz.

2°. dat deze vorm van de Voluntatief vooral menigvuldig gebruikt wordt, om bij een andere vorm van de Voluntatief aan een bepaling van hoedanigheid ook een voluntative uitdrukking, en dus meer nadruk, te geven; bv. ꦩꦒꦶꦄꦤꦶꦤꦩꦤꦸꦔ *schiet hem met een pijl! spoedig!* ꦄꦤꦶꦤꦒꦸꦮꦸꦩꦸꦤ *keer gauw terug!* ꦔꦤꦸꦔꦩꦶꦤꦸꦩꦒꦸꦄꦤꦶꦄꦤꦶꦔ enz. *gij moogt naar hem zoeken met allen ijver; gij zoudt hem niet kunnen vinden.* Zoo ook: *Dezen schoonen rijkszetel ga ik tot een ontzagwekkend woud maken,* ꦄꦤꦸꦒꦺꦴꦤꦶꦔꦄꦤꦶꦄꦤꦸꦔꦤꦶꦱꦸꦄꦤꦶꦄꦤꦶꦤꦶꦔꦤꦺꦴꦤ *zoodat hij niet bewoond kan worden door menschen.* Zoo ook wel ꦄꦤꦸꦔ bv. ꦒꦤꦺꦴꦤ ꦄꦤꦸꦔꦤꦶꦤꦶꦄꦤꦸꦔꦤꦶꦄꦤꦸꦔ *slaap, zoodat gij nooit kunt opstaan!*

Zelden wordt aan deze qualitative Voluntatief de uitgang van de Jussief gehecht; bv. in een willekeurige, concessive onderstelling; ꦄꦤꦸꦩꦤꦩꦤꦺꦴꦱꦶꦪꦺꦴꦁꦏꦸꦔꦱꦁꦱꦁꦱꦁꦱꦁ *Laat het zoo hevig zijn als wat! het mag zoo hevig zijn als wat!*

In denzelfden zin als dit ꦄꦤꦸ ꦄꦤꦸꦏ of ꦔꦤꦸꦏ wordt ook menigvuldig het (zoogenaamde) betrekkelijk voornaamwoord ꦄꦱꦶ of ꦄꦱꦶꦁ Ng., ꦄꦱꦶꦤ Kr., gebruikt. Zoo zegt men van ꦄꦩꦶꦄꦩꦶꦁꦏ, *goed*, in een voluntativen zin met nadruk zoowel ꦄꦱꦶ (of ꦄꦱꦶꦁ) ꦄꦱꦶꦄꦩꦶꦁꦏ als ꦄꦤꦸꦄꦩꦶꦄꦩꦶꦁꦏ en ꦄꦱꦶ (of ꦄꦱꦶꦁ) ꦄꦱꦸꦄꦩꦸꦏ *op een eerbiedige wijze! met respect!* zoowel als ꦄꦱꦄꦩꦸꦄꦩꦸꦏ Daar nu dit ꦄꦱꦶ of ꦄꦱꦶꦁ eigentlijk niets anders dan een met nadruk aanwijzend of demonstratief woordje is, zoo is het zeer waarschijnlijk, dat ook dat ꦄꦤꦸ (ꦄꦤꦸ ꦄꦤꦸꦏ of ꦔꦤꦸꦏ) eigentlijk een demonstratief woordje van dezelfde beteekenis is, en laat het zich begrijpen, hoe dit zelfde woordje ook als voornaamwoord van de derde persoon van het subjectief Passief in gebruik gekomen is. De voornaamwoorden van de derde persoon zijn namelijk in de talen gewoonlijk niets anders dan demonstrative woordjes, waarmeê een persoon of zaak niet genoemd, maar aangeduid wordt. —

181. Tot uitdrukking van een bede, biddend verzoek of bid-

dende wensch, gebruikt men het redewoord ꦲꦩ꧀ Ng., ꦲꦩꦶ Kr., dat zooveel als *ik bid* beteekent. Tot nadruk wordt het ook wel herhaald, of het (zoogenaamde) betrekkelijk voornaamwoord ꦲꦤ꧀ Ng., ꦲꦶꦲꦤ꧀ Kr., er vóór gevoegd. — Is het een bede, dat door de godheid of een derde persoon iets gedaan mag worden, dan gebruikt men in deze *biddende* of *wenschende wijze* van spreken de Jussief; bv. ꦲꦩꦲꦶꦢꦼꦏꦤ꧀ꦲꦶꦁꦏꦸꦂ (of ꦲꦶꦲꦏꦸꦂꦩ) *Ik bid, dat hem verruimd mag worden het* (of *zijn*) *graf!* ꦲꦶꦲꦤ꧀ꦲꦩꦲꦩꦶꦤ꧀ꦱꦶꦁ ꦩꦼꦭꦁꦱꦸꦁꦲꦶꦲꦤ꧀ꦲꦸꦮꦸꦱ *Ik bid, dat hem verlengd mag worden zijn leven!* — Zoo ook als het een bede is tot de persoon, tot wie men spreekt, en men de persoon met een voornaamwoord of dergelijke uitdrukking noemt: maar anders gebruikt men gewoonlijk de vorm van de Imperatief; en dan kan men dat ꦲꦩ of ꦲꦩꦶ meestal het best door *ik bid u*, of door het meer gewone *wees zoo goed!* vertalen, of ook wel eenvoudig door *mogen*, wanneer er een uitdrukking voorafgaat, waarmeê men te kennen geeft, dat men iets bidt of dringend verzoekt. Zoo bv.: *Daarom is mijn verzoek aan U,* ꦲꦩꦶꦏꦺꦴ ꦱꦫꦤꦲꦤꦶꦤꦲꦶꦫꦤ꧀ꦱ *wees zoo goed een naauwkeurig onderzoek te willen doen!* Een vader zegt ergens tot zijn dochter, die hij wenscht dat zich in het huwelijk zal begeven: *Zoo dan is mijn verzoek,* ꦲꦩꦲꦩꦶꦤꦶꦱꦾꦤ꧀ꦲꦺ *dat je naar mijn wensch je moogt voegen.* Elders zegt een man tot zijn vrouw: ꦲꦶꦁꦒꦸꦮꦸꦤ꧀ꦲꦶꦤ꧀ ꦲꦤꦲꦤꦲꦩꦲꦩꦤꦸꦤ꧀ꦏꦶꦁꦒꦸ *mijn verzoek aan je is: wees toch zoo goed en vergeef het hem!* Zoo ook met de Krâmâ-imperatief bv. ꦲꦤꦲꦩꦲꦤꦲ ꦲꦗꦶꦲꦤꦲꦤꦲꦶꦲꦶꦁꦒꦸꦂꦲꦶꦲꦤ꧀ꦲꦶꦲꦤ꧀ *wees zoo goed en geef mij een paar veêren pennen!* — En desgelijks in de Vetatief: ꦲꦩꦤꦏꦲꦤꦲꦤ꧀ꦲꦺ Ng., ꦲꦩꦲꦤꦲ ꦲꦤꦲꦲꦺꦴꦤꦲꦤꦲꦗꦤꦲꦤ꧀ *Neem het, bid ik, niet kwalijk!*

Van dit ꦲꦩ of ꦲꦩꦶ wordt ook wel, als een beleefdere uitdrukking voor de Imperatief of Jussief, een verkeerd gebruik gemaakt; bv. als men in het opschrift van een brief in plaats van het gewone ꦏꦤꦶꦪꦤ꧀ *moet aangeboden worden* (voor ons eenvoudig *aan, geadresseerd aan*), ꦲꦶꦩꦏꦤꦶꦪ schrijft. Op deze wijze wordt toch eigentlijk de bode of overbrenger van de brief biddend of zeer beleefd verzocht, de brief aan de persoon, aan wie men schrijft, aan te bieden: wat natuurlijk niet te pas komt. Anders gebruikt men daarvoor ꦲꦤꦸꦤꦸꦩꦥꦏꦤꦶꦪ *behoorende aangeboden te worden:* wat ook wel ongepast is, maar toch een graad minder, dan die biddende wijs met ꦲꦩꦶ.

182. Om den wensch of het verlangen uit te drukken, dat iets, wat niet plaats heeft of gedaan wordt, toch plaats hebben of gedaan worden *moest*, gebruikt men in het Javaansch ook niet de vorm van de Jussief of Imperatief, maar het woord ꦩꦺꦴꦏꦱꦸꦁ, dat dan gewoonlijk in één lettergreep *mbok* uitgesproken en ꦩꦺꦴꦏ geschreven wordt. Dit woord, waarmeê ook een moeder betiteld wordt, en eigentlijk *lieve* schijnt te beteekenen, wordt in deze wijze van spreken als uitroep gebezigd, en geeft dan,

op een eenigzins klagende wijze uitgesproken, een wensch of verlangen te kennen, zooals dit in het Hollandsch ook wel geschiedt door *och! ei!* of, — wat het meest met de Javaansche uitdrukking overeenkomt, — door *mijn lieve!* of *ei lieve!* Gewoonlijk evenwel drukken wij in het Hollandsch zulk een verlangen door *moest* of *moest toch* uit. — Zeer gevoeglijk kan deze wijze van uitdrukking de *desiderative* wijs genoemd worden. In het Hollandsch kan men het, zoo men wil, uit gebrek aan beter, de *verlangende* wijs noemen: maar een woord, dat even als het Latijnsche *desiderare* een verlangen beteekent, dat iets plaats moest hebben, wat niet plaats heeft of geschiedt, hebben wij in het Hollandsch niet. Zoo zegt men bv. ꦥꦤꦶꦥꦤꦩꦶꦫꦸꦃꦲꦤꦺ ꦮꦸꦲꦤꦺ꧉ *Ei lieve! gedenk het vroegere!* voor: *Je moest toch gedenken, hoe het vroeger was!* ꦥꦤꦶꦏꦺꦴꦤꦺꦴꦤꦶꦏꦶꦤꦺ꧉ *Toe, je moest hier gaan zitten!* ꦥꦤꦶꦥꦤꦶꦏꦺꦴꦱꦶꦢꦶꦤꦺꦴꦥꦤꦶꦩꦸꦤꦺꦴꦱꦶꦤꦺꦴꦩꦤꦺꦴꦤꦺꦴꦫꦤꦺꦴꦏꦺꦴ꧉ *Zeg eens, Sidin! je moest toch hooren naar hetgeen ik je beveel!* — Spreekt men van een voorwerp als object, dan gebruikt men de tweede persoon van het subjectief Passief; bv. ꦥꦤꦶꦏꦺꦴꦤꦺꦴꦱꦶꦤꦺꦴꦩꦶꦫꦸꦩꦤꦺꦴꦤꦺꦫꦤꦺꦴꦱꦶꦤꦺ꧉ *Ge moest hem* (den ring) *maar weêr thuisbrengen!* — Bij dit ꦩꦤꦺꦴꦱꦶꦤꦺ is men niet gewoon de vorm van de Imperatief of Jussief te gebruiken, maar wèl de Vetatief; bv. ꦥꦤꦶꦤꦺꦴꦩꦏꦤꦺꦴꦩꦤꦺꦴꦱꦶꦤꦺ *ei lieve! eet er niet van!* of *je moest er niet van eten!* ꦥꦤꦶꦤꦺꦴꦩꦺꦫꦱꦺꦴꦤꦺꦴꦩꦤꦺꦴꦤꦺ꧉ *Ei lieve! gaat niet alleen!* of *Ge moest toch niet alleen gaan!* — Ook zegt men bv. ꦥꦤꦶꦥꦤꦺꦴꦫꦱꦺꦴꦏꦺꦴꦫꦩꦺꦴꦩꦶꦁꦒꦸꦤꦺꦴꦤꦺꦴꦏꦺꦴꦥꦤꦶꦩꦺꦴꦩꦶꦫꦤꦺ꧉ *Je moest toch met respect tegen mij spreken!* (Zie over dit ꦩꦺꦴꦩꦶꦫꦤꦺ de aant. bij § 180).

De Jussief vindt men echter gebruikt 1001 N., I, bl. 27, 9 v.o. ꦩꦺꦴꦫꦤꦺꦴꦩꦺꦴꦱꦶꦤꦺꦴꦩꦶꦤꦺꦴꦩꦺꦴꦱꦶꦤꦺꦴꦩꦶꦤꦺꦴꦱꦺꦴꦤꦺꦴꦏꦺꦴꦩꦶꦤꦺꦴꦱꦺꦴꦤꦺꦴꦏꦺꦴ꧉ *Vader, U moest toch toestemmen in mijn verzoek!* Anders heeft de Jussief bij ꦩꦤꦺꦴꦱꦶꦤꦺ een concessiven zin; bv. *Waj. Pál. p.* 62, 8: ꦥꦤꦶꦤꦺꦴꦒꦸꦤꦺꦴꦤꦺꦴꦲꦺꦴꦱꦺꦴꦤꦺꦴꦲꦺꦴꦏꦺꦴꦤꦺꦴꦏꦶꦤꦶꦤꦺ꧉ *Och! al moest ik tien kinderen op te passen hebben!* Zoo ook *Jav. Zam.* bl. 120, 11. Anders gebruikt men in zulk een zin ꦩꦤꦺꦴꦱꦶꦤꦺ voor ꦒꦺꦱꦺꦴꦩꦤꦺꦴꦱꦶꦤꦺ, wat dan dezelfde beteekenis heeft als ꦩꦶꦔꦏꦺꦴꦤꦺ —

183. De Voluntatief, of uiting van de wil, in de eerste persoon is geen bevelende of gebiedende wijze van spreken, geen Jussief of Imperatief, maar kan tot onderscheiding uit gebrek aan betere benaming de *Propositief* worden genoemd (*Over de deelen der rede, derde uitgaaf*, bl. 65). Het is namelijk de uitdrukking van wat in het Fransch *un propos*, in het Latijn *propositum*, genoemd kan worden, de uitdrukking van wat iemand onmiddellijk wil doen. — Ook van deze Propositief heeft men een active en een passive vorm.

a. De active uitdrukking van de Propositief verschilt in Kråmå en Madyå niet van de Indicatief, en men zegt bv. in Kråmå eenvoudig ꦩꦤꦺꦴꦱꦶꦤꦺ

ꦲꦶꦭ꧀ voor *ik wil gaan slapen, ik wil naar bed gaan.* Maar in Ngoko gebruikt men in dezen zin in plaats van het gewone voornaamwoord van de eerste persoon datzelfde ꦏꦺꦴꦁ of ꦏꦺꦴꦔ꧀, waarmeê ook de eerste persoon van het subjectief Passief gevormd wordt (§ 121), en zegt men dus ꦏꦺꦴꦔ꧀ꦤ꧀ *ik wil naar bed gaan;* ꦏꦺꦴꦔ꧀ꦲꦶꦤ꧀ *ik wil gaan schrijven;* ꦏꦺꦴꦏꦤꦺꦴꦁꦲꦶꦒꦶ *ik wil vuur gaan halen.* — Wanneer het voornaamwoord van de eerste persoon met nadruk genoemd moet worden, dan voegt men het gewone voornaamwoord er nog vóór, en zegt men bv. ꦄꦏꦺꦴꦁꦏꦺꦴꦔ꧀ꦤ꧀ *ik wil naar bed gaan;* ꦄꦏꦺꦴꦁꦩꦶꦭꦺꦴꦁꦏꦺꦴꦤ꧀ *ik wil naar binnen gaan.*

b. De passive Propositief wordt gebruikt, wanneer men van een bepaald voorwerp (als óbject) spreekt, en uitgedrukt door de eerste persoon van het subjectief passief met het aanhechtsel voor het bezittelijk voornaamwoord van de derde persoon, ꦔꦤ꧀ in Ngoko en Madyå, ꦄꦤꦶꦪꦤ꧀ in Kråmå; bv. van ꦠꦫꦶꦩꦤ꧀ iets *beproeven* of *proberen*, *de proef van* iets *nemen*, *iets aanpassen*, ꦱꦤꦒꦏꦺꦠꦫꦶꦩꦤ꧀ꦔꦱ꧀ Ng., ꦄꦏꦸꦱꦤꦺꦴꦠꦫꦶꦩꦤ꧀ꦄꦤꦶꦪꦤ꧀ *ik wil er de proef van gaan nemen*, of *ik wil ze* (bv. de laarzen) *aanpassen.* — Bij het transitief werkwoord wordt ook hier de active uitgang ꦄꦤ꧀ door den passiven ꦏꦤ꧀ꦔꦱ꧀ vervangen; bv. van ꦕꦺꦴꦏꦤ꧀ꦝꦶ꧀ *van* iets *het deksel opligten*, ꦏꦺꦴꦏꦕꦺꦴꦏꦤ꧀ꦝꦶ꧀ꦔꦏꦤ꧀ꦔꦱ꧀ꦲꦤ꧀ *ik zal het deksel er van opligten.* En bij het causatief werkwoord wordt de uitgang ꦄꦤꦺꦴꦏꦺꦴꦁ of ꦄꦤꦶꦤꦔꦱ꧀ vervangen door ꦔꦱ꧀ (verkorting, naar het schijnt, van ꦄꦤꦶꦤꦔꦱ꧀). Zoo bv. van ꦏꦤꦺꦴꦠꦺꦴꦁ ꦏꦤ꧀ꦕꦤꦺꦴꦁꦺꦴꦁ naar *iets* vragen *aan iemand:* ꦲꦤꦺꦴꦁꦺꦴꦁꦱꦏꦤ꧀ꦠꦤꦺꦴꦁꦔꦱ꧀ *wacht, ik zal er hem naar vragen.* — Hier moet nog opgemerkt worden, dat deze uitdrukking van de wil ook gebruikt wordt, om iemand, tot wien men spreekt, een verlangen te kennen te geven, met den wensch om dat verlangen in te willigen. Zoo zegt men bv. van het werkwoord ꦄꦤꦶꦗꦶ꧀ꦔ *iets* (met aandacht) *zien*, iets *bekijken*, ꦱꦤꦄꦤꦶꦗꦶ꧀ꦠꦺꦴꦁ *ik wil het bekijken*, ook in den zin van: *laat het mij eens zien!* en van ꦏꦤꦺꦴꦁꦺꦴꦁꦏꦤꦺꦴꦁ iets *aanhooren*, ꦱꦤꦏꦤꦺꦴꦁꦺꦴꦁꦔꦱ꧀ *ik wil het aanhooren*, ook in den zin van: *laat het mij eens aanhooren!*

Indien het bepaalde voorwerp (het object) niet de derde, maar de tweede persoon is; dan gebruikt men natuurlijk niet dat aanhechtsel, maar zegt bv. zooals *Jav. Zam.* bl. 79, 2 v.o.: ꦄꦤꦏꦺꦴꦁꦱꦏꦤ꧀ꦏꦤ꧀ꦤꦶ꧀ voor *Laat ik u vertellen!* wat alleen door den toon, waarop het gezegd wordt, dezen zin verkrijgt: want letterlijk beteekenen de woorden alleen maar: *U wordt door mij verteld*, of *U heb ik te vertellen.*

184. Eindelijk heeft men in het Javaansch ook nog een bijzondere uitdrukking voor hetgeen men de meervoudige, of nog beter, de *collective Propositief* kan noemen, om namelijk iemand zijn wil of verlangen te kennen te geven, iets gezamentlijk te gaan doen. Dan gebruikt men in Ngoko den toeroep ꦄꦤꦺꦴꦱ꧀ ꦄꦤꦺꦴꦱ꧀ of ꦄꦤꦺꦴꦱ꧀ waarmeê

men iemand aanspoort om iets meê of gezamentlijk te doen, en die men dus door *kom,laten we!* kan vertalen; maar in Kråmå wordt dan,even als in de beleefde Imperatief (§ 174), of het nog beleefdere Kråmå-inggil *als het U belieft*, en in Màdyå *als't u belieft*,gebruikt. Vóór het volgend gezegde gebruikt men dan het collective redewoord Ng., Kr. Zoo zegt men van *vertrekken*, Ng., Md., (of) Kr., *kom, laten we vertrekken!* of *Laten wij, als het U belieft, vertrekken!* — Van een bepaald voorwerp sprekende, gebruikt men de derde persoon van het subjectief passief; bv. *Laten we er ten spoedigsten ons werk van maken! Leesb.* 141.

Het gebruik van de derde persoon van het subjectief passief, waar wij het meervoudige voornaamwoord van de eerste persoon, *wij* of *we*, gebruiken, is in de Javaansche spreektaal zeer gewoon. Zie bv. *Leesb.* bl. 23, 5 v. o.

Somtijds zou het kunnen schijnen, dat in Kråmå het collective redewoord in deze collective Propositief wel eens weggelaten wierd: zie bv. *Leesb.* bl. 167, 12 v. o., en *Jav. Zam.* bl. 313, 2 v. o. verg. met bl. 311, 1 v. o. Maar dan is het niet de collective Propositief. Dan is het een voorstel, dat men iemand doet, en heeft het beleefde of , alleen denzelfden zin, als wanneer men zeide: Op deze wijze is men ook in het dagelijksche leven gewoon iemand iets te presenteren; en zegt men bv.: *Als het u belieft, gebruik* (of *bedien U van*) *een stukje chinaasappel!*

OVER DE TELWOORDEN.

185. Na de hier geëindigde algemeene beschouwing van de verschillende woordvormen en de bijzondere wijzen van uitdrukking van een gezegde, die er in de Javaansche taal in gebruik zijn, blijft nu alleen nog over, het noodige te zeggen van de telwoorden en van die soort van woorden, die in onderscheiding van de begripswoorden (of benamingen van bepaalde begrippen) het best met den naam van redewoorden bestempeld worden.

186. De *telwoorden* beneden de tien zijn, als benamingen of bepalingen van een getal of aantal:
voor *één*: Ng., of Kr.; bv. *één persoon;*
voor *twee*: Ng., of Kr.;
voor *drie*: of of Ng., of Kr.;

voor *vier:* ꠀꠀꠀꠀ Ng., ꠀꠀꠀꠀ Kr.; bv. ꠀꠀꠀꠀ *vier paarden;*
voor *vijf:* ꠀꠀꠀ Ng.; ꠀꠀꠀꠀ Kr.;
voor *zes:* ꠀꠀꠀꠀ Kr. Ng.; bv. ꠀꠀꠀ (of ꠀꠀꠀ) ꠀꠀꠀꠀ *zes personen;*
voor *zeven:* ꠀꠀꠀ Kr. Ng.;
voor *acht:* ꠀꠀꠀꠀ Kr. Ng.; en
voor *negen:* ꠀꠀꠀ Kr. Ng.; bv. ꠀꠀꠀ (of ꠀꠀꠀ) ꠀꠀꠀ *negen personen.*

Van deze telwoorden zijn ꠀꠀꠀꠀꠀ (volgens § 27 voor ꠀꠀꠀꠀꠀ Ng.) *twee,* ꠀꠀꠀꠀ Ng., *vier,* en ꠀꠀꠀꠀ Kr. Ng., *zes,* door reduplicatie gevormd van de éénlettergrepige grondwoorden ꠀꠀꠀ, ꠀꠀꠀꠀ en ꠀꠀꠀ volgens § 156, 6°. De reduplicatie van de tweelettergrepige is als een navolging daarvan te beschouwen, en in de telwoorden 5 en 7 reeds zeldzaam, in die voor 8 en 9 nog zeldzamer. — Als men eenvoudig het getal noemt, zegt men voor ꠀꠀꠀꠀ ook wel ꠀꠀꠀꠀ.

187. In zamengestelde benamingen van hoeveelheid, gevormd van naamwoorden, waarvan de beteekenis geschikt is, om een meer of min bepaalde hoeveelheid aan te duiden (zooals *een vadem* (touw), *een glas* (wijn), *twee jaar, drie pond*), worden de telwoorden vóór zulk een naamwoord gevoegd, en gebruikt men:

voor *een* (het toonlooze *een* of *ĕn*) het voorvoegsel ꠀꠀ of ꠀꠀ (zie § 144), bv. ꠀꠀꠀꠀ *een vadem,* ꠀꠀꠀꠀ *een voet* (als lengtemaat);
voor *twee:* ꠀꠀꠀ Ng., ꠀꠀꠀꠀ Kr.; bv. ꠀꠀꠀꠀꠀꠀꠀ Ng., ꠀꠀꠀꠀꠀꠀꠀ Kr., *twee jaar;*
voor *drie:* ꠀꠀꠀ Ng., ꠀꠀꠀ Kr.; bv. ꠀꠀꠀ (of ꠀꠀꠀ) ꠀꠀꠀꠀ *drie gulden;*
voor *vier:* ꠀꠀꠀ Ng., ꠀꠀꠀꠀ Kr.; bv. ꠀꠀꠀꠀꠀ Ng., ꠀꠀꠀꠀꠀ Kr., *vier dagen;*
voor *vijf:* ꠀꠀꠀ Ng., ꠀꠀꠀꠀ Kr.; bv. ꠀꠀꠀ (of ꠀꠀꠀꠀ) ꠀꠀꠀ *vijf stuks;*
voor *zes:* ꠀꠀꠀ Kr. Ng.; bv. ꠀꠀꠀꠀꠀꠀꠀ *zes el;*
voor *zeven:* ꠀꠀꠀ Kr. Ng.; bv. ꠀꠀꠀꠀꠀꠀꠀ *zeven honderd;*
voor *acht:* ꠀꠀꠀꠀ (uit te spreken als *wòloèng*); bv. ꠀꠀꠀꠀꠀꠀ *acht duizend;* en
voor *negen:* ꠀꠀꠀ Kr. Ng.; bv. ꠀꠀꠀꠀꠀꠀ *negen jaar.*

Met het voorvoegsel ꠀꠀ of ꠀꠀ zijn ook gevormd de telwoorden ꠀꠀꠀ Ng., ꠀꠀꠀꠀ of ꠀꠀꠀꠀ Kr., *één,* en ꠀꠀꠀꠀ Kr., *vier,* en dus eigentlijk zamengestelde benamingen van hoeveelheid. ꠀꠀꠀ is namelijk een zamentrekking van ꠀꠀꠀꠀ van ꠀꠀꠀ, dat zooveel als *enkele* of *stuks* beteekent; gelijk men ook zegt ꠀꠀꠀꠀꠀ *twee stuks,* en ꠀꠀꠀꠀꠀ *vier stuks.* In Krâmâ gebruikt men voor ꠀꠀꠀ het woord ꠀꠀꠀꠀ Ng., ꠀꠀꠀꠀ Kr., *eenheid,* zoodat ꠀꠀꠀꠀ of met Krâmâ-vorm ꠀꠀꠀꠀ eigentlijk *een eenheid* beteekent. Voor *één stuks* zegt men in Krâmâ ook meer uitdrukkelijk ꠀꠀꠀꠀꠀꠀ en ꠀꠀꠀꠀꠀꠀ, *hoeveel stuks?* even als in

Ngoko ꦱꦶꦫꦶꦫ — In plaats van ꦱꦶꦫꦶ gebruikt men ook wel ꦲꦱꦶꦫꦶ of volgens de gewone uitspraak ꦲꦱꦶꦫꦶ van ꦱꦶꦫꦶ *korrel*, zoodat het eigentlijk *een korrel* beteekent, bv. ꦤꦸꦂꦲꦤꦲꦱꦲꦤꦲꦱꦶꦫꦶ *een boschmannetje*. Maar gewoonlijk gebruikt men dit ꦲꦱꦶꦫꦶ en in Kråmå ꦲꦱꦶꦩꦶꦫꦾ (in Kråmå-désâ ꦲꦱꦶꦤꦫꦾ in de spreektaal ook wel ꦲꦤꦕꦫꦁ of ꦲꦤꦲꦫꦁ zonder onderscheid van taalsoort), om *één* van een troep of *één stuks* van een soort te beteekenen, wanneer men den naam van de voorwerpen er bij voegt, en zegt bv. ꦲꦱꦶꦫꦶꦏꦫꦾ *één van de troep paarden*, en ꦲꦱꦶꦫꦶꦥꦤꦗꦶꦫꦾ *één paling, één stuks paling*. Zoo ook voor hetgeen wij in het Hollandsch door *een zekere* uitdrukken, en zegt men dan bv. ꦲꦥꦶꦫꦶꦤꦶꦁ of ꦲꦥꦶꦫꦶꦗꦸꦤꦁ Ng., ꦲꦩꦶꦤꦶꦥꦶꦫꦶꦤꦾ of ꦲꦩꦶꦤꦶꦥꦸꦫꦶꦤꦾ Kr., voor *een zekere dag*; ꦲꦥꦶꦫꦶꦤꦶꦲꦫꦩꦾ *een zekere Arabier*.

Even als het telwoord ꦱꦶꦫꦶ met het voorvoegsel ꦲꦶ gevormd is van ꦲꦤꦶꦫꦶ zoo ook ꦲꦶꦱꦫꦾ Kr. *vier*, van het woord ꦱꦫꦾ, dat in het Maleisch *troep, groep*, beteekent. Zoo is dus in Kråmå het getal *vier* als een geheel, d. i. vol of rond, getal benoemd, namelijk als het vol getal van al de vier vingers van de ééne hand, waarop men met een vinger van de andere hand telde. En er zijn meer sporen in de talen, ook in den Indischen Archipel, waaruit blijkt, dat het getal *vier* oudtijds als een vol getal beschouwd is, daar men, op de vingers tellende, den duim, die, als men de hand vlak houdt, niet bij en nevens de vingers staat, niet meê rekende. Door den duim meê te tellen wordt het getal *vijf* een vol of rond getal; en in den Oosthoek van Java zegt men voor ꦩꦫꦩꦾ Kr., *vijf*, nog ꦲꦩꦶꦫꦩꦾ

Het voorvoegsel ꦲ beteekent eigentlijk *heel, al*, en vandaar niet alleen een heele hoeveelheid (zooals bv. ꦲꦤꦗꦸ of ꦲꦤꦤꦫꦲ *een el*, namelijk een heele el, in tegenstelling van een half el of gedeelte van een el), maar ook zooveel als de heele grootte of uitgestrektheid van iets; en dan wordt het voorvoegsel met een duidelijke en geaccentueerde *a* uitgesproken (§ 145). Zoo beteekent ꦲꦤꦕꦫ niet *één* (en ook niet *ën*) *dorp*, als benaming van hoeveelheid, maar *een heel dorp*, of *zoo groot als een heel dorp*, en ꦲꦩꦩꦁ *heel het hoofddistrikt*. In dezelfde beteekenis nu worden ook de vóór een naamwoord geplaatste telwoorden gebruikt, bv. ꦲꦤꦕꦫꦂꦤꦶꦤꦕꦫ *zooveel* (zooveel gronds) *als een heel dorp* of *als twee dorpen*.

188. Uit de vorige § blijkt, dat de telwoorden beneden de tien, wanneer ze zoo vóór een naamwoord gevoegd worden en op een klinker uitgaan, door middel van een Tjĕtjaq met het volgend naamwoord verbonden worden; bv. ꦤꦶꦔꦒꦲꦤꦾꦏ (*wòloeng taoen*) *acht jaar*. En ook van ꦲꦱꦁ, ofschoon het op een medeklinker uitgaat, zegt men dan ꦲꦱꦺꦁ alsof de oorspronkelijke vorm van het woord ꦲꦱꦺ was. — Over den uitgang *ng* zie de aant. bij § 104.

Wanneer men twee door een voegwoord verbondene telwoorden met een volgend naamwoord verbindt, dan geeft men aan het eerste, dat dus niet onmiddellijk met het naamwoord verbonden wordt, ook niet dien uitgang *ng*, en zegt dan zelfs *ŋuuŋŋuuŋaa uuŋiŋaaŋi* *twee* of *drie voet*, terwijl men anders voor *twee voet* *ŋaaŋaaŋi* zegt.

189. De telwoorden voor tien en daarboven, die, hoe zij ook gebruikt worden (vóór of achter een naamwoord), altijd dezelfde vorm behouden, zijn de volgende:

uiŋuŋu Ng., *uiaaa* Kr., *tien;* bv. *ŋaauiŋuŋu* *tien personen;* *uiŋuŋu aaaŋi* *tien voet.*

uiuiaaŋ of *ŋuiaaŋ* Kr. Ng., *elf.* — *ŋaaaaŋ* Ng., *aaiiŋiaaŋ* Kr., *twaalf.* — *iiaŋuaaŋ* Ng., *iiaauiaaŋ* Kr., *dertien.* — *aaŋŋaaŋ* Ng., *aaaŋŋaaŋ* Kr., *veertien.* — *iiaaaaŋ* Ng., *aaaŋŋaaŋ* Kr., *vijftien.* — *iiŋŋaaŋ* Kr. Ng., *zestien.* — *iiaŋuaaŋ* *zeventien.* — *ŋaaŋuaaŋ* *achttien.* — *aaaaaŋ* *negentien.*

ŋaaŋuŋu Ng., *aaiiŋaaa* Kr., *twintig.*

iiuiiŋ Kr. Ng. *één-en-twintig.* — *ŋaaiiŋ* Ng., *aaiiŋiiŋ* Kr., *twee-en-twintig.* — *iiŋuiiŋ* Ng., *iiaaiiŋ* Kr., *drie-en-twintig.* — *aaŋŋiŋ* Ng., *aaaŋŋiŋ* Kr., of *iiaaŋaaŋŋu* Kr. Ng., *vier-en-twintig.* — *iiaaŋaa* of *iiaaŋaaiiŋŋaa* Kr. Ng., *vijf-en-twintig.* — *iiŋŋiŋ* *zes-en-twintig.* — *iiaŋuiiŋ* *zeven-en-twintig.* — *ŋaaŋuuiiŋ* *acht-en-twintig.* — *aaaaiiŋ* *negen-en twintig.*

iiaŋuŋuŋu Ng., *iiaaaaa* Kr., *dertig.* — *iiaŋuŋuŋuiiŋ* Ng., *iiaaa aaiiaŋaaŋ* Kr., *één-en-dertig.* — *iiaŋuŋuŋuŋaaŋaaaa* Ng., *iiaaaaaaaiiŋ* Kr., *twee-en-dertig;* enz. enz.

aaaaŋuŋu Ng., *aaaaŋaa* Kr., *veertig.*

ŋaaiiaaŋ Kr. Ng. *vijftig.*

aaiiaaaŋ *uiiaaaŋ* of *ŋiaaaŋ* Kr. Ng. *zestig.*

iiaaŋuŋu Ng., *iiaaŋaaa* Kr., *zeventig.*

ŋaaaŋuŋu Ng., *ŋaaaŋaaa* Kr., *tachtig.*

aaaaŋuŋu Ng., *aaaaaa* Kr., *negentig.*

aaŋaaŋ Kr. Ng. *honderd.* — *ŋaaaaŋaaŋ* Ng., *aaiiŋaaaŋaaŋ* Kr., *twee honderd;* *iiaŋuaaŋaaŋ* Ng., *iiaaaaaŋaaŋ* Kr., *drie honderd,* enz.

ŋaaŋ Kr. Ng. *duizend.* — *ŋaaŋaaŋ* Ng., *aaiiŋaaŋ* Kr., *twee duizend;* *iiaŋuŋaaŋ* Ng., *iiaaŋaaŋ* Kr., *drie duizend,* enz.

aaŋuaaa Kr. Ng. *tien duizend.* — *ŋaaŋuaaa* Ng., *aaiiŋuaaa* Kr, *twintig duizend;* enz.

aaiiŋi Kr. Ng. *honderd duizend.* — *ŋaaiiŋi* Ng., *aaiiŋiiŋi* Kr., *tweemaal honderd duizend;* enz.

ꦲꦪꦸꦠ꧀ Kr. Ng. *een millioen*
ꦲꦪꦸꦠ꧀ꦢꦱ꧀ Kr. Ng. *tien millioen.*
ꦏꦺꦠꦸꦫ Kr. Ng. *honderd millioen.*
ꦤꦺꦴꦫꦩ Kr. Ng. *duizend millioen.*
ꦤꦺꦴꦫꦩꦢꦱ꧀ Kr. Ng. *tien duizend millioen.*
ꦏꦺꦠꦸꦫꦤꦺꦴꦫꦩ Kr. Ng. *honderd duizend millioen.*
ꦲꦪꦸꦤ꧀ Kr. Ng. *een billioen.*

De telwoorden voor *tien*, ꦢꦱ꧀ Ng., ꦢꦱ Kr., zijn met het voorvoegsel ꦲ, ꦢ gevormd. Het woord ꦲꦱ is in het Sanskritsch en in Kawi het telwoord voor *tien:* maar in het Javaansch wordt het als het Kråmå van ꦢꦱ꧀ gebruikt, en daarom ook met het voorvoegsel ꦲ uitgesproken. — Dit en al de volgende met dit voorvoegsel gevormde telwoorden, ꦢꦢꦤꦭ꧀, ꦢꦤꦏ꧀, ꦢꦤꦺꦴꦤ, enz., behouden in de zamenstelling met een volgend naamwoord het voorvoegsel, zoodat men bv. ꦢꦢꦤꦭꦱꦤ꧀ *elf maanden*, en ꦲꦠꦺꦴꦫꦤꦺꦴꦫꦩ *honderd jaar* zegt.

Wat in de telwoorden van *elf* tot *negentien* het woord ꦢꦤꦭ꧀, of, met verwisseling van de lipletters, ꦩꦤꦭ꧀, en, bij verkorting na een klinker, ꦤꦭ꧀ (uitgezonderd in Kråmå ꦱꦺꦴꦩꦢꦤꦭ꧀), eigentlijk beteekent, is ook onbekend. Even onbekend is de beteekenis van ꦱꦤ꧀ in de telwoorden van *één-en-twintig* tot *negen-en-twintig*. Voor *één-en-twintig* zegt men somtijds ook wel ꦲꦠꦸꦭꦤꦱꦤ꧀ voor 22 ꦲꦠꦸꦭꦤꦱꦏꦤꦫꦺꦴ enz. — ꦢꦤꦺꦴꦤ beteekent eigentlijk *een streng garen*, van ꦤꦺꦴꦤ *draad, garen*, en dus letterlijk *een heele draad;* en, daar 24 of 25 windingen garen om een haspel voor één streng gerekend wierden, is het woord ꦢꦤꦺꦴꦤ ook als telwoord voor 24 of 25 in gebruik gekomen. Gewoonlijk gebruikt men ꦢꦤꦺꦴꦤ alleen maar voor 25, en voor 24 ꦢꦤꦺꦴꦤꦏꦱꦺ꧀ Wat dit ꦏꦱꦺ꧀ eigentlijk beteekent, is onzeker: tot duidelijke onderscheiding zegt men voor 25 ꦢꦤꦺꦴꦤꦤꦺꦴꦤ꧀ d. i. *een vol*, of liever *overvol, streng garen.*

En, even als ꦢꦤꦺꦴꦤ voor 25, zoo bestaat er ook voor 35 een eigene benaming, namelijk ꦢꦤꦤꦩ꧀, bv. ꦢꦤꦤꦩ꧀ꦒꦺ꧀ Ng., ꦢꦤꦤꦩ꧀ꦒꦺ꧀ Kr., *35 dagen.* Wat dit woord ꦤꦤꦩ꧀ beteekent, is onbekend. Zonderling is het, dat ꦤꦤꦩ꧀ in het Soendasch voor het telwoord *negen* gebruikt wordt. — In de oostelijke districten heeft men voor 25½, als een rond getal, de uitdrukking ꦲꦤꦺꦴꦤ wat wel een verkorting van ꦢꦤꦺꦴꦤ schijnt te wezen.

Het woord ꦤꦩꦤꦁ, *vijftig*, kan met het voorvoegsel ꦲ gevormd zijn van ꦤꦩꦤꦁ, en van ꦩꦤꦁ De Javaan beschouwt ꦤꦩꦤꦁ als het grondwoord, en zegt in het passief denominatief ꦤꦩꦤꦁꦒꦺ꧀ voor *bij vijftigen.* Maar zoo ꦤꦩꦤꦁ ooit in gebruik geweest is, dan zal het wel hetzelfde beteekend hebben als ꦩꦤꦁ, het grondwoord van ꦱꦤꦁ, dat *zamenbinden* beteekent. Waarschijnlijk heeft dus ꦤꦩꦤꦁ eigentlijk *een*

dubbelde streng garen beteekend, bestaande uit twee zamengebondene enkele strengen, ꦲꦤꦶꦁꦒ genoemd.

Wat de grondwoorden ꦲꦫꦸꦩ, ꦤꦮꦸꦭꦸ en ꦤꦸꦤꦸ, van ꦱꦺꦴꦫꦲꦫꦸꦩ *zestig*, ꦤꦮꦸꦭꦸꦱꦠꦸꦁ *honderd*, en ꦤꦺꦴꦫꦸ *duizend*, oorspronklijk beteekend hebben, is onbekend, of onzeker. — ꦤꦸꦤꦸ schijnt wel hetzelfde woord te zijn als ꦲꦤꦸ *asch*, en dan oorspronklijk iets ontelbaars beteekend te hebben.

De grondwoorden van al de benamingen der volgende grootere getallen zijn uit het Sanskritsch ontleend, maar hebben in het Sanskritsch niet juist dezelfde beteekenis. Van de vijf laatste is de juiste beteekenis als telwoorden van bepaalde getallen ook niet geheel zeker, en men gebruikt ze gewoonlijk maar in den zin van onberekenbaar groote getallen. En zoo worden zij ook nog wel met elkander verbonden, bv. ꦲꦤꦶꦪꦸꦥꦤꦶꦪꦸꦥ waar wij *een millioen billioenen* zouden kunnen zeggen.

Bij het noemen van zamengestelde getallen verbindt men een kleiner getal met een voorafgaand grooter rond getal wel eens door ꦪꦸꦩꦸꦪ Ng., ꦱꦤꦁ Kr., dat dan zooveel als *plus*, beteekent; bv. ꦠꦶꦭꦸꦥꦸꦭꦸꦠꦸꦭꦸꦤꦪꦸꦩꦸꦪ *dertig plus twee*, voor 32; ꦲꦤꦺꦴꦫꦸꦪꦸꦲꦤꦺꦴꦫꦸꦩꦶꦭꦶꦪꦤ *honderd plus twintig*, voor 120. Doch gewoonlijk gebruikt men deze woorden alleen maar tot verbinding van een benaming van een deel met de voorafgaande benaming van een geheel: bv. ꦲꦤꦺꦴꦫꦸꦪꦸꦩꦱꦃꦤꦸꦭꦸꦤꦪꦸꦩꦱꦃ *honderd gulden plus twee dubbeltjes.*

Wanneer men een zamengesteld telwoord met een volgend naamwoord tot een zamengestelde benaming van hoeveelheid verbindt; dan geeft men aan het laatste getal, als het een telwoord beneden tien is, gewoonlijk die vorm, die het anders in zulke zamenstellingen aanneemt, en zegt bv. ꦠꦶꦭꦸꦥꦸꦭꦸꦠꦸꦭꦸꦩꦱꦃ of meer gewoon: ꦠꦶꦭꦸꦥꦸꦭꦸꦱꦤꦁꦩꦱꦃ

190. Wat de benamingen van gebroken getallen of breuken, d.i. bepaalde gedeelten van geheele getallen of hoeveelheden, betreft; zoo gebruikt men voor *half* of *een half* gewoonlijk ꦲꦱꦶꦏꦂ (ook wel in twee lettergrepen *stĕngàh* uitgesproken), en zegt bv. ꦲꦱꦶꦏꦂꦩꦱꦶ *een halve maand;* ook, even als in het Hollandsch, ꦏꦫꦺꦴꦲꦱꦶꦏꦂꦤꦺꦴꦫ *half negen uur, om half negen*, en ꦲꦱꦶꦏꦂꦩꦱꦶ *half dood:* maar voor *de helft* van voorwerpen gebruikt men ꦲꦤꦺꦴꦩꦱ Ng., ꦲꦤꦺꦴꦩꦱꦶꦂ Kr.; bv. ꦲꦤꦺꦴꦩꦱꦶꦗꦶꦥꦸꦁ *de helft van de boete*, ꦲꦤꦺꦴꦩꦱꦶꦏꦿꦶꦪꦲꦤꦺꦴꦩꦱꦶꦂ *de helft van de krijgslieden.*

191. Voor *één en een half*, *twee en een half*, enz., gebruikt men in het Javaansch uitdrukkingen, zooals de Hollandsche *anderhalf*, *derdehalf*, enz. Zij worden gevormd door zamenstelling van het woord ꦲꦱꦶꦏꦂ *half*, met de vorm van het accidenteel passief van de telwoorden, als deze éénlettergrepig zijn, maar veelal met de gewone vorm van de telwoorden, als deze meerlettergrepig zijn. Zoo zegt men ꦲꦤꦺꦴꦤꦶꦲꦱꦶꦏꦂ Ng., ꦲꦤꦺꦴꦱꦶꦂꦲꦱꦶꦏꦂ Kr., *anderhalf*, maar ꦠꦶꦭꦸꦲꦱꦶꦏꦂ Ng., ꦠꦶꦩꦲꦱꦶꦏꦂ Kr., *derdehalf;* ꦲꦱꦲꦱꦶꦏꦂ Ng.

maar ꦲꦤꦭꦶꦪꦂ Kr., *vierdehalf*, en ꦱꦶꦫꦲꦶꦪꦂ Ng., ꦔꦫꦭꦶꦪꦂ Kr., *vijfdehalf*; ꦲꦤꦶꦭꦶꦪꦂ *zesdehalf*, maar ꦥꦶꦥꦶꦠꦶꦪꦂ *zevendehalf*, ꦥꦸꦭꦸꦱꦶꦪꦂ *achtstehalf*, ꦱꦤꦤꦶꦪꦂ *negendehalf*, ꦱꦶꦮꦸꦫꦶꦪꦂ Ng., ꦥꦸꦭꦸꦱꦶꦪꦂ Kr., *tiendehalf*, ꦱꦧꦶꦫꦭꦶꦪꦂ *elfdehalf*, ꦣ꦳ꦮꦸꦫꦶꦪꦂ Ng., ꦲꦤꦶꦫꦲꦤꦶꦪꦂ Kr., *twintigstehalf*, ꦱꦫꦭꦶꦪꦂ *honderdstehalf*.

Somtijds wordt in deze zamenstelling ook wel aan de meer lettergrepige telwoorden de vorm van het accidenteel passief gegeven, en zegt men dan bv. ꦲꦤꦶꦪꦸꦤꦶꦪꦂ ꦲꦤꦶꦱꦤꦶꦪꦂ ꦲꦤꦶꦩꦸꦤꦶꦪꦂ ꦲꦤꦸꦥꦫꦸꦤꦶꦪꦂ ꦲꦤꦣꦫꦶꦪꦂ ꦲꦱꦫꦸꦤꦶꦪꦂ enz. Men mag zelfs deze vorm voor de oorspronkelijke houden, en die zonder ꦲꦤ voor verkorting in zamenstelling volgens § 165. — Over de beteekenis en het spraakgebruik van dit accidenteel passief van de telwoorden zal beneden (§ 197) gesproken worden.

192. Voor *anderhalf honderd*, *derdehalf honderd*, enz., gebruikt men, in plaats van ꦤꦶꦫꦂ het woord ꦤꦶꦫꦤꦂ *gespleten*, waarvan ꦲꦤꦶꦫꦤꦂ *een garve* beteekent, als de helft van een ꦣꦣꦺꦴꦁ *een bos* (dubbelde garve) rijst. Zoo zegt men ꦲꦤꦣꦫꦶꦪꦤꦂ Ng., ꦲꦤꦶꦫꦶꦪꦤꦂ Kr., *anderhalf honderd*, of 150; ꦤꦶꦪꦸꦤꦤꦂ Ng., ꦤꦶꦩꦤꦤꦂ Kr., *derdehalf honderd*; enz. Omtrent het gebruik van de vorm van het accidenteel passief van het telwoord geldt hetzelfde, als bij de zamenstelling met ꦤꦶꦫꦂ (§ 191). Men zegt dus ook bv. ꦤꦶꦪꦸꦤꦤꦂ voor *derdehalf honderd*. — Voor *anderhalf*, *derdehalf*, enz., van *duizend*, en de verdere grootere getallen gebruikt men dezelfde met ꦤꦶꦫꦂ zamengestelde uitdrukkingen met bijvoeging van ꦣꦸꦮꦸꦤ *duizend*, ꦠꦸꦤꦗꦤ *tienduizend*, enz., bv. ꦲꦤꦣꦫꦶꦪꦤꦂꦣꦸꦮꦸꦤꦥꦶꦫꦃ *anderhalf duizend* (1500) *gulden*. — Ook als men van honderden spreekt, voegt men er wel eens ꦲꦱꦫꦶꦪꦺ bij; bv. ꦒꦸꦔꦸꦤꦒꦤꦣꦫꦶꦪꦤꦂꦲꦱꦫꦶꦪꦺ *anderhalf honderd krijgslieden*.

193. Voor de helft van een wang (tiental duiten *of* centen, ꦱꦸꦫ van ꦱ or ꦮꦸꦫ) gebruikt men in zulke uitdrukkingen het woord ꦤꦺꦴꦁ en zegt ꦤꦶꦤꦺꦴꦁ voor *een halve wang* (*vijf duiten* of *centen*), ꦲꦤꦣꦫꦶꦤꦺꦴꦁ *anderhalf wang*, ꦤꦶꦪꦸ (ook wel ꦲꦤꦶꦪꦸ) ꦤꦺꦴꦁ *derdehalf wang*; ꦲꦱꦫꦤꦺꦴꦁ *vierdehalf wang*; enz. Voor ꦲꦱꦫꦤꦺꦴꦁ zegt men ook wel ꦱꦫꦤꦺꦴꦁ.

194. De benamingen van breuken kleiner dan een half worden gevormd door zamenstelling van het passief denominatief van het telwoord met het woord ꦲꦫ *gedeelte*, *deel*, dat in breuken van getallen beneden de tien dikwijls in ꦉ verkort wordt (§ 166). Zoo bv. van ꦤꦶꦪꦸ Ng., ꦤꦶꦩ Kr., *drie*, ꦩꦶꦫꦲꦤꦶꦤꦶꦤꦫꦲꦤ꦳ of ꦩꦶꦉꦤꦶꦤꦶꦤꦉꦲꦤ꦳ Ng., ꦩꦶꦫꦲꦤꦶꦩꦶꦩꦲꦤ꦳ of ꦩꦶꦉꦩꦶꦩꦲꦤ꦳ Kr., *een derde deel* of *een derde*; en zoo ꦩꦶꦫꦲꦱꦺꦴꦲꦤ꦳ of ꦩꦶꦉꦱꦺꦴꦲꦤ꦳ Ng., ꦩꦶꦫꦲꦩꦶꦲꦫꦺꦴꦲꦤ꦳ Kr., *een vierde*; ꦩꦶꦫꦲꦤꦶꦏꦸꦲꦤ꦳ of ꦩꦶꦉꦏꦸꦲꦤ꦳ *een zesde*; ꦩꦶꦫꦲꦤꦶꦥꦸꦉꦤꦲꦤ꦳ of ꦩꦶꦫꦲꦤꦶꦥꦸꦉꦤꦲꦤ꦳ Ng., ꦩꦶꦫꦲꦤꦶꦩꦲꦱꦲꦤ꦳ of ꦩꦶꦫꦲꦩꦲꦱꦲꦤ꦳ Kr., *een tiende*; ꦩꦶꦫꦲꦤꦤꦶꦱꦩꦱꦲꦤ꦳ Ng., ꦩꦶꦫꦲꦤꦲꦤꦶꦫꦶꦩꦱꦩꦱꦲꦤ꦳ Kr., *een twaalfde*. — Breuken met een grooter teller dan één is de Javaan, die geen

rekenen geleerd heeft, niet gewoon te noemen, maar zegt bv. in plaats van *drie vierde* ꦢꦶꦠꦶꦱꦶꦔꦤꦮꦺꦴꦩꦤꦶꦱꦶꦔꦤ꧀ Ng., ꦢꦶꦠꦶꦱꦶꦔꦤꦶꦩꦤꦶꦱꦶꦔꦤ꧀ Kr. *een half plus een vierde;* in plaats van *drie achtste* ꦢꦶꦩꦤꦶꦱꦶꦔꦤ꧀ꦱꦶꦔꦤꦶꦤꦤꦶꦱꦶꦔꦤ꧀ (Kr.) *een vierde plus een achtste;* en in plaats van *drie vijfde* ꦢꦶꦩꦤꦩꦱꦶꦔꦤ꧀ꦥꦸꦭꦸꦃꦤꦶꦩ꧀ (Kr.) *driemaal een vijfde.* —

195. Door aan een telwoord of andere benaming van hoeveelheid de vorm van het werkwoord te geven, wordt in het Javaansch beteekend, wat wij uitdrukken door *elk* of *ieder* er bij te voegen (§ 97 bl. 77); bv. ꦩꦶꦔꦤꦶ *elk*, of *ieder, een voet,* van ꦢꦤꦶ *een voet;* ꦢꦶꦤꦾꦸꦁꦤꦺ Ng., ꦤꦶꦱꦾꦸꦁꦤꦺ *elk twee wang.*

Zie de aantt. op de Beknopte Jav. Gramm. van Roorda, behoorende bij de editie van het Woordenboek van 1901.

Zie de beteekenis van den transitiven vorm der telwoorden op bl. 81.

196. Voor *een máal, een kéer,* gebruikt men gewoonlijk ꦱꦶꦱꦩꦱ꧀ (van ꦱꦶꦱꦩ), meestal zonder onderscheid van taalsoort: in Kråmå zegt men echter ook wel ꦱꦶꦱꦶꦪꦺꦴꦃ van ꦱꦶꦪꦺꦴꦃ Voor *één maal,* of *de eerste maal,* in tegenoverstelling van *meermalen,* zegt men ꦲꦗ꧀ (of ꦤꦺꦴꦗ꧀) ꦱꦶꦱꦩꦱ꧀ of ꦱꦶꦱꦩꦏꦤ (of ꦤꦤꦤꦤꦱ꧀), *slechts,* of *maar, een maal.* Voor *twee maal, drie maal,* enz., gebruikt men in zamenstelling met de telwoorden het woordje ꦥꦺꦴ Ng., ꦏꦥꦺꦴ Kr. Voor *twee maal* zegt men dan van het oude ꦤꦤ waarvoor men nu ꦤꦩ zegt (§ 26, aant.), en met verandering van den neusklank, ꦥꦺꦴꦤꦪꦸꦃ of ꦏꦥꦺꦴꦤꦪꦸꦃ en ook wel, met nog eens ꦥꦺꦴ er vóór, ꦥꦺꦴꦥꦺꦴꦤꦪꦸꦃ Ng., ꦏꦥꦺꦴꦏꦺꦴꦤꦪꦸꦃ Kr.; en dan verder ꦥꦺꦴꦠꦶꦭꦸ Ng., ꦏꦥꦺꦴꦠꦺꦴꦩꦃ Kr., *drie maal;* ꦥꦺꦴꦱꦤ꧀ Ng., ꦏꦥꦺꦴꦱꦶ ꦏꦤꦤ꧀ Kr., *vier maal;* ꦥꦺꦴꦤꦶꦪ꧀ Ng., ꦏꦥꦺꦴꦤꦶꦪ꧀ Kr., *zes maal;* ꦥꦺꦴꦥꦸꦃꦤꦺ Ng., ꦏꦥꦺꦴꦥꦸꦃꦤꦺ Kr., *tien maal,* enz. En ook vóór ꦱꦶꦱꦩꦱ꧀ gebruikt men niet alleen dat ꦥꦺꦴ of ꦏꦥꦺꦴ maar men zegt ook ꦏꦥꦺꦴꦱꦶꦱꦩꦱ꧀ wat naar ꦏꦥꦺꦴꦤꦪꦸꦃ gevormd schijnt. — Deze zelfde zamenstellingen nu worden gebruikt niet alleen in den zin van *de eerste maal, de tweede maal, de derde maal,* enz., en van *ten eersten, ten tweeden, ten derden,* enz.; maar ook in den zin van *de* (of *het*) *eerste, de* (of *het*) *tweede, de* (of *het*) *derde,* enz. — Bij het naar orde, als het ware bij de vingers, opnoemen van personen en zaken gebruikt de Javaan gewoonlijk eenvoudig de telwoorden, die men dan door *nommer één, nommer twee, nommer drie,* enz. vertalen kan, of door *primo, secundo, tertio* enz.

197. De vormen van het accidenteel Passief van de telwoorden worden als benamingen van rangorde weinig anders gebruikt, dan in zamenstelling met woorden, die *half* beteekenen, in uitdrukkingen zooals ons *derdehalf* (§ 191); en meestal wordt in zulk een zamenstelling korter de eenvoudige vorm van het telwoord gebruikt. Even zoo zegt men ook ꦲꦤꦤꦤꦤꦱ꧀ voor *één buffel en een kalf,* en ꦲꦤꦤꦢꦶꦪꦤꦤꦤꦱ꧀ *twee buffels en een kalf.* —

Zie de aantt. op de Beknopte Jav. Gramm. van Roorda, behoorende bij de editie van het Woordenboek van 1901.

Buiten die zamenstelling beteekent ꦏꦤꦺꦴ (letterlijk *twee wordend* of *geworden, getweed*, zooals ons *gepaard*, en van daar) *beide;* bv. ꦆꦱꦤꦶꦁꦏꦤꦺꦴ *zijn beide oogen;* en zoo ook ꦏꦤꦺꦴꦤꦶꦁ als substantief: *beide* (personen of zaken). Het Krâmâ ꦏꦱꦶꦫ wordt evenzoo gebruikt, maar daarenboven ook voor het telwoord *twee*, en dus als Krâmâ van ꦤꦺꦴ ꦤꦾ en ꦤꦸꦭꦤꦺꦴ. En, gelijk dus ꦏꦤꦺꦴ *beide* beteekent, en dus twee in vereeniging met elkander, of twee, die bij elkander behooren of maar deelen of afdeelingen van één geheel zijn, in de voorstelling als één tezamengevat; zoo kan ook het accidenteel passief van de volgende telwoorden in gelijken zin gebruikt worden Zoo zegt men ꦱꦫꦶꦥꦶꦁꦠꦩ *de gezevende hemelen*, voor de zeven verdiepingen van den hemel als te zamen één hemel; en ꦲꦏꦶꦱꦤꦶꦲꦤꦶꦪ voor *de drie propheten*, de trits propheten. — Maar ꦲꦤꦶꦪ en ꦲꦤꦶꦩ worden ook in tegenstelling van ꦏꦤꦺꦴ en ꦏꦱꦶꦫ *beide*, zóo gebruikt, dat men, als men van drie personen of zaken spreekt, en twee daarvan als één tezamenvat, dan *de derde* ꦲꦤꦶꦪꦤꦾ of ꦲꦤꦶꦩꦶꦪꦤꦾ noemt. — Ook worden ꦏꦤꦺꦴ en ꦏꦱꦶꦫ menigvuldig gebruikt, om een voorwerp zóó met een ander vergezeld of vereenigd voor te stellen, dat ze door *met* of *en* vertaald moeten worden; en zoo gebruikt men ook wel ꦲꦤꦶꦪ of ꦲꦤꦶꦩ, om met twee voorwerpen een derde te verbinden; bv. ꦲꦲꦶꦱꦤꦶꦪꦲꦤꦱꦶꦫꦶꦩꦲꦤꦶꦩꦲꦠꦶꦩꦤꦾ ꦲꦤꦶꦩꦱꦶꦭꦶꦪꦤꦾ of ook wel ꦲꦤꦶꦩꦏꦤꦶꦫꦶꦩꦱꦶꦭꦶꦪꦤꦾ *de propheet Mozes met zijn broeder den propheet Aäron, en met zijn staf* (letterlijk *gedried* of *drie wordend door* of *met zijn staf*).

Zie de beteekenis van het accidenteel transitief Passief der telwoorden bl. 94.

OVER DE VOORNAAMWOORDEN EN ANDERE REDEWOORDEN.

Aanwijzende voornaamwoorden.

198. De *aanwijzende voornaamwoorden* zijn:

1°. van voorwerpen (personen en zaken): in Ngoko: ꦆꦩꦆꦩ *deze* of *dit;* ꦆꦩꦔ en ꦔꦾꦩ *die* of *dat;* ꦆꦩꦏꦺꦴ en ꦏꦾꦩ *gene* of *gindsche;* — in Krâmâ: ꦥꦾꦶꦩꦺꦴ (in de spreektaal ook ꦢꦶꦥꦶꦩꦺꦴ) zonder onderscheid, zeldzaam ꦥꦾꦶꦩꦶ bepaald voor *deze* of *dit*, en ꦥꦾꦶꦩꦔ voor *die* of *dat;* — in Madya: ꦆꦩꦆꦩ somtijds ꦢꦶꦥꦶꦩꦆꦩ *deze* of *dit;* ꦆꦩꦔ somtijds ꦢꦶꦥꦶꦩꦔ *die* of *dat;* ꦆꦩꦏꦺꦴ somtijds ꦢꦶꦥꦶꦩꦏꦺꦴ *gene* of *gindsche.*

2°. van hoedanigheid (qualiteit): in Ngoko: ꦠꦤꦏꦤꦾꦩ of ꦢꦶꦤꦏꦤꦾꦩ in de spreektaal ook ꦤꦤꦔꦾꦩ *dus, dusdanig, zoo,* (*zooals dit*),

ꦱꦺꦔꦶꦔꦤꦶꦁ of ꦱꦶꦔꦶꦔꦤꦶꦁ in de spreektaal ook ꦔꦤꦶꦁ *zoo, zoodanig, zulk (zooals dat);* — poëtisch ꦱꦺꦩꦩ *zoo, alzoo, alsdan, alstoen;* — in Krâmâ: ꦱꦩꦤꦱꦶꦁ ꦱꦶꦩꦤꦱꦶꦁ of ꦱꦶꦩꦤꦶꦁ, zonder onderscheid, *dus* of *zoo*, of *zulk;* — in Madyâ: ꦱꦶꦔꦩꦤꦱꦶꦁ of ꦱꦶꦔꦩꦤꦶꦁ ook wel ꦔꦤꦱꦶꦁ *dus, dusdanig (zooals dit);* ꦱꦶꦔꦤꦤꦱꦶꦁ of ꦱꦶꦔꦤꦤꦶꦁ ook wel ꦔꦤꦤꦶꦁ *zoo, zoodanig, zulk, (zooals dat).*

Zie de aantt. op de Beknopte Jav. Gramm. van Roorda, behoorende bij de editie van het Woordenboek van 1901.

3°. van hoeveelheid (quantiteit): in Ngoko: ꦱꦶꦔꦔꦤꦶꦁ *zooveel*, of *zoo groot*, als dit; ꦱꦶꦔꦔꦤꦶꦔꦤꦶꦁ *zooveel*, of *zoo groot*, als dat; — in Krâmâ: ꦱꦶꦔꦔꦤꦱꦶꦁ *zooveel*, of *zoo groot;* — in Madyâ: ꦱꦶꦔꦔꦤꦱꦶꦁ *zooveel*, of *zoo groot*, als dit; ꦱꦶꦔꦔꦤꦤꦱꦶꦁ *zooveel*, of *zoo groot*, als dat.

4°. van plaats: in Ngoko: ꦔꦤꦔꦤꦶꦁ of ꦆꦔꦤꦔꦤꦶꦁ *deze plaats, hier;* ꦔꦤꦤꦔꦤꦶꦁ of ꦆꦔꦤꦤꦔꦤꦶꦁ *die plaats, dáár;* ꦔꦤꦩ of ꦆꦔꦤꦩꦩ *gindsche plaats, ginds;* in Krâmâ en Madyâ: ꦆꦒꦶꦤꦶꦁ of ꦒꦶꦤꦶꦁ *deze plaats, hier;* ꦆꦒꦶꦔꦤꦶꦁ of ꦒꦶꦔꦤꦶꦁ *die plaats, dáár;* ꦆꦒꦶꦩꦩ of ꦒꦶꦩꦩ *gindsche plaats, ginds.*

5°. van tijd: ꦮꦶꦤꦶꦁ Ng., ꦮꦸꦏꦶꦁꦔꦩ (in de spreektaal ook ꦮꦶꦏꦶꦁꦔꦩ) Kr., ꦮꦶꦤꦶꦤꦶꦁ Md., *nu, tegenwoordig;* — ꦔꦩꦔꦩꦶꦔꦤꦶꦁ of ꦔꦩꦔꦩꦶꦔꦩ Ng., ꦔꦩꦮꦸꦏꦶꦁꦔꦩ en ꦔꦩꦮꦶꦩꦶꦔꦤꦶꦁ Kr., ꦔꦩꦶꦔꦤꦶꦁ en ꦔꦩꦔꦩꦶꦔꦤꦤꦶꦁ Md., *toen, alstoen,* of *dan, alsdan;* — ꦮꦤꦸꦔꦤꦶꦁ Ng., ꦮꦶꦤꦶꦤꦶꦁ Kr.Md., *tot hier toe, tot nu toe.*

a. De grondvormen van de voornaamwoorden tot onderscheiden aanwijzing van voorwerpen zijn de in Kawi voorkomende eenlettergrepige ꦤꦶꦁ *ni* en ꦔꦁ waarvan ꦤꦶꦤꦶꦁ *iní* en ꦆꦔꦁ door den voorslag *i* gevormd zijn (§ 71), en ꦤꦶꦔꦩ *niya* en ꦔꦤꦶꦩ door het aanhechtsel ꦩ *am* (waarover later). Deze laatste vormen met het aanhechtsel ꦩ *am* worden alleen maar in de spreektaal gebruikt, en dan gewoonlijk alleen van zinnelijke voorwerpen. — Van de drie door het verschil van klinker onderscheidene vormen wijst de eerste, ꦤꦶꦤꦶ of ꦤꦶꦔꦩ, iets aan, daar men onmiddellijk meê in aanraking is (zooals een voorwerp, dat men in of onder de hand heeft, de plaats daar men zich bevindt, de tijd, daar men in is, de menschen daar men onder leeft of verkeert); of dat in vergelijking van andere het naast bij is; ꦆꦤꦁ of ꦔꦤꦶꦩ iets, dat men op eenigen afstand voor oogen heeft en met den vinger zou kunnen aanwijzen; en ꦆꦤꦩ of ꦔꦤꦶꦩ iets dat verder verwijderd is, in vergelijking van één of meer andere voorwerpen, die reeds op eenigen afstand zijn, of ook een verwijderd voorwerp, dat men niet met het oog bereiken en niet met den vinger aanwijzen, maar slechts aanduiden kan. Hetzelfde geldt van dat zelfde onderscheid in vocalen bij de andere aanwijzende voornaamwoorden. In Krâmâ gebruikt men die onderscheidene vormen gewoonlijk

alleen maar bij de aanwijzende voornaamwoorden van plaats, maar anders zonder onderscheid alleen de vorm met de klinker *a*. De grond hiervan zal wel geen andere zijn, dan dat de Javaan, als hij Krâmâ spreekt, niet met de oogen om zich heen zien, noch met de hand gesticuleren mag, maar de oogen zedig voor zich neêr moet slaan en de handen tegen het lijf of op den schoot houden, zonder andere gebaren te mogen maken of te wijzen, dan met de duimen. Zóó kan hij geen voorwerp bepaald aanwijzen, en is alles, daar hij in zijn gedachten en met de duimen op doelt, voor hem verwijderd. Daarom heeft dan het gebruik gewild, dat men in Krâmâ alleen maar de vorm met *a* gebruikt, alsof men van iets verwijderds sprak, — uitgezonderd alleen het geval, dat men het onderscheid van plaats, *hier*, *dáár* of *ginds*, moet uitdrukken. — Zeer zelden gebruikt men tot meerder duidelijkheid of nauwkeuriger aanduiding ꦆꦒꦶꦤ꧀ en ꦆꦒꦶꦔ꧀, bv. ꦱꦶꦔꦱ꧀ꦆꦒꦶꦤ꧀, *dit tegenwoordige jaar*.

b. De aanwijzende voornaamwoorden van personen en zaken worden in het Javaansch ook gebruikt waar wij gewoon zijn de aanwijzende voornaamwoorden van plaats, *hier* en *dáár*, te gebruiken, bv. ꦆꦔ꧀ꦒꦺꦴꦄꦤ꧀ꦆꦤ꧀ꦩ꧀ꦫꦼꦁ꧀ꦒꦃ *zie daar, hier is water* (als men het water in de hand heeft); en ꦆꦤꦪꦁꦱꦶꦪꦺꦴꦤ꧀ ꦄꦤ꧀, *dáár komt je kind aan*. En zoo menigvuldig ꦱꦸꦫꦶꦄꦤ꧀, *kijk hier!* en ꦱꦸꦫꦶꦔ꧀, *kijk dáár!*

c. In het Javaansch heeft men geen *aanwijzend lidwoord*: maar gelijk in het Hoogduitsch hiervoor het aanwijzend *voornaamwoord* gebruikt wordt, en in het Hollandsch en andere talen het aanwijzend lidwoord niet anders dan een verkorting van het aanwijzend voornaamwoord is (*de* van *die*, en *het* van *dat*); zoo gebruikt men ook in het Javaansch ꦄꦤ꧀ꦔ꧀, Ng. ꦄꦤ꧀ꦔ꧀ Md., ꦆꦒꦶꦪꦤ꧀ Kr., in de plaats van ons bepalend of aanwijzend lidwoord, om op een bepaalde soort van dingen of wezens te wijzen, wanneer men van die soort in het algemeen spreekt. Door namelijk zoo dat aanwijzend voornaamwoord als attribuut van hoedanigheid bij een zelfstandig naamwoord te voegen, wijst men daarmeê op de bijzondere hoedanigheid of aard van hetgeen men met dat zelfstandig naamwoord noemt. Zoo zegt men ꦱꦮꦺꦴꦤꦔ꧀ꦩꦤꦸꦱ꧀ voor *de mensch* of *de menschen*, tot onderscheiding van andere wezens, zooals de dieren; ꦏꦸꦝꦄꦤ꧀ꦔ꧀ *het paard*, ꦱꦩꦶꦄꦤ꧀ꦔ꧀ *het rund*; ꦄꦔꦏꦱꦄꦤ꧀ꦔ꧀ *de koffieboom*, en ꦔꦤꦶꦄꦤ꧀ꦔ꧀ *de koffie*. — En zoo wordt ook wel het aanwijzend voornaamwoord als substantief in een zin gebruikt, en beteekent dan zooveel als *zulk een* of *zulken*, *zoodanig iemand*, of *de zoodanigen*; bv. ꦄꦤꦔꦏꦤꦱꦔꦔꦸꦫꦶꦩꦤꦱꦔꦔꦤ꧀ꦆꦤ꧀, *die*, d. i. *zulken, zulke menschen, worden beheerscht door hun begeerten en driften* (voorbeeld ontleend aan Winter's Zamenspr. I, 91, 6).

d. Eigenaardig is het gebruik van de aanwijzende voornaamwoorden ꦄꦤ꧀ꦔ꧀

en ꠀꠁꠂ Ng., ꠀꠁꠃ en ꠀꠁꠂ Md., ꠄꠅ꠆ Kr., als demonstratief attribuut van hoedanigheid bij de persoonlijke voornaamwoorden van de eerste en tweede persoon, zoodat men bv. ꠂꠇꠄꠀꠁꠃ en ꠇ꠆ꠈꠄꠂ zegt, wat woordelijk *deze ik* en *die jij* beteekent, maar in het Hollandsch zóó geen zin heeft. De zin en beteekenis van het aanwijzend voornaamwoord in zulk een verbinding is dan ook in een Hollandsche vertaling moeijelijk of in het geheel niet terug te geven, maar is altijd deze, dat met het aanwijzend voornaamwoord als bepaling van hoedanigheid gewezen of geduid wordt op de bijzondere hoedanigheid, qualiteit, toestand of gesteldheid van de persoon, die met het persoonlijk voornaamwoord bedoeld wordt. Zoo zegt men: ꠂꠇꠄꠀꠁꠃꠀꠇ꠆ꠈꠄꠄꠅ꠆ *ik zit in verlegenheid*, wanneer men de gesteldheid of toestand wil aanduiden, waarin men verkeert. Zoo ook: ꠂꠇꠄꠀꠁꠃꠀꠁꠃꠂꠇꠄꠀꠇ꠆ꠈꠄꠂꠀꠁꠃꠂꠇꠄꠂ *ik wilde je iets vragen;* en drukt dan op die wijze uit, dat men iets te vragen had. En zoo zegt men tot een bediende: ꠇ꠆ꠈꠄꠂꠀꠁꠃꠄꠇ꠆ꠀꠂꠇꠄꠀꠁꠃꠀꠇ꠆ꠈꠄꠄꠅ꠆ *jij vergeet alle dingen!* maar duidt op die wijze op zijn onachtzaamheid als bediende. Men zou ook kunnen vertalen *jij bent een vent die alle dingen vergeet.* Even zoo tot een klerk, die 's ochtends te laat op het kantoor komt: ꠀꠁꠃ ꠇ꠆ꠈꠄꠂꠀꠁꠃꠇ꠆ꠄꠅ꠆ꠂꠀꠂꠀꠅ꠆ꠄꠅ꠆ wat men vertalen kan door: *Zeg eens, klerk? wat kom je laat!* en duidt dan zoo op zijn traagheid en slechte pligtsbetrachting. En zoo zegt men ook ꠇ꠆ꠈꠄꠂꠀꠁꠃꠄ bij wijze van uitroep voor ons *Hoe kan je zoo wezen?* of *Hoe kan je zoo spreken?*

e. Verder worden de aanwijzende voornaamwoorden van personen en zaken, ꠀꠁꠂ ꠀꠁꠃ en ꠄꠅ꠆ ook gebruikt om te wijzen op een bepaalden, genoemden of geschreven, stand of toestand van zaken of omstandigheden, en kunnen dan vertaald worden door *alstoen* of *alsdan*, *zoodan* of *nu dan*, of ook enkel door *zoo* of *nu*. Veelal wordt er dan het zoogenaamde betrekkelijke voornaamwoord tot nadruk voorgevoegd, en zegt men dus ꠂꠇꠀꠁꠄ enz.

f. Van de aanwijzende voornaamwoorden van hoedanigheid wordt in Ngoko en Madyå de vorm met de klinker *e* gebruikt, vooreerst, om te wijzen of te duiden op de hoedanigheid van iets, waarmeê men in onmiddellijke aanraking is, zooals van iets, dat men in de hand heeft. Zoo zegt men bv. ꠂꠎ꠆ꠈꠄꠀꠁꠃꠂꠇꠄꠎ꠆ *zulk troebel water*, van troebel water dat men in een glas in de hand heeft, maar ꠂꠎ꠆ꠈꠄꠀꠁꠃꠂꠇꠄꠎ꠆ als men doelt en wijst op troebel water, dat men vóór zich heeft en waarop men met den vinger of het oog wijst of wijzen kan. — Ten tweeden wordt die vorm met *e* gebruikt om daarmeê te wijzen op iets, dat men er onmiddellijk op wil laten volgen; zooals wanneer men van een brief sprekende zegt: ꠇ꠆ꠎꠇ꠆ꠎꠀꠁꠃꠂꠇꠄꠎ꠆ *luidende aldus*, of *aldus luidende*, en dan den

inhoud daarop volgen laat. En zoo zegt men: ꦫꦫꦶꦪꦤꦤꦸꦱ꧀ *rede dat het zóó is?* (namelijk zóó als gezegd is); maar ꦫꦫꦤꦸꦒꦶꦪꦤꦤꦸꦱ꧀ *de rede is aldus*, of *de rede is deze*, (namelijk zooals volgt).

g. De aanwijzende voornaamwoorden van plaats worden in het Javaansch niet alleen als bijwoorden gebruikt, zooals in 't Hollandsch *hier* en *daar* maar ook als zelfstandige en bijvoegelijke voornaamwoorden. Zoo beteekent bv. ꦠꦮꦸꦮꦶꦤꦤꦸꦱ꧀ *de menschen van deze plaats*, en ꦤꦒꦫꦤꦤꦸꦱ꧀ *dit dorp.*

h. Van de aanwijzende voornaamwoorden van plaats wordt ꦲꦤꦲ Ng., ꦲꦶꦤ Kr. en Md., in vergelijkingen ook wel van personen en zaken gebruikt, waar wij in het Hollandsch *gene* gebruiken; bv. *Met jou vergeleken,* ꦲꦩ꧀ꦩꦶꦫꦼꦏ꧀ꦩꦶꦲꦤꦲ *is gene nog rijker.* De oorzaak hiervan is, dat men in een vraag, als men vraagt naar dat onderscheid, dat er bestaat tusschen *deze, die* en *gene* (waarmeê een plaatselijk onderscheid beteekend wordt), ook van personen en zaken het vragend voornaamwoord van plaats gebruikt, waar wij het vragend voornaamwoord *welke, welk* of *wat* gebruiken; bv. ꦥꦩ꧀ꦶꦤꦶ (of ꦲꦤꦶꦤꦶ) *welke* (*wie* van de twee, drie of meer) *is de rijkere* (of *rijkste*)? en ꦲꦶꦱꦲꦤ꧀ꦤꦶꦤꦶ *wat is het beste?* namelijk van twee of meer dingen, daar over gesproken wordt, *dit? dat?* of *wat anders?* —

Vragende voornaamwoorden.

199. De *vragende voornaamwoorden* zijn:

1°. van voorwerpen, — van personen en zaken als adjectief, van zaken of dingen ook als substantief —: ꦲꦱꦲ Ng., ꦥꦸꦒꦲ (in de spreektaal ook ꦱꦶꦒꦲ) Kr., ꦲꦱꦲ soms ook ꦱꦶꦒꦲ Md., *wat? wat voor?* — van personen, als substantief, ꦲꦱꦲ Ng., ꦲꦶꦱ꧀ꦶꦤ꧀ Kr. en Md., *wie?*

2°. van hoedanigheid: ꦲꦱꦲꦱꦶꦪꦲ gewoonlijk ꦲꦶꦱꦶꦪꦲ (in de spreektaal ook ꦲꦶꦲꦶꦪꦲ, ꦱꦶꦪꦲ en ꦲꦶꦪꦲ) Ng., ꦲꦤꦒꦲꦱꦲ-ꦏꦺꦴ (in de spreektaal ook ꦤꦒꦲꦱꦲ-ꦏꦺꦴ) Kr., ꦲꦤꦒꦸꦫꦶꦥꦸꦤ꧀ of ꦲꦶꦤꦒꦸꦫꦸꦥꦸꦤ꧀ en ꦤꦸꦫꦶꦥꦸꦤ꧀ gewoonlijk ꦤꦸꦫꦸꦥꦸꦤ꧀, ꦱꦸꦫꦸꦥꦸꦤ꧀ of ꦱꦸꦥꦸꦤ꧀, ook wel ꦲꦲꦶꦥꦸꦏꦺꦴ Md., *hoe? hoedanig?*

Zie de aantt. op de Beknopte Jav. Gramm. van Roorda, behoorende bij de editie van het Woordenboek van 1901.

3°. van hoeveelheid: ꦲꦶꦩ Ng., ꦲꦶꦱ꧀ꦶꦤ꧀ Kr. en Md., *hoeveel?* of *hoe weinig?* en *hoe groot?* bv. ꦥꦸꦤꦲꦶꦩ *hoeveel schepen?* maar ꦲꦶꦩꦲꦤꦪ꧀ ꦤ꧀ *hoeveel jaar?* Want, even als de telwoorden beneden de tien, die op een klinker uitgaan (§ 188), wordt ook dit vragend voornaamwoord door middel van een Tjĕtjaq met het volgend naamwoord verbonden.

Zie de aantt. op de Beknopte Jav. Gramm. van Roorda, behoorende bij de editie van het Woordenboek van 1901.

4°. van plaats: ꦫꦶꦝꦺ꧀ gewoonlijk met het voorzetsel ꦫꦶ (§ 152) ꦫꦶꦫꦶꦝꦺ꧀ of verkort ꦫꦶꦝꦺ꧀ Ng., ꦥꦝꦺ꧀ of ꦫꦶꦥꦝꦺ꧀ Kr. en Md., *wat plaats? waar?* ook van personen en zaken gebruikt voor *welke? welk?* (*welke* of *welk* van de twee, drie of meer?), wanneer men vraagt naar dat onderscheid, dat beteekend wordt door de drieërlei vormen van het aanwijzend voornaamwoord ꦫꦶꦤꦶ *deze* (hier), ꦫꦶꦔꦸ *die* (daar), en ꦫꦶꦤꦸ *gene* (ginds), en dat eigentlijk een plaatselijk onderscheid is. Verg. § 198, *a* en *h*.

5°. van tijd: ꦱꦫꦁꦏꦺ or ꦤꦫꦸꦩꦱꦁꦏꦺ of ꦤꦫꦩꦺꦴꦤꦱ and ꦱꦩꦺꦴꦤꦱ Ng., ꦱꦫꦸꦩꦱꦸꦁꦏꦺ and ꦱꦶꦩꦺꦴꦤꦱꦸꦁꦏꦺ Kr., ꦤꦫꦸꦩꦱꦸ and ꦱꦩꦺꦴꦤꦱ Md., *wanneer?* — van de toekomende tijd: ꦤꦕꦱꦸꦩꦺꦴꦤꦱ Ng., ꦤꦕꦶꦥꦸꦩꦱꦸ Kr., ꦤꦕꦱꦸ Md., *wanneer? tegen wanneer?*

a. Het vragend voornaamwoord van voorwerpen, ꦥꦸꦱ, ꦥꦸꦱꦸ en ꦱꦸ wordt ook vóór een gezegde of zin gebruikt als vraagwoord, dat wij in het Hollandsch niet hebben, daar wij een vraag door de vragende vorm van den zin te kennen geven; bv. ꦤꦺꦴꦠꦤꦶꦱꦸꦩꦱꦶꦪꦸꦏꦠꦁꦏꦺ of ꦥꦸꦱꦸ ꦤꦺꦴꦠꦤꦶꦱꦸꦩꦱꦶꦪꦸꦏꦠꦁꦏꦺ *Heb je al gegeten?* — Dikwijls evenwel wordt van dit vraagwoord in de spreektaal geen gebruik gemaakt, daar de vragende toon alleen voldoende is. Zoo gewoonlijk bij ꦫꦶꦱꦸ Ng., ꦫꦶꦱꦶ Kr., ꦫꦶꦱꦶ Md., *zoo?* of *ja?* in den zin van *niet waar?* — In een complexe vraag wordt dit vraagwoord alleen voor het tweede lid gebruikt en vervangt zoo ons voegwoord *of*; bv. ꦫꦶꦏꦸꦩꦶꦤꦺꦴꦠꦤꦸꦱꦸꦱꦸꦫꦶ *is dat een buffel of een rund?*

b. Het vragend voornaamwoord van personen, ꦱꦸꦱꦸ Ng., ꦱꦶꦱꦶꦁꦏꦺ Kr. en Md., *wie?* wordt ook gebruikt, wanneer men naar den naam van iemand vraagt en in het Hollandsch het vragend voornaamwoord van hoedanigheid, *hoe?* gebruikt. Zoo vraagt men: ꦱꦸꦱꦸꦏꦶꦱꦶꦪꦃ of ꦏꦶꦱꦶꦪꦃꦱꦸꦱꦸ *hoe is je naam? hoe heet je?* maar dan is in het Javaansch het onderwerp niet ꦏꦶꦱꦶꦪꦃ *je naam*, maar de persoon, tot wie men spreekt; en de volledige uitdrukking, die men ook wel gebruikt, is: ꦤꦺꦴꦠꦤꦸꦱꦸꦱꦸꦏꦶꦱꦶꦪꦃ *wie ben je van naam?* of *wie ben je, wat je naam betreft?*

Betrekkelijk voornaamwoord.

200. Het zoogenaamd *betrekkelijk voornaamwoord* is ꦤꦺꦴ in de spreektaal ook ꦤꦶ en ꦲꦶ of ꦲꦺ Ng. en Md., ꦲꦤꦺꦴ in de spreektaal ook ꦲꦤꦶ ook wel ꦲꦤꦺꦴꦤ or ꦲꦤꦶ Kr., *die*, of *dat*, *degeen die* of *hetgeen*. Maar eigentlijk en wezentlijk is het (zooals trouwens ook het Hollandsche *die*, *dat*, *degeen die* en *hetgeen*) een *aanwijzend* voornaamwoord, dat dient om met nadruk te wijzen op dat, waarvóór het geplaatst wordt, tot onderscheiding en in tegenstelling van iets anders of van het tegenovergestelde; en dan ook, om met een woord dat een doen of

bewerken beteekent, een benaming te vormen van de persoon of zaak, die het doet of bewerkt. Zoo zegt men bv. ꤢꤟꤢꤢꤧꤢꤢꤪ *de linker hand* in tegenstelling van de *regter*; ꤢꤟꤢꤢꤧꤢꤢꤪ *goede grond*, in tegenstelling van *minder goede* of *slechte*; ꤢꤢꤢꤢꤢꤢ *de ééne*, in tegenstelling van de andere, maar ook *de andere*, in tegenstelling van de eerste. ꤢꤢꤢꤢꤢꤢ

Persoonlijke voornaamwoorden.

202. Het gewone *persoonlijk voornaamwoord* van de eerste persoon is ꦄꦏꦸ Ng., ꦏꦸꦫ Kr. Md., *ik, mij*. Spreekt men in Kråmå met meer nederigheid of onderdanigheid, dan gebruikt men ꦏꦏꦸꦫ of ꦏꦲꦸꦫ dat *dienaar* of *onderdaan* beteekent en dus door *Uw dienaar* vertaald kan worden. Hiervan is het gewone ꦏꦸꦫ niets anders dan een verkorting, maar heeft door die verkorting dan ook zijn duidelijke beteekenis van *dienaar* verloren. — Wanneer men spreekt tot een vorstelijk persoon, of tot een aanzienlijke, wiens ondergeschikte men is, en die men met ꦄꦁꦢꦶꦒꦁꦏꦂꦪ of ꦄꦪꦺꦴꦁꦄꦏꦂꦪ betitelt; dan gebruikt men ook ꦁꦏꦸꦲꦤ꧀ꦏꦸꦫ of enkel ꦁꦏꦸꦲꦤ꧀ꦏꦂꦪ (bij verkorting ook ꦲꦤ꧀ꦏꦂꦪ en nog korter ꦄꦏꦂꦪ), dat zooveel beteekent als *Uw Hoogheids onderdanige dienaar*. Een nederige uitdrukking is ook ꦁꦏꦲꦤ꧀ꦏꦸꦫ of ꦏꦄꦤ꧀ꦏꦸꦫ *Uw dienaars persoon*.

203. Het gewone *persoonlijk voornaamwoord* van de tweede persoon is ꦲꦁꦲꦤ꧀ Ng., *jij, jou* of *je*, ꦄꦪꦺꦴꦁꦄꦪꦺꦴꦁ Kr., *U*, ꦲꦤ꧀ Md., *gij, ge, u*. — Het Kråmå ꦄꦪꦺꦴꦁꦄꦪꦺꦴꦁ is een Kråmå-ínggil-woord voor *voet* of *voeten*, en het zoo zonderlinge gebruik van dit woord als voornaamwoord van de tweede persoon laat zich daaruit verklaren, dat de Javaan, als hij het eerbiedige Kråmå spreekt, nederig de oogen voor zich neêr behoort te slaan, zoodat hij van de persoon, tot wie hij spreekt, alleen de voeten ziet; en dus als het ware tot zijn geëerde voeten spreekt. — Ook titulaturen, zooals ꦄꦁꦢꦶꦒꦁꦏꦂꦪ ꦄꦪꦺꦴꦁꦄꦪꦺꦴꦁ *Uw waardigheid, UEdele*, ꦄꦁꦢꦶꦒꦁꦲꦸꦲꦤ꧀ꦏꦸꦫ *Uw Hoogheids waardigheid, U Hoogedele* of *Uw Hoogheid*, en tot een Vorst ꦄꦪꦺꦴꦁꦄꦪꦺꦴꦁꦲꦸꦲꦤ꧀ꦏꦸꦫ voor *Uw Majesteit*, worden als voornaamwoorden gebruikt. — In plaats van het gemeenzame ꦲꦤ꧀ gebruikt men in Madyå ꦄꦁꦄꦩ꧀ gew. ꦄꦁꦲꦤ꧀ (dat eigentlijk *de geëerde persoon* beteekent), als men beleefder of met meer respect, bv. tot een ondere van jaren, spreekt. Ook wordt het wel in gemeenzaam Kråmå gebruikt. — In familiaar Kråmå wordt door vorstelijke personen hiervoor ꦁꦲꦤ꧀ gebruikt. — In officiëlen stijl wordt in Kråmå, als de hoogere rang van den schrijver (of van den lastgever van een bode) verbiedt het nederige voornaamwoord ꦄꦪꦺꦴꦁꦄꦪꦺꦴꦁ, of een ander nog hooger, te gebruiken, in plaats daarvan ꦢꦶꦁꦲꦤ꧀ꦏꦸꦫ of gewoonlijk ꦁꦢꦶꦁꦲꦤ꧀ꦏꦸꦫ gebezigd, — een betiteling, die zamengesteld is uit het zooeven genoemde ꦁꦲꦤ꧀ꦏꦸꦫ met ꦢꦶ of de verlengde vorm ꦁꦢꦶꦤ꧀ dat in Kawi ook, even als ꦄꦪꦺꦴꦁꦄꦪꦺꦴꦁ, *voet, voeten*, beteekent. — Behalven dat wordt door den Javaan, als hij Kråmå spreekt of schrijft tot iemand, tot wien hij juist niet gaarne als tot een meerdere het nederige ꦄꦪꦺꦴꦁꦄꦪꦺꦴꦁ zou gebruiken, dit voornaamwoord ook dikwijls vermeden door den titel van den persoon, tot wien hij spreekt of schrijft als voornaamwoord te gebruiken, zooals bv. ꦱꦸꦤꦸꦲꦤ꧀ꦏꦸꦫ ꦏꦲꦤꦸꦒꦂꦲꦃ ꦏꦲꦤꦺꦴꦫ

ꦲꦪꦸ, ꦲꦩꦶꦪꦤ꧀, ꦲꦩꦗꦼꦁꦏꦺꦴꦤ꧀, ꦲꦩꦗꦼꦁꦏꦺꦴꦤ꧀, ꦲꦩꦶꦤ꧀, ꦲꦩꦶꦤ꧀ꦏꦺꦴꦤ꧀, ꦲꦩꦶꦤ꧀ꦏꦺꦴꦤ꧀ꦏꦺꦴꦤ꧀, ꦲꦩꦶꦤ꧀ꦏꦺꦴꦤ꧀ꦏꦺꦴꦤ꧀ꦏꦺꦴꦤ꧀ of ꦲꦩꦶꦤ꧀ꦲꦩꦶꦤ꧀, en dergelijke. — Tusschen aanzienlijke Europeanen en Javanen van rang, die vriendschappelijk met elkander omgaan, wordt wederzijdsch het Maleische ꦲꦪꦸꦤ꧀ *vriend*, eigentlijk *broeder*, als voornaamwoord gebezigd.

204. In de hoftaal gebruikt de Vorst, in zijn vorstelijke waardigheid sprekend of schrijvend, en ook wel een Vorstin, ꦏꦪꦁꦗꦼꦁ, bij verkorting ꦗꦼꦁ, als voornaamwoord van de eerste, en ꦤꦶꦤ꧀, (dat eigentlijk een voornaamwoord van de derde persoon is, zooals het Hoogduitsche *er* en *Sie*) als voornaamwoord van de tweede persoon. — In officiëlen stijl gebruikt een ambtenaar tot zijn ondergeschikten ꦏꦺꦴꦤ꧀ voor *ik*, en ꦲꦤꦶꦏꦺꦴꦤ꧀ voor *gij*.

Het voornaamwoord ꦏꦪꦁꦗꦼꦁ (voor ꦏꦪꦁꦗꦼꦁ en dit voor ꦗꦼꦁ) is in Bagëlen, Bantam en Tjëribon, als ook in een gedeelte van den Oosthoek, in de dagelijksche spreektaal als Ngoko in gebruik; zoodat men onderstellen mag, dat dit voornaamwoord van het in den Oosthoek gelegene Mâdjâ-paït met het hof naar middel-Java meêgebracht, en, terwijl het hier in de volkstaal niet in gebruik was, in de taal van het hof in gebruik gebleven en zoo een aan deze taal eigen woord geworden is.

Over andere voornaamwoorden, zooals ꦲꦪꦸꦤ꧀, ꦲꦤꦺꦴꦤ꧀, ꦲꦂꦩ and ꦲꦂꦩ ꦥꦤ꧀ꦔꦫꦺꦴꦤ꧀, ꦏꦶꦤ꧀, (eig. hetzelfde als ꦲꦤꦶꦤ꧀) ꦏꦶꦁ en ꦏꦶꦁ, ꦏꦤꦶꦁꦗꦁ of ꦏꦤꦶꦏꦶꦁꦗꦁ, ꦲꦤꦺꦴ of ꦏꦺꦴ, of ook ꦲꦤꦺꦴꦤ꧀ of ꦏꦺꦴꦤ꧀, ꦲꦤꦶ en ꦲꦤꦺꦴ, ꦲꦤꦺꦴꦤ꧀ꦗꦁ of ꦏꦺꦴꦤ꧀ꦗꦁ, ꦲꦤꦺꦴꦤ꧀ en ꦲꦤꦺꦴꦤ꧀ꦏꦺꦴꦤ꧀ en meer andere, zie men het woordenboek. —

205. Een *persoonlijk voornaamwoord* van de derde persoon heeft de Javaansche taal eigentlijk niet, maar in de spreektaal gebruikt men van personen (niet van zaken) daarvoor wel de uitdrukking ꦏꦮꦏꦮꦗꦺꦴ Ng., ꦲꦤꦢꦺꦤꦶꦪꦤ꧀ of ook wel ꦲꦤꦢꦺꦤꦶꦏꦮꦗꦺꦴ Kr., van ꦏꦮꦏꦮꦗꦺꦴ, anders gewoonlijk ꦏꦮꦏꦮ Ng., ꦲꦤꦢꦺꦤꦶꦁ Kr., *zelf*, met het bezittelijk voornaamwoord van de derde persoon, zoodat het eigentlijk zooveel als *dezelve* beteekent. Men kan het zeer goed vertalen door *de man* of *de vrouw* (of *het mensch*), waarvoor men in de schrijftaal ꦏꦶꦮꦏꦮ Ng., ꦲꦤꦢꦺꦤꦶꦪꦤ꧀ Kr., gebruikt. Van een persoon, die men eenige achting of eerbied toedraagt, wordt het niet ligt gebezigd: men gebruikt dan liever in plaats van een voornaamwoord den titel van de persoon. Zijn vader, bij voorbeeld, of zijn heer of meester, met dat ꦏꦮꦏꦮꦗꦺꦴ of ꦲꦤꦢꦺꦤꦶꦪꦤ꧀ꦥꦪꦁ aan te duiden, zou hoogst oneerbiedig zijn; gelijk het trouwens meest overal in ons vaderland ook oneerbiedig geacht wordt, van zijn vader of moeder, of heer of vrouw, *hij* of *zij* te gebruiken. — In den Oosthoek van Java wordt ꦏꦮꦏꦮꦗꦺꦴ en ꦥꦾꦏꦮꦗꦺꦴ ook wel gebruikt tot vorming van de derde persoon van het subjectief passief, in plaats van ꦢꦶ en ꦢꦶꦥꦪꦁ.

206. In plaats van het Hollandsche *reflexief voornaamwoord zich* (waarmeê dezelfde persoon die als onderwerp het s ú b j e c t is, in den zelfden volzin als o b j e c t beteekend wordt: zie *Over de deelen der rede*, bl. 169 van de derde uitgaaf) gebruikt men in 't Javaansch het woord awak Ng. Kr., ꦲꦮꦏ꦳ Kr. í., *lichaam*, in den figuurlijken zin voor *persoon*, met het bezittelijk voornaamwoord; en met dhéwé Ng., déwèkné K., er bij, voor *mij zelf*, *u zelf*, *zich zelf*, bv. awakku dhéwé *mij zelf*, awakmu dhéwé *zich zelf*. — Over dhéwé en déwèkné zie men het woordenboek.

Bezittelijke voornaamwoorden.

207. Om den zin van het *bezittelijk voornaamwoord* uit te drukken, worden de meeste persoonlijke voornaamwoorden eenvoudig als bepaling (in den zin van een Genitief attribuut) achter het zelfstandig naamwoord gevoegd; bv. kudané *het paard van mij, mijn paard*; mas*ku*dané *Uw jongere broeder* (of *zuster*); mas*mu* kakangé *Uw oudere broeder*. — Omtrent dit kakangé waarvan als b e z i t t e l i j k voornaamwoord veelal de kortere vorm kangé gebruikt wordt, moet opgemerkt worden, dat het niet alleen in die gevallen gebruikt wordt, waarin het ook anders als p e r s o o n l i j k voornaamwoord in gebruik is (§ 203), maar ook zoo dikwijls als men adhiné zou moeten verbinden met een benaming van een persoon, die hooger in rang is dan de persoon tot wie men spreekt en anders adhiné gebruikt. Zoo zegt men wel mas*ku*dané *Uw j o n g e r e broeder*, maar mas*mu* kakangé *Uw o u d e r e broeder*. Iemand met adhiné te benoemen zoo in één adem met de benaming van iemand, die h o o g e r in rang is, wordt als o n g e p a s t beschouwd, — althans in de vorstenlanden: want in den Oosthoek van Java zegt men ook wel mas*mu*dané *uw o u d e r e broeder*, mas*mu* ingkang dhéwé *uw geachte vader*, enz.

208. In plaats van de als p e r s o o n l i j k v o o r n a a m w o o r d gebruikte titulatuur ingkang sinuwun kang adhiné (§ 203), gebruikt men als b e z i t t e l i j k voornaamwoord eenvoudig adhiné, dat trouwens ook in die titulatuur het bezittelijk voornaamwoord is. — En even zoo gebruikt men in plaats van de titulaturen ingkang sinuwun kang dalém en adhiné kang dalém als b e z i t t e l i j k voornaamwoord het ook in deze titulaturen als bezittelijk voornaamwoord fungerende dalém, dat wel eigentlijk *het binnenste, het intérieur*, en vandaar *de vorstelijke woning in het binnenste van den rijkszetel* (de kraton) beteekent, maar verder gebruikt is geworden om daarmeê *den in dat ongenaakbaar binnenhof residerenden Vorst*, en even zoo ook *een vorstelijken Prins*, aan te duiden, gelijk wij dat doen met de abstracte benaming *Hoogheid*. Zoo zegt men dan bv. niet alleen ingkang sinuwun kang dalém *Zijn* (of *Uw*) *Hoogheids dienaar*, en ingkang sinuwun kang dalém *Zijn* (of *Uw*) *Hoogheids behagen* (— uitdrukkingen, die men nog wel verstaan

kan als *dienaar van het Hof* en *het behagen van het Hof;* —), maar ook bv. voor *Zijn* of *Uw Hoogheids aankomst* of *terugkomst.* —

209 In Ngoko worden als bezittelijke voornaamwoorden aanhechtsels gebruikt. — Zoo namelijk voor *ik*, het verkorte en voor *jij, jou*, het aanhechtsel dat een verkorting is van het verouderde bv. *mijn paard*, en (*tunggàmoe*, § 38), *je buurman*, van *buurman.* — In plaats van en gebruikt men echter ook dikwijls het tweelettergrepige en wanneer het naamwoord, daar het voornaamwoord aan gehecht wordt, met het aanhechtsel gevormd is. Zoo zegt men bv. van of (volgens § 14) *bedrijf* (van), soms wel *je bedrijf*, maar meer gewoon òf volgens de aant. bij § 78, òf

Als het naamwoord op zich zelf op *an* uitgaat, zooals *paard*, of niet duidelijk door afleiding met het aanhechtsel gevormd is, zooals *wapen;* dan gebruikt men geregeld het éénlettergrepig aanhechtsel, en zegt *mijn paard*, en *je wapens.* — Van *oom*, zegt men evenwel niet alleen maar ook dikwijls Doch dit is een benaming van bloedverwantschap, en de benamingen van bloedverwantschap hebben in de verbinding met die bezittelijke voornaamwoorden meer bijzonderheden. Als zij namelijk op een *a* (*ā*) uitgaan, zooals *oom;* dan worden zij in verbinding met die aanhechtsels veelal met een gesloten, en zegt men bv. of met het tweelettergrepig aanhechtsel *je oom.* — Van *oudere broeder*, zegt men *je oudere broeder;* en van *grootvader*, en *grootmoeder*, zegt men bv. *mijn grootvader*, en of ook wel *je grootmoeder.* Dit zijn eigenaardigheden, die waarschijnlijk verklaard moeten worden uit anomalieën van de kindertaal, die men aardig vond en daarom nazeide, en die zoo al langzamerhand in gewoon gebruik gekomen zijn.

210. Het voornaamwoord (§ 204) wordt in den zin van bezittelijk voornaamwoord zelf als aanhechtsel met een naamwoord verbonden, bv. *Onze brief*, van *brief;* en met tusschenvoeging van een *n*, als het naamwoord op een klinker uitgaat, bv. *Ons behagen, Onze verkiezing*, van — In plaats van (§ 204) gebruikt men als bezittelijk voornaamwoord (dat het grondwoord is) bv. *uw brief*, en met tusschenvoeging van een *n*, als het woord op een klinker uitgaat, zooals in *uw kameraden*, van (§ 38). — Voor de uitspraak is op te merken, dat, als het woord op een *i* of *oe* uitgaat, dan — wel niet altijd, maar — veelal de *i* als *è*, en de *oe* als *ò* wordt uitgesproken, bv. in *mijn kleinkind*, als *poetoeningsoen*, veelal als *poetòningsoen*, van *kleinkind;* *uw hart*, van

hart, als *atinirâ* of veelal als ꦲꦠꦶꦤꦶꦫꦃ (*atènirâ*) en ꦩꦠꦺꦤꦶꦫꦃ *uw Vorst*, van ꦫꦠꦺ *ratoenirâ*, of veelal als ꦫꦠꦤꦶꦫꦃ *ratònirâ*.

Deze uitspraak is misschien niets anders, dan een volgen van de analogie van de verandering van de klinkers *i* in *e* en *oe* in *o* in het transitief werkwoord met het aanhechtsel *i* (§ 98); maar kan ook vergeleken worden met de verandering van de *i* in *e* in woorden als ꦲꦤꦼꦫ *ènèr* voor ꦲꦤꦶꦫ *ènir* volgens de aanteekening bij § 52.

Omtrent het persoonlijk voornaamwoord ꦏꦶꦠ is op te merken, dat het in den zin van het meervoudig voornaamwoord van de eerste persoon als bezittelijk voornaamwoord onveranderd blijft, bv. in ꦒꦸꦤꦸꦏꦶꦠ *onze Heer*, en ꦲꦭ꦳ꦶꦩꦸꦏꦶꦠ *onze doorluchtige propheet*; en in zulke benamingen dient het om de beteekenis van het Arabische bezittelijk voornaamwoord van de eerste persoon in 't meervoud (نا) uit te drukken: in 't Arabisch wordt namelijk een betiteling als *onze Heer* uitsluitend gebruikt als titel van personen van groot gezag. — In den zin van pers. voornaamwoord van de tweede persoon wordt in plaats van ꦏꦶꦠ als aanhechtsel in den zin van bezittelijk voornaamwoord ꦤ gebruikt, bv. ꦮꦪꦸꦤ *uw kind*; en als het woord op een klinker uitgaat, dan wordt dit met den neusklank *n* gesloten, bv. ꦩꦲꦔ *uw vader*, van ꦩꦲ en ꦩꦶꦔꦂ *uw jongere broeder*, van ꦩꦶ.

211. Een persoonlijk voornaamwoord van de derde persoon heeft men in de Javaansche taal, zooals boven (§ 205) gezegd is, eigentlijk niet: maar des te menigvuldiger gebruikt men als *bezittelijk voornaamwoord van de derde persoon* het aanhechtsel ꦫꦤ Ng. Md., ꦏꦶꦮꦺꦴꦤ Kr. (§ 86), doch zóo, dat men in meer gemeenzamen stijl zich soms ook wel eens in Krämâ veroorlooft ꦫꦤ te gebruiken. — Dit aanhechtsel nu wordt geheel op dezelfde wijze als ꦏꦶꦮꦺꦴꦤ en ꦏꦶꦩ (§ 210) met een naamwoord verbonden; bv. ꦫꦤꦶ ꦔꦧꦺꦴꦫꦺ (òbòré) Ng., ꦫꦤꦶꦔꦧꦺꦴꦫꦶꦥꦺꦴꦤ (òbòrripoen) Kr., *zijn* (*of hun*) *fakkel*, van ꦫꦤꦶꦔꦩꦶꦛꦺ (pamité) Ng., ꦩꦩꦶꦛꦶꦥꦺꦴꦤ (pamittipoen) Kr., *zijn afscheid nemen*, van ꦲꦶꦱꦤ꧀ ꦏꦶꦱꦶꦤꦺ (isíné) Ng., ꦏꦶꦱꦶꦤꦶꦥꦺꦴꦤ (isìnnipoen) Kr., *zijn beschaamd zijn*, van ꦏꦶꦲꦶꦱꦺꦴꦤ ꦠꦺꦴꦫꦺꦤꦺ (toeroéné) Ng., ꦠꦺꦴꦫꦺꦤꦶꦥꦺꦴꦤ (toeroènnipoen) Kr., *zijn afstammeling*, van ꦠꦺꦴꦫꦺꦤꦺ ꦫꦮꦫꦤ (wò-é) Ng., ꦫꦮꦫꦶꦥꦺꦴꦤ (wòh-ipoen) Kr., *zijn vrucht;* van ꦫꦮꦫ ꦱꦶꦫ ꦫꦤ (sí-é) Ng., ꦱꦶꦫꦶꦥꦺꦴꦤ (sìh-ipoen), Kr., *zijn gunst;* van ꦱꦶꦫ ꦏ꦳(ꦮꦫꦶꦫꦤ (kawroé-é) Ng., ꦏ꦳(ꦮꦫꦶꦫꦶꦥꦺꦴꦤ (kawroèh-ipoen) Kr., *zijn kennis*, van ꦏ꦳(ꦮꦫ— ꦭꦩꦧꦺꦤꦺ (lambéné). Ng., ꦭꦩꦧꦺꦤꦶꦥꦺꦴꦤ (lámbènnipoen) Kr., *zijn lip;* van ꦭꦩꦫ ꦧꦔꦱꦤꦺ (bàngsàné) Ng., ꦧꦔꦱꦶꦤꦶꦥꦺꦴꦤ (bàngsànnipoen) Kr., *zijn geslacht*, van ꦫꦧꦔꦱ (*bàngsâ*, § 38); — ꦧꦠꦶꦤꦺ (baṭíné), Ng., ꦧꦠꦶꦤꦶꦥꦺꦴꦤ (baṭinipoen, of veelal baṭènipoen), Kr., *zijn winst*, van ꦧꦠꦶꦮ ꦥꦺꦴꦠꦺꦴꦤꦺ (poetoéné) Ng., ꦥꦺꦴꦠꦺꦴꦤꦶꦥꦺꦴꦤ (poetoenipoen of poetònipoen) Kr., *zijn kleinkind*, van ꦥꦺꦴꦠꦺ — Achter benamingen van bloedverwantschap wordt in

plaats van het aanhechtsel *ɲa* dikwijls *ɲo* gebruikt, terwijl daarbij tevens dezelfde onregelmatigheden plaats hebben als bij de aanhechtsels *-ŋ* en *-ŋ* (aant. bij § 209) bv. *ᵐbiŋgiɲoŋ* en *ᵐbaiɲoŋ* *zijn moeder*, van *ᵐbiŋgaŋ* en *ᵐbaiŋ*; *aɲaŋ* ook wel *aŋaŋ* *zijn oom*, van *aɲa*. Men zegt ook *aɲaᵏkoŋ* en *aŋaŋgoŋ* *zijn oom*, van *aɲa* en *aŋaŋ*. —

Dit *ɲo* in plaats van het gewone *ɲa* heeft men ook nog in *ɲaŋoŋ* verkorting van *ɲaɲaɲoᵏ* en in *ɲiɲo* of *aɲiɲo* *naardien, daar*, in plaats van *ɲiɲa* of *aɲiɲa* van *ɲiɲ*. Het schijnt een overblijfsel te zijn van een verouderd dialect. In het Soendasch, en ook in het Madoereesch-Javaansch zegt men *no* (*na*), en in Javaansche poëzie, even als in het Maleisch, *nja* (*nja*), en in oud-Kawi *ñya* (*nya*). Uit de samensmelting van de *i* en *a* in dit *ñya* zou de *é* in *ɲo* te verklaren zijn volgens § 53, 3°. En ook de *é* in het Ngoko-aanhechtsel *ɲe* terwijl men toch in het Kråmå-aanhechtsel *ᵐbaiñyo* de *i* heeft, laat zich verklaren als een zamentrekking van *ia*, dat in 't Maleisch het persoonlijk voornaamwoord van de derde persoon is. Zoo zou dan bv. *siᵏkiɲe* (*sikilé*) *zijn voet*, ontstaan zijn uit *siᵏkiñya* *sikilya*.

212. Dit zoogenaamde bezittelijk voornaamwoord van de derde persoon is evenwel eigentlijk niet een persoonlijk voornaamwoord, zooals het trouwens ook zoowel van zaken als van personen gebruikt wordt. De *é* of *i* (zooals in het Kråmå *ᵐbaiñyo*) is zeker eigentlijk niets anders dan een onbepaald aanwijzend voornaamwoord van plaats, en wel hetzelfde woordje als de uitgang *i* van het transitief werkwoord (zie de aant. bij § 104), en dat als demonstratief of aanwijzend voorvoegsel tot verbinding met het volgende met den *ng*-klank tot uitgang als *ᵐbi* wordt uitgesproken (zie § 153 en de aant. aldaar op p. 125). Als onbepaald aanwijzend voornaamwoord van plaats verschilt het in beteekenis van de bepaalde, *hier, daar*, en *ginds* (*ɲaŋoŋ* *ɲaɲiŋgi* en *aŋo*), en komt dus in beteekenis overeen met het Hollandsche toonlooze *er* (*ĕr*, verkorting van het in de spreektaal ook wel gebruikelijke *dĕr*, en dit voor *dăr* of, met accent uitgesproken, *daar*). Tot bepaling (in den zin van een genitief attribuut) aan een naamwoord gehecht, heeft het dus eigentlijk de beteekenis van ons *er van*. Zoo beteekent dus bv. van *ᵐbaɲa* *groot van omvang, dik*, figuurlijk *groot van aanzien, aanzienlijk*, *ᵐbaɲaŋoŋ* (*gĕḍéné*) *de grootte er van*, bv. van een land, gewest of terrein, *de omvang* of *dikte er van*, bv. van een boomstam, slang, middel of arm; en dan ook van een mensch, zoodat men dan ook vertalen kan *zijn dikte*. — En, gelijk in het Hollandsch dat *er* in *er van* gebruikt wordt om op iets te wijzen (iets aan te duiden), dat men niet noemt, maar dat men voor den geest heeft; bv. als er spraak is van een *huis* of *kamer*, en men dan zegt, *de deur er van, het dak* of *de zoldering er van, de muren er van*,

de meubels er van, enz.; zoo ook in het Javaansch: bv. ꦮꦺꦴꦁꦤꦶ *de deur er van*, ꦲꦤꦸꦲꦤꦶ *het dak er van*. — In het Hollandsch zeggen wij gewoonlijk in zulk een geval alleen met het bepalend of aanwijzend lidwoord (zonder dat *er van*) *de deur, het dak*. En zoo wordt een bepaling van een persoon of zaak, die in het Hollandsch door dit lidwoord beteekend wordt, in het Javaansch (dat geen lidwoord heeft) door dat aanhechtsel ꦤꦶ of ꦏꦤꦶꦪ uitgedrukt, zoo dikwijls als men spreekt van een voorwerp (persoon of zaak) als bepaald door zijn betrekking tot iets anders, dat men voor den geest heeft en met dat aanhechtsel alleen maar aanduidt. Zoo zegt men ꦭꦤꦔꦒꦤꦶ *de weg* (van ꦭꦤꦔꦒ), als men bedoelt de weg naar de een of andere plaats, die men voor den geest heeft; ꦱꦶꦫꦔꦒꦤꦶ *het riet* (van ꦱꦶꦫꦔ *riet, suikerriet*), als men bedoelt het te veld staande of gekapte riet; ꦱꦺꦴꦤꦔꦏꦺꦴꦢꦺꦴꦤꦶ *de schoenmaker*, als men bedoelt den schoenmaker van *de laarzen* of *schoenen* (ꦱꦺꦴꦤꦔꦏꦺꦴꦢꦺꦴ of ꦱꦸꦫꦔꦒꦤꦶ), daar men van spreekt. Zoo vraagt men aan een bediende: ꦔꦸꦔꦒꦸꦤꦔꦤꦔꦤꦺꦴꦤꦶ *is de Heer* (wij zeggen *Mijnheer*) *thuis?* en bedoelt dan *den Heer van den bediende;* zooals omgekeerd met ꦤꦔꦔꦤꦶ *den bediende* van den Heer: en zoo ook ꦤꦤꦶ ꦒꦾꦤꦶ *de Mevrouw* (wij zeggen *Mevrouw*); ꦤꦔꦤꦶꦤ *de babah*, de Chinesche pachter van de markt, ꦲꦒꦤꦔꦤꦺꦴꦤꦶꦪ *de hitte* (die men op het oogenblik heeft) *is erg, het is erg heet*, ꦤꦺꦴꦤꦶꦒꦸꦤꦤꦶ *de wind is veel, er is veel wind*. — In het bijzonder moet nog als een eigenaardigheid van het Javaansch spraakgebruik worden opgemerkt, dat, als men zegt, dat iets zich ergens bevindt, of daaruit komt, en dat iets (dat voorwerp) zich voorstelt als iets dat dáár of daartoe behoort, of daaraan eigen is, — dan de benaming van dat voorwerp met het bezittelijk voornaamwoord van de derde persoon verbindt, en dus benoemt als iets daarvan. Zoo zegt men bv. van een zadel: ꦤꦤꦶꦤ ꦤꦔꦤꦸꦫꦤꦺꦴꦤꦶꦱꦶꦩꦤꦶ *er zijn geen stijgbeugels aan*, en benoemt zoo de stijgbeugels als iets, die aan het zadel behooren. En zoo vraagt men: ꦱꦶꦤꦤꦫꦔꦶꦤ ꦔꦸꦔꦒꦸꦤꦤꦔꦤꦔꦒꦤꦶ *zijn er tijgers in dat woud?* en beschouwt en benoemt zoo de tijgers als bewoners van dat woud. Maar zonder bezittelijk voornaamwoord zegt men bv. ꦲꦱꦶꦤꦔꦤꦶꦤꦶꦩꦶꦤꦔꦤꦶꦠꦶꦒꦺꦴꦤꦔꦤꦔꦒ *Gister avond was er in mijn hof een tijger*. — En zoo zegt men dan ook bv. van de koffieboomen: ꦱꦶꦪꦤꦔꦲꦶꦲꦶꦤꦔꦤꦶꦤ *met drie jaar komt er al vrucht uit* (of *aan*).

Als men een bepaald voorwerp niet zoo in betrekking tot een ander voorwerp zich voorstelt, dan gebruikt men in het Javaansch dat aanhechtsel niet en noemt het voorwerp eenvoudig met zijn naam; bv. ꦤꦔꦶꦤꦔꦤꦤꦤꦔ *in den wagen; ꦲꦤꦤꦔꦤꦶꦤꦤꦔ weggenomen door de roovers; ꦤꦤꦱꦤꦤ ꦱꦺꦴꦤꦶꦢꦺꦴꦤꦶ het huis van den schoenmaker*, ofschoon men een bepaalden

schoenmaker bedoelt, maar niet juist den schoenmaker van de laarzen of schoenen. — Zoo ook niet, als wij van iets in het algemeen spreken, en *de weg* of *de wegen* zeggen, bv. *de zorg voor de veiligheid van de weg* (of *de wegen*). Hiervoor zegt men in het Javaansch: ꦔꦶꦪꦺꦴꦏꦺꦴꦂꦧꦺꦴꦤꦁꦣꦼꦤꦩꦂꦒ (of ꦣꦼꦤꦩꦂꦒ), zonder dat bepalend aanhechtsel.

En als wij ons bepalend of aanwijzend lidwoord gebruiken om een bepaald soort van dingen of wezens aan te duiden, in onderscheiding van andere soorten; dan gebruikt men in het Javaansch het aanwijzend voornaamwoord, en zegt bv. ꦏꦪꦴꦗꦶꦠꦶꦩ voor *de djatiboom* of *de djatiboomen*, of *het djatihout*, in onderscheiding van andere boom- of houtsoorten. Zie aant. *c.* bij § 198.

213. Voorts is men in het Javaansch gewoon, als men de betrekking van een voorwerp (persoon of zaak) tot een ander voorwerp, dat men noemt, wil uitdrukken, eerst de benaming van dat eerste voorwerp met het aanhechtsel ꦔꦤ or ꦤꦶꦱꦒ uit te spreken, en zoo in het onbepaalde een betrekking tot iets anders aan te duiden, maar dan tot bepaling van dit onbepaalde de benaming van dat andere bepaalde (bijzondere) voorwerp er bij te voegen. Dan wordt met het aanhechtsel ꦔꦤ of ꦤꦶꦱꦒ, behalven de zin van ons bepalend lidwoord, die betrekking beteekend, die in de Europesche talen door den Genitief of in het Hollandsch door het voorzetsel *van* wordt uitgedrukt; bv. ꦔꦤꦱꦫꦔꦤꦢꦺꦩꦁ (of, volgens § 212, ꦢꦺꦩꦁꦔꦤ) *de woning van den Dĕmang* (het dorpshoofd), ꦲꦩꦤꦒꦔꦤꦏꦶꦠ *de naam van mijn kind*. En zoo dan ook bv. ꦔꦩꦶꦤ꧀ꦱꦺꦴꦤꦤꦶꦔꦤꦱꦫꦤ *de bediende van Uw Hoogheids onderdanigen dienaar* (zie § 202); en ꦲꦤꦒꦔꦤꦱꦶꦱ *het kind van wie?* dat is *wiens kind?* — En in dit geval is het, vooral in de spreektaal, niet zeldzaam, ook in Krämå het aanhechtsel ꦔꦤ te gebruiken, en bv. ꦏꦫꦶꦔꦤ ꦤꦶꦱ *de menigte van menschen*, te zeggen. Vooral gebruikt men het zoo, om een onwelluidende herhaling van ꦤꦶꦱꦒ te vermijden. Niet ligt zal men bv. zeggen: ꦮꦭꦶꦱꦺꦴꦤꦩꦒꦱꦼꦤꦶꦱꦒ *de terugkomst van zijn bode*. Veelal zegt men daarvoor ꦮꦭꦶꦔꦤꦩꦒꦱꦼꦤꦶꦱꦒ — Een ander middel om die herhaling te vermijden heeft men in het aanhechtsel ꦱꦶ, waarover § 215 en 216. —

214. Maar nu wordt niet zelden het naamwoord, dat zoo tot bepaling van het onbepaalde aanhechtsel ꦔꦤ of ꦤꦶꦱꦒ hieraan wordt toegevoegd, uitgesproken met het voorvoegsel ꦱꦶ, waarover in § 153 gesproken is. Zoo zegt men bv. in plaats van ꦔꦶꦪꦺꦴꦏꦺꦴꦂꦧꦺꦴꦤꦁꦣꦼꦤꦩꦂꦒ of ꦔꦶꦪꦺꦴꦏꦺꦴꦂꦧꦺꦴꦤꦁꦱꦶꦣꦶꦩ, *de zorg voor de veiligheid van de wegen*, ook ꦔꦶꦪꦺꦴꦏꦺꦴꦂꦧꦺꦴꦤꦁꦣꦼꦤꦩꦂꦒꦱꦶꦣꦶꦩ of ꦔꦶꦪꦺꦴꦏꦺꦴꦂꦧꦺꦴꦤꦁꦱꦶꦣꦶꦩꦣꦼꦤꦩꦂꦒ en in plaats van ꦏꦺꦱꦤꦒ (of ꦏꦺꦱꦱꦶꦤꦒ) ꦲꦏꦺꦱꦤꦒꦔꦤꦣꦩꦺꦤꦁꦏꦸꦫꦩꦤꦁꦏꦸꦱꦸꦩ, *het behagen* (of *de verkiezing*) *van den Rijksbestierder*, ook ꦏꦺꦱꦤꦒ (of ꦏꦺꦱꦱꦶꦤꦒ) ꦲꦏꦺꦱꦤꦒꦔꦤꦣꦩꦺꦤꦁꦏꦸꦫꦩꦤꦁꦏꦸꦱꦸꦩ. En zoo zegt men in plaats van het gewone

ꤰꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢ *de bĕkĕl van Bĕrâ*, ook wel ꤰꤢꤢꤢꤢꤢꤢ (of ꤰꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢ) ꤰꤢꤢꤢꤢ. Over de rede en de beteekenis van het voorvoegsel ꤰꤢ in zulk een geval zie men § 153, 3°.

215. En door het veelvuldig gebruik is dat voorvoegsel ꤰꤢ bij het snelle spreken met het Ngoko-aanhechtsel ꤢꤢꤢ of het oudere ꤰꤢꤢ zóó inéengesmolten, dat in plaats van *eïng* of *iïng* in één lettergreep *ing* wierd uitgesproken; waardoor in de taal een nieuw aanhechtsel ꤰꤢ ontstaan is, dat op dezelfde wijze als het aanhechtsel ꤢꤢꤢ met een naamwoord verbonden, maar niet als enkel Ngoko beschouwd, en tenminsten even menigvuldig in Krâmâ gebruikt wordt. Zoo zegt men dus in plaats van ꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢꤢ

op het tweede. Zoo beteekent ꦲꦏꦠꦤꦒꦤꦺꦴꦠ *buiten de burgt*, maar ꦲꦏꦠꦤꦒꦶꦤꦺꦴꦠ *buiten de burgt;* en, legt men nog meer nadruk op dat *buiten*, — wil men dit distincter uitspreken; — dan zegt men zonder zamentrekking ꦲꦏꦠꦤꦒꦸꦶꦤꦺꦴꦠ *buiten de burgt* (bv. 1001 *N.*, bl. 15, 6 v.o.).

Een erge verbastering, of, waarschijnlijk beter, misbruik van de taal is het, dat aanhechtsel ꦶꦤ als een Kråmå-vorm van ꦔꦤ, in plaats van ꦲꦤꦶꦏ te gebruiken, en bv. met den Regent van Koedoes te schrijven: ꦲꦭꦺꦴꦁꦶꦤ ꦲꦤꦶꦏꦲꦶꦤ voor ꦲꦭꦺꦴꦁꦔꦤꦲꦤꦶꦏꦲꦶꦔꦤ *hun achteruitgang in kunde*, of *de achteruitgang van hun kunde*. Dat ooit een Javaan zoo zou spreken, is niet wel te gelooven. — Dat men voor ꦲꦔꦺꦴꦫꦢꦶꦤ *naardien*, in Kråmå ꦲꦔꦺꦴꦫꦢꦶꦤ zegt, is iets anders: in dit voegwoord beteekent het aanhechtsel ꦔꦤ of ꦶꦤ niet meer dan die betrekking, die door den Genitief of het Hollandsche *van* beteekend wordt, en niet *van hem*, *van haar*, of *van hen*. —

217. Verder is omtrent het gebruik van de bezittelijke voornaamwoorden nog op te merken:

1°. dat zij, als zij verbonden moeten worden met een naamwoord, dat door een ander naamwoord als attribuut bepaald wordt, dan met het eerste naamwoord als het hoofdwoord verbonden worden. Zoo zegt men van ꦲꦩꦒ ꦏꦤꦶꦤ *mannelijk kind*, d.i. *zoon*, ꦲꦩꦒꦔꦏꦸꦩꦤꦶꦤ *zijn zoon;* en dan ook ꦲꦩꦒ ꦔꦏꦸꦩꦤꦶꦤꦧꦸꦫꦁꦲꦤ *de zoon van mijn buurman*. Doch van ꦔꦺꦴꦫꦩꦤꦶ in den zin van *man* van een vrouw, zegt men, ofschoon het woordelijk *mannelijk persoon* beteekent, ꦔꦺꦴꦫꦩꦤꦶꦔꦤ voor *haar man;* omdat ꦔꦺꦴꦫꦩꦤꦶ in dien zin als één zamengesteld woord beschouwd wordt.

2°. dat, wanneer in een complexen zin twee of meer naamwoorden met of zonder voegwoord met elkander verbonden, en beide, of alle tezamen, door hetzelfde bezittelijk voornaamwoord bepaald worden; dit voornaamwoord dan gewoonlijk alleen met het laatste naamwoord verbonden wordt: bv. ꦢꦶꦒꦸꦤ ꦲꦤꦏꦔꦸꦫꦢꦺꦴꦩ *zijn naam en ouderdom*.

3°. Om uit te drukken, wat wij in het Hollandsch beteekenen door de bezittelijke voornaamwoorden als zelfstandige naamwoorden te gebruiken en bv. *de* (of *het*) *mijne*, *onze*, *Uwe*, *zijne*, *hare* of *hunne* te zeggen, gebruikt men in het Javaansch het zelfstandige naamwoord ꦲꦔꦤꦤꦺꦴꦤ Ng. Md., ꦲꦩꦏ ꦲꦤꦺꦴꦤ Kr., zeldzamer ꦲꦔꦤꦤꦺꦴꦤ Kr. Ng., ꦲꦤꦺꦏꦤꦺꦴꦤ Kr. í., iemands *eigendom* of *toebehooren;* en zegt dan bv. ꦲꦤꦏꦔꦤꦤꦺꦴꦤꦤꦶ ꦔꦤꦔꦤꦤꦺꦴꦤꦤꦶ *dat is het mijne en niet het jouwe*, of *dat behoort mij, en niet jou, toe*, of, zooals men gewoonlijk zegt, *dat is van mij, en niet van jou*. — Maar ook, als men een voorwerp noemt, maar het uitdrukkelijk als iemands eigendom of toebehooren beteekenen wil, gebruikt men die woorden, en zegt bv. ꦔꦤꦤꦺꦴꦤꦏꦤꦺꦴꦤ voor *een paard van mij*, en ꦔꦤꦤꦺꦴꦤꦏꦤꦺꦴꦤꦒꦤ *dat* (genoemde) *paard van mij;* als ook ꦔꦤꦤꦺꦴꦤꦏꦤꦺꦴꦩꦺꦴꦤ *de mij toekomende pacht*. — Doch het

Kråmå-inggil ꦏꦿꦩꦲꦁꦒꦶꦭ (ꦏꦿꦩꦲꦁꦒꦶꦭ Kr. D.), dat eigentlijk *verheerlijkt* beteekent, wordt menigvuldig met het bezittelijk voornaamwoord zoo gebruikt in plaats van het enkele bezittelijk voornaamwoord, alleen maar om Kråmå-inggil te spreken, — namelijk wanneer er van het voorwerp, daar men van spreekt, geen Kråmå-inggil-benaming bestaat. Zoo zegt men in plaats van ꦏꦿꦩꦲꦤꦤꦺꦴꦫꦤꦺꦴꦫꦤꦶꦁ, *Uw rijtuig*, omdat er van ꦏꦿꦩꦲꦤ geen Kråmå-inggil bestaat, ꦏꦿꦩꦲꦤꦤꦺꦴꦫꦤꦺꦴꦫꦏꦿꦩꦲꦤ *het door U verheerlijkte rijtuig*. In het Hollandsch zegt een bediende *Mijnheers rijtuig*. — Even zoo gebruikt men, als men van een persoon spreekt, die de bediende of ondergeschikte van iemand is, als er geen Kråmå-inggil-benaming van bestaat, het woord ꦲꦤ꧀ *dienaar*, dat het Kråmå-inggil is van ꦔꦏ꧀ Ng., ꦏꦫꦗ꧀ Kr., *bediende*. Zoo zegt men bv. ꦲꦤ꧀ꦲꦤꦤꦺꦴꦫꦤꦺꦴꦫꦱꦿꦶꦪꦁ *Mijnheers schrijver*, en ꦲꦤ꧀ꦲꦤꦗꦼꦁꦱꦿꦶꦪꦁ *Uw* (of *Zijn*) *Hoogheids schrijver*. —

Hulpwoord om van een zin een naamwoord te vormen.

218. Van de overige voornaamste *redewoorden*, die in de Javaansche taal in gebruik zijn, moet vooral opgemerkt worden het *hulpwoord* ꦔꦸꦤꦶ ꦔꦸꦫꦿ (in de spreektaal veelal verkort ꦔꦸꦫꦿ) en in meer deftigen stijl ꦲꦔꦸꦤꦶ ꦔꦭ (gewoonlijk in één lettergreep *'nggon* uitgesproken), Ng. Md., ꦲꦤꦤꦭ, en meer gewoon ꦲꦔꦤꦔꦭ (*'nggen*) of ꦲꦔꦤꦔꦤꦭ Kr. — Deze woorden, die eigentlijk *het verkrijgen*, of *wat iemand bekomt*, en *plaats* beteekenen, worden, zonder aan die eigentlijke beteekenis in het minst te denken, gebruikt als hulpwoord om van een *zin* een *naamwoord* te vormen en dit dan als *deel van een zin* te gebruiken, gelijk dit in het Hollandsch geschiedt door middel van het aanwijzend voornaamwoord *dat*, — wat wij dan een voegwoord gewoon zijn te noemen; — bv. ꦏꦗꦔꦸꦤꦶꦤꦤꦺꦴꦫꦔꦸꦫꦿꦲꦤꦲꦔꦤꦔꦭ *het is nog niet lang dat ik hier ben*; of in een vraag: ꦲꦤꦤꦺꦴꦫꦱꦸꦫꦿꦤꦶꦔꦸꦫꦿꦺꦴꦲꦤꦲꦔꦤꦔꦭ *is het al lang, dat je hier bent?* — Even zoo, om van een *zin*, waarmeê van een *voorwerp* (van een *object*) iets gezegd wordt, een *objective benaming* te vormen en dit dan insgelijks tot een *deel van een zin* te maken, gelijk dit in het Hollandsch even zoo geschiedt door middel van het aanwijzend voornaamwoord *dat* of *die*, — wat wij in dit geval een betrekkelijk voornaamwoord, gewoon zijn te noemen; bv. ꦱꦫꦤꦤꦺꦴꦫꦔꦸꦤꦶꦔꦸꦫꦿꦔꦏꦲꦔꦏꦶꦥꦶ *het nieuwe zadel, dat ik gister gekocht heb*, of ꦔꦸꦤꦶꦔꦸꦫꦿꦔꦏꦲꦔꦏꦶꦥꦶꦱꦫꦤꦤꦺꦴꦫ *het nieuwe, gister door mij gekochte zadel* Zie *Over de deelen der rede*, bl. 271 vlgg., en bl. 280 vlgg., van de derde uitgaaf.

219. Omtrent het gebruik van dat hulpwoord in het Javaansch is het volgende op te merken:

1°. In het Hollandsch zeggen wij voor „*het is nog niet lang, dat ik hier ben*",

gewoonlijk liever: *„Ik ben nog niet lang hier"*; en geven dan, door het accent op *nog niet lang* te leggen, te kennen, dat wij juist niet zeggen willen: *Ik ben hier*: (trouwens, dat ziet men wel:) maar eigentlijk alleen, wat met het geaccentueerde complement gezegd wordt, dat het *nog niet lang* is, dat ik hier ben. Niet zoo in het Javaansch, waarin van het accent, het redeaccent, zulk een gebruik niet gemaakt wordt. In het Javaansch zegt men in een gezegde, en vraagt men in een vraag, nooit meer dan men eigentlijk zeggen of vragen wil; en daarom zegt men, om dien zin uit te drukken, dan ook niet: ꦄꦏꦸꦩꦲꦶꦫ꧀ *ik ben hier*, maar maakt hiervan door middel van dat hulpwoord een naamwoord, (ꦔꦶꦫꦔꦸꦩꦲꦶꦫ꧀ *dat ik hier ben*), en maakt dit dan tot onderwerp van den zin. Van dit onderwerp zegt men dan als gezegde alleen maar: ꦔꦺꦴꦤ꧀ꦤꦺꦴꦒ *nog niet lang, 't is nog niet lang.*

2°. Om (zooals in het tweede in § 218 gebruikte voorbeeld) een bepaling door een zoogenaamde betrekkelijke (relative) zinsneê uit te drukken, zooals in *„het nieuwe zadel, dat ik gister gekocht heb"*, heeft men in het Javaansch ook wel een zoogenaamd betrekkelijk voornaamwoord: ꦲꦔ꧀ of ꦲꦶ꧀ of ꦲꦶꦩꦔ꧀ (§ 200): maar dit voornaamwoord duidt altijd met nadruk een tegensteling aan; en, waar zulk een tegenstelling niet bedoeld wordt, daar kan het ook niet gebruikt worden. Indien men zeide: ꦤꦫꦤꦶꦤꦺꦴꦮ꧀ ꦲꦶꦩꦔ꧀ꦒꦺꦴꦱꦠꦺꦴꦏꦲꦺꦴꦃ dan zou dit een tegenstelling beteekenen tegen een ander nieuw zadel, dat men op een andere wijze verkregen had. Zie hier nog een ander voorbeeld: *Ben je al naar den schoenmaker geweest,* ꦔꦒꦺꦴꦤꦶꦏꦤ꧀ꦤꦺꦴꦒ ꦔꦶꦫꦔꦸꦩꦲꦶꦫꦔꦏꦶꦫꦒꦺꦴꦱꦠꦺꦴꦏꦲꦺꦴꦃꦲꦺꦴꦤ꧀ꦩꦲꦺꦴꦤ꧀ *om te vragen naar de laarzen, die ik hem heb laten maken?* Hier wordt geen tegenstelling tegen andere laarzen bedoeld, en daarom ook het voornaamwoord ꦲꦔ꧀ of ꦲꦶ꧀ niet gebruikt.

In het Hollandsch hebben wij nog een ander middel om met hetzelfde doel in een *zin* als naamwoord iets te noemen, wat anders met een *verbum* in een *zin* gezegd zou moeten worden. Wij kunnen dit ook doen door in plaats van het verbum (of zegwoord), waarmeê iets gezegd wordt, den activen Infinitief of het objectief Particiep (passief deelwoord) te gebruiken; bv. *zijn ontkennen en tegenspreken zal hem niets baten* (zva. *Het zal hem niets baten, dat hij ontkent en tegenspreekt*); en (zooals reeds gebleken is uit de vertaling van het tweede voorbeeld in § 218): *het gister door mij gekochte zadel* (zva. *het zadel, dat ik gister gekocht heb*). Ook kan men somtijds een van het verbum afgeleid naamwoord gebruiken: bv. *Zijn ontkenning en tegenspraak zullen hem niets baten; Zijn bestelling wijn van Bordeaux* (zva. *de wijn die hij van Bordeaux besteld heeft*); *Zijn aanplant dennen in de duinen* (zva. *de dennen, die hij in de duinen aangeplant heeft*); *Zijn verzinsel van leugens en uitvlugten* (zva. *de leugens en uitvlugten, die hij verzonnen heeft*). —

Even zulke middelen heeft men in het Javaansch ook in de tweeërlei afgeleide naamwoorden, het substantief denominatief met het voorvoegsel *pa* (§ 136 vlgg.), en het passief (objectief) denominatief met het aanhechtsel *an* (§ 132 vlgg.). Het eerste, als het van een werkwoord wordt afgeleid, komt in beteekenis met onzen activen Infinitief overeen (zie § 138, 1°.), het andere met die van ons objectief (passief) deelwoord, of een ander naamwoord met passive beteekenis (§ 133). En zulke woorden, die wel een *doen* beteekenen, maar niet de vorm van het werkwoord of toestandswoord hebben, zooals *koopen*, en *komen*, *aankomen*, kunnen in dezelfde vorm ook als naamwoorden in een zin gebruikt worden. — Van een toestandswoord kan men als naamwoord het grondwoord gebruiken, bv. *van* van *gaan*, en *vertrekken* van *vertrekken*. — Ook een passief met *an* van een eenvoudig werkwoord kan als naamwoord in een zin gebruikt worden.

Van deze middelen wordt dan ook in het Javaansch een menigvuldig gebruik gemaakt, om aan het hier boven genoemde Javaansche taaleigen te voldoen; bv. *ik schrijf een weinig langzaam; een door mij opgestelde brief; de door U afgewerkte doeken; Tegen wanneer zal de Heer Generaal komen? tegen wanneer is het, dat de Heer Generaal komen zal? Alle morgens om negen uur trek ik op* (ga ik van huis) *naar het fort, en keer 's avonds om half vijf naar huis. Ik kom hier alleen om te zien, hoe je 't hebt. Ga je te voet* of *te paard? De misdadiger is al gevat; zijn gevat worden had plaats van morgen.* — Wij zeggen hier voor, daar men met de tweede zinsneê niets anders zeggen wil, dan wanneer hij gevat is: *en wel* (of *namelijk*) *van morgen.* — Sommige toestandswoorden worden soms ook wel zonder verandering zóó als naamwoord gebruikt. Zoo zegt men voor *mijn naar huis keeren*, ook *wel* Ja eenige toestandswoorden worden altijd zoo zonder verandering gebruikt, omdat het grondwoord gewoonlijk in een andere beteekenis in gebruik is. Zoo bv. *Jav. Zam.* p. 3, 5: *ik begrijp het nog niet duidelijk, ik heb er nog geen duidelijk begrip van.*

Vraagt men nu: wanneer om genoemde rede de uitdrukking in de vorm van een naamwoord plaats heeft, en wanneer het hulpwoord gebruikt wordt; dan kan daarop geantwoord worden, vooreerst, dat de uitdrukking in de vorm van een naamwoord gewoonlijk alleen maar gebruikt wordt bij een korten zin, zooals in de hierboven staande voorbeelden; en

ten tweeden, dat het hulpwoord niet alleen bij langere zinnen gebruikt wordt, maar ook bij kortere, als het een ontkennende zin is; bv. ꤈ꤢꤢꤟꤢꤞꤢꤟꤢꤞꤢꤟꤢꤞ

Redewoord voor de uitdrukking van een collectief gezegde.

221. Het woord ꦲꦩꦺ Ng. en Md., ꦲꦱꦶ Kr., *gelijk, gelijkelijk*, wordt als redewoord vóór een gezegde gebruikt, om uit te drukken, dat men met dat gezegde twee of meer personen of zaken, die men voor den geest heeft, gelijkelijk of gezamentlijk bedoelt. Het geeft dus aan een gezegde een collectiven zin, die in een vertaling meestal genoegzaam door de grammatische vorm van het meervoud wordt uitgedrukt; bv. ꦲꦩꦺꦴꦤꦏꦺꦴꦤ꧀ ꦤꦫꦶꦤꦺꦴꦤ꧀ꦮꦸꦤ꧀ꦢꦺꦴꦤ꧀ *zijn kinders en vrouw bleven achter;* ꦲꦩꦺꦴꦏꦺꦴꦤ꧀ꦩꦺꦴꦤ꧀ꦤꦫꦶꦤꦺꦴꦤ꧀ ꦲꦤꦶꦪꦏꦤ꧀ꦱꦫꦺ *zijn kinders waren heel blij;* ꦤꦪꦺꦴꦤ꧀ꦱꦫꦺꦲꦤꦶꦪꦶꦁ *weest vlijtig!* — Vooral wordt dit redewoord zoo gebruikt, als het onderwerp in de zinsneê niet genoemd wordt en wij dan het toonlooze meervoudige voornaamwoord gebruiken; bv. ꦠꦫꦸꦏꦤꦫꦺꦴꦤꦱꦺꦴꦤ꧀ *daarop vertrokken ze (of we);* ꦠꦫꦸꦏꦤꦫꦺꦴꦤꦤꦶꦪꦤ꧀ *daarop worden (of wierden) ze door hem ter dood gebracht.* — Zoo ook gewoonlijk in een relative zinsneê; bv. ꦲꦤꦫꦺꦴꦤꦒꦺꦴꦤ꧀ *die daarnaar toe gaan* (of *gingen*). — Vooral opmerkelijk is het, dat het ook vóór een passief gezegde zóo gebruikt wordt, dat daarmeê een gezamentlijk doen, niet van het óbject, dat het onderwerp van den zin is, maar van een meervoudig súbject (de daders) bedoeld wordt. Zoo zegt men bv. van één persoon of van één beest: ꦤꦸꦤꦫꦺꦴꦤꦤꦶꦤꦸꦤꦤ꧀ (of ꦲꦤꦶꦤꦸꦤꦤ꧀) ꦤꦶ ꦱꦫꦺꦴꦩꦠꦺꦴꦏꦺ *dan wordt hij gezamentlijk gegrepen door velen;* dwz. *dan maakt men zich met zijn velen van hem meester.*

Redewoorden tot uitdrukking van een verwondering, enz.

222. Tot uitdrukking van een verwondering of bevreemding heeft men in het Javaansch verschillende woorden, waarvan men het gebruik wel onderscheiden moet; namelijk 1°. ꦲꦶꦏꦺꦴ of bij verkorting ꦲꦏꦺ dat dan als *kăq* uitgesproken en volgens deze uitspraak ook wel ꦤꦏꦺꦤꦤ꧀ geschreven wordt, *zie! kijk!* tot uitdrukking van verwondering over iets dat gebeurt of plaats heeft; — 2°. ꦤꦏꦺꦤꦤ꧀ tot uitdrukking van bevreemding of verbazing over iets, dat men zich niet begrijpen kan; — 3°. ꦲꦶꦲꦤ꧀ of bij verkorting ꦲꦶꦤ꧀ tot uitdrukking van verwondering over een hoedanigheid of hoeveelheid, die wij uitdrukken door *wat!* bv. in *Wat kom je laat!* — 4°. ꦲꦶꦏꦺꦴ of ꦲꦲꦶꦏꦺꦴ *hoe groot!* tot uitroep van verwondering over een hoogen graad; — 5°. ꦲꦏꦺꦴ Ng., ꦤꦏꦺꦴꦤ꧀ Kr., ꦤꦏꦺꦴꦤ꧀ Md., tot uitdrukking van verwondering over iets dat plaats heeft als een vreemd verschijnsel; en 6°. ꦲꦶꦏꦤꦤ꧀ of ꦲꦲꦶꦏꦤꦤ꧀ *'t is vreemd,* of *het bevreemdt mij,* tot een meer bedaarde uitdrukking van bevreemding.

223. Tot uitdrukking van een verrassing over iets dat men in eens of onverwachts ziet of verneemt, of dat iemand plotseling invalt

of in gedachten komt, of ook om iemand iets te doen opmerken, gebruikt men ꦱꦸꦫꦶ *kijk! zie!* of *wel!* en ꦱꦸꦫꦶꦲꦪꦺ voor *nu ja! nu goed!* — In plaats van ꦱꦸꦫꦶ zegt men ook wel ꦱꦸꦲꦪꦺ en ꦤꦸꦲꦪꦺ maar dit laatste gebruikt men vooral, om een min of meer treurigen indruk te kennen te geven, en dus voor *wel hé!*

De interjectie ꦲꦪꦺ

224. De hier (in § 222 en 223) genoemde woorden zijn uitdrukkingen van het gemoed, van een gevoel, aandoening of gewaarwording — zoogenaamde *interjecties* (zie *Over de deelen der rede*, bl. 80 van de derde uitgaaf). En zulke interjecties heeft de Javaansche taal in menigte, als ook een zeer groote menigte *klanknabootsende woorden*, zooals *paf!* en *plof!* Doch in de grammatica van een taal is het alleen van belang over zulke daarvan te spreken, die gerekend kunnen worden te dienen tot de wijze van uitdrukking van een gedachte in een zin: want dit alleen is het onderwerp van de grammatica: (de beteekenis van ieder woord op zich zelf moet het woordenboek verklaren). Doch onder die zoogenaamde interjecties is er nog één, die in de grammatica bijzondere opmerking verdient. Dat is het redewoordje ꦲꦪꦺ dat ook eigentlijk meer een aanwijzend (demonstratief) woordje is, dan wel de uitdrukking van een gevoel, gewaarwording of aandoening. Het is een nadrukkelijke of levendige uitdrukking van hetgeen ook uitgedrukt wordt door de vormen van den Voluntatief, en mag dus het naast vergeleken worden met den uitgang ꦲꦺꦴ van den Imperatief en Jussief. Als demonstrative interjectie, om het zoo te noemen, komt het in beteekenis het naast overeen met ons *toe!* en *toch!* Voor het bijzonder spraakgebruik is het volgende op te merken:

1°. Menigvuldig wordt het bij een Imperatief gebruikt; bv. ꦒꦸꦤꦶ ꦩꦤ꦳ꦲꦪꦺ of ꦲꦒꦸꦤꦶꦩꦤ꦳ꦲꦪꦺ *toe! ga naar huis!* ꦤꦩꦶꦤꦩꦶꦤꦶꦢꦺꦴ *denk er toch om!* — en bij het vetative ꦩꦲ꦳-ꦒꦸꦪ of ꦲꦩ꦳-ꦒꦸꦪ (§ 178), zoodat bv. ꦩꦲ꦳ꦲꦤ꦳ zooveel beteekent als *doe het toch niet!* of *och neen!* — en bij een toeroep, zooals ꦲꦪꦺ Ng., ꦒꦸꦪꦴ Kr., ꦲꦴꦪꦸ Md., *kom! komaan!* bv. ꦲꦪꦺꦲꦤ꦳ *toe kom!*

2°. In denzelfden zin wordt het dikwijls alleen gebezigd, zonder dat de vorm van den Imperatief of Jussief gebruikt wordt; bv. ꦲꦤꦶꦤꦩꦶꦢꦺꦴꦲꦸꦪ ꦲꦤ꦳ꦤꦶꦤꦸꦪ *men moet toch denken om het welvoéglijke! men moet toch immers de welvoéglijkheid in acht nemen!* (Leesboek 145). — En zoo bij ꦢꦶꦤꦪ Ng., ꦲꦤꦪ Kr., ꦢꦶꦤꦪ Md., *een oogenblik!* in den zin van *wacht even!* — en bij ꦱꦺꦴꦭ Ng., ꦩꦺ-ꦒꦸꦪ Kr., ꦱꦺ-ꦒꦸꦪ Md., *afgedaan! genoeg!* bv. ꦩꦶꦱꦺꦴꦭ

nu goed dan! en achter *nuji nu ja! nu goed! nuji-nuji nu goed dan zoo! toe doe maar zoo!*

De uitdrukking *anakanggir* Ng., en waarvoor men in Krâmâ *ora-ja kaanggo* zegt, voor *zonder mankeren!* zal ook wel zóó te verklaren zijn, dat die oorspronkelijk uit *anak* en *nora* (*zva. nura*) is samengesteld, en dat men *adjata-nora*, zonder aan de woordelijke beteekenis te denken, als *adjatannora* heeft uitgesproken, en dan later volgens de uitspraak van midden- en oost-Java: *ådjå-tan-orà*.

3°. In een willekeurige onderstelling van een conditionelen zin wordt het dikwijls aan het voegwoord *nuwuh, als, in het geval dat*, toegevoegd; en dan heeft *nuwuhi* den zin van het Hollandsche imperative of jussive *stel!* of *gesteld!* bv. *nuwuhi-ingsun gesteld! ik was er toe in staat.* Zoo ook wel *nuwuhi-ingsun gesteld, ik ben er toe in staat!* — En zoo beteekent *kaanan* dat wij veelal door *bij voorbeeld* vertalen, eigentlijk *zooals, stel!*

4°. Menigvuldig wordt het ook gebruikt, om dat verlangen te kennen te geven, dat in een vraag ligt opgesloten; namelijk het verlangen naar een antwoord, wat wij uitdrukken door *zeg!* of ook wel naar een toestemming, wat wij uitdrukken door *hé?* of *ja?* (*Over de deelen der rede* bl. 19 van de derde uitg.); bv. *sapa-ta-iku-ta-wong-ayu-kaanan Zeg! wie is dat meisje daar?* (Waj. *Prëg.* bl. 42); *kapriye-kaanan Zeg! hoe is het? apa-wis-kena-ing-sira-kaanan Zeg! ben je geslaagd? apa-kaya-kaanan* of *apa-nuju-kaanan Ja? zou het zóó wezen? mangka-kaya-kaanan Zóó is het immers goed, hé?* Het woordje *kaanan*, waarvoor wij gewoonlijk *immers* gebruiken, is eigentlijk een vraag. En zoo kan ook *an* door *immers* vertaald worden bij de interjectie *inin ei!* Zoo wordt *Leesb.* bl. 123, 10, gevraagd: *apa-kang-dadi-pangarah-ku Zeg, welke overweging was dat?* en dan daarop geantwoord: *inin-kang-dadi-ku Ei, dus, hé?* dwz. *Ei, deze immers?*

Voorzetsels en Voegwoorden.

225. Aan voorzetsels, die, zooals *van, naar, in, op, over, om, bij, tegen, jegens*, enz., eigentlijk een plaatselijke beteekenis hebben, maar in de taal gebruikt worden om een verschillende betrekking tot of op een voorwerp uit te drukken, (bv. in *van iets of iemand hooren, naar iets of iemand luisteren, in iets zich verheugen, op iets of iemand vertrouwen, over iets zich verwonderen, om iets vragen, lachen of zich bekommeren*, enz.) — aan zulke voorzetsels is de Javaansche taal wezenlijk arm: — ook verschillende naamvallen, waardoor zulke verschillende betrekkingen aangeduid worden, heeft het Javaansch niet. — Een betrekking tot of op een voorwerp (persoon of zaak) wordt wel aan-

geduid door de vormen (de uitgangen) van het transitief en causatief werkwoord; maar de betrekking, die daardoor aangeduid wordt, is algemeen en onbepaald, zonder onderscheiding. Er wordt, ja, een betrekking mee aangeduid, maar niet, welke betrekking dat is.

De algemeene en onbepaalde betrekking, die door den uitgang *i* van het transitief werkwoord wordt aangeduid, — die algemeene betrekking, en geen andere, wordt ook te kennen gegeven door het voorvoegsel of voorzetsel ᨕᨘ (oorspronkelijk, zooals dikwijls in Kawi en ook nog wel in de volkstaal, ᨕᨗ en dus hetzelfde als die uitgang). En eigentlijk wordt door dit voorvoegsel zelfs geen betrekking of relatie tót of op een voorwerp, geen verband of verbinding, beteekend: eigentlijk is het niets anders dan een demonstratief of aanwijzend voorvoegsel, waarmeê alleen op het daarop genoemde voorwerp met eenigen nadruk gewezen wordt. Allerduidelijkst blijkt dit daaruit, dat het ook wel vóór het onderwerp van een zin gevoegd wordt, zooals in het § 153, 4°. aangehaalde voorbeeld: ᨕᨘᨕᨚᨈᨚᨊᨚᨔᨚᨊᨚᨕᨚᨊᨚᨕᨘᨕᨚᨊᨚᨕᨘᨕᨚᨊᨚ *De overheid doet dan ten spoedigste onderzoek naar de zaak.* — Doch over het spraakgebruik van dit voorvoegsel is genoeg gezegd in genoemde § 153: alleen mag hier nog opgemerkt worden, dat het ook wel gebruikt wordt bij een transitief werkwoord met het aanhechtsel, zooals wanneer men zegt: ᨕᨚᨊᨚᨔᨚᨊᨚᨕᨚᨊᨚᨕᨚᨊᨚᨕᨘᨕᨚᨊᨚᨕ

2°. dat het bij een als verbum in een zin gebruikt woord, dat geen beweging of rigting naar een plaats beteekent, in een bepaling daaraan toegevoegd wordt, waar wij in het Hollandsch als hoofdwoord van het gezegde het verbum *gaan* met het voorzetsel *naar* gebruiken, en dat andere woord als bepaling van doel er bijvoegen; bv. ꤢꤢꤢ

dient alleen om een verbinding uit te drukken, en wel alleen logische verbinding, niet een reële betrekking, zooals in het Hollandsch door *naar*, *aan* of *door* wordt uitgedrukt. Een sterk sprekend voorbeeld vindt men *Jav. briev.* p. 289, 9 v. o., van een reispas: ꦲꦩꦶꦤꦶꦫꦶꦤꦤꦸꦱꦸꦤꦤꦸꦫꦸꦩꦃꦏꦤꦶꦏꦺꦴꦩꦃꦥꦤꦁꦫꦱꦶꦏꦤꦶꦱꦺꦴꦩꦃꦫꦫꦶꦁꦲꦶꦁꦲꦶꦁꦥꦤꦁꦫꦱꦶꦏꦤꦶꦱꦺꦴꦩꦃ, *om meégenomen te worden door mijn vriend den Heer Carl Gericke op zijn reis naar Prânâragâ.* Niettegenstaande ꦲꦶꦁ hier in ꦲꦶꦁꦲꦶꦁꦥꦤꦁꦫꦱꦶꦏꦤꦶꦱꦺꦴꦩꦃ (*gaande naar Pânâ-ragâ*) in zijn eigentlijke reële beteekenis gebruikt wordt, kan men in ꦲꦶꦁꦲꦶꦁꦏꦤꦶ aan deze eigentlijke beteekenis niet denken: en evenmin kan hier aan ꦲꦶꦁ de beteekenis van ons *door* gehecht worden. Gewoonlijk zegt men ꦏꦩꦺꦴꦤꦲꦶꦁꦲꦶꦁꦏꦤꦶ. Hier wordt nu in plaats van ꦲꦶꦁ het meer deftige ꦲꦶꦁ gebruikt, maar geheel in dezelfde, alleen maar logische beteekenis, namelijk tot verbinding van het complement ꦲꦶꦁꦲꦶꦁꦏꦤꦶ *bij al zijn gaan*, dat is *op zijn reis.*

Wat wij bij een passief met het voorzetsel *door* of *van* beteekenen, dat wordt in het Javaansch uitgedrukt door ꦤꦒꦶ en ꦱꦶꦤ *van af gaan* of *komen*, *van daan*, *van af*, *van uit*, dat in zijn eigentlijke reële beteekenis het tegenovergestelde van ꦏꦤꦶ of ꦱꦺꦴꦤ is, wordt in een figuurlijken zin gebruikt in de beteekenis van *wegens*, *van wegen* of *uit* (zooals *uit medelijden*), om een oorzaak te kennen te geven.

227. Geheel op dezelfde wijze als ꦏꦤꦶ ꦲꦶꦁ ꦱꦺꦴꦤ enz., volgens § 226, 3°., wordt in de taal, maar vooral in de spreektaal, nog een ander voorzetsel gebruikt, dat anders in den zin van ons *met* in gebruik is: namelijk ꦏꦤꦶ, in de spreektaal ook ꦏꦤꦶꦭ Ng., ꦏꦤꦶꦪ of ꦏꦤꦶꦪꦺꦴꦩ Kr., dat eigentlijk *gepaard*, *verbonden* of *in verbinding met* beteekent; bv. ꦮꦏꦺꦴꦱꦶꦏꦤꦶꦏꦤꦶꦤꦤꦶꦪꦤꦤꦶꦪꦤ, *ik wil er eerst kennis van geven aan mijn vader;* en: ꦲꦤꦏꦤꦶꦠꦤꦺꦴꦏꦤꦶꦝꦺꦴꦩꦤꦶꦏꦤꦶꦏꦤꦶꦲꦶꦁꦲꦶꦁꦏꦤꦶꦥꦤꦁꦫꦱꦶꦏꦤꦶꦱꦺꦴꦩꦃ, *het dorpsland Gëtas wierd verpacht door den Prins Poerâ-bâjâ aan den Heer Louis;* zoodat eerst ꦲꦶꦁ en dan ꦏꦤꦶ in één en denzelfden zin gebruikt worden, beide alleen tot logische verbinding zonder reële beteekenis, terwijl ook even goed het eerst ꦏꦤꦶ en dan ꦲꦶꦁ of ꦏꦤꦶ gebruikt zou kunnen worden. Want ook tot verbinding van een complement bij een passief wordt ꦏꦤꦶ zóo gebruikt; bv. ꦲꦤꦒꦸꦩꦸꦤꦶꦪꦤꦏꦤꦶꦲꦶꦁꦫꦤꦺꦴ ꦲꦤꦺꦴꦭ, *ik wierd door je broêr niet geloofd* (*Râdjâ Pir.* 39).

228. Deze zelfde voorzetsels worden ook in vergelijkingen gebruikt vóór de benaming van een voorwerp, in vergelijking waarmeê iets van een ander voorwerp gezegd wordt, zoodat zij dan den zin hebben van *vergeleken met*, of van onzen Comparatief met *als* of *dan;* bv. ꦱꦸꦤꦶꦪꦤꦤꦶꦪꦤꦏꦤꦶꦤꦶꦪꦤꦤꦶꦪꦤꦏꦤꦶ, *oud is mijn kind vergeleken met jou kind;* dat is: *mijn kind is ouder als* (of *dan*) *jou kind.* — Den zelfden zin hebben deze voorzetsels evenwel ook in zinnen als deze: ꦲꦏꦺꦴꦩꦤꦶꦱꦤꦤꦤꦶꦪꦤꦏꦤꦶꦤꦤꦶꦪꦤꦤꦶꦫꦤꦶ

ꦲꦤꦾꦏꦤ꧀ꦤꦾ *Die Djědjig zijn regels* (of *zeden*) *zijn zonderling vergeleken met de vele menschen* (dat is *met het algemeen*); of deze: ꦔꦸꦤꦶꦫꦔꦤꦾꦏꦤ꧀ꦤꦾꦔꦸꦤꦶꦫꦔꦸꦤ꧀ *Mijn woning is ver gecompareerd* (*in de gedachten verbonden*) *met zijn woning*; d. i. *Mijn woning is ver van de zijne.* — In vergelijkingen wordt in Ngoko ook wel ꦤꦺꦮꦱ꧀ gebruikt, dat eigentlijk *nevens* of *benevens* beteekent, en meestal als voegwoord gebruikt wordt in den zin van *ook* of *en ook*; bv. ꦒꦸꦫꦺꦴꦩꦃꦲꦤꦾꦏꦤ꧀ꦤꦾꦲꦤꦾꦏꦤ꧀ꦤꦾꦤꦺꦮꦱ꧀ ꦲꦶꦱꦤꦶꦲꦶꦱꦤꦶꦤꦺꦮꦱ꧀ ꦔꦸꦤꦶ *Droge grond nevens* (d. i. *vergeleken met*) *vochtigen grond, welke is de beste om met koffie beplant te worden?* d. i. *Welke grond is de beste om er koffie op te planten, drooge* of *vochtige?*

229. Om iets uit te drukken als tegelijk met iets anders en onderwijl plaatshebbend, wordt in Ngoko het woord ꦲꦤ꧀ꦝꦶ꧀ of ꦲꦤ꧀ꦝꦶ in Krämä ꦲꦤꦶꦤ꧀ꦫꦶ꧀ of ꦱꦶꦤꦶ gebruikt; bv. ꦔꦫꦼꦱꦺꦴꦤꦤ꧀ꦝꦶ꧀ (of ꦲꦤ꧀ꦝꦶ꧀)ꦔꦺꦴꦩꦃ *Zij sprak met schreijen*; d. i. *schreijende sprak zij.* ꦲꦤꦏꦤꦶꦝꦶꦩꦱꦺꦴꦤꦤ꧀ꦝꦶꦲꦤꦾꦏꦤ꧀ꦤꦾꦲꦤꦶꦤ꧀ (of ꦱꦶꦤꦶ)ꦤꦺꦮꦱ꧀ꦥꦸꦠꦺꦴꦤ꧀ *Haar kind wierd toen door haar omhelsd, gepaard met weenen*; d. i. *Al weenende omhelsde zij toen haar kind.* ꦲꦤ꧀ꦝꦶꦤꦺꦮꦱ꧀ꦔꦺꦴꦩꦃꦲꦤ꧀ꦝꦶꦲꦤꦾꦏꦤ꧀ꦤꦾꦲꦤꦶꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦝꦶꦏꦤꦶꦲꦤꦶꦤ꧀ꦤꦺꦮꦱ꧀ ꦱꦺꦴꦤꦤ꧀ꦝꦶꦔꦸꦫꦼꦱꦺꦴꦤꦤ꧀ꦝꦶ *Op het oogenblik dat zij zóó sprak, opende zij onderwijl den zak, en tevens sprak zij wederom.*

230. Maar de Javaansche taal heeft nog meer woorden om zulke verbindingen te beteekenen, als wij veelal uitdrukken door ons voorzetsel *met* of ons bijwoord *mede*; namelijk:

1°. ꦲꦶꦔꦺꦴꦩꦃ Ng., ꦲꦶꦔꦺꦴꦩꦃꦏ꧀ Kr., *met*, om een bepaling van middel te beteekenen, zooals: *met de linkerhand eten*; ook in een figuurlijken zin; en dan

2°. ꦔꦤꦾꦩꦃ Ng., ꦔꦤ꧀ꦝꦶ꧀ Kr., beide Javaansche werkwoorden, waarvan ꦔꦤꦾꦩꦃ eig. iets *gebruiken* tot eenig doel beteekent, in den zin van er iets *mee doen*, en in deze beteekenis in menigvuldig gebruik; terwijl ꦔꦤ꧀ꦝꦶ꧀ (Krämävorm van ꦔꦤ꧀) eigentlijk *meêbrengen* of *meêvoeren* beteekent, even als ꦔꦺꦴꦩꦃ Ng., ꦲꦤꦶꦤ꧀ꦝꦶ꧀ Kr., maar in deze eigentlijke beteekenis niet meer gebruikt wordt. — ꦔꦸꦤꦶꦔꦤꦾꦩꦃ Ng., ꦔꦸꦤꦶꦲꦤꦶꦤ꧀ꦝꦶ꧀ Kr., beantwoordt aan ons *zonder*. — Het spraakgebruik van ꦔꦤꦾꦩꦃ of ꦔꦤ꧀ꦝꦶ꧀ zal men, zonder lange omschrijving, het best leeren kennen uit eenige voorbeelden. Veelal beteekent het zooveel als ons *mede, meê, tevens* of *daarbij*. Zoo bv. *Dat buisje,* ꦲꦔꦸꦔꦸꦔꦸꦤꦾꦔꦤꦾꦩꦃꦲꦶꦔꦺꦴꦩꦃꦏꦤꦸꦱꦶꦔꦸꦔꦸꦤꦶꦔꦤꦾꦩꦃ *verlangt U dat het mede* (*tevens*) *gevoerd wordt, of niet?* (*met of zonder voering?*). ꦲꦔꦸꦔꦸꦔꦸꦤꦾꦔꦸꦤꦶꦲꦤꦶꦤ꧀ꦝꦶ꧀ꦲꦶꦔꦺꦴꦩꦃꦲꦤꦾꦏꦤ꧀ꦤꦾꦲꦤꦶꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦝꦶꦏꦤꦶꦲꦤꦶꦤ꧀ꦤꦺꦮꦱ꧀ *Heeft U niet mede* (*tevens*) *kennis gegeven aan de Overheid?* (*Heeft U dat gedaan zonder kennis te geven aan de Overheid?*) ꦔꦸꦤꦶꦏꦤꦾꦏꦤꦶꦔꦤꦾꦩꦃ(ꦔꦸꦤꦶꦏꦤꦾꦏꦤꦶꦔꦸꦤꦶꦲꦤꦶꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦝꦶꦏꦤꦶꦲꦤꦶꦤ꧀ꦤꦺꦮꦱ꧀)꧈ Dit luidt woordelijk: *Je moest toch ook gebruiken* (of *aanwenden*) *het toehooren naar mijn bevelen!* De zin is: *Je moest toch, als ik je iets beveel, dan* (of *daarbij*) *ook toehooren* (*niet*

nalaten toe te hooren). *Jav. wetten* bl. 161, 8 v. o. *Hun werk is... als er koeli's wegloopen, of paarden wegraken;* ꦩꦺꦴꦤ꧀ꦏꦫꦗꦤꦶꦪꦤ꧀ ꦲꦶꦁꦏꦺꦴꦤ꧀ ꦤꦪꦴꦤ꧀ꦏꦤ꧀ꦩꦶꦤꦺꦴꦃ *dan er in te voorzien door andere er voor in de plaats te stellen, met betaald worden* (of *met betaling*) *van het Gouvernement.* Dit laatste ꦲꦶꦁꦩ꧀ dat wij hier zoo gemakkelijk door *met* vertalen, is hetzelfde woord als het zooeven voorafgaande: met beide moet in het Javaansch wel hetzelfde beteekend worden, en dat is, dat zoo wel het *betaald worden van het Gouvernement,* als het *andere er voor in de plaats stellen,* in 't Javaansch wordt uitgedrukt als een middel om daar*mee* in de behoefte te voorzien. — Voor een zinsneê, die tot bepaling met een hoofdzin verbonden wordt, en dus als voegwoord, worden ꦲꦶꦁꦩ꧀ en ꦲꦤꦶ zóo gebruikt, dat de zin er van aan de eigentlijke beteekenis van ꦲꦤꦶ ontleed schijnt te wezen. In een vertaling kan die zin moeijelijk teruggegeven worden: wij gebruiken daarvoor als voegwoord *dat* (vrg. § 218). Zoo bv *Jav. Zam.* bl. 144, 7 v o.: ꦲꦶꦁꦩ꧀ꦔꦤꦤꦶꦏꦤ꧀ꦩꦏꦶꦪꦸꦥꦿꦗ꧀ ꦩꦔꦫꦔꦒꦺꦴꦤ꧀ *Dat* (eig. *Wat meebrengt dat*) *gij mij verzoekt om hem* (een metalen overtrek van een krisscheê) *met u te gaan lossen, waarvoor moet dat dienen?* Bl. 154, 6: ꦤꦶꦫꦤꦤꦩꦶꦤꦶꦥꦸꦤ꧀ ꦲꦶꦁꦩ꧀ ꦤꦶꦤꦶꦫꦏꦤ꧀ꦔꦺꦴ *Waar wil mijn broeder naar toe, dat* (eig. *dat het meebrengt dat*) *hij een paard te leen vraagt? Leesb.* bl. 43, 9 v. o.: ꦲꦤꦶꦤꦥꦸꦤ꧀ꦤꦶꦤꦶꦤꦤꦶꦁꦔꦺꦴꦤ꧀ ꦲꦁꦏꦁꦄꦩꦔꦏꦸꦲꦤꦶꦁꦔꦺꦴꦤ꧀ enz., *Dat het zóo genoemd wordt, is omdat de regerende Vorst* enz. In zulk een zin heeft ꦲꦤꦶ blijkbaar dezelfde beteekenis als ꦲꦶꦁꦩ꧀ — die beteekenis dus, die het ook heeft in ꦩꦤꦲꦤꦶ Ng., ꦤꦩꦤꦲꦤꦶ *de oorzaak,* eig. *'t geen het meebrengt.* — Elders kan men het door ons voegwoord *wijl* vertalen; bv ib. bl. 32, 11: ꦲꦔꦲꦔꦫꦶꦲꦔꦲꦔꦫꦶꦤꦤꦶꦲꦔꦲꦔꦫꦶꦲꦔꦲꦔꦫꦶꦤꦤꦶ ꦲꦔꦲꦔꦫꦶꦲꦔꦲꦔꦫꦶꦤꦤꦶꦲꦔꦲꦔꦫꦶꦲꦔꦲꦔꦫꦶꦤꦤꦶ *Wijl er nu een hooger en een lager geregt bestaat; hoe gaat het dan, als iemand een regtszaak heeft?*

Verbindende voegwoorden.

231. Tot eenvoudige verbinding van twee of meer leden (woorden of zinsneden), die in een zoogenaamd complexen zin dezelfde functie hebben (van onderwerp, gezegde of bepaling), en waartoe wij het niet geaccentueerde voegwoord *en* gebruiken; daartoe gebruikt men in de Javaansche taal geen voegwoord. In het Javaansch voegt men ze eenvoudig aan elkander, gelijk ze in de gedachten met elkander verbonden worden. Zoo bv. in het laatste, in de vorige § gebruikte voorbeeld: ꦲꦔꦲꦔꦫꦶꦲꦔꦲꦔꦫꦶ ꦲꦔꦲꦔꦫꦶꦲꦔꦲꦔꦫꦶ ꦲꦔ *een hooger geregt en een lager geregt;* en, wilde men met het laatste *„een regtszaak heeft"* nog een ander gezegde verbinden, bv. *en een aanklagt wil instellen;* dan zou men dit in 't Javaansch ook zonder voegwoord doen, en

zeggen: ꦲꦤꦶꦪꦤꦩꦱ꧀ Voor *vader en moeder* zegt men eenvoudig ꦲꦤꦶꦤꦶꦂ voor *de lengte en dikte* ꦲꦤꦶꦥꦤꦁꦤꦶꦏꦤ꧀ Zoo ook als men kleinere getallen met grootere hoeveelheden verbindt; bv. ꦠꦶꦭꦸꦮꦭꦱ꧀ *dertig* (en) *drie*, dat is *drie- en- dertig*.

232. Wel heeft het Javaansch een menigte verbindende voegwoorden, maar deze beteekenen alle meer dan het eenvoudige ongeaccentueerde *en;* ofschoon men in een vertaling er dikwijls een geaccentueerd *en* voor gebruiken kan. Met ꦲꦤꦺꦴ of ꦲꦤ꧀ꦢꦺꦴ Ng., ꦲꦤꦶꦂ of ꦲꦤꦶꦫꦮꦱ꧀ Kr., dat anders als voorzetsel in den zin van *met* gebruikt wordt (§ 227), verbindt men met een genoemd voorwerp een tweede, bv. ꦲꦱ꧀ꦪꦲꦤꦺꦴ ꦤꦶꦤꦶꦏꦤ꧀ *ik en* (eig. *gepaard of in vereeniging met*) *mijn echtgenoot*. Voor een volzin komt het in zijn eigentlijke beteekenis overeen met ons *ten tweeden* of *ten anderen:* maar dikwijls wordt het ook gebruikt, zonder aan deze eigentlijke beteekenis te denken, voor *verder, voorts*. Zoo ook ꦲꦤꦺꦴꦤꦶꦪꦤꦁꦱ꧀ en ꦲꦤꦺꦴꦤꦶꦪꦤꦁꦱ꧀ꦪꦁꦱ꧀ *verder nog*. — Met ꦫꦱ꧀, waarvoor in Krämå ook meestal ꦲꦤꦶꦫꦮꦱ꧀ of ꦲꦱꦤꦶꦫꦮꦱ꧀ ook wel ꦱꦩ꧀ gebruikt wordt, als ook met ꦏꦤꦫꦮꦱ꧀ Ng., ꦏꦤꦫꦮꦱ꧀ Kr., wordt uitdrukkelijk een bijvoeging te kennen gegeven. Men zegt bv. zonder voegwoord ꦲꦭ꧀ꦩꦥꦫꦤꦁꦱ꧀ *hun kleeding en kost*, maar ook ꦲꦭ꧀ꦩꦥꦫꦱꦤꦁꦱ꧀ zonder dat men anders behoeft te vertalen, indien men het voegwoord *en* maar met accent uitspreekt. Vóór een volzin vertaalt men dit voegwoord het best door *ook* of *en ook*. — Een bijvoeging wordt ook uitdrukkelijk te kennen gegeven door ꦱꦶꦫꦁꦱ꧀ *als ook*, en door ꦲꦶꦫꦂ of ꦲꦶꦫꦏ꧀ in de spreektaal gewoonlijk ꦲꦫꦂ *verder, voorts, alsmede, en daarenboven*. — Alleruitdrukkelijkst wordt een bijvoeging uitgedrukt door ꦲꦱꦫꦤꦁꦏꦺꦴ Ng., ꦲꦒꦸꦫꦤꦶꦏꦺꦴ Kr., dat eig. *wat nog?* beteekent, maar het best *en verder, en voorts*, of *en daarenboven*, te vertalen is. Nog meer gebruikt men hiervoor ꦲꦱꦫꦤꦁꦏꦺꦴ Ng., ꦲꦒꦸꦫꦤꦁꦏꦺꦴ of ook wel ꦲꦒꦸꦫꦤꦁꦏꦺꦴꦄ Kr., als ook nog ꦲꦤꦺꦴꦤꦶꦪꦤꦁꦏꦺꦴ Ng., ꦲꦤꦶꦫꦤꦁꦏꦺꦴ of ꦲꦤꦶꦫꦤꦁꦏꦺꦴꦄ Kr. — ꦏꦱꦤ꧀ of ꦏꦲꦱꦤ꧀ heeft de uitdrukkelijke beteekenis van *benevens* of *en tevens*.—Tot verbinding van een geheel nieuwen volzin met het voorafgaande gebruikt men ꦲꦱꦤꦁꦏꦺꦴ Ng., ꦤꦸꦂꦄꦤꦁꦏꦺꦴꦄ en gewoonlijk verkort ꦤꦸꦂꦤꦁꦏꦺꦴꦄ Kr., en in plaats van beide enkel ꦤꦁꦏꦺꦴ Dit voegwoord komt geheel overeen met het Latijnsche *autem*. In het Hollandsch gebruiken wij daarvoor dikwijls het voegwoord *nu*, dat dan achter het eerste, tweede of derde woord geplaatst wordt; bv. als wij zeggen: „Het vreemdste nu van de zaak was dit"; of: „Van dat alles nu was geen woord waar": doch wanneer er eenige tegenstelling tegen het voorafgaande bestaat, dan gebruiken wij *maar*. In een vertaling uit het Javaansch in het Hollandsch kan men dit voegwoord dikwijls onvertaald laten, of er een ongeaccentueerd *en* voor gebruiken. — In de spreektaal gebruikt men in plaats van dit voegwoord ook dikwijls ꦲꦒꦺꦴꦂ

dat eigentlijk *alleen*, en dan, even als het Hoogduitsche *allein*, in den zin van *maar* of *edoch* gebruikt wordt.

233. Bijzondere opmerking verdient het voegwoord ꦄꦤꦶꦫꦤ꧀ gewoonlijk ꦄꦤꦶꦫ Ng., ꦄꦤꦶꦤ꧀ K., waarmeê het volgende met het voorafgaande verbonden wordt als iets anders, en dus vertaald kan worden door *en anders, of anders, ook wel, en ook wel, of ook wel, of wel*, en dikwijls eenvoudig door *of;* ofschoon het den zin, dien dit Hollandsche voegwoord heeft, den zin van twijfel of onzekerheid, niet heeft. Het wordt ook wel gebruikt in dezelfde beteekenis als ꦄꦭꦲꦸꦩ꧀ *ook als, alhoewel;* namelijk in een wijze van spreken, die aan den Oosthoek van Java eigen schijnt te wezen, zooals *Kitab Toehpah* bl. 39, 11 vlgg.: ꦠꦤꦶꦤꦶꦱ꧀ꦥꦸꦤ꧀ꦏꦶꦱꦃꦄꦤꦶꦫꦤ꧀ ꦄꦤꦶꦤꦶꦱ꧀ꦥꦸꦤ꧀ꦏꦶꦱꦃ ꦄꦤꦶꦤꦶꦱ꧀ꦥꦸꦤ꧀ꦏꦶꦱꦃꦄꦤꦶꦫꦤ꧀ ꦄꦤꦶꦤꦶꦱ꧀ꦥꦸꦤ꧀ꦏꦶꦱꦃꦄꦤꦶꦤ꧀ enz. *En is het niet één manspersoon; ook wel als het een aantal kinders, of ook een aantal vrouwen is; dan* enz. En desgelijks bl. 63, 4 vlg.: ꦠꦤꦶꦱꦤꦶꦩꦶꦤꦶꦏꦤꦶꦄꦤ꧀ ꦄꦤꦶꦤꦶ ꦤꦤꦶꦒꦸꦤꦸꦤꦶꦥꦸꦤ꧀ꦏꦶꦱꦃꦄꦤꦶꦤꦶꦱ꧀ꦥꦸꦤ꧀ꦏꦶꦱꦃꦄꦤꦶꦫꦤ꧀ ꦄꦤꦶꦫꦤꦸꦩꦶꦤꦶꦱ꧀ ꦤꦸꦒꦶꦤꦠꦤꦶ ꦄꦤꦶꦤꦶꦱ꧀ꦤꦸꦒꦶ» *En, is het niet deswegens; ook wel als het bij nachttijd is, dat men met dat gebrek bekend wordt, en wacht totdat het dag is; dan maakt dat niets uit.*

Zie de aantt. op de Beknopte Jav. Gramm. van Roorda, behoorende bij de editie van het Woordenboek van 1901.

234. Bijzondere opmerking verdient eindelijk ook nog het verbindend voegwoord ꦤꦶꦫꦤ꧀ in de spreektaal ook ꦤꦤꦶꦫꦤ꧀ en ꦫꦤꦤꦶꦒ» Het dient om hetgeen in de zinsneê, waarvóór men het voegt, gezegd wordt, als een ander geval met een genoemd geval te verbinden. Men kan het veelal vertalen door *en het geval is* (of *was*), of *en nu is* (of *was*) *het geval.* — Een zeer gewoon gebruik van dit voegwoord is, om in een conditionelen volzin met een ondersteld geval een omstandigheid te verbinden als daarbij te onderstellen, en even zoo soms ook nog wel een tweede omstandigheid; zooals bv. in art. 23 van de *Nawâlâ-pradâtâ:* ꦄꦒꦸꦫꦸꦩꦤꦸꦫꦶꦩꦤꦸꦩ꧀ꦤꦶꦫꦤ꧀ ꦤꦶꦫꦤ꧀ꦄꦤꦶꦫꦤ꧀

lenden volzin uit te drukken, wat in een genoemd geval d a n h e t g e v a l i s. Zoo vindt men het meermalen gebruikt in de *Kitab Toehpah*, bv. in art. 91: 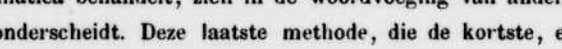 *Bijaldien één van beiden den eed niet durft te doen; d a n is dat goed geheel toe te wijzen aan dengeen die den eed doet.* Even zóo in den onmiddellijk volgenden volzin.

OVER DE WOORDVOEGING.

235. De *S y n t a x* of *W o o r d v o e g i n g* van een taal kan in de Grammatica zóo behandeld worden, dat de geheele zamenstelling van de verschillende soorten van zinnen uit de bijzondere deelen, waaruit zij bestaan, en hun onderlinge verbinding, zooals die in een taal gebruikelijk is, in alle bijzonderheden beschreven wordt; maar ook zóo, dat men zich alleen bepaalt bij de *i d i o t i s m e n* of *e i g e n a a r d i g h e d e n*, waardoor de taal, waarvan men de Grammatica behandelt, zich in de woordvoeging van andere talen voornamelijk onderscheidt. Deze laatste methode, die de kortste, en voor een taal, waarvan de woordvoeging zoo eenvoudig is, als die van het Javaansch, ook voldoende is, zal hier gevolgd worden; en de behandeling zal ook daarom nog zooveel korter kunnen wezen, omdat veel van hetgeen de woordvoeging betreft, reeds in het vorige hoofdstuk over de woordvorming moest worden opgemerkt, en daarom niet herhaald, of alleen maar met een enkel woord aangestipt, behoeft te worden.

OVER DE BEPALINGEN.

236. De b e p a l i n g van een benaming van voorwerp (een substantief) door een andere benaming van voorwerp, om die betrekking te beteekenen, die in de Europesche talen door den Genitief beteekend wordt, of door een voorzetsel, zooals in het Hollandsch door *van*, in het Engelsch door *of*, in het Fransch door *de*, — die bepaling geschiedt in het Javaansch gewoonlijk d o o r m i d d e l van het bezittelijk voornaamwoord van de derde persoon (zie § 213). Maar door de bepaling van een benaming van voorwerp door een bezittelijk voornaamwoord wordt ook reeds die zelfde betrekking (de genitive betrekking, dat is de betrekking van subject en object) aangeduid, bv. 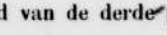 *de naam van Uw dienaar*, en 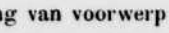 *Uw Hoogheids dienaar*. Zulk een verbinding is een z a m e n s t e l l i n g, en te verklaren uit hetgeen boven § 163 gezegd is. — En zulk een eenvoudige verbinding door zamenstelling, zonder

tusschenkomst van het bezittelijk voornaamwoord van de derde persoon, is bij woorden, waarvan de beteekenis vanzelfs een betrekking tot een ander voorwerp in zich sluit, veel in gebruik. Zoo bv. bij het woord 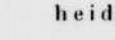 *wat tot plaats dient* of *verstrekt van* iets of iemand, bv. 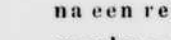 *een plaats van tijgers*, dat is een plaats waar tijgers zich ophouden; 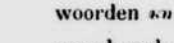 *een plaats waar opstandelingen zich genesteld hebben;* 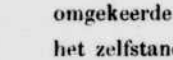 *een plaats waar zich water bevindt, een water.* Het zijn zamenstellingen, zooals *roversnest* en *waterplas*. Evenzoo bij het woord *bewijs;* bv. in 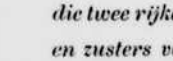 *bewijs van Uw Hoogheids gunst en goede genegenheid.* Het is een zamenstelling zooals in *gunstbewijs*. — Desgelijks bij het woord 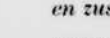 *iets tot voering*, in 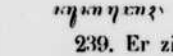 *tot voering van de twee mouwen, de beide mouwsvoeringen.* —

237. Een woord dat gewoonlijk in een gezegde gebruikt en dan door een zegwoord (een verbum) vertaald wordt, kan in Javaansch even goed in een attribuut bij een zelfstandig naamwoord tot bepaling gevoegd worden, en is dan of door de vorm van het deelwoord, of door een relative zinsneê te vertalen. Zoo bv. in 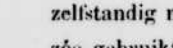 *een olie te verkoop hebbend mensch, iemand die olie verkoopt, een olieverkooper.* In het Javaansch wordt in zulk een constructie het zoogenaamd betrekkelijk voornaamwoord niet gebruikt, dan alleen waar met nadruk een tegenstelling bedoeld wordt. 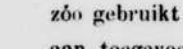 beteekent *iemand* die olie te koop heeft, in tegenstelling van anderen, die iets anders te koop hebben. Zie § 200.

238. Een bepaling van een zelfstandig naamwoord wordt in het Javaansch altijd achter het zelfstandig naamwoord geplaatst; en wanneer twee of meer bepalingen van verschillenden aard met één en hetzelfde zelfstandig naamwoord verbonden worden, dan geeft men gewoonlijk de eerste plaats aan een bepaling van hoedanigheid, de tweede aan een bepaling van hoeveelheid, en eerst daarna aan een aanwijzend voornaamwoord, ook na een relative zinsneê: maar de allerlaatste plaats geeft men aan de woorden Ng., Kr., *al, alle*. En zoo is de volgorde juist de omgekeerde, als de volgorde van de bepalingen in het Hollandsch, die vóór het zelfstandig naamwoord geplaatst worden; bv. *die twee rijke menschen;* *die vijf broeders en zusters van je, die van dezelfde vader en moeder zijn;* *al die gepakte roovers.*

239. Er zijn evenwel ook woorden, die veelal tot bepaling achter een zelfstandig naamwoord gevoegd worden, maar die ook zelf als hoofdwoord zóo gebruikt kunnen worden, dat het zelfstandig naamwoord er tot bepaling aan toegevoegd wordt; en door het zoo als hoofdwoord te gebruiken, geeft men aan het woord meer nadruk. Zoo

1°. de benamingen van een groote en van een geheele hoeveelheid (even als de telwoorden volgens § 187) ᨕᨗᨊᨗᨕᨗ Ng., ᨕᨗᨆᨗᨕᨗ Kr., *een menigte, veel, vele*, en ᨕᨗᨊᨗᨕᨗ Ng., ᨕᨗᨕᨗᨕᨗ Kr. *alles, al, alle.* Men zegt ᨕᨗᨕᨗᨕᨗᨊᨗᨕᨗ *veel tegenspoeden*, maar ook ᨕᨗᨊᨗᨕᨗᨊᨗᨕᨗᨕᨗᨕᨗ *veel tegenspoed.* Zoo ook ᨕᨗᨕᨗ ᨕᨗᨊᨗᨕᨗᨊᨗᨕᨗᨊᨗᨕᨗᨊᨗᨕᨗ *al de huizen van de ongeloovigen* (*Rådjå Pir.* 133).

2°. ᨊᨗᨕᨗᨕᨗ Kr. Ng., ᨕᨗᨕᨗᨊᨗᨕᨗ Ng., ᨕᨗᨕᨗᨊᨗᨕᨗᨕᨗ Kr., *iets anders, een ander, ander, andere;* bv. ᨕᨗᨊᨗᨕᨗᨊᨗᨕᨗᨊᨗᨕᨗ (of ᨊᨗᨕᨗᨕᨗᨊᨗᨕᨗ) *een andere plaats*, maar ᨊᨗᨕᨗᨕᨗᨊᨗᨕᨗᨊᨗᨕᨗᨊᨗᨕᨗ *een andere plaats.*

3°. ᨕᨗᨊᨗᨕᨗ Ng., ᨕᨗᨊᨗᨕᨗ Kr., in den zin van *voorzeide, genoemd;* bv. ᨕᨗᨕᨗᨊᨗᨕᨗ ᨕᨗᨕᨗᨕᨗᨊᨗᨕᨗ *voorzeide circulaire*, maar ook ᨕᨗᨊᨗᨕᨗᨕᨗᨕᨗᨊᨗᨕᨗᨕᨗᨊᨗᨕᨗ *voorzeide circulaire.* De laatste constructie is in het Soerakartasche zeldzaam, maar menigvuldig in de meer oostelijke gewesten.

4°. een passief (objectief) denominatief, wanneer het bepaald wordt door het bezittelijk voornaamwoord: of ook eenig ander woord, dat een passive beteekenis heeft en even zoo gebruikt wordt, zooals ᨕᨗᨕᨗ *het afgesprokene* of *toegezegde*, en ᨕᨗᨕᨗᨕᨗᨊᨗᨕᨗ Ng., ᨕᨗᨕᨗᨕᨗᨕᨗᨊᨗᨕᨗ Kr., ᨕᨗᨕᨗ of ᨕᨗᨕᨗᨕᨗ Kr.í, *toegezonden geschenk tot vereering.* Zoo is men gewoon te zeggen: ᨕᨗᨊᨗᨕᨗᨕᨗᨕᨗᨕᨗᨊᨗᨕᨗᨕᨗᨕᨗ *het door je op tebrengene aan pacht, de door je op tebrengene pacht*, ᨕᨗᨕᨗᨊᨗᨕᨗᨕᨗᨕᨗᨕᨗᨊᨗᨕᨗᨕᨗᨕᨗ *de door hem meêgevoerde koopwaren;* ᨕᨗᨕᨗᨕᨗᨊᨗᨕᨗᨕᨗᨊᨗᨕᨗ (of ᨕᨗᨕᨗᨕᨗ)ᨕᨗᨕᨗᨕᨗ ᨕᨗᨕᨗᨕᨗᨕᨗᨕᨗᨊᨗᨕᨗᨕᨗᨕᨗᨊᨗᨕᨗᨕᨗᨕᨗ *de door U mij toegezondene brief, de brief, daar U mij meê vereerd heeft, Uw geëerde letteren* (of *missive*). Zoo ook, als een objective benaming uitgedrukt wordt door middel van het hulpwoord ᨕᨗᨊᨗᨕᨗᨕᨗ enz. (§ 218); bv. ᨕᨗᨊᨗᨕᨗᨕᨗᨊᨗᨕᨗᨕᨗᨕᨗᨕᨗᨕᨗᨕᨗᨊᨗᨕᨗᨕᨗᨕᨗᨕᨗᨕᨗᨕ

een attribuut of prédicaat, waardoor hetgeen men aan een voorwerp toekent of toeschrijft, tot een deel of tot een bijzonderheid van dat voorwerp beperkt, en dus nader bepaald wordt, in hoe ver of in welk opzigt de toekenning of toeschrijving van dat attribuut of prédicaat aan het voorwerp bedoeld wordt. Zoo bv. in deze Hollandsche uitdrukkingen: *lang van beenen klein van moed, blind aan het regteroog, bij de manen gepakt worden, op de vingers getikt worden, enz.* In het Javaansch wordt zulk een nadere bepaling niet door middel van een voorzetsel uitgedrukt, maar wordt de benaming van het deel of de bijzonderheid eenvoudig als nader bepalend complement aan het attribuut of prédicaat toegevoegd, en door het bezittelijk voornaamwoord als deel of bijzonderheid van het voorwerp, waarvan gesproken wordt, aangeduid. Zoo zegt men ꦲꦤꦶꦪꦺꦴꦤꦁꦲꦶꦁꦠꦺꦴꦫꦺꦒꦺꦴꦂꦤꦶ een persoon *blind zijn regteroog*, dat is *aan het regteroog*; ꦏꦺꦴꦩꦸꦱꦶꦤꦤꦺꦴꦩꦺꦴꦤꦶ *je bent klein je moed*, dat is *klein van moed*; ꦲꦏꦸꦩꦺꦴꦂꦱꦼꦭꦺꦴꦤꦶꦏꦺꦴꦥꦤꦶ *ik zal je vermorselen je kop*, d. i. *ik zal je den kop vermorselen*; ꦲꦤꦏꦤꦶꦩꦶꦤꦸꦃꦏꦼꦥꦭꦤꦶꦏꦺꦴꦥꦸꦪꦤꦶ *zijn kind viel een jonge kokosnoot op het hoofd*; ꦏꦺꦴꦝꦤꦶꦲꦤꦶꦏꦺꦴꦥꦶꦠꦸꦤꦶ *het paard pakte* (of *greep*) *hij bij het gebit*; ꦲꦤꦤꦶꦩꦶꦔꦺꦴꦩꦺꦴꦤꦶ *hij wierd door mij geprezen, zijn eerlijkheid*; d. i. *ik prees hem wat betreft* (of zooals wij zeggen, *om*) *zijn eerlijkheid*. — Wanneer vóór zulk een complement van deel of bijzonderheid het voorzetsel ꦤꦶ gebruikt wordt; dan geschiedt dit volgens § 153, 3°.; bv. ꦲꦤꦶꦔꦺꦴꦩꦺꦴꦤꦶꦔꦺꦴꦩꦺꦴꦤꦶꦤꦶꦱꦤꦶꦔꦺꦴꦩꦺꦴꦤꦶ *omtrent dien weêrspannigen běkěl moet rapport gedaan worden, wat zijn zaak betreft*; dat is: *van dien weêrspannigen běkěl zijn zaak moet rapport gedaan worden* (*Jav. wetten*, 60); ꦔꦺꦴꦩꦺꦴꦤꦶꦱꦤꦶ *vermaard, wat zijn dapperheid betreft*, d. i. *vermaard om zijn dapperheid*. —

241. In het Javaansch worden allerlei *complementen van voorwerp* (of *óbject*), ook van een voorwerp van den wil (van een óbject als *doel*), eenvoudig zonder voorzetsel met het hoofdwoord verbonden, ook in die gevallen, waarin die verbinding in het Hollandsch door middel van een voortzetsel, zooals *aan, voor, tot* of *om*, moet worden uitgedrukt. De volgende voorbeelden zullen voldoende zijn, om dit aan te toonen en op te helderen. Zoo zegt men: ꦱꦩꦶꦏꦺꦴꦤꦶ *rijk aan buffels*; ꦏꦫꦥꦤꦶꦢꦶꦪꦺꦴꦤ *krap aan geld* (*krap bij kas*); ꦲꦤꦶꦱꦺꦴꦫꦺꦴꦤꦶꦩꦶꦔꦺꦴꦩꦺꦴꦤꦶꦱꦶꦩ *hoeveel vraag je voor dat stuk lijnwaad?* ꦤꦶꦱꦺꦴꦫꦺꦴꦤꦶꦩꦶꦔꦺꦴꦩꦺꦴꦤꦶꦱꦶꦩ *geef je het voor drie gulden?* ꦱꦸꦥꦸꦠꦺꦴꦤꦶꦩꦶꦔꦺꦴꦩꦺꦴꦤꦶ *hoeveel el is toereikend* (of *benoodigd*) *voor een pantalon?* ꦲꦤꦶꦩꦸꦤꦶꦏꦺꦴꦥꦸꦪꦤꦶꦲꦤꦶꦩꦶꦔꦺꦴꦩꦺꦴꦤꦶ *Ik word door de overheid gevraagd naar een bij mij gepleegde roof*; ꦲꦩꦸꦩꦸꦤꦶꦏꦺꦴꦥꦸꦪꦤꦶꦲꦤꦶꦩꦶꦔꦺꦴꦩꦺꦴꦤꦶ *wat is het dat de oorzaak uitmaakt van de heiligheid van dat woud?*

ꦲꦩꦺꦴꦭꦲꦤ꧀ ꦥꦸꦠꦫꦤꦶꦪꦺꦴꦤ꧀ ꦏꦸꦏꦸꦭꦤ꧀ ꦲꦩꦺꦴꦭꦲꦤ꧀ ꦱꦫꦔꦺꦴꦤ꧀ *verslag* (of *rapport*) *ontvangen van de overwinning van Zijn Hoogheids krijgsvolk;* ꦏꦤ꧀ꦗꦸꦤꦶꦱꦫꦔꦺꦴꦤ꧀ *helpen* (of *te hulp komen*) *bij een brand* (woordelijk *bij een in brand geraakte woning*).

242. Ook een complement van voorwerp, als middel of oorzaak waardoor, wordt in 't Javaansch eenvoudig zonder voorzetsel met het hoofdwoord verbonden: bv. ꦱꦫꦺꦴꦲꦤ꧀ꦢꦶꦤ꧀ *moê van het staan;* ꦪꦸꦩꦥꦸꦂ ꦪꦺꦴꦱꦫꦺꦴꦲꦤ꧀ꦪꦸꦤꦶꦪꦺꦴꦱꦫꦺꦴꦲꦤ꧀ *als je vermoeid bent van het gaan;* ꦲꦶꦱꦫꦺꦴꦲꦤ꧀ ꦱꦫꦺꦴꦲꦤ꧀ꦩꦶꦤꦺꦴꦤ꧀ *die het rijstveld bebouwen met regenwater;* ꦲꦤꦺꦴꦤꦤꦸ ꦲꦱꦶꦏ꧀ꦱꦸꦩꦶꦁ *het is blijkbaar door je blauwe lippen*, of *het is te zien aan je blauwe lippen.* — Even zoo bij een passief: bv. ꦢꦶꦥꦺꦴꦤ꧀ꦲꦩꦺꦴꦭꦲꦤ꧀ *door iemand gedood worden;* en ꦢꦶꦢꦺꦴꦭꦏꦤ꧀ woordelijk *bevallen worden door een steen*, d. i. *een steen op zich neêr krijgen;* en tegelijk met een complement van deel of bijzonderheid volgens § 240: ꦢꦶꦢꦺꦴꦭꦏꦤ꧀ꦠꦺꦴꦫꦲꦶꦢꦸꦥꦤꦶꦪꦺꦴꦤ꧀ *een steen op zijn hoofd krijgen.* Even zoo figuurlijk: ꦢꦶꦱꦫꦺꦴꦲꦤ꧀ꦥꦫꦤꦺꦴꦲꦤ꧀ *een bevel op zich neer krijgen*, d. i. *een bevel van hooger hand ontvangen.* — Wordt voor zulk een complement een voorzetsel, zooals ꦢꦶ꧀, gebruikt; dan is dat volgens § 153, 3°. —

243. Omtrent de constructie met twee complementen van voorwerp (of object) is op te merken, dat, wanneer beide achter het hoofdwoord geplaatst worden, dan het zoogenaamde direct object (dat bij het passief het onderwerp is) het laatst, en het andere, het indirect object, het eerst genoemd wordt (— in de omgekeerde orde als in 't Hollandsch —). Zoo zegt men bv. van ꦲꦩꦺꦴꦤꦲꦤ꧀ iemand (of *voor* iemand) iets *maken*, met passive constructie: ꦲꦩꦺꦴꦤ꧀ꦔꦸꦤꦶꦏꦤꦪꦸꦔꦺꦴꦤ꧀ꦱꦺꦴꦱꦺꦴꦤꦏꦫꦺꦴꦤꦶꦏꦤꦪꦸ *je moet mijn zoon Karel een paar schoenen maken;* maar met active constructie: ꦏꦤꦪꦸꦤꦶꦪꦺꦴꦤ꧀ꦏꦸꦏꦸꦭꦤ꧀ꦲꦩꦺꦴꦤꦲꦤ꧀ꦔꦸꦤꦶꦪꦺꦴꦤ꧀ꦱꦺꦴꦱꦺꦴꦤꦏꦫꦺꦴꦤꦶꦏꦤꦪꦸ *kan je mijn zoon* (of *voor mijn zoon Karel*) *een paar schoenen maken?* en desgelijks ꦏꦤꦪꦸꦤꦶꦪꦺꦴꦤ꧀ꦲꦩꦺꦴꦤꦲꦤ꧀ꦱꦫꦔꦺꦴꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦠꦼꦭꦏꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦠꦼꦭꦤꦺꦴꦤ꧀ꦢꦶꦤꦺꦴꦤ꧀ꦥꦤ꧀ꦠꦭꦺꦴꦤ꧀ *kan je van deze anderhalf el laken een pantalon maken?* Zoo ook van ꦲꦔꦸꦃꦲꦤ꧀ iets zooals de weg, iemand *wijzen:* ꦲꦱꦲꦶꦤꦺꦴꦤ꧀ꦲꦔꦸꦃꦲꦤ꧀ꦲꦤꦺꦴꦤ꧀ꦩꦸꦔꦺꦴꦤ꧀ *wie kan de weg mij wijzen?* — Dikwijls wordt dan vóór het tweede complement volgens § 153, 3°., het voorzetsel ꦢꦶ꧀ of ꦏꦤ꧀ ꦏꦤ꧀ꦔ of ꦩꦤꦶ꧀ gebruikt; — bv. ꦲꦩꦺꦴꦤꦔꦸꦤꦶꦏꦤꦪꦸꦩꦺꦴꦤꦏꦤ꧀ꦔ *den bode een brief meêgeven;* ꦏꦤꦪꦸꦤꦶꦪꦺꦴꦤ꧀ ꦪꦺꦴꦱꦲꦤ꧀ꦢꦶꦏꦤꦪꦸꦤꦔꦺꦴꦤ꧀ *goedheid met kwaad beantwoorden:* — maar één geval is er, waarin zulk een voorzetsel nooit gebruikt wordt. Dit is namelijk het geval, wanneer het eerst genoemde (het indirect) complement een naamwoord is met het bezittelijk voornaamwoord van de derde persoon, en het tweede (direct) complement de benaming is van de persoon, die met dat bezittelijk voornaamwoord bedoeld wordt. Dan wordt namelijk dat tweede complement

ook het complement (de nadere bepaling) van dat bezittelijk voornaamwoord. Zoo zegt men van ꦲꦗꦶ iemand *bij het haar grijpen*, ꦲꦠꦺꦴꦩꦶꦤꦗꦶꦩꦶꦤꦺꦴꦩꦤꦶꦱ *den dief bij het hoofdhaar grijpen;* ꦲꦩꦤꦺꦴꦱꦶꦱꦶꦫꦤꦺꦴꦩꦤꦶꦫꦤꦺꦴꦩꦤꦶꦩꦤꦶꦩꦶꦤꦺꦴꦩꦶꦤꦺꦴꦩꦶꦤꦺꦴ

het tijdsverloor waarmeê iets plaats heeft; bv. ꦏꦮꦴꦱꦶꦲꦤ꧀ꦥꦺꦴꦲꦤ꧀ꦠꦶꦴꦤ꧀ꦩꦼꦁꦮꦺꦃ ꦲꦸꦭꦩ꧀ꦲꦸꦭꦩ꧀ꦲꦸꦭꦩ꧀ *de koffieboom geeft met drie jaar vrucht.*

246. Bepalingen van plaats waar en van tijd wanneer worden veelal door middel van het aanwijzend voorzetsel ꦥꦶ met het hoofdwoord verbonden: maar dit voorzetsel is volstrekt niet noodzakelijk; en men zegt bv. ꦲꦤ꧀ꦠꦺꦴꦂꦲꦤ꧀ꦲꦸꦭꦤ꧀ꦲꦸꦭꦤ꧀ꦲꦶꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦲꦶꦤ꧀ꦲꦤ꧀ *logeren aan de woning* (of *ten huize*) *van den Heer Resident;* en ꦥꦶꦲꦸꦩꦶꦩ꧀ zoowel als ꦥꦶꦲꦸꦩꦶꦩ꧀ voor *op dezen dag* of *van daag.*

247. Bijwoordelijke (adverbiale) bepalingen, die in het Hollandsch gevormd worden door een zelfstandig naamwoord met een voorzetsel, — zooals *bij mijn vertrek, bij de aankomst van, naar mijn gevoelen* of *volgens mijn oordeel*, — worden in het Javaansch zonder zulk een voorzetsel uitgedrukt. Het zijn dan òf bepalingen van tijd wanneer (§ 246); — bv. ꦩꦤ꧀ꦏꦤ꧀ꦒꦸ *bij mijn vertrek,* ꦲꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦥꦶꦩꦶꦤ꧀ *bij de aankomst op de hoofdplaats,* ꦩꦶꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦒꦸ *bij mijn verkoop* of, zooals wij zeggen, *bij den verkoop;* — òf het zijn vragende onderstellingen, die veelal ook (maar dan met meer nadruk) uitgedrukt kunnen worden met voorvoeging van ꦲꦤ꧀ꦠꦸꦂ of ꦥꦶꦤ꧀ *wat betreft,* (en zóo dan ook in het Hollandsch vragenderwijs); bv. ꦩꦸꦒ ꦩꦤ꧀ꦒꦸ *naar mijn gevoelen* of *meening* (eig. *mijn gevoelen? wat mijn gevoelen is? vraagt men naar mijn gevoelen?*); ꦥꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦒꦸꦤ꧀ꦥꦺꦴꦲꦤ꧀ꦠꦺꦴꦂꦲꦤ꧀ *naar het vertellen van de vele menschen,* d. i. *naar men algemeen vertelt;* ꦥꦶꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦲꦤ꧀ *volgens Gods beschikking.* Zoodan ook in zinnen als deze (*Jav. Zam.* bl. 96, 8 v. o.): ꦲꦤ꧀ꦠꦺꦴꦂꦲꦤ꧀ꦲꦸꦭꦤ꧀ꦲꦸꦭꦤ꧀ꦲꦶꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦲꦤ꧀ : ꦲꦶꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦲꦤ꧀ *ik durf niet vèr van huis gaan, is hetgeen ik in commissie te verkoopen bij mij heb, veel goed* (d. i. *als ik veel goed in commissie te verkoopen bij mij heb*); en (ald. r. 5 v. o.): ꦥꦶꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦲꦤ꧀ : ꦲꦶꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦲꦤ꧀ *bij het verloren gaan van mijn leven, gaat mijn leven verloren* (*verlies ik mijn leven*); *wie kan er een ander voor in de plaats geven?* — Zóo worden van naamwoorden met het bezittelijk voornaamwoord van den derden persoon (in een onbepaalden zin volgens § 212) een menigte bijwoorden gevormd; bv. ꦲꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦲꦤ꧀ *'s avonds,* ꦲꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦲꦤ꧀ *met* of *bij het einde, ten slotte, eindelijk;* ꦲꦤ꧀ꦲꦤ꧀ *bij het gering zijn, op zijn geringst,* en zoo veel andere meer.

248. Maar zulk een bijwoordelijke bepaling wordt ook zeer dikwijls gebruikt als attribuut (van hoedanigheid of hoeveelheid) tot bepaling van een zelfstandig naamwoord, vooral als praedicatief attribuut, zooals wanneer wij zeggen, *een staatsierok met gouden knoopen, een jong mensch van een aangenaam uiterlijk, een geelbruin paard met witte manen en staart.* Zoo bv. ꦲꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦲꦤ꧀ *een jonge vrouw, haar uiterlijk goed,* d. i. *een jonge vrouw van een goed uiterlijk* (die er goed uitzag). ꦲꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦲꦤ꧀

ꦲꦶꦫꦶ zijn nagelaten schulden, de hoeveelheid er van duizend gulden, d. i. *tot een bedrag*, of *ten bedrage van, duizend gulden*. *ꦱꦸꦫꦠ ꦥꦤꦶꦥꦤꦶꦏꦤ een brief, het luiden er van aldus*, d. i. *aldus luidende* of *van dezen inhoud*. — Zulk een bijwoordelijk attribuut kunnen wij soms het best door een relative zinsneê vertalen; bv. *Daar was een jong mensch met name Enoeng, ꦲꦤꦠꦺꦴꦤ꧀ꦔꦤꦺꦴꦁꦩꦤꦸꦱꦺꦴꦂꦩꦺꦴꦤ꧀ꦔꦤꦸꦁ ꦔꦶꦤꦺꦴꦁꦲꦶꦁꦒꦺꦴꦂ zijn vermaak, — iedereen voor den gek houden*; d. i. *wiens pleizier het was iedereen* enz. — Zie hier nog drie voorbeelden in één volzin: *ꦩꦶꦤꦺꦴꦁꦏꦺꦴꦠꦫꦗꦺꦴꦁꦲꦤꦸꦁ : ꦏꦤꦺꦴꦩꦺꦴꦤ꧀ꦗꦸꦁꦏꦺꦴꦤ꧀ꦔꦤꦺꦴꦁꦩꦶꦤꦺꦴꦁꦏꦺꦴꦤ꧀ꦔꦤꦸꦁ ꦩꦶꦤꦺꦴꦁꦒꦺꦴꦤ꧀ꦔꦤꦸꦁꦩꦶꦤꦺꦴꦁꦏꦺꦴꦤ꧀ꦔꦤꦸꦁ ꦩꦶꦤꦺꦴꦁꦲꦤꦸꦁꦩꦶꦤꦺꦴꦁꦏꦺꦴꦤ꧀ꦔꦤꦸꦁ Op de hoofdplaats van Bali was een man, zijn inborst — uitstekend van kracht, zijn bedrijf — het bebouwen van rijstveld, zijn naam — Jonkman Pirăngon*; d. i. *een man van uitstekend krachtige inborst* (van bijzonder groote energie), *van bedrijf een rijstbouwer, met name Jonkman Pirăngon*.

249. Vroeger (§ 231) is reeds opgemerkt, hoe bij de eenvoudige constructie van zinnen in het Javaansch twee woorden, die in een complexen zin dezelfde functie bekleeden, eenvoudig door tegenstelling, nevenstelling, of hoe men het noemen wil, met elkander verbonden worden, zoodat men bv. zegt *ꦲꦤꦠꦺꦴꦤꦶꦪꦺꦴꦤ꧀* voor *vader en moeder*, *ꦲꦤꦤꦺꦴꦤꦺꦴꦤ꧀* voor *lang en breed*. Even zoo worden ook twee (of meer) gezegden van hetzelfde onderwerp eenvoudig met elkander verbonden, en zegt men bv. *ꦩꦶꦠꦶꦲꦤꦺꦴꦤ꧀ꦏꦸꦤ꧀ꦗꦺ : ꦤꦺꦴꦏꦺꦴꦤ꧀ꦔꦤꦶꦏꦺꦴꦤ꧀ꦔꦸ Gister kwam je oom hier bij mij, en zei mij*; dat enz. — Maar bij zulk een constructie van twee gezegden is, wat vooral op te merken is, het ééne gezegde veelal het hoofdgezegde (hoofdprédicaat), en het andere een bijgezegde (complementair prédicaat), dat wij gewoonlijk in de vorm van het deelwoord of door middel van een voorzetsel met het hoofdgezegde verbinden. Zoo bv. *ꦲꦤꦏꦺꦴꦤ꧀ꦔꦤꦶꦢꦺꦴꦤ꧀ꦔꦤꦺꦴꦤ꧀ꦔꦤꦺꦴ : ꦤꦺꦴꦤꦺꦴꦤ꧀ꦔꦤꦺꦴꦤ꧀ꦔꦸ Hij wierd door mij gevraagd naar de beteekenis, en wist die niet;* of liever: *door mij gevraagd worden de naar de beteekenis*, (of *toen ik hem naar de beteekenis vroeg*), *wist hij die niet;* of ook *Ik vroeg hem naar de beteekenis, maar hij wist die niet*; en *ꦲꦤꦏꦺꦴꦤ꧀ꦔꦤꦶꦤꦺꦴꦤ꧀ꦔꦤꦺꦴꦤ꧀ꦔꦤꦶꦪꦺꦴꦤ꧀ꦔꦤꦺꦴꦤ꧀ꦔꦤꦺꦴꦤ꧀ꦔꦤꦺꦴꦤ꧀ꦔꦤꦸꦁ vroeger het U willende zeggen, was ik beschroomd;* of: *ik heb het U vroeger willen zeggen, maar was beschroomd*.

250. Even zoo worden twee gezegden tot één volzin eenvoudig met elkander verbonden, wanneer met het tweede gezegde iets gezegd wordt, niet van hetzelfde onderwerp als in het eerste, maar van een ander in het eerste gezegde genoemd voorwerp (persoon of zaak); bv. *Jav. briev.* p. 362, p. 5; *ꦲꦤꦏꦺꦴꦤ꧀ꦔꦤꦶꦢꦺꦴꦤ꧀ꦔꦤꦺꦴꦤ꧀ꦔꦤꦶꦪꦺꦴꦤ꧀ꦔꦤꦺꦴꦤ꧀ꦔꦤꦺꦴꦤ꧀ꦔꦤꦸꦁ : ꦲꦤꦶꦁꦒꦺꦴꦤ꧀ꦔꦤꦸꦁ toen gingen zij mijn man ondersteunen*, (en) *hij wierd naar huis gebracht;* of (en) *zij gingen met hem — of brachten hem — naar huis*. En zoo wordt dikwijls met *ꦲꦤꦺꦴꦤꦺꦴ* Ng., *ꦲꦤꦺꦴ*

Kr , ꦲꦪꦺꦴ Kr. í., iets daar om gevraagd wordt, *willen geven*, een passief gezegde verbonden, waarvan het voorwerp, daar om gevraagd wordt, het onderwerp is; bv. *De Br. joedâ* enz. p. 16, 3 v. o.: ꦤꦪꦶꦩꦶꦤꦸꦫꦗꦺꦴꦩꦩꦶꦠꦱꦶꦁ ꦏꦺꦴꦢꦺꦴꦩꦱꦸꦩꦸ ꦩꦔꦱꦠꦶꦤꦱꦶꦂ *zij willen niet geven het Rijk van Ngastina, gevraagd wordende voor de helft;* d. i. *zij willen de helft van het rijk van Ngastina, daar hun om gevraagd wierd, niet geven.* En zoo is men gewoon te zeggen van het een of ander voorwerp: ꦩꦺꦴꦤꦤꦶꦤꦸꦩꦤꦸꦂ ꦩꦔꦱꦏꦔꦶꦪꦶꦩꦶꦤꦸꦫꦱꦶꦂ *wil je* (het) *geven, door mij gekocht wordende voor drie gulden;* d. i. *wil je het mij voor drie gulden geven?*

251. En, even als twee gezegden, worden ook twee zinnen eenvoudig en zonder voegwoord zóo tot een volzin met elkander verbonden, dat de ééne de hoofdzin is, en de andere als bijzin, om zoo te spreken, — even als een bijwoord bij een hoofdwoord, — tot complement er bijgevoegd wordt; bv. *Jav. Zam.* p. 2, 8 v. o.: *Als iemand in dat bosch jaagt,* ꦤꦺꦴꦩꦶꦒꦶꦤꦔꦺꦴꦩꦶ ꦩꦶꦤꦺꦴꦩꦔꦤꦶꦂꦒꦤꦸꦩ *en het niet blijkt,* (of *en blijkt het niet*), *dat hij komt* (*dat het met voorkennis is*) *van den eigenaar van het bosch; dan* enz.; p. 181, 1: ꦔꦸꦫꦶꦫꦺꦴꦗꦺꦴꦤꦤꦸꦫꦤꦸꦂ ꦤꦤꦶꦩꦶꦤꦸꦒꦤꦺꦴꦤꦶꦤꦸꦒꦸ *Reeds is de prijs er van* (van de schoenen) *duur,* (en) *nog is de dragt er van niet gemakkelijk;* of *Terwijl ze reeds duur in prijs zijn, zitten ze nog niet gemakkelijk;* p. 375, 1: ꦢꦶꦒꦸꦢꦶ ꦩꦺꦴꦤꦢꦶꦤꦺꦴꦫꦸꦱꦩꦶꦫꦶꦱꦺꦴꦫꦱꦺꦴꦫꦔꦺꦴꦤꦸꦱꦸꦩꦸꦤꦺꦴꦩꦺꦴꦤꦏꦺꦴꦩꦺꦴꦤꦤꦶꦂꦱꦺꦴꦫꦱꦺꦴꦫꦔꦺꦴꦤꦸꦱꦸꦩꦸꦤꦺꦴꦩꦺꦴꦤꦤꦶꦂ *Dan is 't het best, dat wij te paard gaan,* (en) *het vertrek vervroegd wordt,* (en) *beoogd wordt, dat wij om tien uur kunnen aankomen;* d. i. *Dan is 't het best, dat wij te paard gaan, en wat vroeg vertrekken, om er om tien uur te kunnen wezen. Jav. brieven,* p. 310, 5: ꦔꦸꦫꦤꦪꦤꦔꦺꦴꦱꦺꦴꦫꦱꦺꦴꦫꦔꦺꦴꦤꦸꦱꦸꦩꦸꦤꦺꦴꦩꦺꦴꦤꦤꦶꦂ *Ik wil zelf gaan* (of *Wil ik zelf gaan,* —) *groot is het bezwaar van den weg;* d. i. *Ik zou zelf wel gaan, (maar) de weg heeft veel bezwaar.* — Dat twee zulke zinnen, die zoo eenvoudig bij elkander gevoegd worden, zonder dat het verband op eenige wijze wordt uitgedrukt, toch werkelijk bij elkander behooren en deelen zijn van één volzin; dat wordt bij het spreken aangeduid door het verschil van toon, waarop de beide zinnen worden uitgesproken. In schrift is daarom de zamenhang van twee zinnen als zinsneden van één volzin dikwijls voor den lezer minder duidelijk, waar die voor den hoorder zeer duidelijk zou wezen. — Door dat verschil van toon wordt bij het spreken ook een tusschenzin aangeduid als een bijzin, die alleen tot nadere bepaling of tot complementering midden in een volzin wordt ingevoegd. Een voorbeeld van zulk een tusschenzin in het Javaansch (waarin men niet gewoon is een tusschenzin in het schrift als zoodanig aan te duiden door hem tusschen twee haakjes te schrijven) vindt men R. Pir. p. 2, 6: *Toen hij gekomen was op den rijkszetel van Mĕsir,* ꦩꦶꦤꦺꦴꦩꦺꦴꦤꦶꦱꦶꦫꦱꦺꦴꦫꦔꦺꦴꦤꦸꦱꦸꦩꦸꦤꦺꦴꦩꦺꦴꦤꦤꦶꦂ

ꦱꦾꦗꦶꦩꦺꦴꦠ꧀ꦆꦤ꧀ ꦲꦔꦾꦤ꧀ꦏꦫꦱ꧀ꦔꦾ *ontmoette hij iemand van het dorp Karas, — en dat dorp Karas behoorde onder den rijkszetel van Bali, — met name Kjäï Haman.* In het Hollandsch zouden wij wat hier tot nadere bepaling in een tusschenzin van het dorp Karas gezegd wordt, niet in een tusschenzin, maar bij wijze van apositie, en dus in een prédicative bepaling, van het dorp Karas prédiceren, en op deze wijs ons uitdrukken: *ontmoette hij iemand van het dorp Karas, een dorp onderhoorig aan den rijkszetel van Bali, met name Kjäï Haman.*

OVER DE ZAMENSTELLINGEN VAN EEN ZIN.

252. Om de zamenstelling van een zin in het Javaansch goed en juist te begrijpen, moet men vóór alles wel in het oog houden, wat boven § 91 en 92 is opgemerkt, dat men namelijk in het Javaansch voor het hóófdwoord van een gezegde geen bijzondere door grammatische vorm onderscheidene soort van woorden heeft, zooals in de Europesche talen het verbum, dat wij daarom in het Hollandsch zeer gepast het zegwoord zouden kunnen noemen (in onderscheiding van het naamwoord, waarmeê iets genoemd of benoemd wordt). In het Javaansch is het hoofdwoord van een gezegde het voornaamste woord, het woord dat in het gezegde het meeste gewigt heeft, en daarom ook met het meeste accent wordt uitgesproken. En zoo kan zelfs een woord, dat anders gewoonlijk als bijwoord gebruikt wordt, het hoofdwoord van een gezegde uitmaken; en dan wordt er niet alleen de voornaamste plaats aan gegeven, maar dan wordt er ook, als het een jussief gezegde is, de uitgang voor den Jussief aan gegeven. Zoo zegt men wel: ꦲꦩꦶꦤꦸꦩꦤꦶꦏ꧀ꦱꦾꦤꦶꦫꦤ꧀ *Je moet voort thuiskomen;* wanneer men aan het woord ꦱꦾꦤꦶꦫꦤ꧀ *thuiskomen,* den meesten nadruk wil geven: maar, geeft men dien aan het woord ꦩꦤꦶꦏ꧀ *voort;* dan zegt men: ꦲꦩꦶꦤꦸꦩꦤꦶꦏ꧀ ꦱꦾꦤꦶꦫꦤ꧀ *Je moet voort thuiskomen.* Zoo ook *R. Pir.* p. 73, 4: ꦲꦭꦸꦩꦶꦪꦶꦤ꧀ ꦩꦶꦪꦤꦸꦩꦶꦪꦱꦔꦤ꧀ *Zouden zij* (mijn vader en moeder) *nog altijd in leven zijn? of zouden zij al overleden zijn? Jav. Zam.* p. 163, 5 v. o.: ꦲꦸꦤꦸꦲꦸꦤꦺꦴꦱꦺꦴꦤꦶꦪꦤ꧀ *opdat men gelijkelijk zoude weten;* d. i. *opdat ieder wete Jav. Zam.* 215, 11: ꦲꦱꦺꦴꦩꦱꦔꦏꦸꦩꦶꦪꦩꦸꦤꦶꦪꦔꦏꦤꦶꦔꦺꦴ *Als ik zoo schraapte:* want ook hier is ꦲꦩꦔ het hoofdwoord van het gezegde, en het volgende een prédicatief complement van omstandigheid. Woordelijk luidt de zinsneê aldus: *Als ik het was, op zulk een wijze schrapende.*

253. Het is een eigenaardigheid van de Javaansche taal, dat men een gezegde, waarmeê men zegt, dat men voorheeft of willens is iemand of iets het een of ander aan te doen, of *met* iemand of iets het een of ander *te doen* (zooals bv. iemand of een beest *willen slaan*), — dat men zulk

een gezegde ook in het passief van het óbject gebruikt door aan het hoofdwoord de passive vorm te geven, terwijl men het woord dat het willen of voorhebben beteekent onverbogen laat. Zoo 1001 N. I. p. 82, 8: bv. ꦲꦫꦺꦴꦩꦔꦶꦪꦸꦩꦫꦺꦴꦔꦶꦢꦺꦴꦏꦤꦶ wat in den eersten opslag schijnt te moeten beteekenen: *waarom toch wil ik door je gedood worden?* maar dat in 't Javaansch beteekent: *waarom toch is het voorhebben, dat ik door je gedood zou worden?* of, volgens ons spraakgebruik in 't actief, *waarom toch zou je mij willen dooden?* Zoo ook p. 482, 8: ꦔꦫꦔꦶꦔꦺꦴꦩꦲꦪꦸꦔꦫꦔꦺꦴꦤꦤꦶ wat niet beteekent: *jij bent voornemens door mij tot schoonzoon genomen te worden;* maar: *jou ben ik voornemens tot schoonzoon te nemen.* — Zoo zegt men ook bv. in een prédicatief attribuut: ꦲꦔꦏꦲꦺꦴꦲꦸꦠꦲꦩꦺꦱꦶꦭꦺꦴꦤꦠꦺꦴꦏ꧀ꦱꦶ *nangkahout willens tot stoelen gemaakt te worden*, d. i. *nangkahout om stoelen van te maken.* — Ook wordt ꦲꦩꦺꦴꦱ꧀ in den zin van *verlangen*, en dan in Krâmâ ꦲꦢꦶ gebruikt bij het woord ꦲꦩꦱ꧀ in den zin van *'t is een vereischte;* zoodat men bv. zegt: ꦲꦩꦱ꧀ꦩꦺꦴꦱ꧀ꦩꦲꦤꦺꦴꦩꦢꦶꦔꦫꦔꦺꦴꦤꦤꦶ *Het is een vereischte dat er twee getuigen zijn.* De eigentlijke zin schijnt te wezen: *Een vereischte is: men verlangt dat er twee getuigen aanwezig zijn.*

254. Een opmerkelijk taaleigen is ook het gebruik van het woord ꦄꦩꦲ꧀ Ng., ꦲꦩꦺꦴꦱ꧀ of ꦲꦩꦺꦴꦱ꧀ Kr., *kunnen, vermogen, in staat zijn*, in een gezegde van een voorwerp in dien zin, dat men daarmeê niet een kunnen van dat voorwerp bedoelt, maar het kunnen van een niet genoemd súbject, om uit te drukken, dat men (het niet genoemde subject) dit of dat van dat voorwerp niet gedaan kan krijgen. Zoo zegt men bv. ꦲꦪꦩꦲꦤꦶꦔꦤꦺꦴꦏꦄꦩꦲ꧀ *die zaak is nog niet afgedaan kunnen worden;* en zoo zegt men tot iemand van iets, dat hij te maken heeft, ꦄꦩꦲ꧀ꦩꦺꦴꦱ꧀ꦏꦸꦄꦩꦲ꧀ꦲꦢꦶꦩꦲꦤꦺꦴꦩꦏꦺꦴꦩꦶꦤꦶ *het moet afkunnen met de volgende maand!* voor: *je moet maken* (of *je best doen*) *dat je het met de volgende maand af krijgt!* — In het Hollandsch gebruiken wij dikwijls in zulke zinnen niet het woord *kunnen*, maar *wèl willen*, in een positief, en *niet willen*, in een negatief gezegde, om daarmeê uit te drukken, eigentlijk, dat een voorwerp wel of niet wil, wat iemand wil, dat het doen zal, en figuurlijk, dat men van een voorwerp wel of niet gedaan kan krijgen wat men wil of wenscht. In 't Javaansch gebruikt men het woord *willen* (ꦔꦺꦴꦱ꧀) in zulk een zin nooit, maar *kunnen*, en zegt bv. ꦱꦸꦭꦏꦤꦺꦴꦩꦔꦫꦔꦺꦴꦤꦤꦶ *zulk nieuw leêr kan rekken;* waarvoor wij zeggen: *zulk nieuw leêr wil wel rekken* (*Jav. Zam.* p. 180 r. 5 en 4 v. o.) En zoo leest men *Leesb.* p. 66, 5 v. o.: ꦔꦺꦴꦤꦤꦶꦔꦤꦺꦴꦩꦲꦩꦺꦴꦱ꧀ꦔꦫꦔꦤꦶ *het vlot kon niet gaan* (*marcheren*); waarvoor wij zeggen: *het vlot wilde niet vooruit.* Evenzoo zegt men in het Javaansch van een geweer of pistool ꦔꦫꦩꦲꦩꦺꦴꦱ꧀ꦠꦶ *niet kunnen luiden* (geluid geven, paffen, d. i. *afgaan*), wat wij uitdrukken met *weigeren*, d. i. niet willen afgaan.

Dit spraakgebruik van ꦱꦤꦴ of ꦱꦤꦴꦪ moet men kennen en verstaan, om zinnen te verstaan zooals *Jav. Briev.* p. 417, 8 v. o.: ꦱꦫꦮꦤꦶꦔꦏꦺꦤ꧀ꦩꦱ꧀ꦏꦸꦭ꧀ꦠꦼꦴꦤꦶꦱꦤꦴꦪꦤꦶꦏꦺꦤ꧀ꦩꦱ꧀ꦏꦸꦭ꧀ꦠꦼꦴꦤꦶꦱꦤꦴꦪ : ꦱꦤꦴꦪꦤꦶꦏꦺꦤ꧀ꦩꦱ꧀ꦏꦸꦭ꧀ꦠꦼꦴꦤꦶꦱꦤꦴꦪꦤꦶꦏꦺꦤ꧀ꦩꦱ꧀ꦏꦸꦭ꧀ꦠꦼꦴꦤꦶꦱꦤꦴꦪ *dat hij den heer Schultz dringend aanmaande, om in minnelijke onderhandeling en schikking met mij te willen komen;* en r. 5 v. o: ꦱꦤꦴꦪꦤꦶꦏꦺꦤ꧀ꦩꦱ꧀ꦏꦸꦭ꧀ꦠꦼꦴꦤꦶꦱꦤꦴꦪꦤꦶꦏꦺꦤ꧀ꦩꦱ꧀ꦏꦸꦭ꧀ꦠꦼꦴꦤꦶꦱꦤꦴꦪꦤꦶꦏꦺꦤ꧀ꦩꦱ꧀ꦏꦸꦭ꧀ꦠꦼꦴꦤꦶꦱꦤꦴꦪ d. i. *bijaldien ik van den heer Schultz niet g e d a a n k a n k r i j g e n om het in der minne met mij te vinden.* En zoo ook p. 418. 4: ꦱꦤꦴꦪꦤꦶꦏꦺꦤ꧀ꦩꦱ꧀ꦏꦸꦭ꧀ꦠꦼꦴꦤꦶꦱꦤꦴꦪꦤꦶꦏꦺꦤ꧀ꦩꦱ꧀ꦏꦸꦭ꧀ꦠꦼꦴꦤꦶꦱꦤꦴꦪꦤꦶꦏꦺꦤ꧀ꦩꦱ꧀ꦏꦸꦭ꧀ꦠꦼꦴꦤꦶꦱꦤꦴꦪꦤꦶꦏꦺꦤ꧀ꦩꦱ꧀ꦏꦸꦭ꧀ꦠꦼꦴꦤꦶꦱꦤꦴꦪ *daar het bleek dat genoemde heer Schultz zich werkelijk niet wilde laten vinden, om met mij in minnelijke schikking te komen.*

Alleen in een s u b j e c t i e f (a c t i e f) gezegde gebruikt men zóo het woord ꦱꦤꦴ of ꦱꦤꦴꦪ, waarmeê alleen het *kunnen* van een s u b j e c t (d. i. van een p e r s o o n of als persoon beschouwd voorwerp) gebezigd wordt; en het o n d e r w e r p wordt dan beschouwd als een s ú b j e c t, dat de o o r z a a k of b e w e r k e r is van hetgeen er in het gezegde aan wordt toegeschreven. Zegt men: ꦲꦪꦤꦶꦤꦴꦪꦤꦶꦱꦤꦴꦪꦤꦶꦏꦺꦤ꧀ꦩꦱ꧀ꦏꦸꦭ꧀ꦠꦼꦴꦤꦶꦱꦤꦴꦪ dan wil men daarmee zeggen dat die zaak d o o r z i j n a a r d g e m a a k t h e e f t, dat men die niet afgedaan heeft kunnen krijgen. — Zóo zeggen wij ook in het Hollandsch bv. *die stoel zit niet gemakkelijk.* Zoo wordt het *gemakkelijk zitten* toegeschreven aan *den stoel* als een S u b j e c t, dat door zijn fatsoen of structuur m a a k t o f b e w e r k t, dat men niet gemakkelijk zit. — Wanneer men met een o b j e c t i e f (p a s s i e f) gezegde van een onderwerp als een ó b j e c t spreekt, dan kan dat s u b j e c t i v e ꦱꦤꦴ of ꦱꦤꦴꦪ ook niet gebruikt worden: dan gebruikt men voor *kunnen* het objective ꦔꦪ Ng., ꦲꦤ꧀ꦝꦶ Kr. Dan zegt men bv. ꦲꦪꦤꦶꦤꦴꦪꦤꦶꦱꦤꦴꦪꦤꦶꦏꦺꦤ꧀ꦩꦱ꧀ꦏꦸꦭ꧀ꦠꦼꦴꦤꦶꦱꦤꦴꦪ *die zaak is nog niet afgedaan kunnen worden;* of liever in 't Hollandsch in het actief: *die zaak heeft hij* (of *men*) *nog niet kunnen afdoen.* Zie bv. *Leesb.* p. 32, 6 en 4 v. o.

255. In het Javaansch heeft men, zooals ook in § 252 reeds opgemerkt is, geen bijzondere woordvorm voor hetgeen in de Indogermaansche talen, in onderscheiding van het *nomen* of *naamwoord*, het *verbum* genoemd wordt. — Hiervan is vooreerst het gevolg, dat men in het Javaansch geen h u l p w o o r d noodig heeft, zooals het Hollandsche *zijn*, om in een gezegde een hoedanigheid of hoeveelheid aan een onderwerp toe te schrijven: men zegt bv. eenvoudig ꦲꦔꦲꦤꦏꦺꦤ꧀ꦩꦤꦶ *zijn kind* (is) *ziek; ꦲꦔꦲꦤꦏꦺꦤ꧀ꦩꦤꦶ zijn kinders* (zijn) *drie* (in getal), voor *hij heeft drie kinders;* en ꦲꦔꦲꦤꦏꦺꦤ꧀ꦩꦱ꧀ꦏꦸꦭ꧀ꦠꦼꦴꦤꦶ *zijn oudste kind* (is) *mijn schoonzoon* (of *schoondochter*). — Maar een ander zeer belangrijk gevolg daarvan is dit, dat men in het Javaansch bv. niet zegt: *je loopt te snel,* ꦲꦪꦤꦶꦤꦴꦪꦤꦶꦱꦤꦴꦪꦤꦶꦏꦺꦤ꧀ꦩꦱ꧀ꦏꦸꦭ꧀ꦠꦼꦴꦤꦶꦱꦤꦴꦪ omdat men daarmeê niet z e g g e n wil *je loopt,* maar alleen *je loopt te s n e l.* In het Hollandsch gebruiken wij in zulk een

zin het verbum *loopen* tot hoofdwoord van het gezegde, omdat wij tot hoofdwoord van een gezegde altijd een verbum moeten gebruiken: maar zoo niet in het Javaansch. In het Javaansch zegt men: ꦫꦩꦥ꧀ (of ꦣꦸꦩꦶꦣꦸꦩꦲꦫꦩ꧀) ꦄꦶꦄꦤ꧀ꦭꦶꦁꦄꦔ꧀, *je gang*, of *je loopen*, (is) *te snel;* zoodat men alleen het woord ꦄꦶꦄꦤ꧀ꦭꦶꦁꦄꦔ꧀, *te snel*, — alleen dat wat men zeggen wil, tot gezegde, en het *loopen* tot onderwerp maakt. — Doch hierover in het noodige reeds gezegd in § 219 en in de aanteekening daarbij.

256. De volgorde van de bestanddeelen van een zin rigt zich in het Javaansch geheel naar het gewigt, dat ieder bestanddeel in den zin heeft, zoodat aan het voornaamste woord ook de voorste of eerste plaats gegeven wordt. Zoo wordt het gezegde dikwijls vóór het onderwerp geplaatst; bv. ꦏꦸꦄꦶꦩꦔꦺꦴꦤꦔ꧀, *ik begrijp het niet.* — En altijd wordt zóo met nadruk het gezegde vóór het onderwerp geplaatst, wanneer men daarmeê aan een persoon of zaak iets wil toeschrijven als daaraan in vergelijking met andere bij uitnemendheid of in een hoogeren trap of graad toekomend; en dus om uit te drukken, wat in het Hollandsch door den Comparatief of Superlatief beteekend wordt; bv. *Jav. Zam.* p. 216, 9 v. o.: ꦒꦸꦩꦶꦄꦩꦶꦩꦶꦫꦱꦶꦤꦒꦃ, *zoet* (d.i. *zoeter* of *het zoetst*) zijn *die* (de djĕroek's) *van Patjitan komen.*

257. Ook is het in het Javaansch niet noodig aan de vragende voornaamwoorden de eerste plaats in een zin te geven, zooals dit in het Hollandsch geschiedt. De plaats van die voornaamwoorden in een zin is geheel dezelfde als die van de naamwoorden, waarvoor zij in de plaats komen. Gelijk men bv. zegt ꦫꦔꦤꦸꦭꦫꦫꦱꦤꦃ, *Zijn kinders zijn vier* (voor *hij heeft vier kinders*); zoo vraagt men ook ꦫꦔꦤꦸꦭꦶꦩ, *Hoeveel zijn zijn kinders?* (voor *Hoeveel kinders heeft hij?*) Zoo vraagt men ook: ꦫꦩꦶꦫꦫꦔꦤꦸꦭꦫꦫꦱ, *Van wien ben je een kind* (*zoon* of *dochter*)? gelijk het antwoord daarop zou kunnen zijn: ꦫꦱꦏꦫꦔꦤꦸꦭꦫꦄꦶꦄꦤ꧀ꦠꦺꦴꦤ꧀, *ik ben een kind* (*een zoon* of *dochter*) *van den Bĕkël van Tandjoeng.*

258 Gelijk nu voor den nadruk het gezegde vóór het onderwerp geplaatst kan worden (§ 256); zoo kan ook om dezelfde rede ieder complement van het gezegde aan het hoofdwoord van het gezegde, en ook tegelijk aan het daarvóór geplaatste onderwerp, voorafgaan; bv. *Jav. Zam.* p. 89, 1: ꦄꦶꦫꦫꦏꦸꦄꦶꦫꦱꦤꦤꦺꦴꦩꦏꦺꦴꦩꦺꦴꦤ꧀, *Gister ben ik je neef tegengekomen;* en p. 94, 4 v. o.: ꦫꦫꦄꦤꦏꦸꦫꦱꦶꦏꦶꦄꦶꦫꦱꦩꦶꦏꦺꦴꦤ꧀ꦠꦺꦴꦤ꧀ꦏꦸꦄꦤꦫꦱꦤꦃ, *Aan mij wil hij tegenwoordig in 't geheel niets meer vertellen.*

259. Maar, wanneer nu het object als het voornaamste het eerst voor den geest komt en daarom het eerst in een zin genoemd wordt; dan maakt men in het Javaansch ook gewoonlijk dat object tot het onderwerp van het gezegde en gebruikt dan voor dit gezegde het subjectief of het objectief

Passief. Doch noodzakelijk is dit niet. Alhoewel het object het eerst genoemd wordt, kan men toch den zin in het actief uitdrukken, omdat niet dat object, maar het subject, het onderwerp is waarover men spreekt of spreken wil. In dit geval gebruikt men de subjective wijze van uitdrukking, d. i. het Actief. Zoo bv. 1001 N. I. p. 369, 6 v. o. ꦏꦸꦫꦶꦩꦶꦪꦤ꧀ꦢꦶꦤꦺꦴꦩꦶꦁꦱꦶꦤ꧀ꦠꦤ꧀ꦏꦺꦴꦱꦶꦪꦤ꧀ꦏꦺꦴꦁ *Den dood van Sinbad heb ik zelf gezien* (*Van den dood van Sinbad ben ik zelf ooggetuige geweest*). (Desgelijks p. 246, 2 v. o.). *Jav. Zam.* p. 14, 9: ꦏꦺꦴꦱꦺꦤꦤꦤ꧀ꦤꦫꦶꦪꦤ꧀ꦢꦶꦤꦺꦴꦩꦶꦤ꧀ꦥꦭꦤ꧀ꦩꦶꦤ꧀ꦱꦸꦤꦸꦮꦤ꧀ꦠꦺꦴꦤ꧀ꦩꦶꦤ꧀ꦪꦏ꧀ *Dat plan van U vind ik heel best. Jav. briev.* p. 118, 12: *Uw vader leverde ook weêr pradjoerits van den Vorst, insgelijks* 200 *man, met den Raden Majoor Wirjâ-Winâtâ tot aanvoerder,* ꦏꦭꦶꦫꦶꦁꦒꦤꦶꦏꦤꦶꦫꦺꦴꦩꦶꦤ꧀ꦏꦤꦺꦴꦤ꧀ *kanonnen meêvoerende twee* (d. i. *met twee kanonnen*), *een groot en een klein.* Hier wordt ꦏꦭꦶꦫꦶꦁ alleen om de nadruk vóór het werkwoord ꦤꦶꦁꦒꦏ꧀ (uit te spreken als '*mbĕktâ*) geplaatst, ofschoon men op de vorige bladzij, r. 10 v. o., in denzelfden zamenhang in de gewone volgorde ꦩꦔꦏ꧀ꦏꦭꦶꦫꦶꦁꦤꦶꦁ geschreven vindt.

260. Wordt, zooals somtijds plaats heeft, eerst het subject, en daarop het object, genoemd; dan wordt met het oog op dit laatste, het volgend gezegde in de objective wijs (in de passive vorm) uitgesproken; bv. *R. Pir.* p. 58, 4 v. o.; ꦣꦺꦮꦶꦱꦸꦥꦸꦮꦃꦲꦤ꧀ꦏꦤ꧀ꦏꦺꦴꦱꦶꦤ꧀ꦠꦸꦭꦤ꧀ꦏꦺꦴꦁꦱꦸꦤ꧀ꦏꦤ꧀ꦩꦶꦔꦺꦴꦱꦶꦃ *Dèwi Soepoewah bracht toen den staf weêr op zijn plaats terug.* Zoo zouden wij in het Hollandsch zeggen: maar in 't Javaansch is *Dèwi Soepoewah* wel het logisch onderwerp, het onderwerp van den zin (het onderwerp waarover gesproken wordt), maar *de staf* het *grammatisch onderwerp* (het onderwerp van het gezegde), en is dus *Dèwi Soepoewah* grammatisch te beschouwen als het volgens § 259 voorop geplaatste complement van het passief gezegde.

261. Maar even zoo wordt ook somtijds, ofschoon men het súbject genoemd heeft, daarop het gezegde in het Passief uitgesproken, zonder dat het óbject er vóór genoemd wordt, — alleen met het oog op een object, dat den spreker of schrijver voor den geest is en waarvan hij als onderwerp spreekt. Zoo bv. *Jav. briev.* p. 183, 1 v. o.: ꦤꦫꦤꦫꦺꦴꦤꦤꦤ꧀ꦤꦫꦶꦪꦤ꧀ꦏꦤ꧀ꦏꦺꦴꦭꦺꦴꦤꦺꦭꦤ꧀ꦤꦫꦤꦫꦺꦴꦤꦤꦤ꧀ꦏꦺꦴꦱꦶꦪꦤ꧀ꦏꦺꦴꦁꦤꦫꦤꦫꦺꦴꦤꦤꦤ꧀ꦏꦺꦴꦱꦶꦪꦤ꧀ꦏꦺꦴꦁ *Door den Heer Assistent nu, als ook door den Heer Kolonel, is het* (mij) *gepermitteerd, dat ik die menschen die weggegaan zijn, terug zou roepen. R. Pir.* p. 76, 11 v.o.: ꦩꦔꦏ꧀ꦏꦭꦶꦫꦶꦁꦤꦶꦁꦤꦫꦺꦴꦤꦤꦤ꧀ꦤꦫꦶꦪꦤ꧀ꦏꦤ꧀ꦏꦺꦴꦭꦺꦴꦤꦺꦭꦤ꧀ꦤꦫꦤꦫꦺꦴꦤꦤꦤ꧀ꦏꦺꦴꦱꦶꦪꦤ꧀ꦏꦺꦴꦁ *Door Nâbi Moesâ wierden ze* (de sandalen, waarvan daar gesproken wordt) *daarop uitgetrokken, zijn beide sandalen.* — Zoo ook, waar het súbject beteekend wordt door het zoogenaamde betrekkelijk voornaamwoord, dat altijd het eerste woord

van een zinsneê is; bv. *Jav. Zam.* p. 109, 2 v. o.: van een zieke: ꦱꦶꦏꦤꦤꦶꦪ ꦏꦸꦫꦸꦤꦶꦁꦄꦭꦤ꧀ ꦥꦸꦒꦸꦃ *Daar hij door ziek gemaakt wordt, wat is dat?* d. i. *Wat is het dat de oorzaak is van zijn ziekzijn?* of *Waaraan laboreert hij?* Een opmerkelijk voorbeeld vindt men *Kitab Toehpah*, p. 189, 8 v.o.: ꦱꦫꦮꦶꦱꦂ ꦠꦤꦃꦮꦸꦏꦤ꧀ꦠꦤꦏ ꦠꦤꦃꦏꦤꦶꦪ ꦱꦶꦁꦏꦸꦤ ꦱꦸꦫꦤꦂꦏꦤꦶꦪ ꦱꦶꦁꦏꦸꦤ꧀ꦠꦤꦏ ꦠꦤꦃꦏꦤꦶꦪ꧀ *En verder (is 't een vereischte) dat het goed, dat verpand wordt, het eigendom is van dengeen door wien het verpand wordt.* Hier wordt met ꦄꦤ eerst het object bedoeld, maar dan in denzelfden zin het súbject. P. 26, 9 v. o.: ꦄꦤꦶꦱꦸꦭꦶꦃ *iets daar hij door verschrikt wordt.* (Even zoo p. 27, 8 v. o.). *Leesb.* p. 94, 6: *Van de menschen, die die gramèh-visschen houden,* ꦄꦤꦏꦤꦶꦫꦶꦩꦤꦠꦤꦏꦠꦸꦫꦸꦤꦏ ꦄꦤꦶꦁꦒꦸꦫꦸꦤꦏ꧀ ꦄꦤꦶꦁꦒꦸꦫꦸꦤꦏ꧀ ꦄꦤꦶꦁꦄꦤꦤ꧀ꦠꦤꦏꦠꦸꦫꦸꦤꦏ ꦄꦤꦶꦁꦄꦤꦤ꧀ꦠꦤꦏꦲꦤ꧀ꦠꦤꦏ *zijn er sommigen, die het maar doen voor hun vermaak, anderen, die het doen om er profijt van te trekken.*

262. Gelijk men in het Hollandsch bv. zegt, *Die man zijn naam ken ik niet,* in plaats van *Den naam van dien man ken ik niet,* wanneer *die man,* en niet *zijn naam* het eigentlijke onderwerp van den zin is, het onderwerp waarover men spreekt (*Over de deelen der rede* p. 287, derde uitgaaf); evenzoo in het Javaansch: ꦠꦶꦪꦤꦶꦩꦏꦤ꧀ꦄꦔꦶꦁꦏꦤ꧀ꦏꦤꦶꦩꦏꦤ꧀ꦏꦤꦶꦪ꧀ En zoo spreekt men in het Javaansch niet alleen, wanneer het onderwerp, daar men over spreekt, een persoon of levend wezen is; maar ook (wat in het Hollandsch niet gewoon is), als het onderwerp een levenloos voorwerp is; bv. *Leesb.* p. 125, 11; ꦱꦫꦶꦪꦸꦤꦶꦪꦏꦸꦤꦁꦱꦸꦮꦸꦪꦸꦤ꧀ *Is de rijst van je velden goed zwaar?* (woordelijk: *Is je sawahs hun padi meer of minder vet?*). En dan kan (wat ook in het Hollandsch niet kan) tusschen de beide door het bezittelijk voornaamwoord verbondene woorden, ook wel één of meer woorden, of zelfs een geheele zinsneê, ingevoegd worden; bv. *Leesb.* bl. 1, 2 v. o.: ꦱꦫꦶꦪꦸꦤ꧀ꦱꦶꦪꦤꦶꦪꦏꦸꦤꦁꦱꦸꦮꦸꦪꦸꦤ꧀ꦏꦸꦫꦸꦤꦶꦁꦱꦸꦮꦸꦪꦸꦤ꧀ꦏꦸꦫꦸꦤꦶꦁꦱꦸꦮꦸꦪꦸꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦠꦤꦏꦸꦩꦃ *Hoeveel is je rijstvelden, als het oogst is, hun opbrengst?* d. i. *Hoeveel is de opbrengst van je rijstveld in de oogst? Jav. Zam.* p. 110, 2 v. o.: ꦄꦤꦄꦱꦶꦄꦤꦏꦠꦤꦶꦄꦤꦱꦶꦄꦔꦺꦴꦥꦱꦠꦺꦴꦤꦶꦄꦤꦄꦱꦶꦄꦤꦄꦔꦺꦴꦥꦱꦠꦺꦴꦤꦶꦄꦤꦄꦱꦶꦄꦤꦄꦔꦺꦴꦥꦱꦠꦺꦴꦤꦶꦄꦤꦄꦱꦶꦄꦤ (a) ꦠꦤꦃꦏꦤꦶꦪ꧀ ꦠꦤꦃꦏꦤꦶꦪ꧀ ꦠꦤꦃꦏꦤꦶꦪ꧀

Javaansch, in onderscheiding van het Hollandsch en andere talen, wel te verstaan, moet men ook dit vooral in acht nemen, dat men in het Javaansch, evenals in het Fransch, niet dat accent heeft, dat tot onderscheiding van het woordaccent, het redeaccent genoemd wordt. Met dit rédeaccent kunnen wij op bijna ieder woord van een zin een bijzonder gewigt leggen, om het met nadruk boven de andere woorden te doen uitkomen. Zoo niet in 't Javaansch, evenmin als in 't Fransch. In 't Javaansch worden alleen de twee laatste lettergrepen van een zinsneê met accent aangehouden (§ 80), en daardoor wordt dan natuurlijk aan het woord, waarop dat accent valt, een bijzondere nadruk gegeven: het komt voor 't gehoor meer uit, dan de voorafgaande woorden van de zinsneê. — Ook kan wel midden in een zinsneê een woord met nadruk worden uitgesproken, door de twee laatste lettergrepen (indien het woord meer dan twee lettergrepen heeft) met accent aan te houden: maar dan wordt ook de eenheid van den ademstroom, waarmeê anders een zinsneê wordt uitgesproken, afgebroken, zoodat met zulk een woord dan wel niet de geheele zinsneê, maar toch het eerste lid van de zinsneê geëindigd is, en het tweede lid er nog als complement (tot aanvulling) aan toegevoegd moet worden (zie § 80). — Behalven dat geldt voor de Javaansche constructie van een zin of zinsneê deze regel, dat aan het voornaamste woord ook de voornaamste, dat is voorste of eerste plaats gegeven wordt (zie § 256). — Dubbelden nadruk verkrijgt dus een woord of bestanddeel van een zin, wanneer er niet alleen om het gewigt, dat het heeft, de voornaamste plaats aan gegeven wordt, maar de zin ook zoo wordt uitgedrukt, dat het aan het einde van een lid van de zinsneê te staan komt. En hiertoe heeft men in het Javaansch vooral twee middelen.

1°. door dat woord of bestanddeel van een zin, daar men een bijzonderen nadruk aan geven wil, met het voegwoord ꦔꦮꦺꦴꦤ꧀ in Krâmâ ook wel ꦢꦺꦴꦤ꧀ tot een conditionele zinsneê te maken, zoodat het aan het eind van de zinsneê met accent wordt uitgesproken. Zoo bv. *Jav. Zam.* p. 170, 15: ꦔꦮꦺꦴꦤ꧀ꦏꦺꦴꦤꦶꦁ ꦔꦏꦺꦴꦤ꧀ ꦲꦶꦤ꧀ꦝꦺꦴꦤꦶꦁꦫꦺꦴꦪꦺꦴꦤ꧀ *Zoo het de menschen hier zijn, worden er* (van de genitri-vrucht) *door hen alleen rozenkransen van gemaakt;* d. i. *Door de menschen hier worden er alleen rozekransen van gemaakt. Leesb.* p. 18, 5 v. o.: ꦔꦮꦺꦴꦤ꧀ꦱꦫꦸꦩ꧀ꦥꦺꦴꦏꦺꦴꦤ꧀ꦲꦶꦤ꧀ꦝꦺꦴꦤꦶꦁꦏꦺꦴꦥꦤ꧀ꦔꦸꦫꦸꦩꦤꦶꦁꦏꦺꦴꦥꦤ꧀ꦩꦸꦫꦸꦱꦏꦺꦴꦔ꧀ *Zoo het de schurft is, zijn koppen van groene kikvorschen het gencesmiddel er voor;* d. i. *Voor de schurft, daarvoor zijn koppen van groene kikvorschen het geneesmiddel.* P. 13, 10: ꦱꦶꦩ꧀ꦏꦺꦴꦁ ꦔꦏꦺꦴꦤ꧀ꦲꦶꦤ꧀ꦔꦸꦫꦸꦩꦤꦶꦁꦲꦺꦴꦤ꧀ꦏꦺꦴꦔ꧀ ꦔꦏꦺꦴꦤ꧀ ꦲꦶꦤ꧀ꦝꦺꦴꦤꦶꦁꦏꦺꦴꦥꦤ꧀ꦔꦸꦫꦸꦩꦤꦶꦁꦏꦺꦴꦥꦤ꧀ꦩꦸꦫꦸꦱꦏꦺꦴꦔ꧀ ꦔꦏꦺꦴꦤ꧀ ꦲꦶꦤ꧀ꦝꦺꦴꦤꦶꦁꦫꦺꦴꦪꦺꦴꦤ꧀ *Klerk! hoe is het met je? als je komt, wat is 't dan laat!* waarvoor wij zeggen: *wat kom je laat!*

2°. door dat woord of bestanddeel van een zin, daar men een bijzonderen nadruk aan geven wil, door middel van ꦲꦶꦁꦏꦺꦴꦁ Ng., ꦲꦶꦁꦏꦺꦴꦁ Kr., tot een

vragenderwijs uitgedrukte onderstelling te maken, even zooals dit in het Fransch geschiedt door middel van *quant à*, en in Hollandsche schrijftaal ook wel door *wat betreft*. In onze Hollandsche spreektaal gebruiken wij ook in dit geval voor den nadruk alleen maar een sterk redeaccent. Zoo bv, *Jav. Zam.* p. 170, 13: 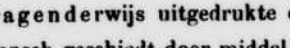 *Wat betreft die djĕnitri-vrucht, wat wordt daarvan gemaakt?* d. i. *Die djĕnitri-vrucht, wat wordt daarvan gemaakt?* (vrg. r. 15). Dergelijke voorbeelden vindt men overal.

Ook gebruikt men wel en beide tegelijk, en zegt bv. (p. 8, 3 v. o.: 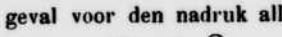 *Als 't mij betreft, geloof* (ik) *'t niet;* d. i. *Ik voor mij geloof het niet.*

Beide gebruikt men ook met den Jussief; bv. p. 313, 11: *Betref het U, hoe zou U het in het Javaansch overbrengen?* waarvoor wij eenvoudig met sterken klemtoon op het voornaamwoord *U* zouden zeggen: *Hoe zou U het in het Javaansch overbrengen?*

Ook krijgt een onderwerp, wanneer vóór het gezegde tot nadruk het zoogenaamde betrekkelijk voornaamwoord gebruikt wordt, daardoor vanzelfs meer nadruk, omdat zoo achter het onderwerp een kleine zinsnijding komt. Zoo bv. p. 313, 10: 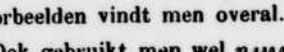 *alleen maar het geraamte is het, dat gelijk is;* d. i. *alleen maar het geraamte is gelijk;* en p. 173, 6 v. o.: 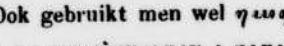 *Ik ben het, wien het vergeten was;* d. i. *ik was 't vergeten.*

264. Ook achter het voegwoord 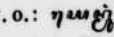 Ng., 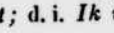 Kr. N., wordt zeer dikwijls een woord of bestanddeel van den zin los voorop geplaatst, om alleen maar het onderwerp van den zin te noemen; bv. *Jav. Zam.* p. 111, 6 v. o.: 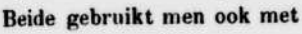 *Dat U nu verlangt mij tot leermeester in het Javaansch en Kawi te gaan nemen, ik ben volkomen tot Uw dienst bereid; Jav. wett.* p. 37, 3 v. o.: 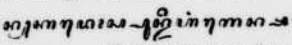 *Hetgeen nu dient tot afdoening; wie van beiden zich niet houdt aan den inhoud van het bewijsschrift, die moet de onderliggende partij worden;* p. 158, 5 v. o.: *Hun verblijf nu* (d. i. *Wat nu hun verblijf betreft*), *zij moeten wonen aan den kant* (of *langs*) *de groote wegen en straten.*

LEESBOEK.

1

2

3

١٩

١٥

١٦

[illegible]

[illegible]

[illegible]

15

"Hannaway (Jan), "Ja," zeide hij, "dat is zoo, maar ik ben niet van plan, om mijn
werkvolk te verlaten."

"Kingsmyth, "Dat zal u niet noodig zijn, dat zal u niet noodig zijn, dat zal
niet noodig zijn, dat zal u niet noodig zijn, dat zal u niet noodig zijn, dat zal
u niet noodig zijn, dat zal u niet noodig zijn, dat zal u niet noodig zijn, dat zal 48
u niet noodig zijn, dat zal u niet noodig zijn, dat zal u niet noodig zijn."

"Hannaway (Jan), "Hoe zijt gij van plan, om uw werk te doen?" vroeg hij.

"Kingsmyth, "Dat zal ik u zeggen," antwoordde hij. "Ik zal mijn werkvolk
naar de overzijde van de rivier brengen."

"Hannaway (Jan), "Dat zal u niet gelukken," zeide hij. "Ik zal u niet toestaan,
om mijn werkvolk te verlaten."

"Kingsmyth, "Dat zal ik," antwoordde hij. "Ik zal mijn werkvolk naar de
overzijde van de rivier brengen."

"Hannaway (Jan), "Dat zal u niet gelukken," zeide hij. "Ik zal u niet toestaan,
om mijn werkvolk te verlaten."

"Kingsmyth, "Dat zal ik," antwoordde hij. "Ik zal mijn werkvolk naar de
overzijde van de rivier brengen."

"Hannaway (Jan), "Dat zal u niet gelukken," zeide hij. "Ik zal u niet toestaan,
om mijn werkvolk te verlaten."

"Kingsmyth, "Dat zal ik," antwoordde hij. "Ik zal mijn werkvolk naar de
overzijde van de rivier brengen."

"Hannaway (Jan), "Dat zal u niet gelukken," zeide hij. "Ik zal u niet toestaan,
om mijn werkvolk te verlaten."

"Kingsmyth, "Dat zal ik," antwoordde hij. "Ik zal mijn werkvolk naar de
overzijde van de rivier brengen."

"Hannaway (Jan), "Dat zal u niet gelukken," zeide hij. "Ik zal u niet toestaan,
om mijn werkvolk te verlaten."

"Kingsmyth, "Dat zal ik," antwoordde hij. "Ik zal mijn werkvolk naar de
overzijde van de rivier brengen."

"Hannaway (Jan), "Dat zal u niet gelukken," zeide hij. "Ik zal u niet toestaan,
om mijn werkvolk te verlaten."

"Kingsmyth, "Dat zal ik," antwoordde hij. "Ik zal mijn werkvolk naar de
overzijde van de rivier brengen."

"Hannaway (Jan), "Dat zal u niet gelukken," zeide hij. "Ik zal u niet toestaan,
om mijn werkvolk te verlaten."

"Kingsmyth, "Dat zal ik," antwoordde hij. "Ik zal mijn werkvolk naar de
overzijde van de rivier brengen."

"Hannaway (Jan), "Dat zal u niet gelukken," zeide hij. "Ik zal u niet toestaan,
om mijn werkvolk te verlaten."

"Kingsmyth, "Dat zal ik," antwoordde hij. "Ik zal mijn werkvolk naar de
overzijde van de rivier brengen."

"Hannaway (Jan), "Dat zal u niet gelukken," zeide hij. "Ik zal u niet toestaan,
om mijn werkvolk te verlaten."

"Kingsmyth, "Dat zal ik," antwoordde hij. "Ik zal mijn werkvolk naar de
overzijde van de rivier brengen."

"Hannaway (Jan), "Dat zal u niet gelukken," zeide hij. "Ik zal u niet toestaan,
om mijn werkvolk te verlaten."

"Kingsmyth, "Dat zal ik," antwoordde hij. "Ik zal mijn werkvolk naar de
overzijde van de rivier brengen."

"Hannaway (Jan), "Dat zal u niet gelukken," zeide hij. "Ik zal u niet toestaan,
om mijn werkvolk te verlaten."

"Kingsmyth, "Dat zal ik," antwoordde hij. "Ik zal mijn werkvolk naar de
overzijde van de rivier brengen."

"Hannaway (Jan), "Dat zal u niet gelukken," zeide hij. "Ik zal u niet toestaan,
om mijn werkvolk te verlaten."

"Kingsmyth, "Dat zal ik," antwoordde hij. "Ik zal mijn werkvolk naar de
overzijde van de rivier brengen."

"Hannaway (Jan), "Dat zal u niet gelukken," zeide hij. "Ik zal u niet toestaan,
om mijn werkvolk te verlaten."

"Kingsmyth, "Dat zal ik," antwoordde hij. "Ik zal mijn werkvolk naar de
overzijde van de rivier brengen."

"Hannaway (Jan), "Dat zal u niet gelukken," zeide hij. "Ik zal u niet toestaan,
om mijn werkvolk te verlaten."

"Kingsmyth, "Dat zal ik," antwoordde hij. "Ik zal mijn werkvolk naar de
overzijde van de rivier brengen."

"Hannaway (Jan), "Dat zal u niet gelukken," zeide hij. "Ik zal u niet toestaan,
om mijn werkvolk te verlaten."

"Kingsmyth, "Dat zal ik," antwoordde hij. "Ik zal mijn werkvolk naar de
overzijde van de rivier brengen."

"Hannaway (Jan), "Dat zal u niet gelukken," zeide hij. "Ik zal u niet toestaan,
om mijn werkvolk te verlaten."

"Kingsmyth, "Dat zal ik," antwoordde hij. "Ik zal mijn werkvolk naar de
overzijde van de rivier brengen."

" " "

50

51

"ကောင်းပါ၏။ "ကျေးဇူးပါ။ ကျေးဇူးပြုတော်မူသည်ကို ကျွန်ုပ်ကြီးစွာသော ကျေးဇူးတင်ပါ၏။ အကယ်စင်စစ်
အကျိုးရှိပါ၏။ ကျေးဇူးပြုတော်မူသည်ကို ကျွန်ုပ်ကြီးစွာသော ကျေးဇူးတင်ပါ၏။ ကျွန်ုပ်
ကျေးဇူးတင်ပါ၏။ ကျွန်ုပ်ကို ကြီးစွာသော ကျေးဇူးပြုတော်မူပါ၏။"

"မောင်ကောင်း၊ "ကျွန်ုပ်တို့အားလုံးတို့ကို ဆင်ခြင်ဉာဏ်ရှိသော ကျေးဇူးပြုတော်မူပါ။ ကျွန်ုပ် 52
တို့အားလုံးတို့သည် ဤကိစ္စကို ဆင်ခြင်ဉာဏ်ရှိသော ကျေးဇူးပြုတော်မူပါ။ ဤကိစ္စကို
ကျွန်ုပ်တို့ကိုယ်တိုင် ဆင်ခြင်ဉာဏ်ရှိသော ကျေးဇူးပြုတော်မူပါ။"

"ကောင်းပါ။ "ကျွန်ုပ်သည် ကျွန်ုပ်ကိုယ်တိုင် ဆင်ခြင်ဉာဏ်ရှိသော ကျေးဇူးပြုတော်မူပါ။ ကျွန်ုပ်
ကိုယ်တိုင် ဆင်ခြင်ဉာဏ်ရှိသော ကျေးဇူးပြုတော်မူပါ။ ကျွန်ုပ်ကိုယ်တိုင် ဆင်ခြင်ဉာဏ်ရှိသော
ကျေးဇူးပြုတော်မူပါ။"

"မောင်ကောင်း၊ "ကောင်းပါပေ၏။"

"ကောင်းပါ။ "ကျေးဇူးပြုတော်မူပါ။"

"မောင်ကောင်း၊ "ကျွန်ုပ်ကို ကျေးဇူးပြုတော်မူပါ။"

"ကောင်းပါ။ "ကျွန်ုပ်ကို ကျေးဇူးပြုတော်မူပါ။ ကျွန်ုပ်ကို ကျေးဇူးပြုတော်မူပါ။ ကျွန်ုပ်ကို
ကျေးဇူးပြုတော်မူပါ။ ကျွန်ုပ်ကို ကျေးဇူးပြုတော်မူပါ။"

"မောင်ကောင်း၊ "ကောင်းပါပေ၏။ ကျွန်ုပ်ကို ကျေးဇူးပြုတော်မူပါ။"

"ကောင်းပါ။ "ကျွန်ုပ်ကို ကျေးဇူးပြုတော်မူပါ။ ကျွန်ုပ်ကို ကျေးဇူးပြုတော်မူပါ။ ကျွန်ုပ်ကို
ကျေးဇူးပြုတော်မူပါ။ ကျွန်ုပ်ကို ကျေးဇူးပြုတော်မူပါ။ ကျွန်ုပ်ကို ကျေးဇူးပြုတော်မူပါ။
ကျွန်ုပ်ကို

ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣಂ ೧ ಪ್ರಥಮಂ

ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣಂ ೧ ಪ್ರಥಮಂ

ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣಂ ೧ ಪ್ರಥಮಂ

68

ماندي ديڠن ڤرمڤوان ڤرمڤوان ڤرمڤوان

105

106

ꦲꦤꦶꦪꦤ꧀ꦏꦸꦩꦭꦺꦴꦃꦏꦸꦩꦭꦺꦴꦃꦲꦤꦶꦪꦤ꧀

108

ꦲꦤꦏꦸꦩꦸꦭꦲꦤꦏꦸꦩꦸꦭꦲꦤꦏꦸꦩꦸꦭ

ꦏꦸꦥꦶꦪꦠꦸꦤ꧀ ꦏꦺꦴꦩꦤꦺꦴꦩꦤꦺꦴꦩ꧀ ꦲꦤꦏꦸꦩꦱꦸ

ꦲꦤꦸꦴꦩꦤꦸꦴꦩꦤꦸꦴꦩ

113

114

ꦲꦤꦏꦸꦩꦩꦸꦭꦲꦤꦶꦪꦏꦸꦩꦤꦸꦱꦸꦭꦠ

116

118

119

: 9 :

120

121 ကာထိရကာ(ကွိကာ ၊ ရဟာဒ္ဓိကာဓိရဏ္ဍိတ်လ် ၊ ကာပုံဇကာဟာရ-ာ်
ကာဟ္ဟ ။ ။ဟာဒ်ဓိဓိကာဓိရ-ာ်း(ဟ္ဟာ ။

။ကာဟ်ဓိကွိ ၊ ဓိကာဒ်ဓိ(ကာဟ္ဟ ၊ ။ရာကာရကွိကာဓိရ-ာ်း(ကာ:ကာဟ:ကာ
ကွိရကာ-ာ်ကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိ(ကွိကာ ၊ ကာဟ်ကာဟ-ာ်ကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိ(ကာ ။
။ကာဒ်(ကာဟ္ဟ ၊ ဓိကာဒ်ဓိ(ကွိ ၊ ။ကာဒ်ကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိ
ကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိ
ကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိ
ကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိ
ကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိ
ကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိ
ကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိ
ကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိ
ကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိ
ကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိ
ကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိ
ကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိကာဟ်ဓိ

122

123 ‖ ကြီးသောအား ၊ ကြီးကြီး ၊ ငါအားကားဤသို့သောငါးကို ။
‖ ကြီးပေးခြင်းငှာ ၊ ပင်းကြီးသည်းခြေသည်ကြီးသောအားကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော
သောကြီး ။

‖ ကြီးသောအား ၊ ကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော
ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ။
‖ ကြီးပေးခြင်းငှာ ၊ ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော
ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော
ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ။

‖ ကြီးသောအား ၊ ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော
ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော
ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော
ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော
ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော
ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော
ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော
ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော
ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော
ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော
ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော
ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော
ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော
ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော
ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော
ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော
ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော
ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော ကြီးကြီးကြီးသော

124 ကဗျာဆရာကြီးသည် ကဗျာကိုရွတ်ဆိုပြီးသောအခါ ကဗျာကိုကြားနာသူတို့သည် ကဗျာဆရာကြီးအား ချီးမွမ်းကြသည်။

125 [illegible]
[illegible]
[illegible]
[

126 ꦲꦤꦶꦪꦤ꧀ꦏꦼꦤꦏꦸꦩꦱꦸꦭꦠꦤ꧀ꦲꦩꦶꦤꦸꦭꦸꦱꦶꦪ

122 ماه‌ماه‌ماه‌

ꦲꦤꦏꦸꦩꦱꦸꦏꦤꦶꦪꦤꦶꦩꦱꦶ

129 ꦲꦤꦏꦸꦩꦸꦭꦤꦶꦏꦸꦭꦸꦂꦩꦸꦤꦶꦏꦸꦭꦸꦂꦩꦸꦤꦶꦏꦸꦭꦸꦂꦩꦸ

130 ကြောင်းကို ကြားသိရသော် ဘုရားသခင်ကို ကိုးကွယ်ခြင်းသည် ကောင်းသော အကျင့်ဖြစ်ကြောင်းကို ယုံကြည်ကြ၏။ ထိုသို့ ယုံကြည်ကြသော်လည်း ဘုရားသခင်ကို ကိုးကွယ်ခြင်းသည် ကောင်းသော အကျင့်ဖြစ်ကြောင်းကို

131

ﻣﺎﻧﻴﻚ ﻣﺎﻧﻴﻚ ﺑﻮﻟﻮﻥ ﺑﻮﻟﻮﻥ ﺑﻴﺮﻳﻚ ﺑﻴﺮﻳ

133 ‖ ... ‖ ... ‖ ...

‖ ... ‖ ... ‖ ...

‖ ... ‖ ... ‖ ...

‖ ... ‖ ... ‖ ...

‖ ... ‖ ... ‖ ...

‖ ... ‖ ... ‖ ...

‖ ... ‖ ... ‖ ...

ကမ္ဘာ့ (ဆဲးမြိ ကျိုးကမ္ဘာ့) ကြီးကမ္ဘာ့ ကြီးကမ္ဘာ့ ကြီးကမ္ဘာ့

135 ‖ماسا (ساسمي ساڭي) ، ‖ساسا ماڭا ساڭا ساڭا ساڭا ساڭا ساڭا ساڭا ساڭا ساڭا
ساڭا ساڭا ساڭا ساڭا ساڭا سا

136 ماك ايت ڤوله كمبالي مك ايبو دان بڤق دان اورڠ كايا٢ دسيتو ماك ايبو دان بڤق دان اورڠ كايا٢ دسيتو
ماك ايبو دان بڤق دان اورڠ كايا٢ دسيتو ماك ايبو دان بڤق دان اورڠ كايا٢ دسيتو

ماك ايبو دان بڤق دان اورڠ كايا٢ دسيتو ماك ايبو دان بڤق دان اورڠ كايا٢ دسيتو
ماك ايبو دان بڤق دان اورڠ كايا٢ دسيتو ماك ايبو دان بڤق دان اورڠ كايا٢ دسيتو

ماك ايبو دان بڤق دان اورڠ كايا٢ دسيتو ماك ايبو دان بڤق دان اورڠ كايا٢ دسيتو
ماك ايبو دان بڤق دان اورڠ كايا٢ دسيتو ماك ايبو دان بڤق دان اورڠ كايا٢ دسيتو

ماك ايبو دان بڤق دان اورڠ كايا٢ دسيتو ماك ايبو دان بڤق دان اورڠ كايا٢ دسيتو
ماك ايبو دان بڤق دان اورڠ كايا٢ دسيتو ماك ايبو دان بڤق دان اورڠ كايا٢ دسيتو

137 ကြောင်းရာဇဝင်ကြီးတွင်ပြောသောစကားကိုကြားရသည်ဖြစ်၍ ကြားရသည်အတိုင်း
ပြောပြပါမည်။

ရာဇဝင်ကြီးဆရာတော်ကြီး ။ ရာဇဝင်ကြီးဆရာတော်ကြီးကိုရာဇဝင်ကြီးဆရာတော်ကြီး
အားထိုက်အားမှီ၍ ရာဇဝင်ကြီးဆရာတော်ကြီးကိုရာဇဝင်ကြီးဆရာတော်ကြီးကိုရာဇဝင်
ကြီးဆရာတော်ကြီးကို

: ๑ :

139 ကိုရတဟာဆိုတာကြီးဟာ ကြီးတဲ့ကြီးတဲ့ ကြီးပါတယ်ကိုကိုရယ်။ ကိုကို

140

141

142

143 ꦲꦶꦭꦁꦏꦤꦶꦫꦶꦪꦸꦤꦶꦱꦭꦩꦠꦶꦁꦒꦭꦶ

144 ꦲꦤꦸꦴꦤ꧀ꦲꦤꦸꦴꦤ꧀ꦲꦤꦸꦴꦤ꧀

145 ‖ماعيد ـ ـاهـ ـاهـ ـاه

ꦲꦤꦏꦸꦩꦩꦶꦤ꧀ꦠꦸꦏꦺꦴꦤ꧀ꦏꦸꦭꦸꦂꦏꦸꦩꦸꦭꦶꦤ꧀ꦏꦸꦩꦸꦭꦶꦤ꧀ꦏꦸꦩꦸꦭꦶꦤ꧀

147 ꦲꦶꦤꦶꦫꦢꦺꦴꦏꦤꦺꦴ ꦏꦸꦁ ꦲꦶꦤꦶꦒꦸꦤꦁ ꦲꦶꦤꦶꦩꦶꦤꦃ

148 ꦲꦤꦸꦴꦤ꧀ꦏꦸꦴꦱꦶꦃꦏꦸꦴꦱꦶꦃꦲꦤꦸꦴꦤ꧀

140 ꦲꦤꦸꦴꦤ꧀ꦥꦸꦠꦿꦶꦪꦁꦲꦫꦶꦤꦶꦩꦱꦸꦩꦤ꧀ꦠꦸꦴꦤ꧀ꦏꦸꦩꦸꦂꦤꦶꦪꦱꦶꦂꦲꦤꦸꦴꦤ꧀ꦥꦸꦠꦿꦶꦪꦁꦲꦫꦶꦤꦶꦩꦱꦸꦩꦤ꧀ꦠꦸꦴꦤ꧀ꦏꦸꦩꦸꦂꦤꦶꦪꦱꦶꦂ

150

151

152

153 ꦲꦭꦸꦩꦫꦶꦏꦸꦱꦸꦩꦸꦂꦠꦼꦴꦤꦶꦩꦸꦤ

: ९ :

155

[illegible] 156
[illegible]
[illegible]
[illegible]

157 ‖ ... ‖ ... ‖ ...

159

160

161

163

164

165 [illegible]
[illegible]
[illegible]
[

167 [illegible]

169 [illegible]

[illegible]

(Sekeur, bres

= Jadi = verkoop

Sela Heer = Raad v. Justitie

Nyregoeng = bederven, verwennen, in alles toegeven

ꦩꦸꦁꦒꦸꦭꦁꦏꦼꦤꦏꦼꦤ꧀ꦩꦸꦁꦒꦸꦭꦁ

plattelands

djagang = vesting gracht

afgeslotenen

ماڭا ئۇنىڭ ئۈچۈن ئۆلۈپ كېتىشكە تەييار ئىكەنلىكىنى ئېيتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئۆلۈپ كېتىشىنى ئۇنىڭغا ئېيتىپ بېرىشنى ئۆزىگە ئەڭ مۇھىم ئىش دەپ بىلگەن ئىد

ကြောင်းကို ဆိုပြီးလျှင် ဘုရားရှင်သည် ဤသို့ ဟောတော်မူသည်ဖြစ်၏။ ဤသို့ ဟောတော်မူသော
ကြောင်းကို ဆိုပြီးလျှင် ဘုရားရှင်သည် ဤသို့ ဟောတော်မူသည်ဖြစ်၏။ ဤသို့ ဟောတော်မူသော
ကြောင်းကို ဆိုပြီးလျှင် ဘုရားရှင်သည် ဤသို့ ဟောတော်မူသည်ဖြစ်၏။ ဤသို့ ဟောတော်မူသော
ကြောင်းကို ဆိုပြီးလျှင် ဘုရားရှင်သည် ဤသို့ ဟောတော်မူသည်ဖြစ်၏။ ဤသို့ ဟောတော်မူသော
ကြောင်းကို ဆိုပြီးလျှင် ဘုရားရှင်သည် ဤသို့ ဟောတော်မူသည်ဖြစ်၏။ ဤသို့ ဟောတော်မူသော
ကြောင်းကို ဆိုပြီးလျှင် ဘုရားရှင်သည် ဤသို့ ဟောတော်မူသည်ဖြစ်၏။ ဤသို့ ဟောတော်မူသော
ကြောင်းကို ဆိုပြီးလျှင် ဘုရားရှင်သည် ဤသို့ ဟောတော်မူသည်ဖြစ်၏။ ဤသို့ ဟောတော်မူသော
ကြောင်းကို ဆိုပြီးလျှင် ဘုရားရှင်သည် ဤသို့ ဟောတော်မူသည်ဖြစ်၏။ ဤသို့ ဟောတော်မူသော
ကြောင်းကို ဆိုပြီးလျှင် ဘုရားရှင်သည် ဤသို့ ဟောတော်မူသည်ဖြစ်၏။ ဤသို့ ဟောတော်မူသော
ကြောင်းကို ဆိုပြီးလျှင် ဘုရားရှင်သည် ဤသို့ ဟောတော်မူသည်ဖြစ်၏။ ဤသို့ ဟောတော်မူသော
ကြောင်းကို ဆိုပြီးလျှင် ဘုရားရှင်သည် ဤသို့ ဟောတော်မူသည်ဖြစ်၏။ ဤသို့ ဟောတော်မူသော
ကြောင်းကို ဆိုပြီးလျှင် ဘုရားရှင်သည် ဤသို့ ဟောတော်မူသည်ဖြစ်၏။ ဤသို့ ဟောတော်မူသော
ကြောင်းကို ဆိုပြီးလျှင် ဘုရားရှင်သည် ဤသို့ ဟောတော်မူသည်ဖြစ်၏။ ဤသို့ ဟောတော်မူသော
ကြောင်းကို ဆိုပြီးလျှင် ဘုရားရှင်သည် ဤသို့ ဟောတော်မူသည်ဖြစ်၏။ ဤသို့ ဟောတော်မူသော

ꦥꦤ꧀ꦗꦶ꧈ ꦏꦸꦭꦶꦃ ꦏꦸꦭꦶꦃ ꦏꦸꦭꦶꦃ

ꦥꦤ꧀ꦗꦶ꧈ ꦲꦶꦁꦏꦸꦫꦤꦶ ꦏꦸꦩꦸꦂꦠꦸꦁꦒꦤ꧀ꦢꦶꦏꦸꦩꦸꦂꦠꦸꦁꦒꦤ꧀ꦢꦶ

ꦥꦫꦶꦏꦸꦱꦸꦩ꧀ ꦏꦺꦴꦩꦤꦺꦴꦮꦤ

ꦥꦤ꧀ꦗꦶ꧀ ꦲꦤ꧀ꦠꦫ ꦱꦸꦩꦤ꧀ꦠꦫ ꦏꦸꦱꦸꦩ ꦲꦤ꧀ꦠꦫ ꦱꦸꦩꦤ꧀ꦠꦫ

ꦥꦤ꧀ꦗꦶ꧈ ꦲꦤꦸꦩꦤ꧀ꦠꦸꦏꦤ꧀ꦫꦩꦺꦴ ꦏꦺꦴꦱꦭꦭꦶꦪꦤ꧀ꦏꦸꦩꦸꦂꦠꦶꦏꦤ꧀ꦲꦶꦁꦱꦶꦁꦲꦤꦸꦩꦤ꧀ꦠꦸꦏꦤ꧀ꦫꦩꦺꦴ ꦏꦺꦴꦱꦭꦭꦶꦪꦤ꧀ꦏꦸꦩꦸꦂꦠꦶꦏꦤ꧀ꦲꦶꦁꦱꦶꦁ꧈

ꦲꦤꦸꦩꦤ꧀ꦠꦸꦏꦤ꧀ꦫꦩꦺꦴ ꦏꦺꦴꦱꦭꦭꦶꦪꦤ꧀ꦏꦸꦩꦸꦂꦠꦶꦏꦤ꧀ꦲꦶꦁꦱꦶꦁ꧈ ꦲꦤꦸꦩꦤ꧀ꦠꦸꦏꦤ꧀ꦫꦩꦺꦴ ꦏꦺꦴꦱꦭꦭꦶꦪꦤ꧀ꦏꦸꦩꦸꦂꦠꦶꦏꦤ꧀ꦲꦶꦁꦱꦶꦁ꧈

2023